

EĞİTİM
yayınevi

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

EDİTÖRLER:

PROF. DR. RAMAZAN YANIK
DOÇ. DR. ADNAN KÜÇÜKALİ

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

EDİTÖRLER:

PROF. DR. RAMAZAN YANIK
DOÇ.DR. ADNAN KÜÇÜKALİ

EĞİTİM
yayınevi

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:

Prof. Dr. Ramazan Yanık
Doç.Dr. Adnan Küçükali

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 47830

E-ISBN: 978-625-6382-76-3

1. Baskı, Aralık 2022

Kütüphane Kimlik Kartı

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR

Editörler:

Prof. Dr. Ramazan Yanık
Doç.Dr. Adnan Küçükali

254 s., 165x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-6382-76-3

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Eğitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

İÇİNDEKİLER

HEMŞİRELERİN İŞ YERLERİNDE MARUZ KALDIKLARI MOBBİNGİN DEĞERLENDİRİLMESİ	5
Hatice ÇAKMAK, Ömer GÜNDOĞDU	
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN AZALMASINDA ETKİLİ MİDİR?	37
Ahmet GÜNEY, Abdullah GÖV	
FİNANSAL KAYNAKLARI YÖNETME YETKİNLİĞİ: FİNANSAL OKURYAZARLIK	51
Hüseyin ÇETİN, Tarık EKİNCİ	
SAYGILI LİDERLİK: BİR ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI	77
Emre GÜL, Ramazan YANIK	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OKURYAZARLIĞI İLE BİTCOİN KULLANIM DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	91
Raşit HALICI, Ramazan YANIK	
COVID-19 SONRASI MEDİKAL TURİZMİN SAĞLIK YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ	113
Ferhat Onur AĞAOĞLU, Lokman Onur EKİNCİ	
SOSYAL İÇERME BAĞLAMINDA ENGELLİ GÜNDÜZ BAKIM MERKEZİ HİZMET MODELİ ETKİ ARAŞTIRMASI	125
İbrahim Mete KAPLAN, Adnan KÜÇÜKALİ	
COVID -19 PANDEMİSİ'NİN TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ; PALANDÖKEN VE SARIKAMIŞ KONAKLAMA TESİSLERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI'	167
Zeynep BAYRAK UÇAR, Adnan KÜÇÜKALİ	
BULUT BİLİŞİM İŞLETMELERİNDE MADDİ DURAN VARLIKLARIN TMS 16 KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	229
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Burak Bilgin	

HEMŞİRELERİN İŞ YERLERİNDE MARUZ KALDIKLARI MOBBİNGİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatice AKMAK¹, Ömer GÜNDOĐDU²

GİRİŞ

Mobbing, insanların toplum halinde yaşamaya başladığı tarihten itibaren varlığı kabul edilen, ancak bir kavram olarak kullanılmasına 1980'lerden itibaren başlanılan bir olgudur. İnsan yaşamını derinden etkilediği düşünölmektedir.

Mobbing eylem olarak yalnızca maruz kalan insanları değil, aynı zamanda bu eylemin ortaya çıktığı organizasyonu ve toplumu da derinden etkilemektedir. Çünkü çalışma ortamında gerginliklere ve çatışmalı bir ortama yol açmasının yanında örgütlerin ve kurumların sağlıklı çalışma şartlarını bozan, çalışanların iş tatminini ve çalışma huzurunu olumsuz yönde etkileyen bir süreçtir. Çalışanların bir başkası tarafından söz veya fiille sistematik taciz edilmesi, rahatsız edici ve etik dışıdır. Bu sebeple temel bir örgütsel sorun olarak değerlendirilmektedir. Mobbing uygulayanların amacı, şiddet uygulayarak -genellikle daha nitelikli olan- mağdurların kendi isteği veya başka bir şekilde çalışma ortamından uzaklaşmasıdır.

Mobbing sağlık kuruluşlarında çalışanlar arasında da oldukça yaygındır. Sağlık kuruluşlarında, mobbinge en çok maruz kalanlar gruplardan biri hemşirelerdir. Özellikle, yoğun bakım ünitelerinde görev yapan hemşirelerin, diğer ünitelerde görev yapan hemşirelere nispeten daha çok mobbinge maruz kaldıkları bilinmektedir. Sağlık kuruluşlarında ortaya çıkan mobbing, yalnızca bireysel sağlık problemi değil aynı zamanda bir halk sağlığı problemidir.

Hemşirelerin mobbingden etkilenme boyutunun belirlenmesi amacıyla bu çalışmada anket uygulanmış ve istatistiki analizler yapılmıştır. Çalışmanın sonunda sağlık kuruluşlarında mobbingin önlenmesi için alınabilecek tedbirler önerilmiştir.

1 İğdir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Orcid ID: 0000-0001-8691-7837, haticacakmak2376@gmail.com, Adayın tezsiz yüksek lisans dönem projesinden üretilmiştir.

2 Atatürk Üniversitesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Orcid ID: 0000-0003-2656-4181, omergun@atauni.edu.tr,

MOBBİNG NEDİR?

Mob kelimesinin, yasadışı şiddet uygulayan organizesiz kalabalık, insan topluluğu anlamına geldiği bilinmektedir. Latince’de ‘kararsız, kalabalık’ anlamlarına gelen *mobile vulgus* kelimelerinden türetilmiştir. Mob fiil olarak ‘ortalıkta toplanmak, saldırmak veya rahatsız etmek’ anlamlarına gelir. Kavram zamanla İngiliz diline yerleşmiş ve fiil şeklindeki *mobbing* kelimesiyle kitle halinde saldırmak, hücum etmek ve sarmak, yığılmak manalarında kullanılmaktadır (Şimşek, 2014).

“Mobbing”, bir kişiyi sindirmek, rahatsız etmek veya taciz için bir yöneticinin veya işbirliği yapan bir grup kişinin eylemleriyle ortaya çıkan durumu ifade eder. Bir yöneticinin veya bir grup çalışanın, belirli bir çalışana veya bir grup çalışana yönelik düşmanca tavırlar takınması durumunda bu çalışanların kendilerini güvende hissetmemesi ve/veya görevlerini yerine getirememesi hâli mobbing olarak adlandırılır.

Mobbing uygulayan kişiler, mağdurun meslektaşları, astları veya üstleri olabilir. Bu düşmanca tavır gizli, aşikâr, doğrudan ya da dolaylı olabilir.

Mobbing, iş yerlerinde belirli kişileri hedef alan sistematik bir dizi saldırı ve yıpratma hareketidir. Haksız yere suçlama, ima, kinaye, dedikodu yoluyla itibarı sarsma, küçük düşürme, taciz, duygusal istismar ve şiddet uygulayarak, bir kişiyi, işyerinden ayrılmaya icbar eden kötü niyetli davranışlardır (Tetik, 2010).

Litaretürdeki Mobbing Tanımları

Geçmişten günümüze, mobbing kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır.

1960’lı yıllarda mobbing kavramını, araştırmacı Konrad Zacherias Lorenz, insan ve hayvanların davranışlarının kaynağında endojen nitelikte anahtar uyarımlarla tetiklenen ve deneyimden bağımsız işleyen, doğuştan var olan ve kalıtımla devredilen refleksif motor davranışların var olduğu ve büyük bir hayvanın tehdidine karşı daha küçük hayvan gruplarının saldırıları bu tür refleksif davranışlar olarak tanımlamıştır.

1976’da Carroll Brobsky mobbing kavramını, İngilizce’de “*harrassment*” (*taciz*) olarak ifade ederek şu tanımı kullanmıştır: Bir kişinin diğer bir kişiyi yıpratmak, engellemek ya da tepki vermeye zorlamak amacıyla tekrarlı ve sürekli olarak korkutan, kışkırtan, baskı altına alan rahatsız edici davranışlarıdır. İşyerine disiplin getirmek, verimliliği artırmak amacıyla yapıldığı iddia edilir. Ancak tacizin sosyal bir refleks olduğu ve hiçbir rasyonel amaca gerek olmadığı, tüm insan iletişimlerinde görünen temel bir mekanizmanın varlığının söz konusu olduğunu belirtmiştir.

1977 yılında Michael Edwardes mobbing için “maço yönetim” (*macho management*) terimini kullanmış ve açıklamasında, iş yerinde korku yönetimi kuran, dik başlı, inatçı, antipatik, kibirli, iyi sonuçları üstüne alıp kötü sonuçları yönettiği kişiye mal eden, şirket CEO’suna çalışanlarla ilgili zehirli sözler söyleyen, alt konumdayken pasif agresif, yönetici konumunda maço davranış sergileyen kimselerin yönetim tarzı olarak tanımlamıştır.

1987’de araştırmacı Ingela Tylefors günah keçisi ilan etme (*scapegoating*) terimini kullanarak, hedef seçilmiş bir kişi ya da grubun iş yerinde gerçekleşen tüm negatif sonuçlardan dolayı sürekli olarak suçlanması şeklinde açıklama yapmıştır.

Fakat 90’lı yıllarda bu tanım birden çok kavram ile ifade edilmeye başlanmıştır. Heinz Lymann’a göre mobbing/psikolojik terör (*mobbing psychological terror*), bir ya da bir grup çalışan tarafından hedefteki mağdura yönlendirilen ve süreklilik gösteren olumsuz bir iletişim biçimi ve saldırı olarak tarif edilirken, Kile’ye göre de, sağlığ tehlikeye atan liderlik ve iş arkadaşlığı (*health endangering leadership and co-workership*) olarak ifade edilmiş ve ‘‘bir yönetici tarafından açık ya da gizli şekilde uygulanan ve uzun müddet devam eden aşağılayıcı, taciz edici, düşmanca tavırlar’’ olarak tanımlanmıştır. Kile endişeli, sosyal destekten mahrum ve psikolojik dayanıklılığı düşük kişilerin bu negatif davranışlardan daha fazla etkilendiğini, özsaygılarının daha çok yitirdiğini ve sağlıklarının daha fazla bozulduğunu ifade etmiştir.

1991 yılında Brady Wilson iş yeri travması (*cumulative physical workplace trauma*) terimini kullanarak şu açıklamayı yapmıştır: Yönetici pozisyonundaki bir kişinin bir çalışanın kişiliğine yönelik devamlı ve kasıtlı kötü muameleleri ve oluşturdukları belirsizlik, endişe ve korku hissi sonucunda hedef çalışanın depresyona girmesi TSSB (Travma sonrası stres bozukluğu) belirtileri göstermeye başlamasıdır.

1998’de Marie France Hirigoyen yaptığı araştırmada manevi taciz (moral harrassment) olarak adlandırdığı mobbingi sürekli ve sistematik olarak incitici yorumlar, taciz içeren uygulamalar, çift yönlü mesajlar, bakışlar, mimikler yoluyla bir çalışanın şahsiyetine, onuruna veya fiziki ve ruhsal btnlğine zarar veren kişinin işini tehlikeye sokan ya da çalışma ortamını bozan kötü niyetli bir girişim olarak açıklamıştır.

Araştırmacı Noa Zonalli ise mobbing için duygusal taciz (*emotional abuse*) kavramını kullanarak, çalışma arkadaşları, üstleri ya da astları tarafından bir çalışanın günler, aylar ve hatta yıllar süren incelikli ya da açık bir şekilde onur, bütünlük ve yetkinliklerine saldırması, gerçek olmayan hatalardan dolayı sürekli suçlanması, hatta iftiraya uğraması, çalışanın istifaya veya işten çıkarılma yoluyla iş yerini terketmeye zorlanması durumu tanımını yapmıştır.

2001 yılında Kenneth Westhues, mükemmelliğe karşı haset (*envey of excellence*) görüşünü ne sürerek, hedef seçilen üstün performanslı, işinde başarılı çalışanın gerçek ya da gerçek olmayan (hayali hata) hatasının tüm kişiliğini lekeleyecek şekilde abartılması ve hedefin kişisel olarak yabancı, tehlikeli ya da iyi ve ahlaklı insanları kuşkulanıracak kadar iğrenç bir varlık olarak algılanması yorumunu yapmıştır (Cicerali ve Cicerali, 2014).

MOBBİNG DAVRANIŞLARI

Mobbing nedeniyle bilimsel çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Lorenz'e göre insanlarda ortaya çıkan saldırgan davranışlar, yalnızca dış uyaranlara karşı bir reaksiyon olarak değerlendirilebilseydi, insanlığın pozisyonu bu kadar tehlikeye girmez, saldırganlığın sebeplerini inceleyerek önlemek mümkün olabilirdi (Cicerali ve Cicerali, 2014).

Cassitto (2003) iş yerinde psikolojik şiddet isimli kitabında iş yerlerinde en fazla gösterilen mobbing davranışlarını aşağıdaki biçimde tanzim etmiştir.

- Hakkında yanlış bilgilerin yayılması
- Tehdit edilme
- Hakarete uğrama
- Alay edilme
- Yapılan yanlış durumlardan sorumlu tutulmak
- Üstlerinin ve iş arkadaşlarının yanında küçük düşürülme
- Dışlanma
- Küfür edilme
- Özel hayata saldırılması
- Sözlü saldırılar
- Şerefının lekelenmesi
- Provakasyonlar
- İzolasyon
- Sürekli hakkında kötü konuşulması
- Taciz edilme
- Kişiyi olduğundan başarısız gösterilmesi
- Küçük düşürülmesi
- Kişinin bulunduğu mevkiden atılmasına sebep olunması
- Kişisel eşyalara zarar verilmesi (Cicerali ve Cicerali, 2014)

Leymana göre ise; bireye karşı gösterilen etik olmayan bu davranışların mobbing olarak kabul edilebilmesi için mobbing davranışlarına haftada en az bir kez gerçekleştirilmesi ve azami 6 ay sürdürmesi, ayrıca maruz kalan kişinin bu uygulanan olumsuz davranışlarla baş etmekte zorlanması gerekmektedir.

Leyman bu davranışları asıl yapısına göre 5 gruba ayırmıştır. Bunlar sırasıyla;

- Saygınlığına saldırıda bulunma
- Sosyal ilişkilerden yalıtma
- İletişimini engelleyerek kendini ifade etmesini engellemek
- Direkt olarak sağlığına saldırıda bulunma

- Mesleki Durumuna ve yaşam kalitesine saldırıda bulunmadır. (Karakaş ve Okanlı, 2013)

Mobbingin unsurları nelerdir?

- Bilerek ve isteyerek yapılmalıdır
- Düzenli olarak uygulanmalıdır
- Pasifize etme, yıldırma ve işten ayrılmasını sağlama amacını taşımalıdır.
- Sürekli ve sık olarak tekrarlanmalıdır.
- İş ortamında meydana gelmelidir.
- Haksızlığa uğramış şahsın kişiliğinde, mesleki pozisyonunda veya sağlığında zararın meydana gelmesi gerekmektedir.

MOBBİNGİN NEDENLERİ

Mobbingin ortaya çıkışını bir tek nedene bağlamak mümkün değildir. İlgili trafların karakterleri kadar, kurumlardaki ortam, yöneticilerin yönetim şekli ve genel ekonomik şartlarda mobbing durumunun oluşmasına ve tetiklenmesine katkıda bulunur. Mobbing nedenlerini;

1. Mobbing uygulayıcısının psikolojisinden kaynaklanan nedenler
2. Mağdurun psikolojisinden kaynaklanan nedenler
3. Yönetim biçiminden kaynaklanan nedenler şeklinde sıralayabiliriz.

Mobbing Uygulayıcısının Psikolojisinden Kaynaklanan Nedenler

Litaretürdeki bilgilere bakıldığında mobbing uygulayıcıları kendilerini diğer insanlara göre daha seçkin görmek isteyen, küçük çıkarları uğruna astlarına zulmederek üstlerine son derece yaranmacı tutum ve davranışlar sergileyen, kıskanç, dedikoducu, kindar, geçimsiz, haysiyetsiz kişiler olarak tanımlanmaktadır.

İş arkadaşları birine daha başarılı olduğu, daha düzenli çalıştığı, dış güzelliğinin iyi olması ve çalışma ortamında daha çok sevildiği için nefret duyabilirler. Diğer arkadaşının başarısı ve dış güzelliğinden korkar ve kendisine rakip olarak görür. Bütün bunların sonucunda mobbing davranışları sergileyebilirler.

İş ortamında meydana gelen rekabet çalışanın yerini koruması için sürekli diğerleriyle kendisini kıyaslamasına neden olarak huzursuz bir iş ortamı yaratacaktır.

Bu kişiler genelde ayrıcalıklı olduklarına inanarak, kimseye verilecek hesaplarının olmadığı düşüncesine sahiptirler. Ayrıca mobbing uygulayıcıları **narsist** denilen zihinsel rahatsızlıklara da sahip olabilirler. Narsist bireyler bulunduğu ortamda beğenilmek ve sürekli övülmek isterler, gerçekten beğenilmeyi hak ettiklerini düşünürler, umdukları muamele ile karşılaşmadıkları takdirde öfke duyarlar ve öç almak için harekete geçerler.

Saldırganlar; başka bireylerin davranışlarından sürekli kuşkulama, ayrıca sürekli insanların onlar için suikast hazırladığı yönünde şüphe duyarlar.

Mağdurun Psikolojisinden Kaynaklanan Nedenler

Mobbing herhangi bir cinsiyet ve kıdem sırası gözetmeden tüm çalışma ortamlarında meydana gelebilecek bir olaydır. Bu sebeple mobbinge maruz kalma durumu tüm insanlar için geçerlidir.

Aslında mobbingi yaşayan bireyler, yüksek ahlaki değerlere sahip, zeki, yaratıcı, iyi eğitim almış, daha yetenekli ve daha kalifiye, duygusal anlarını gizlemeyen, açık fikirli, kendilerini kullandırtmayan, kariyer yapmak konusunda hedefleri olan, stres toleransları daha düşük, iş konusunda tecrübeli ve aşırı bilinçli insanlardır.

Bütün bunların yanı sıra psikolojik şiddete maruz kalmalarının sebebi, daha genç veya yaşlı olmaları, fiziksel görüntüleri, konuşma şekilleri ve cinsiyetleri olabilir. Kısacası bu kişilerin özgüveni yüksek, vasıflı, kendine güvenen, nitelikli insanlar olduğunu söyleyebiliriz.

Mobbing Sürecine Mağdurun Verdiği Tepkiler

Birinci derece mobbing: İş arkadaşlarında aşağılayıcı davranışlar görmek bireyi şaşırtır ve sıkıntıya sokar. Öfke ve üzüntü duyabilir. Bazıları sürece karşı koyarken, bazıları ise bu durumu hoş karşılayabilir. Mağdur konsantrasyon bozukluğu yaşayabilir ve daha kırılgan olabilir. Ağlama krizleri, uyku bozuklukları, iş ortamına antipati duyarak yeni iş arayışına girebilir. Önlem alınmazsa hadise, ikinci derece mobbinge dönüşür.

İkinci derece mobbing: Birey bir çok sağlık sorunu yaşar ve bu sorunlar işini ifa etmesini etkilemeye başlar. Kronik uyku bozukluğu, kilo alma veya kilo verme, sindirim sistemi bozuklukları, yüksek tansiyon ve depresyon gibi sağlık problemleri ortaya çıkar. Tıbbi olarak yardıma ihtiyacı olacaktır.

Üçüncü derece mobbing: Bu süreçte bireyler iş yapamaz hale gelirler, işe endişe ve nefret ile giderler. İş yerinde durmak istemezler, zor durumdadırlar, depresyon, kaza, intihar, panik atak, kalp krizi, çok ciddi sağlık sorunları gibi fiziksel ve psikolojik belirtiler meydana gelir. Burada psikolojik ve tıbbi olarak yardım almaları önem arz etmektedir.

Yönetim Biçiminden Kaynaklanan Nedenler

Kişiler arası ilişkilerin bozuk olduğu, ahlaki değerlerin ve bazı kuralların yerleşmediği bir kurumda mobbing olgusunun meydana gelmesi muhtemel bir olaydır. Eğer yaşanan bu olumsuzluklar kurum tarafından görmezden gelinirse mağdur gerekli desteği alamayacaktır.

Mobbinge sebep olan kötü yönetim şeklinin barındırdığı niteliklerini;

- Aşırı kontrollü iş ortamı
- Aşırı hiyerarşik yapı
- Çalışanları üzerinde baskı kuran ve onlara değer vermeyen liderlik anlayışı
- İş yerinde iş tanımlamalarının olmaması

- Kalitesiz (umursamaz, cezanlandırıcı) liderlik
 - Öz denetimi önemsemeyen iş ortamı
 - Yönetim şeklinin ve prosedürlerin değişimi
 - Aşırı yetenekli ve çalışkan personelle, daha az becerikli ve daha az yetkinlikte olan personelin eşit tutulması
 - Zayıf ve kötü yönetim
 - Kurum yöneticisinin mobbing uygulandığına inanmayarak inkâr etmesi
 - İş yerinin küçülmesi veya yeniden yapılanması
 - Etik olmayan uygulamalar
 - Takım çalışmasının olmaması
 - Eğitim farklılığının olabileceğinin dikkate alınmaması
 - Rol çatışmalarının yaşanması
 - Aile şirketi olması
 - Rol belirsizliklerinin yaşanması
- vb. şeklinde sıralayabiliriz.

MOBBİNG SÜRECİNDE YER ALANLAR

Mobbing bireylerin yaşam tarzı, yaşı, cinsiyeti, aldığı eğitim, statüsü ve kültürlerinin farkı dikkate alınmadan tüm çalışma alanlarında herkesin maruz kalabileceği bir durumdur.

Mobbing sürecinde yer alanları 3 grup şeklinde sınıflandırabiliriz. Bunlar;

- Mobbing uygulayanlar
- Mobbing mağdurları
- Mobbing izleyicileri

Mobbing Uygulayanlar

Leyman'ın açıklamasına göre, mobbing uygulayanlar kendi kusurlarını örtbas etmek ve eksikliklerini telafi etmek için psikolojik tacize başvururlar. Kendi bulunduğu konumlarını ve adlarını korumak için, başka insanları rencide edici davranışlar sergilerler. Bu nedenle mobbing uygulayıcıları ruhsal yönden karmaşa yaşayan, kişilik bozukluğu mevcut bireylerdir.

Mobbing uygulama sebeplerinin birçoğu kendilerine olan güvensizlikleri ve korku sonucunda zamanla oluşan kıskançlıktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda başarısızlık ve becerisizliklerini başka insanlara kötülük yaparak ve inciterek maskeleyemeye çalışırlar.

Gerçek mobbing uygulayanlar genelde hiçbir kişilik grubuna uymamaktadırlar. Fakat çevrelerine gösterdikleri davranışları sonucunda tarif edilmeleri mümkün olmaktadır.

En sık rastlanan mobbing uygulayıcısı tipleri aşağıda sıralanmıştır.

Eleştirici Mobbing uygulayıcısı: Hiç kimsenin yaptığı işten memnun kalmaz ve başkalarının yaptığı işleri eleştirir. Çalışma ortamında memnuniyetsizliğin ve huzursuzluğun hakim olduğu bir durum meydana gelir.

Narsist mobbing uygulayıcısı: Bu tip mobbing uygulayanlar, kendi sorunlarını ve acılarını kabul etmeyerek bir başkasına yüklerler ve bu şekilde dengede kalmaya çalışırlar. Bu kişiler kendilerini üstün yetenekli, kusursuz, aşırı güzel ve güçlü olağan üstü güçlere sahip gördükleri için, herşeyin en iyisine layık olduklarına ve en iyisini hak ettiklerine inanırlar.

Hayal kırıklığına uğramış mobbing uygulayıcısı: Kendi özelinde yaşadığı tüm olumsuzlukları, yeteneksizliğini ve eksikliğini iş yerinde bir başkasına yansıtırlar, her zaman başkalarına fenalık yapma eğiliminde, kıskanç ve kötü niyetli duyguları mevcuttur.

Fesat Mobbing uygulayıcısı: Sürekli yeni kötülükler yapmak için fırsat kollayan ve yaptığı iftiralarla bir başkasına zarar veren kişilerdir.

Zorba Mobbing uygulayıcısı: Başkasına acı çektirmekten zevk alan katı yürekli ve acımasız insanlardır. Daha üst makamlara yükselmek için yapmayacakları kötülük yoktur.

Hiddetli Mobbing uygulayıcısı: Kişilik olarak asabidirler, genelde bağırarak ve beddua ederek, çalışma ortamını dayanılmaz hale getirirler. Başkalarının duygularını ve fikirlerini aşağılayıcı tavırlar sergilerler.

Korkak Mobbing uygulayıcısı: Başkalarını, kendi buldukları konum için hep tehlike olarak görürler. Diğerlerinin başarısı bu tiplerin paniğe kapılmasına sebep olur. Kendi pozisyonlarını korumak adına mobbing uygulamaya başlarlar.

Megolaman Mobbing uygulayıcıları: Büyüklük hezeyanına kapılmış, özgüveni düşük ve kıskanç olan bu kişiler gerçekle uyuşmayan üstün niteliklere sahip olduğunu düşünerek tüm gücün kendisinde olduğuna inanır. Kendince ürettiği kurallara herkesin uymasını ister.

Dalkavuk Mobbing uygulayıcısı: Kendi çıkar ve beklentileri adına, sırf yöneticilerinden takdir görmek için her şeyi yapmaya hazır aşırı yaranmacı kişilerdir.

İki Yüzlü Yılan Mobbing uygulayıcıları: Bu tipler başkalarının muvaffakiyetini ve güçlenmelerini kabullenmedikleri için sürekli kötülük yapma amacındadırlar. Mağduru strese sokmak ve zarar vermek için fırsat kollarlar. Agresif tavırlarını gizlemek için gülümserler ve kendilerini iyi göstermeye çalışırlar.

Mobbing Mağdurları

Leyman'ın mobbing konusunda yaptığı araştırmalar sonucunda, elde edilen verilere göre mobbing uygulananlarının ayırt edici bir özelliğinin olmadığı ve tüm kültürlerde her bireyin başına gelebileceği kanısına varılmıştır.

Mobbing mekanizması ayrı ortamlarda farklı biçimlerde gelişse de genel olarak gelişme süreçlerindeki argümanlar birbirlerine tipik benzerlikler arz etmektedir.

Mobbing sürecinde mağdur, kurban rolünü oynamaya hazır kişiler arasından seçilmez. İş yerlerinde dört farklı tipteki kişi, mobbinge maruz kalma tehlikesiyle karşılaşabilmektedir.

Başarılı bir kişi: İşinde başarılı olmuş, üstlerinin ve doğrudan yönetimin takdirini kazanmış veya çalışma ortamında, iş ile alakalı hizmet alan insanlardan övgü almış bir çalışan, diğer çalışma arkadaşları tarafından kıskanılabilir. Bu duruma içerleyen kişi arkadaşlarının başarısını sabote etmek için çeşitli oyunlara başvurabilir ve hakkında asılsız söylentiler çıkararak aşağıya çekmeye çalışırlar.

Farklı bir kişi: Burada bireyin dış görünüşü, cinsiyeti engelli veya yabancı oluşu, medeni durumu bile mobbing'e uğrama nedenleri olabilir. Kişi tamamen diğerlerinden farklı ve çok kalabalık ortamlara kaynaşmayan, azınlık gruba dahil olan insanlardır.

Yalnız bir kişi: Bu kişi, kadın çalışanların daha fazla olduğu bir işyerinde çalışan yalnız bir erkek veya erkek çalışanların daha fazla olduğu bir ortamda yalnız çalışan bir kadın olabilir.

Yeni gelen kişi: Bir çalışma ortamında çalışan bir kişi veya kişilerin önceden ilgi odağıyken sonradan gelen kişi veya kişilerin daha donanımlı olmaları, mobbinge maruz kalmalarına sebep olabilecektir. Bu kişinin daha başarılı veya dış görünüşünün daha güzel olması mobbing'e uğramasını etkileyecektir.

Mobbing İzleyicileri

Mobbing izleyicileri, süreç içinde yer alan, amirler, yöneticiler, iş arkadaşları gibi sürece direkt olarak katılmayan, fakat bir şekilde mekanizmanın farkında olan, yaşanan olumsuzluklardan etkilenen, bazen de sürece katılan kişilerdir.

Ortaya koydukları davranışlara göre izleyici tiplerini sınıflandıracak olursak mobbing izleyicilerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

Fazla ilgili izleyici: Başkalarının sorunlarıyla alakadar olan izleyici tipidir. Bu kişiler bazen ısrarla başkalarının özel alanına girerek sorunlarını öğrenmeye çalışırlar. Yardıma muhtaç olan mağdur biri bu durumdan rahatsızlık duyar ve bu kişiden kaçmak ister.

Yardakçı izleyici: Bu kişi mobbing uygulayıcısına sadıktır. Genelde bu sadakatinin başkaları tarafından bilinmesini istemez.

Diplomatik izleyici: Yaşanan çatışmaya karşı her zaman anlaşmadan yana tavır takınan kişidir. Bu özelliği sebebiyle diğerleri tarafından sevilen ya da nefret edilen bir kişi olması muhtemeldir. Çalışma ortamında alacağı bu tepkiler sonucunda kendisinin de ileride mobbing kurbanı olması durumu söz konusu olabilir.

Bir şeye karışmayan izleyici: Bu tip izleyici, yaşanan tüm olaylara kayıtsız kalarak, hiçbir şeye karışmaz, yorum yapmaz, göz önünde olmaktan hoşlanmaz ve olaylara dahil olmamak için hiçbir konuda fikir beyan etmez.

İki yüzlü yılan izleyici: Kendisinin mobbing'e maruz kalabileceği düşüncesiyle, mobbing uygulayan kişiye destek çıkar ve tam tersi mağdura destek olmaya çekinir. Başkalarının gözünde hiçbir şeye karışmadığını gösterse de gerçekte belli bir görüşü ve düşüncesi mevcuttur.

MOBBİNGİN SONUÇLARI

Mobbing'in ortaya koyduğu sonuçlar bağlamında bireysel açıdan, iş yeri açısından ve toplum açısından muhtemel sonuçları bilinmektedir.

Bireysel Sonuçlar

Mobbing'e uğrayan çalışan ruhsal, duygusal, zihinsel ve bedensel sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta, hatta işini kaybetmesi de bunlarla birleşince birey için oldukça yıkıcı olmaktadır. Psikolojik ve fiziksel sağlığı bozulan mağdur tedavi olmak amacıyla kullanacağı harcamalar için, işini kaybetmesi nedeniyle zararını karşılayamayacak ve ekonomik yönden çöküntüye uğrayacaktır. (Küçükali, 2014: 16)

Çalıştığı ortamda uğradığı mobbing davranışları bireyi yalnızlaştırarak, iş yerindeki imajının sarsılması, mesleki olarak kimliğinin zarar görmesi sonucu, sosyal çevre ve aile içerisindeki yerini kaybederek tüm yaşananların sebebinin kendisi olduğunu düşünerek suçlu hissedecektir.

Tüm bu yaşananların yanı sıra psikolojik tacize uğrayan kişide, bağışıklık sisteminin zayıflaması, konsantrasyon bozukluğu, uyku bozukluğu, ağlama nöbetleri, felç, alkol ve madde bağımlılığı, huzursuz bağırsak sendromu, yüksek tansiyon, baş ağrıları, sırt ve boyun ağrıları, saç dökülmeleri, el, ayak ve dudaklarda uyuşma, his kaybının yaşanması, gözde meydana gelen rahatsızlıklar, ciltte egzema, zona, ürtiker, kaşıntı, sedef ve ülser gibi problemlerin baş göstermesi, kalp ritminde bozulmalar gibi birçok sorun yaşamaktadırlar.

Hedef alınan mağdur için mobbing'in etkisi oldukça tahripkâr olmaktadır. Peki 'neden çalışan işini bırakmıyor'. Çalışan birey yaşlandıkça çalışma performansı düşeceğinden yeni iş bulma potansiyeli gittikçe azalmakta, işten kovulma neticesinde yeni bir iş bulma durumu kaybolmakta, aynı zamanda iş dünyasından dışarı itilmektedir.

İş Yeri Açısından Sonuçlar

Mobbingin bireye olası tesirlerinin yanısıra iş yerleri üzerinde menfi etkileri olmaktadır. Psikolojik taciz iş yerlerinde verimliliğin düşmesi, çalışma barışının olumsuz etkilenmesi, yönetici ve çalışan arasında uyumsuzluk, çalışanın izin, rapor ve devamsızlıklarında artışların olması. Ayrıca yaşanan olayların çalışma

ortamı dışına yayılması, iş yerinin prestij kaybı yaşamasına ve saygınlığının zarara uğramasına neden olmaktadır.

İş yerinde bu tip çatışmalar yaşandığında ortamda psikolojik olarak olumsuz gelişmeler hızla artar. Buna bağlı olarak üretim maliyetleri yükselecek, personel motivasyonu azalacak ve işten çıkışlar birbiri ardına gelecektir.

Mobbing'in Ailelere Olan Etkileri

Mobbing'in etkisi altında kalan mağdurun sağlık durumu bozulduğundan bireyin en yakını olan aile fertleride bu olumsuz sonuçlardan yakinen etkilenmektedir.

- Aile bireyleride mobbing mağduru gibi hem psikolojik hem de ekonomik yönden zarar görürler. Yaşanan tüm sıkıntılar sonunda aile içinde çatışmalar, ayrılmalar, çaresizlik, mutsuzluk ve huzursuzluk baş göstermektedir.
- Mobbing mağduru çalışan iş yerinde yaşadığı olumsuzlukları ailesiyle paylaştığı zaman, aile üyeleri bunu evin satılması, daha perişan şartlarda yaşama, başka bir yere taşınma, işinden olması, harcama ve giderlerin kısıtlanması olarak algılar ve öfkelenir.
- Psikolojik şiddete maruziyetten dolayı birey eve morali bozuk, çökmüş bir şekilde gelir. Olaylara aşırı alınganlık göstererek fazla tepki verir.
- Bireyin depresif hal ve hareketleri çok çabuk öfkelenmesi evlilik sorunlarına yol açmaktadır.
- Mağdur bu durumda arkadaşlarıyla problem yaşadığı, maddi durumu bozulduğu, kendine güvenini yitirdiği ve aile içinde olası bazı sorunlar yaşadığı için dışarı dahi çıkamaz duruma gelebilmektedir. Bu nedenlerle mağdurun, çok kısa bir sürede sosyal yaşamdan soyutlanması beklenebilir.

Toplum Açısından sonuçlar

Mobbing'in iş yeri, aile ve bireyin üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin yanısıra içinde yaşadığımız toplumuda etkilemektedir.

Mobbing eylemlerinin elbetteki toplumumuza yüklediği sonuçların bedelleri oldukça ağırdır. Psikolojik taciz nedeniyle toplum içerisinde yaşanan huzursuzluk, mutsuzluk gün geçtikçe artmaktadır.

Toplumsal açıdan mobbing'in sonuçlarını sıralayacak olursak;

1. Bireyin sağlık problemleri sebebiyle yaptığı sağlık giderlerinin artması
2. Sigorta masraflarında artış
3. Erken emekli olma ve hatta malulen emekli olma isteği
4. Devletin sunduğu yardımlara olan talebin artması
5. Mesleki yeteneklerini kaybetmiş, psikolojik olarak yıpranmış, bütünüyle tükenmiş, sağlıksız bireylerin atıl kaldığı bir toplum
6. Boşanmış ve parçalanmış ailelerin bulunduğu toplum

7. Huzursuz, güvensiz, üzgün bireyler ve ailelerin bulunduğu iş yaşantısı
8. Toplumsal adalete inancın zayıflaması
9. Mobbing uygulayanların artması
10. İş gücü kaybı
11. İş sağlığı ve güvenliğinin giderek azaldığı bir toplum ortaya çıkacaktır dönebiliriz.

MOBBİNG RİSK DEĞERLENDİRMESİ VE ALINACAK ÖNLEMLER

Bir iş yerinde mobbing'in uygulayıp uygulanmadığını tespit etmek için risk değerlendirmesi yapılmalıdır. Kurum amirleri, çalışanlar ve hizmet alan bireylerle görüşerek, anket uygulayarak, iş yerinde gözlem yaparak, ilgili evraklar incelenerek yapılabilir. Bu değerlendirmeyi yaparken de bazı sorulara cevap aranmalıdır.

Bu sorular sırasıyla;

- Çalışanlar ve yönetici arasındaki ilişkiler nasıldır?
- Çalışanların kendi aralarındaki ilişkiler nasıldır?
- Yöneticiler ve çalışanlar arasında yetersiz ve agresif bir ilişki söz konusu mudur?
- İşle ilgili konularda kurum amiri çalışanların görüşlerine önem veriyor mu?
- İş yerinde personel değişikliği ve işe devamsızlık sık sık oluyor mu?
- Kurumun sağlık giderleri ne durumda?
- Kurumda yapılan iş dağılımı eşit düzeyde mi?
- Personele verilen işler personelin yetkinliği ve kapasitesine göre mi dağıtılmış?
- İş yeri çalışanları yaptıkları işle ilgili fikirlerini beyan edebiliyor mu?
- Çalışanlar ve yönetici arasında açılmış bir dava mevcut mu?
- Açılan davalar nedeniyle yönetim çalışanına tazminat ödemiş mi?
- Yönetimin kendi arasında birbirleriyle ilişkisi nasıl?

Kurumdaki riskler değerlendirildikten sonra çalışma ortamında mobbing'in uygulanıp uygulanmadığı tespit edilebilir.

İş yerlerinde mobbing'i önlemek veya ortadan kaldırmak adına bir takım önlemler alınmalıdır. Bu önlemler yönetimin ve çalışanların alacağı önlemler olarak iki şekilde sıralayabiliriz.

Yönetimin Alacağı Önlemler

İş ortamında psikolojik taciz vakasına, çevresel veya bireysel unsurların sebep olabileceği söylense de, sürecin mesuliyetinin kurum ve yönetime ait olduğu görülmektedir.

Kurum yönetiminin alacağı kontrol ve önlemleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Mobbing uygulayanlar ve haksız yere psikolojik taciz iddasında bulunanlar için yapılacak yaptırımlar belirlenmelidir. (Şartların meydana gelmesi durumunda işverenin bu bireylerden tazminat talebi, disiplin cezası uygulaması, sözleşmelerin geçerli sebeplerle feshi vb. gibi.)
- Kuruluşlar mobbing'i önlemek için politikalar geliştirmelidir.
- İş yerleri mobbing olaylarının incelenmesi için kendi yapılarına uygun metotlar geliştirmeli ve psikolojik taciz için girişimde bulunan çalışanlar açısından iyileştirme önlemleri almalıdır.
- Kurumlarda mobbing şikayetleri değerlendirilmeli ve çözüm yolları geliştirilmelidir.
- Yapılan toplu iş sözleşmelerine konu ile alakalı hükümler eklenmelidir.
- İşyerlerinde mobbingi önlemek için tedbirler ve bu konu ile ilgili iddialar araştırılırken gizliliğin korunmasına duyarlılık gösterilmelidir.
- Mobbing mağdurlarını korumak adına, mümkünse görev yerinin değiştirilmesi, sağlık desteğinin sağlanması gibi önlemler belirlenmeli ve alınmalıdır.
- Mobbinge uğrayan veya bu duruma şahitlik yapan çalışanın, hangi yolları izleyeceği konusunda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.
- Psikolojik taciz durumunda yapılan tüm başvuruların inceleme ve değerlendirme kurallarının belirlenmesi ve bu konuda ilgililerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Çalışanların Alacağı Önlemler

Çalışma ortamında mobbing'e maruz kalan kişilerin bu durum karşısında mücadele taktikleri birçok etmene göre değişse de, bireysel savunmasında bazı önlemler alması gerekir. Bu önlemler sürecin önüne geçmesine veya daha az etkilenmesine yardım edecektir. Bu önlemler şunlardır;

- İş yerinde yaşadığı tüm olumsuzlukları yazılı olarak kayıt altına almalıdır. Kayıtları yaparken olayların tarihleri ve ayrıntıları not edilmelidir.
- İş ortamında meydana gelen tüm olumsuzluklara dair yazılı deliller, mobbing uygulayıcısına yaşattığı sorunlar yazılı şekilde bildirilmelidir. Cevap verirse, verilen cevap kanıtlara eklenir. Vermemesi durumu da kanıt olarak kullanılabilir.
- Yapılan bütün yazışmaların, raporların ve işle ilgili belgelerin birer kopyasının tutulması gerekir.
- İlk olarak resmi olmayan yollar denenmeli, daha sonra resmi yoldan mücadeleye devam edilmeli.
- Resmi olmayan yolla mücadelede herhangi bir sonuca ulaşılmaması durumunda, elde edilen kanıtlar birim yöneticisine, insan kaynaklarına ve sendika temsilcisine sunulmalıdır.

- Eğer mobbing uygulayan kişi birim yöneticisinin kendisi ise daha üst makama şikayette bulunulmalı ve kanıtlar takdim edilmelidir.
- Son derece soğukkanlı, kontrollü ve tartışmalardan uzak olmalı, ihtiyaç halinde izin kullanmalıdır. Bu izin bir acizlik belirtisi değil, tamamen daha güçlü adımlar atmak için zaman kazanma olarak düşünülmelidir.
- Çalışan mobbing uygulayan kişi ile yalnız kalmamalı, yaşattığı her olumsuz davranışa diğer iş arkadaşlarının da şahit olmasını sağlamalıdır.
- Başına gelen bu olumsuzluklara şahit olan arkadaşlarından yardım ve destek istemelidir.

Sonuç olarak, ülkemizde, işyerinde mobbing konusunda kazanılmış ilk davada, davacının avukatlığını yapan ve iş yerinde mobbinge uğrayanların mutlaka mücadele etmeleri gerektiğini vurgulayan Ayşe Altınparmak'ın şu tavsiyelerini burada özetlemek yararlı olacaktır: İş yerinde psikolojik tacize uğradığınızı düşünüyorsanız mutlaka kanıtlarınızı toplayınız. Bu tür tacizler genellikle topluluk içinde meydana gelmez, yalnız başına bulunduğunuz, yani şahitlerin olmadığı ortamlarda başınıza gelir. Bu nedenle birebir ortamlarda konuşmaktan sakının, topluluk önünde ve size tanıklık yapabilecek kişilerin önünde başkalarının da tanık olduğu ortamlarda konuşmaya çalışın. Daha sonra bu tanık ve belgelerle yargıya başvurunuzu yapabilirsiniz. (TBMM Araştırma Yayınları, No: 9)

MOBBİNGİN HUKUKTAKİ YERİ

Mobbingin çalışanlar ve iş yerlerinde yarattığı negatif etkilerin azalması açısından Türk Hukuk Sistemi'ndeki gelişmelerin fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde, iş yerlerinde mobbing tanımı öncelikle mevzuata Türk Borçlar Kanununda yer almıştır. Tesis edilen bu düzenlemeyle, mobbing mağdurları açısından teminat anlamında çok mühim bir başlangıç olmuştur. (Çalışma Sosyal ve Güvenlik Bakanlığı, 2014)

Çalışma ortamı konusunda, Türkiye Cumhuriyetinin de katıldığı uluslararası sözleşmelerin bulunmakta ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan olumlu düzenlemeler yer almaktadır.

Ülkemizin de imzaladığı bu sözleşmeler hukuki açıdan karşılığı olmakta ve iş hukukuna da kaynak oluşturmaktadır.

Mobbing, Türkiye Cumhuriyetinin taraf olduğu AB (Avrupa Birliği) Sosyal Şartının 26. maddesi, ILO prensipleri, insan hakları beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine göre insan hakları ihlali sayılmaktadır.

Avrupa Birliği Sosyal Şartı 26. maddesine göre; tüm çalışanlar onurlu çalışma hakkına sahiptir.

Uluslar arası çalışma örgütü (ILO) prensiplerine değinecek olursak; bu sözleşme, çalışma yaşamında şiddet ve tacizin ortadan kaldırılmasına ilişkin, konferansın 108. oturumunda 21 Haziran 2019'da kabul edilmiştir.

Yapılan bu anlaşma, iş ortamında zorbalık ve tacizin, insan hakkına yapılan bir tecavüz ve sunulan olanaklardan herkesin ayırım yapılmaksızın eşit biçimde yararlanması anlamında risk oluşturacağını, bu sebeple de kabul edilemez ve insan onuruyla bağdaştırılmayacağını kabul etmektedir.

ILO şiddet ve tacizi, psikolojik, fiziksel, ekonomik veya cinsel zararı amaçlayan, bunlarla sonuçlanan veya sonuçlanması mümkün olan davranış, uygulama veya tehdit olarak tanımlamaktadır.

Anayasa'da Mobbing Olgusu

Anayasanın'da İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sindeki bazı maddeleri mobbing ile ilişkilendirilmiştir. Bunlar aşağıda sıralanmıştır.

İnsanların özel hayatına, aile yaşantısına ya da ikamet ettiği meskenine ya da iltişimine keyfince müdahale edilemez, itibarına ve sınıfına saldıramaz. Tüm insanlar bu gibi müdahale ve saldırılara karşı yasal olarak korunma hakkına sahiptir. (Madde 12)

Herkes hayatta kalma, maddi ve ruhsal varlığı muhafaza ve geliştirme ayrıcalığına sahiptir. Hiç kimseye ızdırap ve işkence çektirilemez, insani değerlerle uyuşmayan bir müeyyide ve davranışa maruz bırakılamaz. (Madde 17)

Herkesin görüş bildirme ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak ve görüşlerinden dolayı huzursuz edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve görüşlerini istediği yoldan soruşturma, sahip olma ve yaymak hakkı bulunmaktadır. (Madde 19)

Herkes çalışma, istediği işi seçme, adil ve makul şartlarda çalışma ve işsizlik durumunda nefsi müdafaa hakkına sahiptir. Herkes hiçbir ayırım yapılmaksızın, eşit iş ve eşit ücret hakkına sahiptir. Herkesin insan haysiyetine yakışır, kendisi ve ailesi için her türlü sosyal koruma önlemleri alınmış bir yaşam süreceği adil ve makul ücret alma hakkı vardır. Tüm bireylerin kendi çıkarlarını korumak adına sendikaya üye olma ve sendika kurma hakkı vardır. (Madde 23)

Herkesin dinlenmesi ve eğlenmesi için çalışma saatlerinin adil ölçüde belirlenmesi ve belirli zamanlarda ücretli izin kullanma hakkı vardır. (Madde 24)

Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, çalışma hayatının geliştirmesini sağlamak için işsizleri ve çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek, elverişli ekonomik bir ortam oluşturarak işsizliği önlemek ve çalışma sulh'unu sağlamak adına gereken tüm tedbirleri alır. (Madde 49)

Hiç kimse yaşına cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmaz. Kadınlar, çocuklar ile bedensel ve ruhsal açıdan kırılgan olanlar çalışma şartları yönünden özel olarak korunmaktadırlar. Şeklinde ifade edilmiştir. (Madde 50)

Avrupa insan hakları sözleşmesine göre yapılan düzenlemeler

‘İşkence yasağı’, hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi tutulamaz. (Madde 3)

‘Kölelik ve zorla çalıştırılma yasağı’. (1) Kimseye köle ya da kul muamelesi yapılamaz. (2) Kimse zorla ve zorunlu olarak çalıştırılmaya maruz bırakılamaz. (Madde 4)

‘Özel ve aile hayatına saygı hakkı’. (1) Herkesin, konutuna, aile ve özel hayatına saygı gösterilmesi hakkı vardır. (2) Herkesin, Aile ve özel hayatının kullanılması hakkına bir kamu kurumunun müdahalesi, sadece yasayla uygun görülmüş, demokratik bir düzende ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ekonomik refahı, düzenin sağlanması, suç işlenmesinin önüne geçilmesi, sağlığı, ahlakın aynı zamanda diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması amacı ile bir tedbir alınması gerekiyorsa olabilmektedir. (Madde 8)

‘Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü’, herkesin din, vicdan ve düşünce özgürlüğü vardır. (Madde 9)

‘İfade özgürlüğü’, herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır. (Madde 10)

‘Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü’, Herkesin sulh içinde toplanma ve dernek kurma hakkı vardır. (Madde 11)

‘Ayrımcılık Yasağı’, Sözleşmede yer alan tüm hak ve özgürlükten faydalanma, cinsiyet, ırk, din, dil, renk, siyasi veya diğer düşünceler, ulusal bir azınlığa ve kökene, ait olma, doğum, servet ya da başka durumlara bağlı hiçbir ayrımcılık gözetmeksizin sağlanmalıdır. (Madde 14)

Türk Medeni Kanun Kapsamında Mobbing Olgusu

Türk Medeni Kanunu kapsamında Mobbing olgusu 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 2. Maddesinde kişiliğin korunması adına 23., 24., 25. maddelere yer verilmektedir. Mobbing olgusu bireyin psikolojisini negatif yönde etkilediği için, kişilik haklarına saldırı olarak nitelendirilmektedir. Anayasadaki bu maddeler ise mağdurun lehine olan maddelerdir.

Türk medeni kanununun 23. maddesine göre (Türk medeni kanunu 2001), kimse hak ve fiil ehliyetinden kısmen de olsa vazgeçemez’.

Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlaka aykırı olarak sınırlayamaz.

Kişilik haklarına, hukuka aykırı olarak saldırılan kimse, saldırıda bulunanlara karşı hakimden korunma isteyebilir. (Madde 24)

Kişilik hakkı zedelenen kişinin isteği, daha üstün vasıfta özel ya da kamusal fayda ya da kanunun sağladığı yetkinin kullanılması nedenlerinden herhangi biriyle haklı görülmedikçe, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırı olarak kabul edilir.

Ayrıca Madde 25'e göre de, davacı saldırı durumunda hakimden saldırı tehlikesinin önlenmesini, saldırı devam ediyorsa saldırının sonlanmasını, sona ermiş olması durumunda etkilerinin devam etmesi göz önüne alınarak saldırının hukuka aykırılığının tespitini isteme hakkına sahiptir.

Davacının bununla beraber düzeltmenin veya kararın üçüncü kişilere bildirilmesi ya da yayımlanmasını isteme hakkı vardır.

Davacı kişilik haklarının korunması adına kendi ikamet ettiği yer veya davalının ikamet ettiği yerin mahkemesinde dava açma hakkına sahiptir. Ayrıca kişi maddi manevi tazminat talebinde bulunabilir. Hükümleri yer almaktadır.

Türk Borçlar Kanunu Kapsamında Mobbing Olgusu

6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 417 sayılı maddesi (Türk Borçlar Kanunu, 2012). Bu maddede işçinin kişiliğinin korunması adına şunları içermektedir.

İşveren iş ortamında işçinin şahsiyetini korumak ve saygı duymak ve iş yerinde doğruluk ilkelerine uygun olarak düzeni sağlamak, işçilerin cinsel, psikolojik tacize ve bunun gibi tacize uğrayanların daha çok zarar görmemeleri için gereken tüm tedbirleri almakla yükümlüdür.

İşveren işyerinin iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için her türlü önlemi almak, tüm araç ve gereçleri eksiksiz temin ederek bulundurmak, çalışan işçilerde alınan tüm bu önlemlere uymakla yükümlüdürler. İşveren bahsedilen hükümler dahil olmak şartı ile kanuna sözleşmeye uygun davranmaması sebebiyle işçinin yaralanması, ölümü veya kişilik haklarının elinden alınmasına bağlı ortaya çıkan zararların tazmini, sözleşmeye uyulmamasından kaynaklanan sorumluluk hükümlerine tabi olmaktadır.

İşveren mobbing'i kendisi yapmasa bile bu durumu bilmesine ve bilmesinin gerekli olmasına karşın gereken tüm tedbirleri almaması yani gözetme borcuna aykırı davranması koşulu ile Türk borçlar kanunu 112 uyarınca sorumlu olmaktadır.

İş Kanunu Kapsamında Mobbing Olgusu

4857 sayılı iş kanununa göre iş yerlerinde yaşanan mobbinge ait bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat dolaylı olarak bazı hükümler yer almaktadır.

Burada eşit davranma borcuna aykırılık nedeniyle, iş ilişkisinde dil, din, ırk, cinsiyet, renk, engellilik, felsefi inanç, siyasal düşünce, mezhep ve benzeri nedenlere dayalı ayırım yapılamaz. (md. 5) maddesine istinaden işçi ayrımcılık tazminatı talep edebilmektedir.

İşçi, psikolojik taciz eğer işverenin diğer işçisi tarafından gerçekleşmişse iş sözleşmesini süresinin bitiminden önce veya bildirim süresini beklemeden feshedebilir. (md.24)

İşverenin İş Kanununun 77. Madde ilk iki fıkrasına göre (İş Kanunu, 2003), işçiyi gözetme borcu vardır. İşveren çalışanların psikolojik ve fiziksel sağlığını korumakla

yükümlüdür. Buradan yola çıkarak, aynı zamanda psikolojik taciz davranışlarını da önlemekle yükümlü olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet Memurları Kanunu Kapsamında Mobbing Olgusu

657 sayılı devlet memurları kanunu (1965), açık olarak mobbinge yer vermemektedir. Fakat madde 10 (1982)'da amir mahiyetindeki memurlara adil ve eşit davranır. Amir yetkisine sahip memurlar bu yetkiyi kanun ve diğer mevzuatta belirtilen esaslara uygun kullanır. Hükümleri yer almakta ve amirlerin memurlarına hakkaniyet ve eşitlik içinde davranması gerektiğini ifade etmektedir.

21. maddesinde; memurlar kurumları ile alakalı resmi ve şahsi işlerinden dolayı müracaat, amir ve kurumları tarafından kendilerine uygulanmış idari işlem ve eylemlerden dolayı şikâyet ve dava açabilme hakkına sahiptir. Bu başvuru ve şikâyetler en yakın amirden başlayarak silsile yolu ile sözlü veya yazılı bir şekilde şikâyet edilen amirler atlanarak yapılabilmektedir. Hükümleri yer alır. (Devlet Memurları Kanunu, 1982)

Madde 125'te; şikâyet durumunda taciz eylemini gerçekleştiren memura gerçekleşen olaya istinaden kınama, uyarma, aylıktan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması ve memurluktan çıkarma cezası verilebilir hükmü yer almaktadır. (Devlet Memurları Kanunu, 1982.)

Madde 135'te ise, disiplin amirlerince verilen kınama, uyarma ve aylıktan kesme cezaları için disiplin kuruluna, kademe ilerlemesinin durdurulması cezası içinde yüksek disiplin kuruluna itiraz edebileceği belirtilmiştir.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Kapsamında Mobbing Olgusu

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 4. maddesi gereği aşağıdaki hükümlere yer verilerek düzenleme yapılmıştır. (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 2012)

1. İşveren çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliklerini sağlamakla yükümlüdür. Maddenin kapsamında;

- İşveren mesleksi risklerin önlenmesi, bilgi verilmesi, eğitim verilmesi ve her türlü tedbirin alınması, gerekli araç ve gereçlerin temin edilmesi, organizasyonun yapılması, sağlık ve güvenlik tedbirlerini alırken değişen şartlara uyumu sağlanarak mevcut durumun iyileştirilmesi amacı ile çalışmalar yapmalıdır.
- İş ortamında alınan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyulup uyulmadığını gözlemler, denetler ve gerekirse uygunsuzlukların ortadan kaldırılmasını sağlar.
- Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır.
- Çalışanlar arasında görev dağılımı yaparken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygun olup olmadığını değerlendirir.

- Tehlikeli, özel durum gerektiren yerlere, gerekli eğitimleri almış ve talimat verilen kişiler dışında, diğer çalışanların girmemesi için gerekli tedbirleri alır.
2. İşverenin işyeri dışında uzman kişi ve kurumlardan hizmet alması, sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.
3. Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kapsamındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarına etki etmez.
4. İşveren, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinden doğan maliyeti çalışanlarına yansıtamaz

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Kapsamında Mobbing Olgusu

6071 sayılı Türkiye insan hakları ve eşitlik kurumu kanunu ile iş yerlerinde taciz ve yıldırma kavramları tanımlanarak ayrımcılık anlamına geldiği belirtilmiş ve bu şekilde değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Bu kanuna göre;

İş yerinde yıldırma: Kavramın tanımı ayrımcılık temellerine dayanılarak bireyi işinden soğutmak, bıktırmak, dışlamak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemler olarak açıklanabilir.

Taciz: Psikolojik ve cinsel türleri dahil olmak üzere bu kanunda sayılan temellerden birisine dayanılarak insan onurunun ayaklar altına alınması amacını taşıyan veya böyle bir sonucu doğuran onur kırıcı, yıldırıcı, aşağılayıcı veya utacı verici her türlü davranışı ifade etmektedir.

Herkes hukuki olarak tanınmış hak ve hürriyetlerden eşit şekilde yararlanır. Bu kanun kapsamında, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hal, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır. (Madde 3)

Bu maddeye göre taciz ve işyerinde yıldırma ayrımcılık türleri içinde sayılmaktadır. (Madde 4)

- Çalışma ortamında ayrımcılık yasağı ihlalden zarar gördüğünü iddia eden gerçek ve tüzel kişi herhangi bir ücret ödmeden insan hakları ve eşitlik kurumuna müracaat edebilir.
- Kişi kuruma başvurmadan önce işyerinde yıldırmanın (ayrımcılığın), sonlanmasını ilgili taraftan talep edebilir. Bu talebin reddedilmesi veya 30 gün içinde cevap dönülmemesi halinde koruma başvurusu yapabilir. Ancak telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hallerde, kurum bu şartı aramadan başvuruları kabul etmelidir.
- Öte yandan 4857 sayılı iş kanununun 5. Maddesinde yer alan ayrımcılık iddalarına ait başvurular, iş kanununda belirlenen şikayet usulleri takip edildikten sonra herhangi bir yaptırım kararı alınmadığı hallerde yapılabilir. (Madde 17)

Kısacası; 6701 sayılı İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu kapsamında ayrımcılık yasağı ihlalden zarar gören, zarar gördüğünü iddia eden her gerçek ve tüzel kişiler ulusal önleme mekanizması işlevi kapsamında ceza infaz kurumları, nezarethaneler, geri gönderme merkezleri, çocuk ve yaşlı bakım evleri, rehabilitasyon merkezleri, psikiatri klinikleri gibi alıkonulma yerlerindeki özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişiler kuruma başvuru yapabilmektedir.

2011/2 Sayılı İş Yerlerinde Mobbingin Önlenmesi Genelgesi

Bu genelge ülkemizde iş yerlerinde mobbing'in önlenmesi adına 19 Mart 2011 tarihinde 27879 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile özel iş yerlerinde meydana gelen mobbing, çalışanların, şeref ve haysiyetine zarar vermekte, iş performansını düşürmekte, sağlığını yitirmesine sebep olarak iş hayatını negatif yönde etkilemektedir.

Bilerek ve isteyerek sistematik bir şekilde çalışanın hor görülmesi, önemsenmemesi, dışlanması, şahsiyetinin ve itibarının zarar görmesi, kötü muameleye maruz kalması, yıldırılması gibi durumlar sonucunda meydana gelen mobbingin önlenmesi ve çalışma barışının oluşturulması yönünden büyük önem arz etmektedir.

Genelgeye istinaden çalışanların mobbing'den korunabilmesi maksadıyla aşağıdaki maddeler uygun görülmektedir.

1. İşverenler işyerinde psikolojik tacizle mücadelede sorumlu olup, çalışanların tacize maruz kalmamaları için gerekli tüm tedbirleri almalıdır.
2. Tüm çalışanlar psikolojik taciz içeren her türlü tutum ve davranışlardan uzak duracaklardır.
3. Toplu iş sözleşmelerine işyerinde psikolojik taciz olaylarının yaşanmaması için önleyici nitelikte hükümler konulmasına özen gösterilecektir.
4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim Merkezi ALO 170 üzerinden psikolojik tacizle mücadeleyi güçlendirmek için psikologlar aracılığıyla çalışanlara yardım ve destek sağlanacaktır.
5. Çalışanların uğradığı psikolojik taciz olaylarını izlemek, değerlendirmek ve önleyici politikalar üretmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Devlet Personel Başkanlığı, sivil toplum kuruluşları ve ilgili tarafların katılımıyla 'Psikolojik Tacizle mücadele kurulu' kurulacaktır.
6. Denetim elemanları, psikolojik taciz şikayetlerini titizlikle inceleyip en kısa sürede sonuçlandırılacaktır.
7. Psikolojik taciz iddalarıyla ilgili yürütülen iş ve işlemlerde kişilerin özel yaşamlarının korunmasına azami özen gösterilecektir.
8. Devlet Personel Başkanlığı, Sosyal Taraflar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işyerlerinde psikolojik tacize ilişkin farkındalık yaratmak amacı ile bilgilendirme toplantıları, eğitim ve seminerler düzenleyecektir.

Genelgede yer alan maddelerde de vurgulandığı üzere iş yerinde yaşanabilecek tüm mobbing davranışları ile mücadele etmek işverene aittir. Yani işveren işyerindeki mobbing durumunun ortaya çıkmasını önlemek için gereken önlemleri almakla yükümlüdür. Ayrıca çalışanlar da mobbing'e sebep olan davranışlarından kaçınmalıdırlar.

HEMŞİRELERİN İŞ YERLERİNDE MARUZ KALDIKLARI MOBBİNGİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mobbing (psikolojik Taciz), yaş, cinsiyet, eğitim, tecrübe, hiyerarşi ayrımı yapmaksızın tüm kültürlerde ve iş yerlerinde yaşanan, dünya genelinde ciddi boyutlara ulaşmış bir iş sağlığı sorunu halini almıştır. Mobbing çalışanların sağlığında psikolojik, fiziksel ve sosyal yönden telafisi güç sorunlara yol açan, en çok kamu ve sağlık sektörlerinde 30 ile 40 yaş arasındaki bireylerde görülen, basitten karmaşığa doğru giden dinamik bir süreçtir.

Mobbing, iş yerlerinde tüm sektörlerde etkili olmasına rağmen, en çok sağlık sektöründe görülmektedir. Sağlık kuruluşlarının hizmet sektörü olması, kadın çalışanların daha fazla olması, çalışma temposunun çok yoğun ve yorucu olması, hasta sirkülasyonunun yoğunluğu vb. sebeplerden dolayı sağlık alanında mobbing diğer sektörlerle göre daha çok görülebilmektedir.

Son yıllarda sağlık çalışanlarına yönelik mobbing'in artması, şiddet olayları sonucunda ölümlerin yaşanması ve bu durumun sık sık medyada yer bulması nedeniyle konuya olan ilgi ve duyarlılığın artmasına neden olmuştur.

Sağlık camiasında çalışanların % 50'den fazlasının mobbing mağduru olduğu bildirilmektedir (Özdemir vd, 2013). Kadın olmaları ve sağlık sektöründe yer almaları sebebiyle hemşireler daha sık mobbinge maruz kalmaktadırlar.

Bu sektörde çeşitli meslek guruplarının oluşu, işin süreklilik gerektirmesi, yoğun ve stresli ortamlara sahip olması düzensiz ve zorlu çalışma şartları, ücretin yetersizliği, brokrasinin etkisi, hastanelerde tıbbi imkanların elverişsiz olması, görev tanımlarının belirsizliği gibi sebepler mobbing'i etkinleştiren nedenlerdir.

Dünya sağlık alanında mobbinge alakalı yapılmış araştırmalar durumun ne kadar ciddi olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası çalışma örgütü (ILO), Uluslararası Hemşirelik Konseyi (ICN) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlıkta psikolojik tacizin ne kadar kirtik bir sorun haline geldiğini yayınladıkları raporları ile ortaya koymaktadırlar.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2002 yılında yayınladığı raporda yıldırımaya yer vermiş ve Hemşirelik Konseyi (ICN)'nin 2001yılı raporunda yıldırımının büyük bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) yayınladığı raporda sağlık sektöründe yıldırımının Amerikada diğer sektörlerde çalışanlara göre 16 kat daha fazla olduğunu belirterek, Avustralya, Bulgaristan, Güney Afrika, Tayland ve Brezilya'da sağlık sektöründe yıldırımaya maruz kalanların oranını % 40'ın üzerinde olduğunu ifade etmiştir.

Mobbinge maruz kalan hemşireler, bıktırma, iş yerinde dışlanma, küçümsenmek, korkutulup sindirilmek, iş yerinin mevcut hizmetlerinden yoksun bırakılma, izin konusunda sıkıntı yaşatılması, tayin istemeye zorlanma gibi baskı ve psikolojik tacize sebep olabilecek durumlara maruz kalabilmektedir. (TBMM Komisyon Raporu, 2011)

Sağlık hizmetleri alanında hızlı varyasyon ve yasal uygulamalardaki eksiklikler şiddetin önüne geçilmesinde, aynı zamanda sağlık çalışanının güvenliğini sağlama konusunda boşluk oluşturmaktadır.

Yurt dışında mobbing ile alakalı bir çok çalışma yapılmıştır. Mesela İngiltere, Hon Kong ve Çin’de yapılan çalışmalarda % 5,3-21 arası fiziksel şiddete maruz kaldığını, sözel şiddet için ise bu oranın % 45-73 arasında olduğu bildirilmekte iken, Güney Doğu İngiltere’de çalışmaya katılanların % 38’i duygusal tacize uğradıklarını ve bunların % 42’sinin de duygusal tacize uğramalarına şahit olduklarını belirtmişlerdir. (Yiğitbaş ve Deveci, 2011)

Amerika’da 1580 sağlık çalışanı üzerinde yapılan çalışmada ise çalışanların % 38’inin çalışma koşulları değişmeden en az bir defa mobbinge maruz kaldığı ve bu durumun çok ciddi strese ve iş doyumunun azalmasına neden olduğu balirtilmektedir. Güney Norveç’te 754 asistan hemşire üzerinde yapılan çalışma da % 8,4 hemşirenin daha önce, %4,8’ ininde şu anda psikolojik şiddet davranışlarına maruz kaldıkları ve her beş hemşireden birinin ise bu şiddet olaylarına şahit olduğu tespit edilmiştir. (Yiğitbaş ve Deveci, 2011)

Ülkemizde sağlıkçılara yapılan şiddetin bildirilmesi konusunda henüz yasal/organizasyonel düzenlemenin olmaması, taciz olaylarının bir çoğunun bildirilmemesine ve bu konudaki doğru sayısal verilere ulaşılmamasına yol açmaktadır. (Özcan, 2011)

Son yıllarda ülkemizde hemşireler üzerinde yapılan mobbinge ilgili çalışmalarda mobbinge maruz kalma oranları % 70, % 84 ve % 17 olarak belirlenmiştir. Yurt dışında yapılan çalışmada bu oran % 1 ve % 4 olarak tespit edilmiştir (Karakaş ve Okanlı, 2013).

Bu sonuçlara göre ülkemizde, hemşirelerin mobbinge maruz kalma oranının dünya prevalansı’na göre yüksek olduğu düşünülmektedir.

Hemşirelerin örneklem olarak alındığı ve sadece cinsel içerikli şiddetin araştırıldığı iki çalışmada en yüksek oranda doktorlardan kaynaklandığı belirlenmiş, bunun yanısıra yardımcı sağlık personeli, yönetici ve polisten de düşük oranlarda sözel, fiziksel, cinsel saldırıya maruz kaldığı bildirilmiştir (Özcan, 2011)

Yine hemşirelerin iş yerlerinde maruz kaldığı mobbing’in belirlenmesi adına şu çalışmanın da burada bahsedilmesinde fayda mülahaza edilmiştir: 2015 yılında Malatya Devlet Hastanesi ve İnönü Turgut Özal Tıp Merkezi’nde çalışan 311 hemşire üzerinde Leymann tarafından geliştirilen mobbing algı ölçeği kullanılarak

yapılan araştırmada; hemşirelerin maruz kaldığı mobbing davranışları incelenmiş, % 84,6 hemşirenin konuşurken sebepsiz yere sözlerinin kesildiği ve çabalarının karşılığını alamadıkları,

%76.3 hemşirenin işi ile ilgili kararlarda fikrinin önemsenmediği, %74'ünün yaptıkları işlerden dolayı eleştirildikleri, %57,2 sinin kötü söze ve küfre maruz kaldığı ve yine hemşirelerin %62.1 inin hasta yakınları tarafından mobbinge maruz kaldığı ve bunların %35,4 ünün bu davranışa tepki olarak karşılık verdiği belirlenmiştir.

Bu araştırmada, hemşirelerin çoğunluğu çalışma yaşamının herhangi bir döneminde mobbing'e maruz kaldığı saptanmıştır.

Özel hastanede çalışan hemşirelerin %70'inin duygusal tacize uğradığı, lise mezunu ve özel birimlerde çalışan hemşirelerin diğer gruplara göre daha çok duygusal tacize maruz kaldığı, aynı zamanda % 86 oranında hemşirenin son bir yıl içinde bir veya birden fazla mobbing davranışına maruz kaldığı tespit edilmiştir.

MOBBİNGİN HEMŞİRELER ÜZERİNDE OLUMSUZ ETKİLERİ

Sağlığı koruma ve geliştirme anlamında önemli görev ve sorumlulukları olan hemşirelerin mobbinge maruz kalmaları; memnuniyetsiz ve üzgün olmalarına, iş verimlerinin düşmesine, yanlış uygulama yapma riskinin artmasına ve hasta bakımında kalitenin düşmesine neden olabilen sonuçlar doğurabilmektedir.

Mobbing hemşireler üzerinde oldukça negatif sonuçlar doğurmaktadır. Türkiyede hemşireler üzerinde yapılan bir çalışmada hemşireler tarafından ifade edilen davranışları sırayla, en çok başkasını küçümseme davranışı, daha sonra sorumlu olunmadığı işlerden suçlanması ve son olarak ta sürekli kontrol etme davranışı şeklinde sıralanmıştır (Çınar vd, 2016)

Hemşireler Üzerinde Olumsuz Etkiler Şunlardır:

- Fiziksel rahatsızlıklar (kusma, baş ağrısı, migren)
- Aşırı stres
- Şok, güvensizlik, suçluluk, depresyon, korku
- Kişiler arası ilişkilerinde bozulmalar
- İşe gitmek istememe
- İş performansının düşmesi
- İş doyumunu kaybetme
- Moral bozukluğu, verimliliğin düşmesi
- Bireyin özsaygısını yitirmesi
- Mesleki yetkinliğine olan inancını kaybetme
- Cinsel rahatsızlıklar
- Kendini sömürülmüş ve aciz biri olarak görme

- Hasta/Hemşire anksiyetesi
- Depresyon (Karakaş ve Oranlı, 2013)

Mobbing Davranışlarına Karşı Hemşirelerin Verdiği Tepkiler

Genelde yorgunluk, stres daha sonrası da aşırı yemek yeme ya da iştahlarında azalma ve baş ağrısı gibi fiziksel bozukluklar olarak sayabiliriz. Hemşirelerde mobbinge maruz kalmanın tükenmişlik seviyesini artırdığını da söyleyebiliriz.

Mobbinge uğrayan bir hemşirenin, iş performansının veya motivasyonunun düşmesi, doğrudan hasta/sağlıklı bireylerin bakım kalitesinin azalmasına neden olmaktadır.

Hasta bakım kalitesinin düşmesi ise, hastaların sağlığını menfi yönde etkileyerek hastanede kalış süresinin uzaması riskinin artmasına sebep olacaktır.

Sağlık Kuruluşlarında Mobbingi Tetikleyen Faktörler

- İş tanımlamalarının yapılmaması
- Çalışma koşullarının belirsizliği
- İş yükü ve stresin fazla olması
- Brokrasinin müdahalesi
- Hemşirelerin lise eğitimini tamamladıktan sonra en savunmasız dönemde kırsal kesimlerde çalışmaya başlamaları
- Bazı çalışanların yönetime yakın olmalarından dolayı daha ayrıcalıklı olması
- Çalışma karşılığı olarak alınan maaşın tatmin etmemesi
- Gündüz vardiyasında çalışanların çalışma arkadaşları, hasta ve hasta yakınları ile fazla iletişim kurması
- Akademik kariyer ve yükselme sürecinde kayırmacılığın olması
- Nöbetler nedeniyle aile hayatını devam ettirmenin oldukça zor olması
- Hastalar arasında statü ve ekonomik duruma bağlı ayrımcılığın olması

ANKET ÇALIŞMASI BULGULARI VE ANALİZİ

Çalışmanın Yöntemi: Bu araştırmada veri toplama aracı olarak internet ortamı ile desteklenmiş anket modelinden faydalanarak hemşirelerin iş yerinde maruz kaldığı mobbingin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Örnekleme: Çalışma 16 ayrı ilde görev yapan 60 hemşirenin katılımı ile tamamlanmıştır. Anket uygulama esnasında dikkati çeken bir kısım çalışmaya katılan hemşirelerin anketi doldurmaya endişe ile yaklaşmalarıdır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılan hemşirelerin yaşı, medeni durumu, isdihdam şeklini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Ayrıca bu çalışma şeklinden memnun musunuz ve meslek hayatınızda herhagi bir duygusal taciz (mobbing) uygulamasına maruz kaldınız mı soruları yer almaktadır.

İkinci bölümde mobbing davranışlarının neler olduğunu ortaya koymaya yönelik hazırlanan 21 soruya yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise mobbing'e uğrayanların tepki derecelerini ölçmek için 10 (on) ayrı seçeneğe yer verilmiştir.

Çalışmaya katılan hemşirelerin tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde Katılımcıların % 56'sı 23 ile 39 yaş ve % 40'ı ise 40 ile 47 yaş arasındadır. Bunların % 93'ü kadın, % 6.7'si erkektir. Medeni durumlarına baktığımızda % 74.6'sı evli, % 25.4'ünün de bekâr olduğu görülmektedir.

Mesleki özelliklerine baktığımızda, % 75'inin lisans mezunu olduğu, % 46.7'sinin mesleki yılının 15-20 ve üzeri olduğu, % 40'nın sürekli gündüz çalıştığı, % 88.3'ünün hemşire statüsünde, % 95'inin de kamuda çalıştığı görülmüştür.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Tanımlayıcı Özelliklerine Ait Veriler

	Kişisel Bilgiler	Sayı	%
Yaş	23-39 Yaş	34	%56
	40-47 Yaş	24	%40
Cinsiyet	Kadın	56	% 93.3
	Erkek	4	% 6.7
Medeni Hali	Evli	44	%74.6
	Bekar	15	%25.4
Öğrenim Durumu	Lisans	45	%75
	Önlisans	9	%15
	Lise	2	%3.33
	Yüksek Lisans	4	%6.66
Meslekte Kaçınıcı Yılıınız	1-5	15	%25
	5-10	12	%20
	10-15	5	%8.3
	15-20+	28	%46.7
İsdihdam şekliniz	Kamu	57	% 95
	Özel	0	% 0
	Üniversite Hastanesi	3	%5
Mesleki Stanünüz	Hemşire	53	%88.3
	Sorumlu Hemşire	6	%10
	Başhemşire	1	%1.7
Çalışma Şekliniz	Sürekli Gece	1	% 1.7
	Sürekli Gündüz	24	% 40
	Gece/Gündüz Vardiyalı	16	% 26,7
	Gündüz/Bazen Nöbet	19	31,7

Çalıştığınız Birim	Acil Servis+Yoğun Bakım	14	%28.33
	Dahili Sevis	9	%15
	Doğum Salonu+Cerrahi Birim	15	%25
	Ameliyathane+Enfeksiyon Servisi	4	6.66
	Diğer Birimler (idari birimler, Eğitim vb.)	17	%28.33
Çalıştığınız Bölge	Doğu Anadolu	37	61.66
	Marmara	3	5
	Ege	2	3.33
	İç Anadolu	4	6.66
	Akdeniz	2	3.33
	Karadeniz	1	1.66

Katılımcıların % 28.33'ü acil servis ve yoğun bakımda, % 6.6'sı ameliyathane ve enfeksiyon servisinde, bunların % 15'i dahili serviste çalışırken % 25 doğum salonu ve cerrahi birimlerde çalışmaktadır. Ayrıca % 28.33'ünün de idari birimler, eğitim birimi vb. birimlerde çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların İş Memnuniyeti ve Mobbinge Uğrama Durumu

İfadeler	Evet/Hayır/Kısmen	Sayı	%
Bu çalışma şeklinden memnunmusunuz?	Evet	30	50
	Hayır	15	25
	Kısmen	15	25
Meslek hayatınızda herhangi bir Duygusal taciz (mobbing) uygulamasına maruz kaldınız mı?	Evet	46	76.7
	Hayır	14	23.3

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların %25'inin çalışma şeklinden memnun olmadığı ve %76.7 hemşirenin de meslek hayatında duygusal tacize (mobbinge) maruz kaldığını görmekteyiz.

Kurt'un yaptığı çalışmada hemşirelerin %49,6'sının psikolojik tacize maruz kaldığını belirtmiştir (Kurt, 2018).

Tonkuş ve Coşkun'un (2021) yaptığı çalışmada ise öğrenci hemşirelerin %40,2'sinin mobbinge maruz kaldığı belirtilmektedir.

Turaç ve Şahin'in (2014) mobbinge maruz kalma durumunun belirlenmesi adına hemşireler üzerinde 2012 yılında yapmış olduğu bir çalışmada hemşirelerin % 68,5'inin mobbinge maruz kaldığını belirlemiştir. Turaç ve Şahin'in çalışması ile çalışmamızdaki mobbinge uğrama derecesi arasında anlamlı bir benzerlik görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Mobbinge İlişkin İfadelere Verdikleri Cevapların Yüzde Olarak Dağılımları

İFADELER	HER ZAMAN	ARA SIRA	NADİREN	HİÇ
	%	%	%	%
Yaptığım iş hissettirilmeden kontrol ediliyor.	36.7	36.7	23.3	3.3
Yaptığım iş ile ilgili hata ve eksik aranıyor.	26.7	31.7	26.7	15
Mesleki yeterliliğim ve bilgim sorgulanıyor.	18.3	30	26.7	25
Sorumlu olmadığım konularda suçlanıyorum.	18.3	36.7	21.7	23.3
Özel yaşantım sürekli eleştiriliyor.	6.7	8.3	15	70
Bulduğum ortamda görmezden geliniyorum.	5	21.7	18.3	55
İşten ayrılmam ve yer değiştirmem için sürekli baskı görüyorum.	10	15	13.3	61.7
Kapasitemin üzerinde işler veriliyor.	20.3	18.6	30.5	30.5
Yaptığım işler küçümseniyor, değersiz ve önemsiz görülüyor.	18.3	23.3	26.7	31.7
İşle ilgili önerilerim eleştiriliyor ve reddediliyor.	10	31.7	23.3	35
Hakkımda asılsız söylentiler çıkarılarak, şeref, onur ve itibarıma gölge düşürülüyor.	11.7	13.3	5	70
Mobbing aktörleri bana sözlü uyarıda bulunuyor, tehdit ediyor.	8.3	25	30	36.7
Piknik, yemek, toplantı vb. organizasyonlara davet edilmiyorum.	5	11.7	25	58.3
Cinsel istismar ve kötü muameleyle uğradım.	0	1.7	5	93.3
Fiili olarak şiddete uğradım (dayak, yedim, tokat atıldı).	0	0	5	95
Aldığım eğitime uygun birimde çalışmama izin verilmiyor.	6.7	16.7	18.3	53.3
Fiziksel olarak zor görevler veriliyor.	13.3	21.7	23.3	41.7
Benimle alay ediliyor, küçük düşürülüyorum, saygısızlığa maruz kalıyorum.	3.3	10	10	76.7
İş arkadaşlarım iş dışında benimle konuşmuyor.	1.7	6.7	21.7	70
Sözüm sürekli kesiliyor hakaret içeren yorumlar yapılıyor.	3.3	6.7	15	75
Haberim olmadan sorumluluğumdaki işler alınıyor.	5	13.3	13.3	68.3

Tablo 3'te ankete katılanların mobbinge ilişkin ifadelerine verdikleri cevapların yüzde olarak dağılımları verilmiştir.

Tabloya bakıldığında “Yaptığım iş hissettirilmeden kontrol ediliyor.” % 36.7 iken, aynı ifadeye Atasoy'un 2010'da Sakarya'da 5 kamu hastanesi ve 4 özel

hastanede hemşire ve ebelerin katılımı ile yaptığı çalışmasında verilen cevaplarla % 16.3 oranında her zaman maruz kalındığı tespit edilmiş ve çalışmamızla arasında anlamlı derecede fark olduğu görülmüştür.

“Yaptığım iş ile ilgili hata ve eksik aranıyor.” % 26.7 oranında bulunurken, Turaç ve Şahin “Yaptığım iş sürekli eleştiriliyor.” ifadesini % 43 olarak tespit etmiştir. Atasoy’un çalışmasında % 10 olduğu ve her iki örnek çalışmanın, çalışmamızla arasındaki fark dikkat çekmektedir.

“Mesleki yeterliliğim ve bilgim sorgulanıyor.” %18.3; “Sorumlu olmadığım konularda suçlanıyorum.”%18.3; “Özel yaşantım sürekli eleştiriliyor.” %6.7; “Bulduğum ortamda görmezden geliniyorum.” %5; “İşten ayrılmam ve yer değiştirmem için sürekli baskı görüyorum.” %10; “Kapasitemin üzerinde işler veriliyor.” %20.3;

“Yaptığım işler küçümseniyor, değersiz ve önemsiz görülüyor.” % 10, “Hakkımda asılsız söylentiler çıkarılarak şeref, onur ve itibarıma gölge düşürülüyor.” % 11.7; “Mobbing aktörleri bana sözlü uyarıda bulunuyor, tehdit ediyor.” % 8.3; “Piknik, yemek, toplantı vb. organizasyonlara davet edilmiyorum.” % 5; “Aldığım eğitime uygun birimde çalışmama izin verilmiyor.” % 6.7. Katılımcıların verdikleri bu cevaplara bakıldığında çalışanların iş yerinde mobbinge maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Ankete katılanlar “Cinsel istismar ve kötü muameleye uğradım.” % 93.3 ve “Fiili olarak şiddete uğradım (dayak yedim, tokat atıldı.)” %95 ifadeleriyle hiçbir zaman mobbinge uğramadıklarını ifade etmişlerdir. Atasoy’un çalışmasında “Cinsel istismar ve kötü muameleye uğradım.” % 100, “Fiili olarak şiddete uğradım.” ifadeleriyle hiç mobbinge uğramadıklarını ifade ederken çalışmamızla anlamlı derecede benzerlik göstermiştir (Atasoy, 2010).

Hemşirelerin iş yerinde mobbinge karşı gösterdiği tepkilere bakıldığında (Tablo 4), “Uğradığım haksızlığı kişilerle konuşarak çözmeye çalışıyorum.” % 66.1 şeklinde ifade ederken Kurt’un hemşireler üzerinde yaptığı araştırmada (Kurt, 2018) bu oran % 47 şeklinde tespit edilmiştir. % 11.9’u şaka ile geçiştiriyorum ifadesini seçerken, % 23.7’si ortamdaki uzaklaşıyorum, yine % 23.7’si kişiyi sorguluyorum ifadelerine yer vermişlerdir.

Öte yandan katılımcılar fiilen karşı koyuyorum % 16.9, şikâyetle bulunacağımı söyleyerek tehdit ediyorum. %6.8 olarak her zaman ifadelerini kullanmışlardır.

Tabloya bakıldığında en çok dikkati çeken ifade şu olmuştur. “Maruz kaldığım olayları üst makamlara bildiriyorum.” %49.2 dir. Kurt’un yaptığı çalışmada ise bu ifadenin % 41,7 oranında olduğu ve çalışmamızla benzerliği görülmüştür (Kurt, 2018).

Katılımcıların % 8.5’i yapılan mobbingi görmezden geliyorum, %13.6’sı yargıya başvurmayı düşünüyorum diyerek her zaman bu tepkileri verdiklerini belirtmişlerdir.

Çalışmamızda dikkati çeken diğer ifade ise dava açıyorum ifadesidir. Burada hemşireler % 100 oranında hiçbir zaman dava açmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Katılımcıların İşyerinde Mobbing Davranışlarına Karşı Gösterdikleri Tepkilere Göre Dağılımları

Mobbing'e Karşı ne Yapıyorsunuz?		
Özellikler	Sayı	%
Uğradığım haksızlığı kişilerle konuşarak çözmeye çalışıyorum.	39	66.1
Şaka ile geçiştiriyorum	7	11.9
Ortamdan uzaklaşıyorum	14	23.7
Kişiyi sorguluyorum	14	23.7
Maruz kaldığım olayları üst makamlara bildiriyorum	29	49.2
Fiilen karşı koyuyorum	10	16.9
Yargıya başvurmayı düşünüyorum	8	13.6
Yapılan mobbing'i görmezden geliyorum	5	8.5
Şikayette bulunacağımı söyleyerek tehdit ediyorum	4	6.8
Dava açıyorum	0	0

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında, hemşirelerin % 76.7'sinin meslek hayatında her zaman mobbinge maruz kaldığını görmekteyiz. Mobbing ifadelerinden, "Yaptığım iş hissettirilmeden kontrol ediliyor." % 36.7 ve "Yaptığım iş ile ilgili hata ve eksik aranıyor." % 26.7 oranı ile diğer boyutlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yaş grubuna baktığımızda 23-39 yaş arası % 56, 40-47 yaş arası % 40 olarak tespit edilmiş yaş grubu ile mobbinge uğrama arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Cinsiyet grubunda ise katılımcıların % 93.3'ünün kadın olduğu dikkati çekmektedir. Araştırmamızda kadınların daha sık mobbinge uğradığı sonucuna ulaşılmış olsa da, hemşirelerin büyük bir kısmının kadın olması nedeniyle böyle bir genellemeye gidilmemiştir.

Hemşirelerin, mesleki yıllarına göre değerlendirdiğimizde anlamlı bir fark vardır. 15-20 ve üzeri çalışanların % 46'sını oluşturduğunu ve çalışma yılı arttıkça mobbinge maruz kalma oranının yükseldiği görülmektedir.

Çalışmada acil servis/yoğun bakım çalışanları ile idari birimler/egitim vb. çalışanlarının daha fazla mobbinge maruz kaldığı görülüyor.

Acil servis çalışanlarının 24 saat yoğun tempoda çalışmaları, daha sık nöbet tutmaları hasta sirkülasyonunun fazla olması, etkili yapılamayan triyaj, acil servisin hastalar tarafından gereksiz meşgul edilmesi, fiziki şartların yetersizliği, uygunsuz ve gereksiz sevklerin yapılması, yönetici, çalışan, hasta ve yakınları arasında iletişim sorunları daha fazla psikolojik tacize uğramasına sebep olacağı düşünülmektedir.

Yoğun bakım hemşireleri de, diğer birim ve yönetimle iletişime pek fırsat tanımayan sadece sorumlu hemşire ile iletişimde olabilecekleri kapalı ve kısıtlı çalışma ortamında kendine özgü iş disiplini ve ağır çalışma şartlarına sahip bir üniteye hizmet verdikleri için kendilerini daha çok psikolojik baskı altında hissedebilmeleri muhtemeldir.

Gündüz mesaide çalışanların ise arkadaşları, yönetim, hasta ve hasta yakınları ile daha fazla iletişim halinde olmaları nedeniyle daha çok mobbinge maruz kalabileceği kanısına varılmıştır.

Araştırmamızda katılımcıların % 61.66'sı Doğu Anadolu'da çalıştığını ve daha fazla mobbinge uğradıklarını ifade etmişlerdir. Ancak nispeten dar kapsamlı bu çalışmada örneklem sayısının az olduğu göz önüne alınarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde diğer bölgelere göre daha fazla mobbing maruziyeti olduğu çıkarımı yapılmamıştır.

Çalışmada bir diğer dikkati çeken ifade ise % 76.7 oranında mobbinge maruziyet söz konusu iken mobbing ile ilgili hiç dava açılmaması olmuştur.

Öneriler

Araştırma ve benzer çalışmalar ışığında, erken dönemde hemşirelerin gerekli yardım almalarını sağlamak, farkındalığı arttırmak ve çalışanları bilinçlendirmek amacıyla mobbing kavramı, kişiler arası iletişim, çalışan hakları, hukuki haklar, hasta hakları gibi konularda eğitimler düzenlenmesi önerilmektedir.

Ayrıca yoğun bakım ve acil servis gibi çok yoğun tempoda çalışılan servislerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi, hemşirelerin bu birimlerde uzun süre çalıştırılmaması, eğer mümkünse rotasyon uygulanarak daha verimli ve huzurlu çalışma ortamı sağlanması önerilebilir.

Dahası yönetimin çalışanlar her istediğinde onlarla iletişim kurmalarına izin vermeleri ve iş tanımlamalarını yapmaları, aynı zamanda mobbingi yönetme konusunda politikalar hazırlanmalı, çalışanların bilgisine sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Atasoy, I. (2010). Sağlık Sektöründe Mobbing: Sakarya İlinde Kamu ve Özel Hastanelerde Çalışan Ebe ve Hemşireler Üzerine bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Bat Tonkuş, M. ve Coşkun, A. (2021). Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Klinik Uygulamada Mobbing'e Maruz Kalma Durumlarının Belirlenmesi, THDD, 2 (1), 15-26.
- Cicerali, L.K. ve Cicerali, E.E. (2014). *Tüm Bilinmeyen Yönleriyle Mobbing: İş Yerinde Psikolojik Yıldıрма*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Çalışma yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi, https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412372/lang--tr/index.htm, (E.T.: 04.12.2021)
- Çekin, A. (2014). Çalışma Hayatında İnsan Onuruna Karşı Psikolojik Bir Şiddet Örneği: Mobbing. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 5-22.
- Çopur, F. (2017). Mobbingin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri: Türk Hukuk Sisteminde Mobbing. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Davenport, N.Z., Schwartz, R.D. ve Elliott, G.P. (2003). Mobbing, emotional abuse in the American workplace. (Çev: O.C. Onertoy). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Devlet Memurları Kanunu (657). 14.07.1965. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>
- Gökdere Çınar, H., Korkmaz, A. Ç. ve Yılmaz, D. (2016). Hemşirelerde Mobbing. *J hum rhythm*, 2(2), 89-93.
- Göymen, Y. (2020). İş Hayatında Mobbing ve Mobbinge Başa Çıkma Yolları. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 31-60.
- Göymen, Y. ve Şöhret, M. (2020). Mobbing Olgusu, Türk Hukuk Sistemindeki ve Dünyadaki Yeri, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Günay, U., Olutluoğlu, H., Aylaz, R., Çalışkan, Z. ve Tuncay, S. (2016). Hemşirelerin Mobbing Davranışlarına Maruz Kalma Durumlarının Belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 12-18.
- Güven, Ş.D. ve Kartal, B. (2012). Kamuya Bağlı Sağlık Kuruluşlarında Çalışan Ebe ve Hemşirelerin Mobbing'e Uğrama Durumları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 117-123.
- ILO/ICN/WHO/PSI Report. (2002). Joint Programme on Workplace Violence in the Health Sector, Framework Guidelines for Addressing Workplace Violence in the Health Sector, Geneva.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 27.05.1949. <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, (E.T.: 04.12.2021).
- İş Kanunu (4857), 22.05.2003. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (6331). 20.06.2012. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>
- İş Yerlerinde Psikolojik Tacizin Önlenmesi. (27879). 2011/2. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110319-8.htm>
- İzmir, G. ve Fazlıoğlu, A. (2011). İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları (No: 6). Ankara.
- Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (6328), 14/ 06/2012. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6328.pdf>
- Karakaş, S.A. ve Okanlı, A. (2013). Hemşirelik ve Mobbing. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2 (4), 562-576.
- Kurt, E. (2018). Hemşirelerin İş Yerinde Psikolojik Tacize Maruziyet Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Küçükali, A. (2014). Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapının Kadınların Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri: Erzurum Örneği . *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 9 (1) , 1-19 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48565/616694>
- Mobbing Mücadele Derneği, Mobbing ile ilgili Mevzuat, <https://www.mobbing.org.tr/mobbing-ile-ilgili-hukuki-mevzuat/>, (E.T.: 04.12.2021)

- Özcan, N.K. (2011). Türkiye’de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Sistematik Derleme. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 31(6), 1442-1456.
- Özdemir, S., Tosun, B., Bebiş, H. ve Yava, A., (2013). Hemşire Kaleminden Mobbing: İş Yerinde Psikolojik Saldırı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 12(2):183-92.
- Özden, B. (2018). Türk İş Hukuku Kapsamında Psikolojik Taciz (Mobbing). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 22-49.
- Öztunç, G. (2001). Adana ilindeki çeşitli hastanelerde çalışan hemşirelerin çalışma saatlerinde karşılaştıkları sözel ve fiziksel taciz olaylarının incelenmesi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5 (1), 1-9.
- Pai, H. ve Lee, S. (2011). Risk factors for workplace violence in clinical registered nurses in Taiwan. *Journal of Clinical Nursing*, 20(9-10), 1405-1412.
- Şimşek, A. S. (2013). Mobbing Kaderimiz midir? *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(2), 36-45.
- Taşkın, A. (2015). İş Yerinde Mobbingin Ceza Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi, *Çalışma ve Toplum*, 1, 221-258.
- Tekcan Hukuk (2021). Mobbing nedir? Mobbing’in unsurları ve nedenleri nelerdir? <https://www.tekcan.av.tr/mobbing-nedir/> (E.T.: 04.12.2021)
- Tetik, S. (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 81-89.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (MOBBİNG). *Çalışma ve Toplum*, 4, 13-28.
- Turaç, İ.S. ve Şahin, B. (2014). Mobbing’e Maruz Kalma Durumunun Belirlenmesi, Hemşireler Üzerinde Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 87-112.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, 20/04/2016. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf>
- Türk Medeni Kanunu (4721), 22.11.2001. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.4721.pdf>
- Üye, C. (2009). Hemşirelerin Yöneticileri Tarafından Mobbing Davranışları ile Karşılaşma Durumlarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Yılmaz, H. ve Kaymaz, A. (2014). Kurumsal Bir Risk Unsuru: Mobbing (İş Yerinde Psikolojik Taciz). *DENETİŞİM*, 14, 73-81.
- Yiğitbaş, Ç. ve Deveci, S.E. (2011). Sağlık Çalışanlarına Yönelik Mobbing. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 11(42), 23-28.
- Zapt, D., Knorz, C. ve Matthias, K. (1996). On the relationship between mobbing factors, and job content, social work environment, and health outcomes. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 41, 215- 237.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN AZALMASINDA ETKİLİ MİDİR?

Ahmet GÜNEY¹, Abdullah GÖV²

GİRİŞ

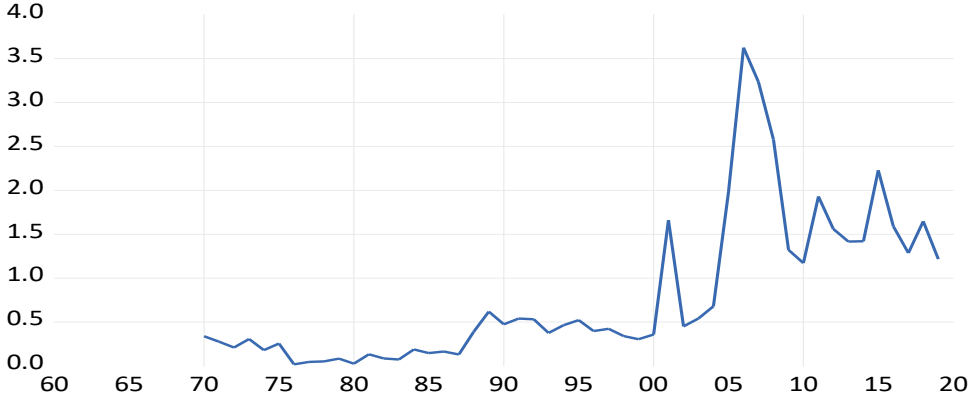
Gelişmekte olan ülkeler açısından sosyal bir sorun olarak görülen yoksulluk sorunu son dönemlerde artık gelişmiş ülkelerin çoğunda yaşanan küresel bir olgudur (Meo vd. 2018:296-297). Gelişmiş ülkelerde son dönemde artan gelir eşitsizliklerinin bir yansıması olarak yoksulluk göstergelerinde de negatif gelişmeler yaşanmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler grubunda da yoksullukla mücadele politikaları daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Özellikle iktisadi büyümeye odaklanan birçok ülke, yüksek ve sürdürülebilir büyüme hedefiyle birlikte büyümenin yoksulluk üzerindeki pozitif etkilerini de gözeten modelleri araştırmaya ve uygulamaya önem veren yaklaşımları benimsemektedirler.

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler ticari sınırlarını gerek dolaylı gerekse doğrudan yabancı yatırımları çekmek için olabildiğince gevşetmişlerdir. Türkiye 1980 sonrası dönemde benimsemiş olduğu neoliberal politikalar çerçevesinde dış ticaret önündeki engelleri tedricen kaldırmış, hatta doğrudan yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için birçok teşvik paketlerini hayata geçirmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların GDP içindeki payının tarihi seyrinin sunulduğu Grafik 1'de, Türkiye'de 1980'li yılların ortalarından itibaren doğrudan yabancı yatırımların payının artmaya başladığı, 1990-2000 döneminde yatay seyrettiği ancak 2001 sonrasında önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Süreç içerisinde %3.6 ile 2006 yılında zirve seviyeye ulaşmış ancak bu seviyeyi korumayı başaramamıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü/Erzurum/Türkiye/ guney@atauni.edu.tr/ ORCID: 0000-0002-9411-0483

2 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü/İstanbul/Türkiye/ abduallahgov@arel.edu.tr/ ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9400-6275

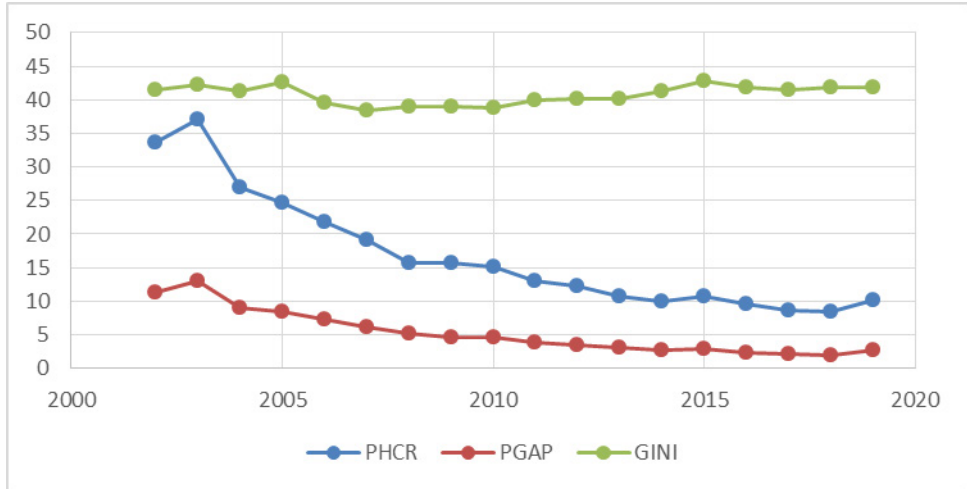
FDI

Grafik 1. Doğrudan Yabancı Yatırımların GDP İçindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

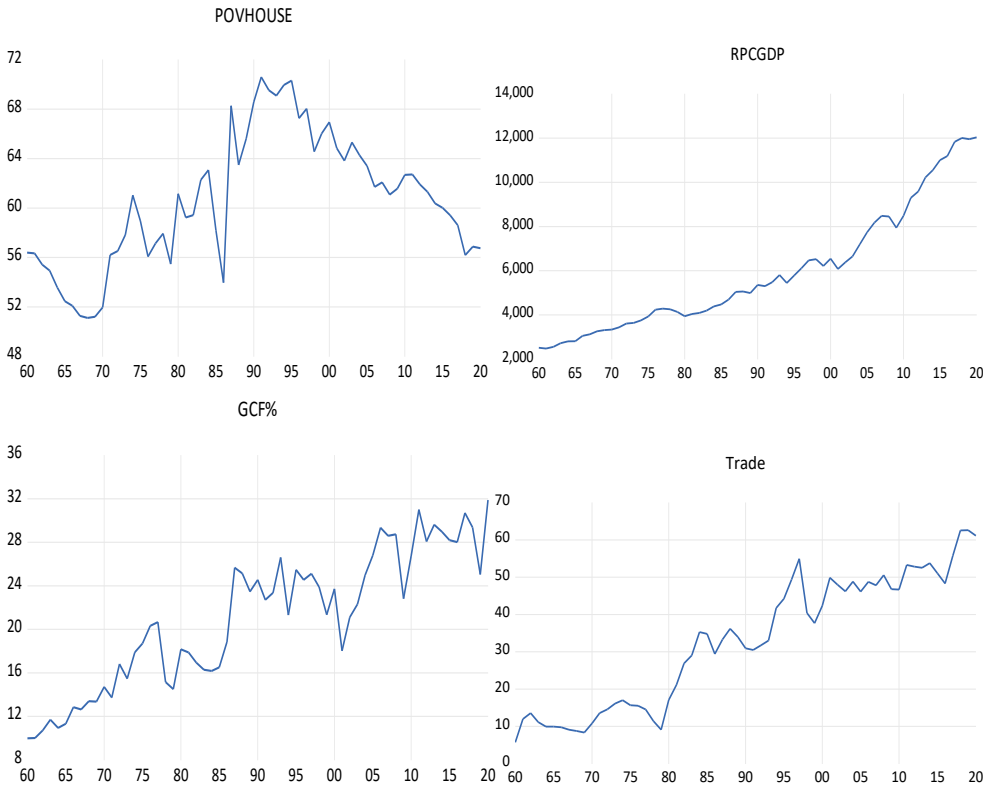
Burada, “doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’de yoksulluk üzerindeki etkisi var mıdır, varsa kısa ve uzun dönemde farklılaşmakta mıdır? Sorularına cevap aranması önemli görülmektedir. Belirtilen sorulara sağlıklı cevapların verilebilmesi adına çalışmalarda birçok farklı değişken yoksulluk göstergesi olarak kullanılmaktadır. Ülkelerin veri havuzuna göre farklılaşan yoksulluk göstergeleri; kişi sayısı endeksi (headcount index), yoksulluk açığı (poverty gap), yoksulluk açığı endeksinin karesi (squared poverty gap index), watts endeksi, gini katsayısı, doğumda beklenen yaşam süresi, ölüm oranı, hanehalkının nihai tüketim harcamalarının GDP içindeki payı gibi değişkenler modellerde bağımlı değişken olarak yer aldığı gözlenmiştir.

Grafik 2. Türkiye’nin Farklı Yoksulluk Göstergeleri

Kaynak: Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

Türkiye'ye ait kişi sayısı endeksi, yoksulluk açığı ve gini katsayısı değerlerinin sunulduğu grafik 2'den ülkede özellikle 2004-2013 döneminde yoksulluk oranında belirgin iyileşmelerin olduğu ancak 2017 sonrasında yoksulluk göstergelerinde küçük derecede bozulmaların olduğunu görülmektedir. Bununla birlikte gerek bu çalışmada gerekse birçok ampirik çalışmada yaygın olarak kullanılan hanehalkının tüketim harcamalarının GDP içindeki payının (POVHOUSE) ise 1960-2019 döneminde aşırı dalgalanmalar gösterdiği, 1970 yılı başı itibariyle artan bu oranın 90'lı yılların ortaları itibariyle azaldığı, %56'lı seviyelere gerilediği anlaşılmıştır. Kişi başına düşen GSYİH (RPCGDP) 1960'lı yıllarda 2000 USD olduğu, 2002 itibariyle önemli ölçüde yükselişe geçtiği ve 12000 USD seviyelerine ulaştığı, Brüt Sermaye Oluşumunun GDP içindeki payı (%) (GCF%)'nin ve ticari açıklık (trade) dönem içinde dalgalı bir seyir izlese de artan bir trende sahip olduğu Grafik 3'de görülmüştür.

Grafik 3: Türkiye'nin Farklı Makro İktisadi Göstergeleri

Kaynak: Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

İlişkili Literatür

Perera ve Lee (2013) çalışmalarında, 9 gelişmiş Asya ülkesinde 1985-2009 döneminde de iktisadi büyüme ve kurumsal kalitenin (hükümet istikrarlığı, yolsuzluk, yasa ve düzen, demokratik hesap verilebilirlik, bürokratik kalite yoksulluk

(headcount indeks, yoksulluk açığı indeksi, yoksulluk açığı indeksi karesi, watts indeks) ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini genelleştirilmiş momentler (GMM) yöntemiyle araştırmıştır. İktisadi büyümenin gelir eşitsizliği üzerinde bir etkisine rastlanılmazken bazı ülkelerde iktisadi büyümenin yoksulluğu azalttığı görülmüştür. Kurumsal kalitenin bazı alt bileşenlerinden hükümetin istikrarlılığı ve yasa-düzenin yoksulluğu azalttığı diğer taraftan yolsuzluk, demokratik hesap verilebilirlik ve bürokratik kalitedeki ilerlemelerin yoksulluğa pozitif katkı yaptığı görülmüştür. Kurumsal kalitedeki artışın doğrudan yabancı yatırımları tetikleyeceği, ekonomik büyümeyi artıracığı ve yoksulluğu azaltacağı nedeniyle, kurumsal kalitenin iyileştirilmesine dönük politikaların hayata geçirilmesinde yarar görüldüğü belirtilmiştir. Benzer bir çalışmada Singh (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Singh (2021) hukukun üstünlüğünün BRICS ülkelerinde yoksulluk ile mücadele önemli olduğunu kanıtlamıştır. Herzer (2014) ise ticaretin Amerikan halk sağlığı üzerinde (beklenen yaşam süresi) uzun dönemde pozitif etkisini bulmuştur.

Magombeyi ve Odhiambo (2017) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ve yoksulluğun azaltımı arasındaki teorik ve ampirik ilişkiyi literatür taraması ile incelemiştir. Birçok çalışmada yabancı yatırımların yoksulluğu düşürdüğüne dair kanıtlara rastlarken (ki bu etkilerin önemli kısmının dolaylı etkiler olduğunu gözlemlemiş), azda olsa bazı çalışmalarda da herhangi bir etkisinin olmadığını veya negatif etkide bulunduğunu gözlemlemiştir. Burada sonuçların yönteme, örneklem büyüklüğüne ve özellikle tercih edilen yoksulluk göstergesine göre değişkenlik gösterdiğini belirtmiştir. Magombeyi ve Odhiambo (2018) çalışmasında, Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımların, beşeri sermayenin, enflasyonun, ticari açıklığın ve alt yapı yatırımlarının yoksulluğun azaltılmasında etkili olup olmadığını 1980-2014 dönemi için ARDL yöntemiyle araştırmıştır. Hanehalkı tüketim harcamaları, doğumda ölüm oranı ve beklenen yaşam süresinin yoksulluk göstergesi olarak kullanıldı çalışmanın sonuçları bağımlı değişkenlere ve zamana göre farklılık göstermiştir. Hanehalkı tüketim harcamaları beklenen yaşam süresinin bağımlı değişken olduğu modellerde doğrudan yabancı yatırımların yoksulluğun azaltılmasında anlamlı bir etkiye rastlanılmazken, doğumda ölüm oranının seçildiği modelde ise yoksulluğun azaltılmasına uzun dönemde pozitif kısa dönemde negatif katkı yaptığı görülmüştür. Diğer taraftan hanehalkı tüketim harcamalarının yoksulluk göstergesi kabul edildiği modelde, yoksulluğun azaltılmasında beşeri sermayenin negatif, ticari açıklığın anlamsız, fiyat düzeyinin pozitif ve alt yapının anlamsız etkileri tahmin edilmiştir. Kaidi vd. (2019) çalışmalarında, 132 ülkede 1980-2014 dönemi için finansal gelişmişlik, kurumların kalitesi ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yoksulluk göstergeleri olarak; hanehalkı tüketim harcamaları, farklı yoksulluk açığı değerleri kullanılarak, farklı gösterge tercihlerinde sonuçların değişip değişmediği de araştırılmıştır. Sonuçların önemli ölçüde seçilen göstergelere duyarlı olduğu görülse de finansal gelişmişliğin fakirliği azaltmadığı sonucu net bir şekilde çalışmada gösterilmiştir. Ayrıca kurumsal göstergelerden ekonomik özgürlüğü

temsilen bankacılık göstergesinin kullanımında ekonomik özgürlüğün yoksulluğu pozitif etkilediği ancak borsa göstergelerinin kullanılmasında yoksulluk üzerinde negatif etkilere rastlanılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda politika yapımcıların finansal sistemi fakirliği azaltacak şekilde yeniden reform etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Musakwa ve Odhiambo (2019) işçi dövizlerinin Botswana’da yoksulluk üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkilerini ARDL ile araştırdıkları çalışmalarında hanehalkı tüketim harcamaları ve doğumda ölüm oranlarını yoksulluk göstergesi olarak kullanmışlardır. Bulguların kullanılan yoksulluk göstergesine göre farklılık arz ettiği çalışmada, işçi döviz akımlarının yoksulluğun azalmasına pozitif katkı sağladığı ve bu nedenle hükümetin işçi döviz akımlarının hızlanması adına politikaların hayata geçirmelerinin iktisadi açıdan yarar sağlayacağını belirtmişlerdir. Diğer taraftan kontrol değişken olarak modellerde yer alan eğitim, ticari açıklık, reel kişi başına düşen GDP ve enflasyon değişkenlerinin etkilerine bakıldığında ise, eğitimin her iki yoksulluk göstergesi üzerinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu, ticari açıklığın doğumda ölüm oranlarını azalttığı, kişi başına gelirin yoksulluğu düşürdüğü ve enflasyonun gelir yoksulluğunu azalttığına rastlanılmıştır.

Meo vd. (2018) enflasyon ve işsizliğin yoksulluk üzerindeki asimetric etkilerini Pakistan ekonomisinin 1970-2016 dönemi için araştırdıkları çalışmalarında enflasyon, işsizlik ve yoksulluk arasında uzun dönemli asimetric ilişkinin varlığını NARDL yöntemiyle tahmin etmiştir. Enflasyondaki gerek artış gerekse azalış yoksulluğu artırma potansiyeline sahip olduğu gözlenmiştir. Yazar, Pakistan ekonomisinde, yoksulluğun enflasyon ve işsizlik oranındaki pozitif ve negatif şoklara karşı asimetric tepki verdiği ve bu nedenle politika tasarım sürecinde bu ilişkinin göz önünde bulundurulmasının daha sağlıklı sonuçlar alınmasına katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca sağlık harcamaları ve nüfusun uzun dönemde yoksulluk üzerinde anlamlı negatif etkide bulunduğu ve bu nedenle hükümetin yoksulluk ile mücadele yöntemlerinden biride Pakistan sağlık sisteminin iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Chishti vd. (2020) Pakistan ekonomisindeki gelir yoksulluğunun makroekonomik belirleyicilerini NARDL ile tahmin ettiği çalışmasında; doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari açıklığın potansiyel asimetric etkileri yanında ekonomik büyüme, sağlık harcamaları ne nüfus büyüklüğünde etkisini araştırmıştır. Çalışma, Pakistan ekonomisinin gelişiminde önemli görülen doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin yoksulluk üzerindeki etkisini tek bir modelde ve lineer olmayan yapıda araştırması açısından diğer çalışmalardan ayrıştığı belirtilmiştir. Gini indeks, headcount oranı ve hanehalkının tüketim harcamalarının bağımlı değişken olduğu 3 modelin tahmin edildiği çalışmanın ortak bulgusu; doğrudan yabancı yatırımlarda gerçekleşen pozitif şokun hem kısa hemde uzun dönemde gelir yoksulluğunu azalttığı, negatif şokun ise her iki dönemde de yoksulluğu tırmadığıdır. Bununla birlikte ticari açıklığın artması ise yoksulluğu azaltarak ekonomiye pozitif katkılar sunduğu gösterilmiştir. Ayrıca, bilinenin aksine nüfus artışı Pakistan yoksulluğunu azaltmaktadır. Yazar, bulgular ışığında özellikle

dış ticarete serbestleşme adımlarının atılmasının, yabancı yatırımcının daha fazla doğrudan yatırım yapmasına yönelik engellerin kaldırılmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Togo (2020) dış ticaretin serbestleştirilmesinin Mali'nin yoksulluğunu azaltmakta mıdır? Sorusuyla hareket ettiği çalışmasında, kısa dönemde kişi başına tüketim ve beklenen yaşam süresi gibi yoksulluk göstergelerini iyileşmesine katkı sunduğu, doğumda ölüm üzerinde ise hasarlara yol açtığını gözlemlemiştir. Ayrıca, 1986-2018 döneminin ARDL ile incelendiği bu çalışmanın uzun dönem sonuçlarına göre (kişibaşına tüketim değerleri açısından); doğrudan yabancı yatırımların, ticari açıklığın ve kurumsal kalitenin yoksulluğu artırdığı ancak kişibaşına gelir ve enflasyonun ise yoksulluğu azalttığı anlaşılmaktadır.

Değişkenler ve Ampirik Model

Türkiye ekonomisinin 1971-2019 dönemi değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Değişkenler literatürden; Magombeyi ve Odhiambo (2018); Chishti vd. (2021); Anetor vd. (2020)'nin çalışmalarından derlenmiştir. Literatürde; hanehalkı ve hanelere hizmet eden kar amacı gütmeyen kuruluşların nihai tüketim harcamalarının GDP içindeki payı, doğumda ölüm oranı ve beklenen yaşam süresi en sık kullanılan yoksulluk göstergeleri olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte; insani geliş endeksi, kişi başına düşen reel milli gelir, yoksulluk açığı indeksi, yoksulluk açığı indeksinin karesi, headcount oranı, watts endeksi, gini katsayısı birçok çalışmada yoksulluk veya refah göstergesi olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada hanehalkının nihai tüketim harcamalarının GDP içindeki payı (POV) yoksulluk göstergesi olarak kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişken olarak ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların GDP içindeki payı (FDI) ve kontrol değişkenler olarak; ticari açıklık derecesi (TRADE), kişi başına düşen reel GDP (RPCGDP) ve Brüt sermaye oluşumunun GDP içindeki payı (GCF) yer almıştır. Değişkenlerden sadece reel gelir değişkeni logaritmik formda modelde yer almıştır.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Kaynağı

Değişken	Tanım	Kaynak
POV	Hanehalkı ve hanelere hizmet veren kâr amacı gütmeyen kuruluşların nihai tüketim harcamalarının GDP içindeki payı, (%)	World Development Indicators, World Bank database
FDI	Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların GDP içindeki Payı, (%)	World Development Indicators, World Bank database
TRADE	Ticari açıklık, (Mal ve hizmet ihracat ve ithalat toplamının GDP içindeki payı) (%)	World Development Indicators, World Bank database
RPCGDP	Kişi Başına Düşen reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla USD (2015=100)	World Development Indicators, World Bank database
GCF	Brüt Sermaye Oluşumunun GDP içindeki payı (%)	World Development Indicators, World Bank database

İncelenilen dönemde hanehalkı harcamalarının GDP içindeki payının en düşük %51, en yüksek %70 ancak ortalamasının %60.5 olduğu; doğrudan yabancı yatırımların payının en düşük %0.01, en yüksek %3.62 ve ortalamasının %0.80;

ticari açıklığın payının en düşük %5.72, en yüksek %62.61, ortalamasının %32.85; kişi başına düşen reel gelirin maksimum 12.000 USD ve GCF'nin ise ortalama %21 olduğu Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Maks.	Min.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık	JB-Prob.
POV	60.56	61.03	70.60	51.11	5.34	0.08	2.15	1.88 (0.38)
FDI	0.80	0.43	3.62	0.01	0.85	1.50	4.80	25.74 (0.00)
TRADE	32.85	33.98	62.61	5.72	17.44	-0.05	1.59	5.07 (0.07)
RPCGDP	5941.13	5303.01	12035.03	2477.79	2772.20	0.82	2.62	7.32 (0.02)
GCF	21.03	21.33	31.88	9.98	6.26	-0.12	1.83	3.63 (0.16)

Araştırma modelinin genel fonksiyonel formunda;

$$POV = f(\text{FDI, Kontrol değişkenler}); \quad POV = f(\text{FDI, TRADE, RPCGDP, GCF})$$

doğrudan yabancı yatırımlar bağımsız değişken olarak modelde yer alırken, ticari açıklık, büyüme ve sermaye yatırımı değişkenleri ise modelde kontrol değişken olarak bulunmaktadır. Genel fonksiyonel formun regresyon denklemine dönüşümü aşağıda sunulmuştur.

$$POV_t = \beta_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 TRADE_t + \beta_3 \ln RPCGDP_t + \beta_4 GCF_t + \varepsilon_t,$$

Ekonometrik formda yazılan model birçok avantajlı yönleri nedeniyle Autoregressive Distributed Lag (ARDL) sınır testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Özellikle az sayıda gözlem değerleri ile daha güçlü sonuçlar vermesi, değişkenlerin aynı mertebeden bütünleşik olma gibi zorunluluğunun olmaması nedeniyle giderek artan bir kullanıma sahiptir. ARDL sınır testinde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren temel hipotez (H_n), bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu varsayan alternatif hipoteze (H_A) karşın sınanmaktadır.

Çalışmada yoksulluk modelini tahmin etmek için aşağıda oluşturulan temel ARDL denklemi kullanılmıştır:

$$\begin{aligned} \Delta POV_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta POV_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} \Delta TRADE_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} \Delta \ln RPCGDP_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^n \alpha_{5i} \Delta GCF_{t-i} + \theta_1 POV_{t-1} + \theta_2 FDI_{t-1} + \theta_3 TRADE_{t-1} + \theta_4 \ln RPCGDP_{t-1} \\ & + \theta_5 GCF_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Akaike bilgi kriterinin öngördüğü optimal gecikme uzunluğuna sahip model en küçük kareler (OLS) yöntemi ile tahmin edildikten sonra F (Wald) testi ile;

$$H_n = \theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = \theta_5 = 0; \quad (\text{eşbütünleşme ilişkisi yoktur}),$$

$$H_A = \theta_1 \neq \theta_2 \neq \theta_3 \neq \theta_4 \neq \theta_5 \neq 0; \quad (\text{eşbütünleşme ilişkisi vardır}).$$

hipotezleri sınanmaktadır. Hesaplanan F test istatistiğinin değeri üst kritik değerden büyükse, boş hipotez reddedilmekte ve dolayısıyla değişkenlerin eş bütünlük olduğu sonucuna varılmaktadır. Hesaplanan F istatistik değerinin alt sınırdan küçük olması durumunda eşbütünlük ilişkisinin olmadığını, her iki sınırın arasında kalması ise kararsız durumla karşılaşılmaktadır.

Kısa dönemli dinamikler ise;

$$\Delta POV_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta POV_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} \Delta TRADE_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} \Delta \ln RPCGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{5i} \Delta GCF_{t-i} + YECT_{t-1} + \varepsilon_t$$

Hata Düzeltme Modeli (ECM) ile tahmin edilmektedir. ECM'ye dayalı tahminlerde en önemli katsayı, hata düzeltme terimi olan \mathbf{Y} 'dir. Katsayının negatif ve istatistiksel anlamlı olması; POV, FDI, TRADE, RPCGDP ve GCF'nin eş bütünlük olduğunu desteklemektedir. Ayrıca, negatif ve anlamlı bir \mathbf{Y} ; FDI, TRADE, RPCGD ve GCF'den POV'a doğru nedenselliğe işaret etmektedir. \mathbf{Y} 'nin değeri ise kısa dönemde gerçekleşen bir şok durumunda değişkenin uzun dönem denge değerine ne kadar sürede geleceğini göstermesi açısından "uyum hızı, denge düzeltme katsayısı (Chen, 2008, s. 734)" olarak adlandırılmaktadır. \mathbf{Y} değerinin yüksekliği, kısa dönemli sapmaların ortadan kaldırılıp uzun dönem denge değerine hızlıca yaklaştığını ifade etmektedir.

Uyum hızı katsayı değerinin sıfır olması, modelde değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin yokluğuna işaret eder (Enders, 2015, s. 354). Teorik açıdan bu katsayının -1 değerine yakın olması, modeller açısından arzulanan bir durumdur. \mathbf{Y} 'nin değeri; $-1 < \mathbf{Y} < 0$ ise uzun dönem denge patikasına monoton (monotonically) olarak yakınsama gösterdiği; $-2 < \mathbf{Y} < -1$ ise denge değerine sönümlü salınımlar (dampened oscillations) şeklinde yakınsadığı; $\mathbf{Y} > 0$ veya $< \mathbf{Y} < -2$ ise dengeden uzaklaşıldığı anlamı taşımaktadır (Alam ve Quazi, 2003, s. 97). Çalışmada, regresyon modellerinin sağlıklı öngörülerde bulunabilmesi açısından önemli görülen; hata terimlerinde değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfrey), ve otokorelasyon (Breusch-Godfrey LM) varlığı, spesifikasyon hatası (RESET), düzeltilmiş determinasyon katsayısı (\bar{R}^2), parametrelerin istikrarlılık durumlarına (CUSUMS ve CUSUMSQ) ilişkin diagnostic testler uzun dönem tahminler için gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

ARDL sınır testinin kullanımına başlamadan önce zaman serilerinin durağanlık düzeylerinin araştırılması gerekmektedir. Modelde yer alan tüm serilerin I(1) (birinci mertebeden tümleşik seri) olma zorunlulukları olmasa da söz konusu değişkenlerden hiçbirinin I(2) (ikinci mertebeden tümleşik seri) olmaması büyük önem taşımaktadır. Çalışmada incelenen değişkenlerin birim kök sınavını araştırmak amacıyla standart Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden

yararlanılmıştır. Değişkenlere ait ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları tablo 3’de sunulmuştur. Sonuçlar itibariyle TRADE ve GCF değişkenlerin I(0), POV, FDI ve RPCGDP’nin I(1) olduğu ve nihayetinde ARDL kullanımına engel bir durumun olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 3: Değişkenlere ait Birim Kök Sınama Sonuçları

		ADF		PP	
		H _n =Birim Kök Vardır		H _n =Birim Kök Vardır	
		Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
Düzey					
POV		-2.015	0.977	-1.746	-1.737
FDI		-2.115	-3.168	-2.007	-2.983
TRADE		-0.814	-4.141*	-0.456	-3.289***
RPCGDP		-2.159	-0.560	2.181	-0.636
GCF		-1.694	-4.721*	-1.349	-4.717*
Birinci Fark					
Δ POV		-10.385*	-7.805*	-10.725*	-10.972*
Δ FDI		-6.553*	-6.477*	-12.141*	-11.832*
Δ TRADE		-6.837*	-6.804*	-8.262*	-8.187*
Δ RPCGDP		-6.567*	-7.061*	-6.582*	-7.045*
Δ GCF		-9.947*	-9.853*	-11.786*	-11.705*
Kritik Değerler	%1	-3.544	-4.124	-3.544	-4.124
	%5	-2.910	-3.489	-2.910	-3.489
	%10	-2.593	-3.173	-2.593	-3.173

NOT: * %1, ** %5, *** %10 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ve Δ ise değişkenlerin birinci farkını göstermektedir.

Yukarıdan oluşturulan eşbütünlüşme hipotezlerinin ARDL sınır testi sonuçlarına göre hesaplanan F istatistik değeri 4.66 asimptotik üst kritik sınır değer olan 4.37’den büyük olduğu ve bu durumda boş hipotezin reddedildiği diğer bir ifadeyle değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Maksimum 5 gecikme için optimal model seçimi Akaike bilgi kriterine göre (5, 5, 3, 5, 3) olarak seçilmiştir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	Boş Hipotezler	Kritik Değer Sınırları					Karar
		Hesaplanan F-İstatistiği (Wald Test)	Asimptotik Alt Kritik Sınır Değeri (%99) I(0)	Asimptotik Üst Kritik Sınır Değeri (%99) I(1)	Asimptotik Alt Kritik Sınır Değeri (%77.5) I(0)	Asimptotik Üst Kritik Sınır Değeri (%77.5) I(1)	
F(POV, FDI, TRADE, RPCGDP, GCF) ARDL (5, 5, 3, 5, 3)	H _n = θ ₁ = θ ₂ = θ ₃ = θ ₄ = θ ₅ = 0;	4.667991	3.29	4.37	2.88	3.87	Eşbütünlüşük

NOT: ARDL için optimal model seçimi (gecikme sayısı) için max. 5 gecikmeli Akaike bilgi kriterinden yararlanılmıştır.

Tablo 5’de sunulan uzun dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre, katsayıların tamamının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Burada doğrudan yabancı yatırımlara ait katsayının negatif işaretli olduğu, diğer bir ifadeyle Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların uzun dönemde yoksulluğu artırdığı bilgisine ulaşılmıştır. Ticari açıklık derecesi ve sermaye yatırımlarındaki artışların ise yoksulluğu azaltıcı yönde etkilediği de ayrıca anlaşılmıştır. Breusch-Godfrey LM testine (Test ist.=3.761; $p=0.49 > \alpha=0.05$) göre otokorelasyon, Breusch-Pagan-Godfrey testine (Test ist.=31.478; $p=0.17 > \alpha=0.05$) göre değişen varyans sorunu ve Ramsey Reset testine (Test ist.=0.003; $p=0.95 > \alpha=0.05$) göre spesifikasyon hatası modelde bulunmamaktadır.

Tablo 5: Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
FDI	-2.192171 ^{###}	1.157850	-1.893311	0.0745
TRADE	0.366455 [#]	0.088627	4.134820	0.0006
LRPCGDP	-31.00137 [#]	5.038712	-6.152638	0.0000
GCF	2.155034 [#]	0.359114	6.000983	0.0000
C	2.155034 [#]	0.359114	6.000983	0.0000
$POV=275.5317 - 2.1922*FDI + 0.3665*TRADE - 31.0014*LRPCGDP + 2.1550*GCFY + EC$				
$\bar{R}^2: 0.64$				
Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon [2] Test İst. : 3.761 (0.49)				
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Test İst. : 31.478 (0.17)				
Ramsey Reset Fonksiyonel form Test İst.: 0.003 (0.95)				

NOT: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerini ifade etmektedir. # ve ### sırasıyla %1 ve %10 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6’da yer alan kısa dönem bulguları ise uzun dönemden farklılaşmıştır. Kısa dönemde doğrudan yabancı yatırımların yoksulluğu azalttığı, ticari açıklık ve sermaye yatırımlarının ise yoksulluğu artırdığı görülmüştür. Burada ECT’nin negatif, istatistiksel olarak anlamlı ve 1’e yakın bir değer alması uzun dönemli ilişkilerin olduğunu destekler niteliktedir.

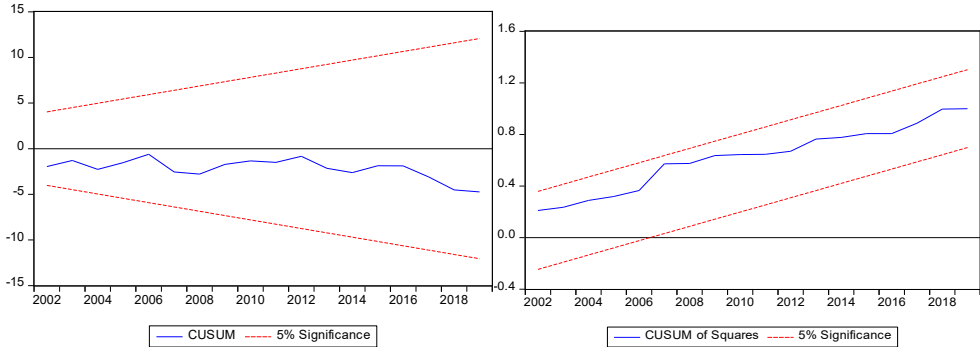
Tablo 6: Kısa Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (POVHOUSE(-1))	-0.118584	0.130468	-0.908911	0.3754
Δ (POVHOUSE(-2))	-0.125997	0.126155	-0.998745	0.3312
Δ (POVHOUSE(-3))	0.041409	0.130538	0.317222	0.7547
Δ (POVHOUSE(-4))	0.245917 ^{**}	0.114577	2.146313	0.0457
Δ (FDI)	-0.097358	0.676377	-0.143940	0.8871
Δ (FDI(-1))	2.648049 [*]	0.790937	3.347990	0.0036
Δ (FDI(-2))	1.076499	0.711562	1.512867	0.1477
Δ (FDI(-3))	0.501367	0.667774	0.750803	0.4625
Δ (FDI(-4))	1.628921 ^{**}	0.701074	2.323464	0.0321
Δ (TRADE)	0.332498 [*]	0.088779	3.745237	0.0015
Δ (TRADE(-1))	-0.409401 [*]	0.091207	-4.488683	0.0003

Δ (TRADE(-2))	-0.175659***	0.085592	-2.052275	0.0550
Δ (LRPCGDP)	-37.24104*	11.85840	-3.140477	0.0057
Δ (LRPCGDP(-1))	-21.81447***	12.38112	-1.761914	0.0951
Δ (LRPCGDP(-2))	-12.16655	11.87890	-1.024214	0.3193
Δ (LRPCGDP(-3))	-33.08291*	11.12343	-2.974163	0.0081
Δ (LRPCGDP(-4))	-37.11207*	10.14930	-3.656614	0.0018
Δ (GCFY)	0.670790*	0.189974	3.530963	0.0024
Δ (GCFY(-1))	-0.832179*	0.261571	-3.181461	0.0052
Δ (GCFY(-2))	-0.489017**	0.222847	-2.194407	0.0416
ECT	-0.856270*	0.143134	-5.982301	0.0000

NOT: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerini ifade etmektedir. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

CUSUM ve CUSUMSQ parametre istikrar test sonuçlarına bakıldığında ise %5 seviyesinde çizilen bandın dışında kalmadığı, model tahminlerinin sağlıklı olduğu görülmüştür.

Grafik: 4 Parametre İstikrar Testleri (CUSUM ve CUSUMSQ)

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 1971-2019 dönemine ait yıllık verilerinden yararlanarak Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların yoksulluğun azalmasında etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron birim kök testleriyle ve ARDL sınır testinden yararlanılmıştır. Çalışmada tahmin edilen modelde Yoksulluk göstergesi (POV) bağımlı değişken olmak üzere FDI, TRADE, RPCGDP ve GCF bağımsız değişkenler olarak modelde yer almıştır. Birim kök testlerinden elde edilen bulgulara göre TRADE ve GCF değişkenlerin düzey değerlerinde durağan; POV, FDI ve RPCGDP değişkenlerinin ise birinci fark değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir. ARDL sınır testinin sonuçları ise POV ile incelenen bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu göstermiştir.

Elde edilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre, katsayıların tamamının istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Burada doğrudan yabancı yatırımlara ait katsayının negatif işaretli olduğu, diğer bir ifadeyle Türkiye’ye

gelen doğrudan yabancı yatırımların uzun dönemde yoksulluğu artırdığı bilgisine ulaşılmıştır. Ticari açıklık derecesi ve sermaye yatırımlarındaki artışların ise yoksulluğu azaltıcı yönde etkilediği de ayrıca anlaşılmıştır. Bununla birlikte elde edilen kısa dönem bulgular uzun dönemden farklılaşmıştır. Kısa dönemde doğrudan yabancı yatırımların yoksulluğu azalttığı, ticari açıklık ve sermaye yatırımlarının ise yoksulluğu artırdığı görülmüştür. Burada ECT'nin negatif, istatistiksel olarak anlamlı ve 1'e yakın bir değer alması uzun dönemli ilişkilerin olduğunu destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Alam, I. & Quazi, R. (2003). Determinants of Capital Flight: An Econometric Case Study of Bangladesh. *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.
- Anetor, F. O., Esho, E., & Verhoef, G. (2020). The Impact of Foreign Direct Investment, Foreign Aid and Trade on Poverty Reduction: Evidence from Sub-Saharan African Countries, *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1737347, DOI:10.1080/23322039.2020.1737347.
- Chen, S. (2008). Long-Run Aggregate Import Demand Function in Taiwan: An ARDL Bounds Testing Approach, *Applied Economics Letters*, 15(9), 731-735.
- Chishti, M. Z., Rehman, A. & Murshed, M. (2021). An Estimation of The Macroeconomic Determinants of Income Poverty in Pakistan? Evidence from a Non-Linear ARDL Approach, *Journal of Public Affairs*.
- Enders, W. (2015). *Applied Econometric Time Series*, Fourth Edition, Wiley, USA.
- Herzer, D. (2015). The long-run effect of trade on life expectancy in the United States: an empirical note, *Applied Economics Letters*, 22:5, 416-420.
- Kaidi, N., Mensi, S., & Amor, M. B. (2019). Financial Development, Institutional Quality and Poverty Reduction: Worlwide Evidence, *Soc Indic Res*, 141, 131-156.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Pablo Zoido-Lobaton. 1999. Governance Matters. Worl Bank Policy Research Working Paper No.2196; Washington: The World Bank.
- Magombeyi, M. T., & Odhiambo, N. M. (2017). Foreign direct investment and poverty reduction, Comparative Economic Research, De Gruyter, Warsaw, Vol. 20, Iss. 2, pp. 73-89.
- Magombeyi, M. T., & Odhiambo, N. M. (2018). Dynamic Impact of FDI Inflows on Poverty Reduction: emprical Evidence From South Africa, *Sustainable Cities and Society*, 39, 519-526.
- Muhammad Saeed Meo, Vina Javed Khan, Tella Oluwatoba Ibrahim, Shabnam Khan, Shahzad Ali & Kashif Noor (2018) Asymmetric impact of inflation and unemployment on poverty in Pakistan: new evidence from asymmetric ARDL cointegration, *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 28:4, 295-310,
- Musakwa, M. T. & Odhiambo, N. M (2019). The Impact of Remittance Inflows on Poverty in Botswana: An ARDL Approach, *Journal of Economic Structures*, 8(42):1-13.
- Perera, L. D. H. & Lee, G. H.Y. (2013). Have Economic Growth and Institutional Quality Contributed to Poverty and Inequality Reduction in Asia?, *Journal of Asian Economics*, 27, 71-86.
- Singh, B. P. (2021). Institutional Quality and Poverty Reduction In BRICS, *Poverty&Public Policy*,13:335-350.
- Togo, A. (2020). Does Trade Liberalization Reduce Poverty in Mali? Evidence from ARDL Bounds Testing Approach, *Internatiional Journal of Economic and Finance*, 12(9):11-21.

FINANSAL KAYNAKLARI YÖNETME YETKİNLİĞİ: FINANSAL OKURYAZARLIK

Hüseyin ÇETİN¹, Tarık EKİNCİ²

GİRİŞ

Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişme küreselleşme kavramını ortaya çıkarmış, bununla birlikte ülkeler arası sınırlar kalkmış, uluslararası pazarlar her kesimin faaliyet gösterdiği tek bir pazar haline gelmiştir. Yaşanan bu değişim finansal ürün ve hizmetlerin çeşitlenmesini sağlamış ancak birçok finansal karmaşıklığı da beraberinde getirmiştir. Ayrıca son dönemlerde yaşanan; devletler ve işletmelerin riski bireylere kaydırma çabası, emeklilik reformları, küreselleşmenin de etkisiyle piyasalarda yaşanan ani değişimler, artan bireysel ve şirket iflasları gibi nedenler okuryazarlık türlerinden finansal okuryazarlık kavramını ön plana çıkarmış, finansal okuryazarlığa ve gelişimine olan ilgi giderek artmıştır.

Mevcut senaryo, tüm fertlerin yaşamları boyunca kişisel mali durumlarından hiç olmadığı kadar sorumlu hale gelmesine sebep olmuştur. Ancak yapılan birçok çalışma, bireylerin büyük bir kısmının halen finansal cehaletten dolayı sıkıntı çektiğini ve sorunu çözmek için acil önlemler alınması gerektiğini göstermektedir. Genel olarak finansal kavramların anlaşılması ve finansal kaynakları yönetme yeteneği olarak tanımlanabilen finansal okuryazarlığın, bireylerin finansal kararlarını ve davranışlarını etkilediğine dair artan kanıtlar bu konuda yapılmış çalışmaların değerini artırmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak, okuma yazma ve okuryazarlık kavramına değinilecek daha sonra çalışmanın ana konusu olan, okuryazarlık türlerinden finansal okuryazarlık kavramı tanıtılacaktır. Bu yapılırken, finansal okuryazarlığın temel bileşenleri ve finansal okuryazarlıkla ilgili olan finansal eğitim, finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış kavramları hakkında bilgi verilecektir. Son bölümde ise finansal

1 Prof.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, ORCID 0000-0001-6239-893X, hctin42@gmail.com

2 Doktora Öğrencisi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., ORCID 0000-0001-7593-6768, tarikekinci@outlook.com

okuryazarlığın önemi ve finansal okuryazarlığın bireylerden ekonomilere uzanan etkileri açıklanacaktır.

OKUMA-YAZMA VE OKURYAZARLIK

Okuma ve yazma, söz ve düşüncelerin özel işaret veya sembollerle yazılması ve yine aynı sembollerin meydana getirdiği metnin anlamının çözülmesi veya seslendirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). Daha genel ve geleneksel tanımlamayla okuma ve yazma, belirli bir zemin üzerine sembollerin yazılması ve okunmasıdır. Günlük dilde aralarındaki anlamsal farklılık genellikle göz ardı edilen okuma yazma ve okuryazarlık kavramları aslında birbirinden farklıdır.

Okuryazarlık kavramı günümüzde alfabeler aracılığıyla yazılan metinlerin okunmasının ötesine geçerek yazı sembollerini seslendirme ve anlamlandırma ile başlayıp; birçok zihinsel beceriyi ve dili kullanarak nesnelere, olguların ve olayların daha ayrıntılı şekilde anlamlandırılması ve kişinin bu anlama bilgi ve birikimlerini katarak kendini eksiksiz ve uygun bir biçimde ifade etmesi ve bunu sosyal hayatında kullanması olarak ifade edilen bir terimdir (Aşıcı, 2009: 11).

Genel anlamda toplum tarafından anlamlandırılmış iletişimsel sembollerin kavranması, toplumun diğer fertleriyle paylaşılması ve okunan metnin yorumlanabilmesi yeteneği olarak tanımlanan okuryazarlık kavramı birçok yönüyle geleneksel okuma ve yazma kavramından farklıdır. Bu farklardan belki de en önemlisi, okuma ve yazma iz bırakabilecek bir araç ile bir zemin üzerine alfabetik sisteme dayalı kodları oluşturma ve çözme yeteneğinden oluşurken; okuryazarlık kodların üretilmesi ve çözümlenmesinin ötesinde bilişsel becerilerin kullanılarak anlam kurulmasından oluşur. Yani okuryazarlıkta tek bir anlam yoktur. Her metnin tekrardan anlamlandırma, değerlendirme ve oluşturma gerekliliği vardır (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 285-286).

Freire ve Macedo (1998: 14-15) “Okuryazarlık Sözcükleri ve Dünyayı Okuma” kitabında okuryazarlığın, harf ve sözcüklerin salt ve mekanik bir etkinlik alanına indirgenemeyeceğini söylemiş ve okuryazarlığa insanları güçlendirecek ya da güçsüzleştirerek biçimde işlev gören, genişleyen bir bilgi, beceri ve stratejiler dizisi olarak bakıldığı zaman anlamlı olacağını belirtmişlerdir. Okuryazarlığa bireylerin yalnızca okumak, anlamak ve kendi deneyimleriyle dönüştürmek için değil; toplumsal çevreyle olan ilişkilerini yeniden kurmak için haklarını isteyebilecekleri siyasal bir proje, demokratikleşme ve özgürleşmeyi yükseltici bir araç ve dünyayı dönüştürebilecek bir olgu olarak bakılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

UNESCO (2020) benzer şekilde okuryazarlık tanımlamasında onun “çarpan” adını verdiği bir etkiyle insanları güçlendiren, topluma katılımlarını sağlayan ve geçim kaynaklarında iyileşmeye olanak veren bir kavram olduğunu belirtmiştir (URL-1).

Son dönemlerde okuryazarlığa yönelik talebin artması ve bu alanda yapılan çalışma ve uygulamaların sıklaşması ile bireyler için okuryazar olma sürecinde ihtiyaçlar farklılaşmış, okuryazarlığın farklı alanlarda ve farklı amaçlarda olması gerekliliği hissedilmiştir. Bu nedenle artık tek bir okuryazarlığın birey ve toplumlara yetersiz kalacağı anlaşılmış çoklu okuryazarlık görünmeye ve algılanmaya başlamıştır. Özellikle 2000’li yıllarda eğitimde ve teknolojide yaşanan değişim ve dönüşümler yeni okuryazarlık türlerinin gereksinimini artırmıştır. Bu dönemde okuryazarlık kavramı popülerlik kazanmış ve farklı disiplinler arasında farklı türleri ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında psikolojik okuryazarlık, görsel okuryazarlık, finansal okuryazarlık, internet ve bilgisayar okuryazarlığı, sosyal ve politik okuryazarlık, işitsel okuryazarlık gibi okuryazarlık türleri vardır (Altun, 2005: 9-137).

FİNANSAL OKURYAZARLIK

Son yıllarda yaşanan finansal deregülasyon ve rekabet artışı, finansal ürünlerin çeşitlenirken karmaşıklaşması, teknolojiyle modernize edilmiş finansal uygulamaların özellikle bazı gruplar tarafından anlaşılabilmesi ve devletlerin bireyleri bireysel emekliliğe yönlendirme çalışmalarından dolayı finansal okuryazarlığın önemi ve gerekliliği giderek artmıştır. Fornero ve Monticeno (2011: 547), özellikle emeklilik reformlarından dolayı hane halklarının finansal konularda daha bilgili olması gerektiğini ortaya koymuştur. Lusardi (2006: 1) ise, finansal okuryazarlığın son dönemlerde giderek önem kazanmasının nedenini, finansal sorumlulukların devletler ve işletmeler tarafından bireylere bırakılması sonucunda karşılaşılan problemlere ve bireylerin tasarruf ve emeklilik planlarını yaparken finansal piyasaların karmaşıklığında yaşadıkları zorlanmalara bağlamıştır. Lusardi (2008: 4-7) daha sonra yapmış olduğu bir çalışmada, finansal okuryazarlığı temel ve ileri olarak iki boyutta incelemiş; temel finansal okuryazarlığı, tasarruf ve yatırım kararları, getiri oranları, faiz ve enflasyon gibi finansal kavramların öğrenilmesiyle ilişkilendirirken, ileri düzey okuryazar olabilmek için risk getiri arasındaki ilişkinin kavranması ve çeşitli finansal araçların nasıl işlediğini ve fiyatlandığını anlama becerilerine sahip olunması gerektiğini belirtmiştir.

Finansal okuryazarlık, en genel tanımlamayla bireyin parayı yönetme yetkinliğidir. Karmaşık finansal yapı içerisinde bağımsız kararlar alabilme, bu kararları alma aşamasında gerekli yorumlama, hesaplama ve iletişim kurma yeteneklerinin birleşimidir (Danes ve Haberman, 2007: 49).

Mason ve Wilson (2000: 31-33) finansal okuryazarlığı, birey ve toplumun her kesimi için önemine vurgu yaparak, finansal kararlar alırken bireylerin gerekli olan bilgileri edinmesi, bunları anlamlandırıp değerlendirmesi ve tüm bu süreçlerden sonra elde edilen sonuçlar doğrultusunda finansal kararların alınıp, mevcut kararın devamına ya da reddine karar verilmesi şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca finansal okuryazarlık ve finansal farkındalık kavramlarına değinmiş, finansal okuryazarlığı finansal kararların alınmasında karmaşık bir yapı olarak değerlendirirken, finansal

farkındalığın bunun bir parçası olduğunu ifade etmişlerdir. Bireylerin bilanço, bütçe, faiz gibi başlıca finansal kavramlara ilişkin bilgilerinin olabileceğini yani finansal farkındalığa sahip olabileceklerini ancak bunları kararlarına yansıtmadıkları sürece finansal okuryazar olamayacaklarını belirtmişlerdir.

Bireylerin finansal farkındalığa sahip olması yeterli değildir, bilginin eyleme dönüştürülmesi gerekir (Johnson ve Sherraden, 2007: 124). Yani finansal okuryazarlık, bireylerin finansal bilgileri ne oranda kavradıkları kadar kazanılan bilgiyi ne derece doğru uygulayabildiğinin bir ölçüsüdür. Finansal okuryazarlık iki temel unsur üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, bireylerin sahip oldukları bilgi, beceri ve deneyimleri kullanarak sürdürülebilir finansal refaha ulaşmaları, ikincisi ise bireylerin bu faydayı sağlayabilmek için yetenek, motivasyon ve özgüvene sahip olmalarıdır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB], 2017: 2). Finansal okuryazar bir kişi, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi beceri ve tutuma sahip olmalıdır (Schagen ve Lines, 1996: 91);

- Para yönetiminin odağında yer alan başlıca kavramların kavranması;
- Finansal kurumlar, sistemler ve hizmetlere ilişkin çalışma bilgisi;
- Hem genel hem de özel bir dizi [doğal ve yapay] yetenekler;
- Finansal işlerin verimli ve sorumlu yönetimine olanak veren tutumlar.

“Bütün Amerikalılar arasında finansal okuryazarlığı geliştirmek” misyonuna sahip Başkanın Finansal Yetkinlik Danışma Konseyi (PACFL, 2008: 37), özellikle kişinin kazanılan bilgi ve becerileri kullanabilme kabiliyeti sayesinde finansal okuryazar olabileceğini, bunun bireyin refah seviyesini artırmada önemli bir araç olduğunu ve “bireylerin finansal anlayışlarını geliştirme süreci” olarak tanımladığı finansal eğitimle kişinin finansal okuryazarlık düzeyinde iyileşme sağlanabileceğini belirtmiştir.

Finansal okuryazarlık alanında birçok çalışma gerçekleştiren ve finansal okuryazarlığı üç önceliğinden biri olarak gören Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), finansal okuryazarlığa daha geniş bir perspektiften bakmış ve onu “Sağlam finansal kararlar almak ve nihayetinde bireysel finansal refahı elde etmek için gerekli olan farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışın bir kombinasyonu” şeklinde tanımlamıştır (Atkinson ve Messy, 2012: 14).

Finansal okuryazarlığın hemen hemen tüm tanımları, “kişinin finansal kararları verebilecek ve uygulayabilecek bilgi ve becerilere sahip olması” ortak paydasında bir araya gelmektedir (Cihangir ve Gemici, 2017: 7). Tanımlara bu şekilde bakıldığında finansal okuryazarlığın sadece finansal eğitim veya finansal bilgiye indirgenemeyeceği açıktır. Remund (2010: 279-282), 2000 yılından bu yana yapılan araştırma çalışmalarının bir incelemesine dayanarak, finansal okuryazarlığın birçok kavramsal tanımının beş kategoriye ayrıldığını belirtmiştir;

Finansal kavramlar bilgisi: Finansal okuryazarlık, finansal ürünlerin amacı ve genel özelliklerinin yanı sıra temel finansal kavramlar da dahil olmak üzere finans dünyasındaki temel unsurlara ilişkin bir miktar bilgi ve anlayışa bağlıdır. Bilgi, finansal okuryazarlık tanımlarındaki en belirgin ve en yaygın bileşendir. Parayı etkili bir şekilde yönetmek için para hakkında bir şeyler bilmek gerekir. Yeniliklerden ve fırsatlardan yararlanmak için bireylerin temel düzeyde finansal bilgiye ihtiyacı vardır; böylece ilgili bilgileri tanımlayıp bunlara erişebilir ve bilgi kaynağının güvenilirliğini değerlendirebilirler (Braunstein ve Welch, 2002: 446). Hilgert vd. (2003: 309), çalışmalarında bilgi ve finansal okuryazarlık bağlantı noktasına dikkat çekmiş, finansal bilgi açısından daha yetkin bireylerin aileleri ve kendileri için daha doğru finansal kararlar aldıklarını ve ekonomik anlamda güvencelerinin arttığını belirtmiştir. Ayrıca birçok araştırmacı ve uzman, bilginin kişinin finansal refahını nasıl iyileştirebileceğine atıfta bulunarak, bilginin finansal okuryazar olmadaki önemini doğrulamışlardır (Duca ve Kumar, 2014: 63).

Finansal kavramlar hakkında iletişim kurabilme: Fox vd. (2005: 195), finansal okuryazarlığın bilgiye dayalı tanımını biraz daha genişletmişlerdir. Bireyin ne kadar bilgiye sahip olduğuna odaklanmak yerine, finansal okuryazarlığı “etkili karar verme süreci için çok önemli” olarak tanımlamışlardır. Benzer şekilde Temizel ve Bayram (2011: 73), özellikle günlük finansal kararlarda ve finansal ürün seçimlerinde finansal okuryazarlığın önemine dikkat çekmiş ve onu “bilgi temelli karar alabilmeyi sağlayan yeterlilik” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalar finansal okuryazarlığı bilginin daha geniş bir uygulaması olarak sunmaktadır.

Kişisel finansmanı yönetme yeteneği: Kişisel finansal yönetimde bilgelik, kişilerin finansal okuryazarlık kavramlarına ilişkin bilgi ve becerileri ile yakından ilişkilidir. Emmons (2005: 335-337), finansal okuryazarlığın belirli niteliklerini ve hatta bazı durumlarda finansal okuryazarlığı operasyonel olarak ölçmenin olası yollarını detaylandırmış ve okuryazarlığın basit bir bilgi ölçüsünden daha fazlası olduğunu belirtmiştir. Okuryazarlık, parayla ilgili olduğu düşünülen birçok görevi yerine getirme yeteneğini yansıtırken; kişinin finansal okuryazar olarak değerlendirilebilmesi için bütçeleme, tasarruf, borçlanma, çeşitlendirme, gelecekteki yatırımların vadesinin hedefle eşleştirilmesi gibi yeteneklere sahip olması gerekmektedir (Bodie, 2006).

Uygun finansal kararlar verme becerisi: Karar verme becerileri, finansal okuryazarlığın yapılmış olan birçok tanımlamasına önemli ölçüde etki eder. Uygun kararlar, belirli bir ihtiyacı karşılayan bilinçli ve sorumlu kararları ifade eder. Uygun bir finansal karar süreci, finansal planlamanın, yönetimin ve kontrolün iyi etkinliği ile gösterilir. Uluslararası kuruluşlar, akademisyenler ve diğer uzmanlar karar vermeyi çeşitli şekillerde tanımlamaktadır: “doğru finansal kararların alınmasına yardımcı bir araç” (URL-2), “bilgiye dayalı efektif kararlar vermek için gerekli bilgi” (Noctor vd., 1992: 21-24) ve “artan finansal karmaşıklığa karşı gerekli bir

panzehir” (Fernandes vd., 2014: 2). Finansal okuryazarlık söz konusu olduğunda karar verme becerileri temel bir yetkinlik olarak görülmektedir.

Finansal ihtiyaçlar için etkin bir şekilde planlamaya duyulan güven: Planlamanın, gelişmiş okuryazarlıktan kaynaklanacağını veya planlamanın başlı başına finansal okuryazarlığın doğasında bulunan bir beceri olduğunu belirten ve bu nedenle; finansal planlamaya olan güveni, finansal okuryazarlık denklemine dahil etmeyen tanımlamalar olsa da planlama geliştirilmesi ve benimsenmesi gereken bir alışkanlıktır. Finansal planlama şimdiki ve gelecekteki finansal ihtiyaçların karşılanması için yararlı bir araç olarak kullanılabilir. Nasıl ki karar verme becerileri kısa vadeli finansal yönetim için önemliyse, planlamaya olan güven de uzun vadeli finansal yönetim için oldukça önemlidir. Finansal planlama, finansal okuryazarlığın daha iyi anlaşılmasını, finansal yönetim ve kontrolün daha iyi olmasını sağlar (Muizzuddin vd., 2017: 183). Agarwal vd. (2015: 20), çalışmalarında finansal okuryazarlığın daha iyi finansal planlama ile ilişkili olduğunu gösterirken, Arrondel vd. (2013: 2), finansal okuryazarlık düzeyleri daha yüksek olan kişilerin, açıkça tanımlanmış bir finansal planın hazırlanmasına katılmalarının daha olası olduğunu belirtmiştir.

Finansal Okuryazarlığın Temel Bileşenleri

Finansal okuryazarlık, para yönetimini iyileştirebilecek değerli becerileri anlama ve uygulama yeteneğidir. Güçlü bir finansal okuryazarlık sayesinde kişinin finansal olarak kendi kendine yeterliliği, istikrarı ve refahı teşvik eden kararlar alma olasılığı artar. Finansal anlamda doğru kararlar verebilmek için kişinin bazı finansal kabiliyet ve becerilere sahip olması gerekir. Bu beceriler; bilgiye erişme, kıyaslama ve karşılaştırma, tahminde bulunma ve finansal bağlamda uygulanan değerlendirme gibi genel bilişsel süreçleri içerir. Finansal okuryazarlık, yalnızca finansal sorunlarla başa çıkmak için bilgi, anlayış ve becerileri değil, aynı zamanda bilişsel olmayan nitelikleri de içerir: finansal faaliyetlerde bulunmak için bilgi ve tavsiye arama motivasyonu, çeşitli finansal sağlayıcılarla iletişim kurma ve finansal kararlar alma kabiliyeti, uzun vadeli düşünme yeteneği ve öz kontrol ve finansal karar vermeyi etkileyen diğer duygusal ve psikolojik faktörleri yönetme becerileri. Bu nitelikler, finansal bilgi ve becerilerin oluşturulmasında araç olmanın yanı sıra finansal eğitimin bir hedefi olarak ta kabul edilir (Programme for International Student Assessment [PISA], 2021).

Araştırmacılar ve kuruluşlar tarafından farklı şekillerde tanımlanan finansal okuryazarlığın genel kabul görmüş bir tanımının bulunmamasından dolayı, finansal okuryazarlık kavramının anlam ve içeriğini detaylandırmak için temel bileşenlerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Temel Para Bilgisi

Günümüzdeki finansal ürün ve hizmetler, artan sayıda ve türde sağlayıcıdan erişilebilir hale gelmesinden dolayı, giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Finansal piyasada gezinmek, ürünleri karşılaştırmak ve bunların göreceli faydalarını ve risklerini anlamak zordur. Finansal enstrüman ve hizmetlerin sayı ve karmaşıklığında meydana gelen artışla birlikte para bilgisi sadece bir kolaylık değil, aynı zamanda hayati bir gereksinim haline gelmiştir (Yanık vd., 2019:1). Para kavramlarını ve finansal seçenekleri anlamadan tüketicilerin; finansal hizmetler için gerekenden daha fazlasını ödemeleri, borca girmeleri, kredi ödemelerinde problemler yaşamaları ve başarısız finansal çeşitlendirmeyle yatırım yapmaları muhtemeldir. Bu gibi durumlarda bireyler “ekonomik refah anlamında bireyin finansal durumunu eksik, kaygılı ve güvensiz hissetmesi” olarak ifade edilebilen finansal stres altına girerler (Sumer vd., 2019: 1). Bu nedenle tüketicilerin para hakkında bilgilendirmek ve bu bilgileri ürünleri değerlendirmek ve bilinçli kararlar vermek için kullanmalarını sağlamak için güçlendirmek ve aydınlatmak gerekir (Kefela, 2011: 3704-3705).

Çoğu finansal karar almanın temelinde, birkaç temel kavram vardır. Bu kavramlar evrenselidir ve her bağlama ve ekonomik ortama uygulanabilir. Bu üç kavram şunlardır: (1) faiz oranı hesaplamaları yapma ve birleşik faizi anlama kapasitesi ile ilgili olduğu için temel matematik becerileri; (2) enflasyon anlayışı; ve (3) risk çeşitlendirmenin anlaşılması. Finansal okuryazarlığı ölçmek için “Üç Büyük” olarak adlandırılan bu temel sorular, Ulusal Finansal Yetenek Çalışması (NFCS) ve Tüketici Finansmanı Araştırması (SCF) dahil olmak üzere birçok çalışmada yer almıştır (Lusardi, 2019: 2).

Finansın temel prensipleri arasında yer alan paranın zaman değeri kavramına göre, para zamana göre belirlenen bir değere sahiptir. Gelirler, tasarruflar, yatırımlar gibi ekonomik veriler ortak bir değer ölçüsü olan belirli bir para birimiyle gösterildikleri için, paranın zaman içinde değerinde meydana gelen değişim bu verilerin de değişmesine neden olmaktadır (Bayrı, 2006: 284). Paranın zaman değerinin hesaplanmasında iki yöntem kullanılır. Bunlar: basit ve bileşik faiz hesaplamalarıdır. Basit faiz, belirli bir vade döneminde, belirli bir anapara miktarı üzerine, belirli oranlarda ve sadece ilgili dönem boyunca uygulanan ve bu sürecin sonunda ulaşılan miktarı ifade ederken; bileşik faiz, vade sonunda anaparaya o dönemde hesaplanan ilk faizin eklenerek, bu miktara tekrar belirli bir süre boyunca faiz işletilmesi sonucunda ortaya çıkan, toplam üzerinden ödenen miktardır. Bileşik faizde ilgili dönemdeki anapara, önceki dönemde elde edilen faizle toplanıp bunun üzerinden yeniden faiz işletildiğinden basit faize kıyasla finansal açıdan getiri miktarı daha yüksektir.

Finansal kararlarla istenilen sonuca ulaşabilmesi için temel bir birikime sahip olunması gerekir. Bu kararlar tasarruf, yatırım ve borçlanma gibi çeşitli konularda olabilir. Finansal kararların etkileri geleceğe uzandığında bireylerin ekonomik başarısı, enflasyon kavramını kavrayış yeteneklerine bağlı olabilir. Mal ve hizmetlere dair fiyat seviyesinin artmasından kaynaklı, paranın satın alma gücündeki düşüş

olarak tanımlanabilen enflasyon kavramına ilişkin bilgi ve anlayış, temel para bilgisi içinde önemli bir rol oynar (Bruine de Bruin vd., 2010: 381).

Sahip olunması gereken bir diğer temel finansal bilgi, çeşitlendirme kavrayışıdır. Çeşitlendirme, “Bütün yumurtaları tek sepete koymamak” olarak net bir şekilde özetlenebilir. Markowitz’in portföy teorisine göre, çeşitlendirme yoluyla risk azaltılabilir. Ancak menkul kıymet sayısını artırmak tek başına riski azaltmak için yeterli değildir. Çeşitlendirmede menkul kıymetler arasındaki korelasyonlar da dikkate alınmalıdır. Bu sayede belirli bir getiri düzeyinde, en az riskli veya belirli bir risk düzeyinde, en yüksek getirili etkin portföyler oluşturulabilir (Köseoğlu, 2010: 120). Sürdürülebilir finansal refaha ulaşmada bu bilgilere sahip olunması ve karar aşamalarında kullanılması oldukça önemlidir.

Gelir Konusundaki Kavramlara İlişkin Bilgi

Gelir, bir kişi, grup veya şirketin ekonomik gücünde, belirli bir zaman diliminde, genellikle bir yılda veya daha sık aralıklarla, üretimden tüketime kadar uzanan ekonomik süreçte, üretim faktörleriyle veya üretim faktörleri kullanılmadan farklı nedenlerle ortaya çıkan iyileşmeler, para ile ölçülen kazanç veya faydalardır (URL-3). Yani gelir, bir kimseye veya topluluğa yönelik mal ve hizmet akışıdır (URL-4).

Bir kazancın gelir olarak değerlendirilebilmesi için; ekonomik güçte bir artış sağlaması, devamlılık arz etmesi ve para veya parayla ifade edilen bir değer olması gerekir (Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 15).

Belirli bir dönem içerisinde bir ülkede üretilen mal ve hizmet toplamının para ile değerlendirilen kısmı milli gelir olarak tanımlanırken; hanehalkı açısından gelir, hanehalkı üyeleri tarafından belirli zamanlarda sahip olunan parasal veya aynı gelirlerin toplamıdır (URL-5).

Gelirler; faaliyet gelirleri ve faaliyet dışı gelirler olarak sınıflandırılabilir. Faaliyet geliri en genel tanımlamayla, ana faaliyetlerden elde edilen olağan kazançlardır. Faaliyet gelirlerini maaş, ücret, yevmiye gelirleri ve müteşebbis gelirleri oluşturur. Belirli bir dönemde, çalışma sonucunda hak edilen parasal veya aynı gelirler maaş, ücret ve yevmiye gelirlerini oluştururken; belirli bir zaman diliminde çalışan kimselerin, faaliyetleri sayesinde elde ettiği hasılatın, bu süre içerisinde yapmış olduğu tüm giderlerin düşülmesiyle müteşebbis geliri oluşur. Faaliyet dışı gelirler, diğer faaliyetlerden veya ana iş faaliyetiyle ilgisi olmayan faktörlerden kaynaklanan para veya eşdeğer kazançlardır. Yani faaliyet dışı gelir, tüm mal ve hizmet toplamının temel faaliyetlere atfedilmeyen kısmıdır. Faaliyet dışı gelirlere; taşınmaz mal ve mülklerin kiraya verilmesi sonucu elde edilen kazançlar, finansal kurumlar aracılığıyla kazanılan faizler ve burs, hibe, destek gibi devlet, kurum veya kişilerden alınan karşılıksız gelirler örnek olarak verilebilir (URL-6).

Tasarruf ve Yatırıma İlişkin Bilgi

Bireyler yaşam döngüsü boyunca finansal planlamalarında iki ana kararla karşı karşıya kalırlar: tasarruf ve yatırım. Tasarruf kararıyla, emeklilik primini ve emeklilik faydalarını belirleyerek zaman içinde tüketimi nasıl yumuşatacaklarına karar verirken; yatırım kararı ile, gelecekte ortaya çıkabilecek olası durumlar karşısında tüketimi dengelemek için çeşitli finansal varlıklara nasıl yatırım yapacaklarına karar verirler (Bovenberg vd., 2007: 348).

Tasarruf, gelirden tüketim ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan harcamaların çıkarılması sonucunda elde edilen, gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Yani tasarruf, gelirin mevcut tüketim harcamalarından arındırılmış halidir. Yatırım ise, gelecekte değerlendirilmesi beklenen, belirli getirilerinin olacağı varsayılan veya üretime katkısının olacağı düşünülen mal ve varlıklara belirli bir kaynağın ya da değerinin kalıcı bir şekilde bağlanmasıdır (URL-7).

Tasarruf ve yatırım, güçlü finansal temel oluşturmada değerli iki kavramdır. Her iki kavramda, refah seviyesi yüksek bir finansal geleceğe ulaşmak için anahtar görevi görse de, aslında tam anlamıyla birbirleriyle örtüşmezler. Tasarruf ve yatırım arasındaki belirgin fark içerdiği risk düzeyidir. Bireyler, tasarrufla genellikle en az riskle daha düşük bir getiriye razı olurken, yatırımda risk seviyesi tasarrufa kıyasla daha yüksektir. Buna bağlı olarak genellikle yatırımlar tasarruflara göre daha yüksek finansal getiri sağlar. Bu nedenle bireylerin tasarruf ve yatırım kararları alırken dikkatli olmaları ve hangi durumda hangi seçeneğin daha iyi olduğunu anlamaları için farkındalık ve bilgiye sahip olmaları gerekir (URL-8).

Bireyler, şimdi veya yakın gelecekte ihtiyaç duyabilecekleri veya isteyebilecekleri şeylerin ötesinde, başka nedenlerle de tasarruf eder ve yatırım yapar. Bireylerin tasarruf etmesinin ve yatırım yapmasının en önemli nedeni, rahat ve finansal olarak güvenli bir emeklilik için fon sağlamaktır. Tasarrufla zamanla para biriktirebilir; ancak yatırım, uzun vadeli finansal hedeflere ulaşmanın en iyi yolunu sunar. Yatırım, risk almak demektir. Yatırım başarısı, kısmen bu riskleri makul getirilerden vazgeçmeden ele alma yeteneğine bağlıdır. Bu nedenle bireylerin kendisine uygun bir finansal yatırım planı oluşturması ve ardından buna bağlı kalması gerekir (URL-9).

Harcama ve Borçlanmaya İlişkin Bilgi

Harcamaların geliri aşması olarak ifade edilebilen borçlanma, tasarruf ve yatırımları doğrudan etkileyen faktörlerden biridir. Gelecekteki kazanımların şimdiden kullanılması olarak da tanımlanabilecek borçlanma, herhangi bir yatırım gayesi olmadan sadece tüketim amacıyla kullanılırsa, bireylerin ekonomik ve sosyal hayatlarında büyük kayıplar ve zararlar ortaya çıkarabilir. Borçlanma yoluyla sağlanan değerleri, aktif bir şekilde yönetmek ve bunları yatırıma veya kazanca dönüştürmek ciddi bilgi ve beceri gerektirir. Aksi takdirde kişilerin finansal sıkıntılarla karşılaşması kaçınılmazdır (Özgüler, 2013: 21). Bu noktada birey

için doğru olan, ödeme gücü ölçüsünde borçlanmaktır. Finansal açıdan bilgili ve yetenekli tüketicilerden; rasyonel borçlanma yapabilme becerisine sahip olmaları, borç miktarını mümkün olduğunca azaltmaları, rasyonel sebepler çerçevesinde borçlanmaları, kredi geçmişlerinin sorunsuz ve iyi olması, ödeme yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmeleri ve kredi ve kredi kartı işlemlerinde kullanım maliyetlerini minimum seviyeye indirmek için gerekli bilgi, tutum ve davranışına sahip olmaları beklenir (Barmaki, 2015: 24).

Finansal bilgi bu noktada oldukça önemlidir. Çünkü finansal bilgi noksanlığı maliyet faktörünü de ortaya çıkarmaktadır. Temel finansal kavramlara ilişkin yeterli bilgi ve birikimi olmayan tüketiciler; gerçekleştirdikleri işlemlerde daha yüksek ücretler ödeyebilir, ödeme gücünü aşan miktarda borç alabilir ve kredilerinde daha yüksek faiz oranlarına katlanmak zorunda kalabilirler (Kayacan, 2019: 9). Lusardi ve Tufano (2015: 332), yaptıkları çalışmalarında bunu kanıtlamışlar ve daha düşük borç okuryazarlığına sahip bireylerin daha yüksek ücret ödediklerini ve genellikle daha yüksek borçlanma maliyetlerine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Aşırı borçlanma ve borçların kötü yönetilmesi bireylerin finansal dışlanma yaşamalarına sebep olabilir. Finansal açıdan okuryazar olmayan bireyler borcun yönetilmesinde doğru ve uygun davranış biçimlerine sahip olmadıklarından, borcu borçla finanse etme, ödeme gücünü aşan borç sözleşmelerine girme gibi yanlış yöntemlere başvurabilmekte ve bazı istenmeyen sonuçlarla karşılaşabilmektedirler. Karşılaşılan olumsuz sonuçların tekrarlanması korkusuyla bireyler finansal sistemden uzaklaşabilmektedir. Bu da bireylerin piyasalardaki yenilik ve fırsatları kaçırmalarına sebep olur. Finansal okuryazarlık ile bireyler borç yönetimi konusunda istikrarlı ve sağlam yöntemler geliştirerek borçlanmalarını azaltabilir ve daha çok tasarruf sağlayabilirler (Küçükaslan, 2017: 8).

Para İdaresine İlişkin Bilgi

Para yönetimi becerilerinin geliştirilmesi, sahip olunanların veya elde edileceklerin arzulanan gelecek için kullanılmasına yardımcı olabilir. Bu becerileri geliştirmek zaman, pratik ve sabır gerektirir. “Credit Management Kit for Dummie” kitabının yazarı ve “Managing Your Money All-In-One for Dummie” kitabının ortak yazarı Steve Bucci, “İnsanların paraları için bir planı olması gerekiyor” diyor ve ekliyor, “Eğer bir planınız yoksa ve diğerlerinin bir planı varsa, onlar kazanacaklar çünkü onlar disipline, hedefe ve arzuya sahipler, siz sadece kulaktan dolma bilgilerle hareket ediyorsunuz.” (URL-10).

Paranın yönetimi konusunda başarının anahtarı olan finansal planlama, finansmanın doğru yönetimi yoluyla yaşam hedeflerini belirleme, planlama, gerçekleştirme ve gözden geçirme sürecidir. Bütünsel bir finansal plan sadece para yatırmayı ve servet inşa etmeyi içermez; aynı zamanda kredi ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyi, günlük harcamaları düzenlemeyi, aile planlamasını, özel ihtiyaçlar ve emeklilik için birikimi de içerir. Finansal plan tüm bu yönleriyle birbiriyle bağlantılıdır. Finansal

planlama, gerçekçi planlar belirlemeye, alternatifleri değerlendirmeye ve etkili önlemler alınmasına yardımcı olarak geleceği planlamaya ve finansal hedefleri daha iyi kontrol etmeye yardımcı olan önemli bir yaşam becerisidir. Finansal plan hazırlamak için temel adımlar şu şekilde sıralanmıştır (URL-11);

1. Mali durumun değerlendirilmesi
2. Bütçe oluşturulması
3. Finansal hedeflerin belirlenmesi
4. Risk toleransının oluşturulması
5. Temel bir finansal plan üzerinde çalışılması ve uygulanması
6. Finansal planın düzenli olarak gözden geçirilmesi ve ihtiyaç halinde yeni düzenlemelerin yapılması.

İyi bir finansal plan bir rehber görevi görür. Birebir bağlı kalınması gerekmez, ancak anlaşılması kolay olmalı ve minimum zaman ve çaba gerektirmelidir. Aynı zamanda ihtiyaçları, istekleri, değerleri ve hedefleri de yansıtmalıdır. İyi bir plan, mevcut gelir ve gidere dayanır. Gelecekteki olasılıklara izin vermeli ve esnek olmalıdır. Plan, ihtiyaçların yanı sıra kişisel istekleri de sağlamalıdır. Plan, iyi harcama ve tasarruf alışkanlıklarını teşvik edecek ve finansal sağlığı iyileştirecektir (URL-12).

Finansal Okuryazarlık İle İlgili Temel Kavramlar

Finansal Bilgi

Finansal okuryazarlık ve finansal bilgi terimleri literatürde ve popüler medyada sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır ancak bu kavramlar birbirleriyle tam olarak örtüşmezler. Finansal bilgi, finansal okuryazarlık ile eşdeğer değildir ancak onun ayrılmaz bir boyutudur (Huston, 2010: 296).

Finansal bilgi, en genel tanımlamayla kişinin farklı finansal kavram ve araçları anlama ve bunlardan yararlanma yeteneğidir. Kişilerin finansal araç ve hizmetleri karşılaştırmalarına ve bu sayede tutarlı ve doğru finansal kararlar almalarına yardım eden bir birikimdir (OECD, 2020). Bireylerin mikro ve makro ekonomik çevrenin farkında olmasının yanı sıra tasarruf, yatırım, kredi, faiz oranları, enflasyon ve tüketim ürünlerinin fiyatlandırılması gibi günlük finansal temel konuları da anlamaları gerekir. Bu noktada finansal bilgi kritik bir öneme sahiptir. Finansal bilgi finansal konular hakkında bir okuryazar olma biçimidir (Khan vd., 2017: 4). Yani finansal bilgi, kişinin finansal konulardaki anlayışıdır.

Hilgert vd. (2003: 309) finansal bilgiyi, borç ve kredi yönetimi, tasarruf, nakit akış yönetimi ve yatırımın dahil olduğu dört finansal yönetim faaliyetinin tamamında etkin bir şekilde faaliyet gösterilmesine olanak sağlayan, temel finansal kavramlar hakkındaki bilgiler şeklinde tanımlamaktadır. Özellikle günlük finansal kararlarda temel finansal terimleri anlamak ve kullanmak finansal refaha ulaşmada önemli bir adımdır (Bowen, 2002: 93).

Finansal bilginin iki farklı boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutunu, bir ekonominin geneline ilişkin reel faiz oranı, istihdam rakamları, dış borç stoku, cari işlemler dengesi, enflasyon oranları gibi finansal bilgileri ifade eden makroekonomik finansal bilgiler oluştururken; ikinci boyutunu, bir ekonomi içinde kar amacı güden ve gütmeyen bütün işletmelerin ve hanehalkının ekonomik ve mali yapısını etkileyen yada etkileme ihtimali olan olayların araştırılması, öğrenilmesi ve gözlemlenmesi ile elde edilen mikroekonomik finansal bilgiler oluşturmaktadır (Özdemir, 2011: 8-9). Bireyler finansal ürün ve hizmetlerin kullanımını hakkında karar verme ve stratejik finansal seçimler yapma konusunda finansal bilgiye ihtiyaç duyarlar. Finansal bilgi, bireylerin problem çözme, eleştirel düşünme ve temel finansal gerçekleri ve kavramları anlama yoluyla bilinçli finansal kararlar vermelerine ve kişi veya toplulukların ekonomilerini güçlendirmelerine yardımcı olur. Ayrıca finansal bilgi, bireylerin doğru kararlar vererek maksimum faydayı elde etmek için çeşitli ürün ve hizmetleri değerlendirmelerine ve çeşitli finansal enstrümanlar kullanmalarına yardımcı olur.

Finansal Eğitim

Dinamik, hızla gelişen, küresel bağlantılı ve karmaşık finansal piyasalar ve ortak gereksinimler nedeniyle bireylerin finansal eğitimi ve bağlantılı yetkinlikleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Modern değişim toplumunda yaşam boyu bir öğrenme sürecini ifade eden finansal eğitim, finansal konular hakkında farkındalığın artırılması, finansal piyasalara erişimin iyileştirilmesi ve finansal konularda bilgi ve birikimin geliştirilmesinden, edinilen bilgi ve birikimin bireylerin tüketim, yatırım, tasarruf gibi finansal eylemlerinde değişiklikler yaratmasına ve bu değişikliklerin makroekonomik yansımalarına kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır (TCMB, 2011).

OECD (2005: 26) finansal eğitimi, finansal tüketicilerin/yatırımcıların finansal ürünler ve kavramlara ilişkin anlayışlarını geliştirmeleri ve bilgi, talimat ve/veya nesnel tavsiye yoluyla finansal risklerin ve bilinçli seçimler yapma fırsatlarının daha fazla farkına varmak için beceri ve güveni geliştirme, kişilere yardım için nereye başvuracağını bilme ve mali refahlarını iyileştirme için başka etkili eylemlerde bulunmaya yardımcı olan bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Finansal eğitim anlayış, bilgi, talimatlar ve tavsiyeler şeklinde sınırlandırılabilir. Bilgi, bireylerin finansal fırsatlar, alternatifler ve seçimin sonuçları hakkında bilgi edinmeleri aracılığıyla gerçekleri, verileri ve özel bilgileri kapsar. Talimatlar, bireylerin finansal koşulları ve kavramları anlama becerileri ve yeteneklerini kazandığı eğitim ve liderliği garanti eder. Tavsiyeler, bireylerin genel mali koşulları ve ürünleri anlamalarına yardımcı olur ve kazanılan bilgi ve talimatların en iyi şekilde kullanılmasını sağlar (Starček ve Trunk, 2013: 1446).

Finansal eğitim, yatırımcılara tasarruf motivasyonunun kazandırılması, finansal araçlar ile efektif ilişkiler kurulması, finansal piyasalarda yaşanan yasa dışı işlemlere

karşı bilinç kazandırılması gibi konularda büyük öneme sahiptir. Ayrıca finansal eğitim, bireylerin bütçe oluşturmalarına ve oluşturulan bütçedeki sınırlar içerisinde kalmalarına, gelir ve giderlerinin dengesini doğru bir şekilde kurmalarına, yatırım ve tasarruf kararlarını doğru bir biçimde vermelerine ve doğabilecek olası zararlardan korunmalarına yardımcı olan önemli bir kavramdır (Cihangir ve Gemici, 2017: 11). Finansal eğitimin faydaları hem bireysel hem de kolektif düzeyde belirgindir. Bireysel düzeyde finansal eğitim, tüketicilerin finansal açıdan öz yeterliliklerinin oluşmasına hem kendileri hem de aileleri için sağlam finansal kararlar almalarına yardımcı olur. Kolektif düzeyde finansal eğitim, finansal istikrara ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur ve toplumun tüm üyeleri tarafından yeterli erişimle birlikte sosyo-ekonomik eşitliği teşvik edebilir (Dare vd, 2020: 93).

Finansal Tutum

Tutum, belirli bir varlığı bir dereceye kadar lehte veya aleyhte değerlendirerek ifade edilen psikolojik eğilimdir (Eagly ve Chaiken, 1993: 459). Bu nedenle finansal tutum, finansal konulara yönelik kişisel eğilim olarak tanımlanabilir. Pankow (2003) finansal tutumu, finans alanıyla ilgili ruh halleri, görüşler ve yargılar olarak tanımlamıştır. Finansal tutum, karar verme ve uygun kaynak yönetimi yoluyla değer yaratılması ve sürdürülmesi için finansal ilkelerin uygulanmasıdır.

Finansal tutumlar altı kavramla ifade edilebilir (Furnham, 1984: 503-506);

- Takıntı, kişinin parala ilgili düşünce yapısını ve parayı iyi yönetebilmek için geleceğe yönelik algılarını ifade eder.
- Güç, parayı insanları yönetmek için bir araç olarak kullanmayı ve paranın sorunları çözebileceğine yönelik algılardır.
- Çaba, yaptıklarının karşılığını hak ettiğini düşünen kişisel algıyı ifade eder.
- Yetersizlik, her zaman yeterli parası olmadığını hisseden kişisel algıyı ifade eder.
- Tutma, para harcamayı istemeyen kişilerin sahip olduğu algıdır.
- Güvenlik, paranın bir bankada veya yatırım için biriktirilmeden tek başına tutulmasının daha iyi olduğu varsayımı gibi birinin çok eski para görüşünü ifade eder.

Finansal tutum, bir kişinin mali durumunu yönetme davranışını teşvik edebilen bir finansal okuryazarlık bileşenidir. Finansal tutumlar, bir kişinin finansal yönetimindeki başarısını veya başarısızlığını belirlemede önemli bir role sahiptir. Bireylerin yatırım yapma, tasarruf etme gibi finansal yönetimi yürütme biçimlerini şekillendirir. Artan finansal tutum bir kişinin daha fazla düşünmesini, fikir sahibi olmasını ve daha doğru şekilde mali durumunu değerlendirmesini sağlar. Giderleri kontrol etmek, finansal planlar yapmak, bu planları takip etmek, gelecek için finansmanı yönetmek ve yükümlülüklerini yerine getirmek finansal tutumun özellikleridir (Potrich vd., 2015: 364). Shockey (2002: 40), finansal tutumu,

“öğrenme süreciyle ilgili kavramların, bilgilerin ve duyguların bir birleşimi” olarak tanımlamış ve olumlu finansal davranışa yatkınlıkla sonuçlandığını belirtmiştir.

Finansal Davranış

Finansal davranış, bireylerin finansal sonuçlarını etkileyen önemli bir finansal okuryazarlık boyutudur. Finansal davranış, bireylerin mevcut finansal kaynaklarını nasıl yönettiği ve kullandığıdır. Yani finansal davranışlar, bireylerin günlük yaşamlarında verdikleri finansal kararların toplamıdır. Xiao (2008: 70), finansal davranışı “para yönetimi ile ilgili konulardaki insan davranışı” olarak tanımlamıştır.

Finansal davranış bir kişinin finansal hedefler belirleme, finansal planlarını formüle etme, finansmanını yönetme, finansal araç ve hizmetleri kullanırken doğru finansal kararları belirleyebilme yeteneğini yansıtır. Finansal davranış, kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve arzularını yerine getirmek için mevcut finansal kaynaklarla finansmanı yönetmedeki sorumluluğudur. Sorumlu finansal davranışa sahip bireylerin; finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirme, harcamaları doğru bir şekilde yönetebilme, tasarruf ve yatırım yapma ve bir bütçeye sahip olma gibi paranın etkili bir şekilde kullanılmasına olanak veren özelliklere sahip olmaları daha olasıdır (Nababan ve Sadalia, 2013: 5).

Gudmunson ve Dones (2011: 650), iki genel finansal davranış türü belirlemiştir. Birincisi, kazanma, kaybetme ve harcama gibi zaman içinde gerçekleşen eylemleri temsil eden davranışları içerirken; diğer tür anlık finansal işlemlerden ziyade olay benzeri finansal davranış süreçleriyle ilgilidir. Bu tür nakit yönetimi, kredi yönetimi, sermaye birikimi ve emeklilikle ilgili davranışları içerir.

Doğru finansal davranış gösteren bireylerin; borsa ve resmi finansal piyasalara katılma, aktif olarak tasarruf yapma, finansal ürünleri dikkatli şekilde değerlendirme, özellikle kriz anlarında tasarrufu krediye tercih etme, ürün satın alınabilirliğini kendi kendine değerlendirme ve emeklilik planlaması yapma olasılıkları daha yüksektir (Sandi vd., 2020: 142). Bu nedenle Prasad ve John (2021: 1871), “bilginin eylemlerde kullanılması” olarak tanımladığı finansal davranış değişikliğinin bireyin yaşamının erken bir aşamasında başlaması gerektiğini belirtmiş, finansal alışkanlıkların çocukluktan yetişkinliğe taşınacağı ve inşa edileceğinden, finansal kavramlarla ilgili aktarımın mümkün olduğunca erken yaşlarda başlaması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Finansal Okuryazarlığın Önemi

Finansal okuryazarlık, modern çağda üç ana nedenden dolayı özellikle önemlidir. İlki, küresel çapta yaşanan ekonomik krizlerin, birçok gelişmekte olan ülke pazarında krediye erişimi azaltması ve kredi maliyetlerini artırması, ikincisi; tasarruf birikimi, varlıkların çeşitlendirilmesi ve uygun sigorta seçimi gibi riski azaltan stratejilerin tüketiciler tarafından yeteri kadar anlaşılabilmesi, üçüncüsü ise tüketicilerin zorlu ve karmaşık piyasalarda krediye kolay erişimlerinin sağlanmasına

ve faturaların zamanında ödenmesi ve aşırı borçlanmadan kaçınma gibi olumlu finansal davranışlarının güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmasıdır (Mireku, 2015: 22).

Günümüzde finansal alanda yaşanan gelişim, değişim ve dönüşümlerle birlikte, finansal ürün ve hizmetler çeşitlenmiş ve giderek daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu da, tüketicilerin finansal piyasaları anlamasını ve kullanmasını zorlaştırmıştır. Buna ek olarak, yaşam süresindeki artışla birlikte bireylerin geleceklelerini daha fazla düşünmek zorunda kalmaları veya gelecekleriyle daha fazla ilgilenme isteği, tasarruf ve yatırım gibi amaçlarla finansal ürün ve hizmetlere ilginin giderek artması ve finansal işlemlerde sorumluluğun bireylere kayması gibi nedenler kişinin finansal açıdan donanımlı hale gelmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Aktaş, 2011: 4).

Bireyler günlük hayatta gelir ve giderlerini nasıl dengeleyecekleri, harcama ve birikimlerini ne şekilde değerlendirecekleri, karşılaşacakları finansal riskleri nasıl yönetecekleri, harcamalarını finanse etmek için ne kadar borçlanacakları ve bu borcun ne şekilde olması gerektiği gibi birçok finansal karar alırlar. Bu kararlar karmaşıklık bakımından çeşitlilik gösterse de hepsi en azından temel düzeyde bir finansal okuryazarlık gerektirir. Bu nedenle finansal bilgi ve en azından temel finansal beceriler için artan bir ihtiyaç vardır. Finansal okuryazarlık, bireyleri bu karmaşıklığın üstesinden gelebilmeleri ve finansal yeniliklerden ve yeni finansal ürünlerden kaynaklanan avantajlardan tam olarak yararlanabilmeleri için güçlendirmekle oldukça ilgilidir. Finansal okuryazar olan tüketicilerin; giderleri karşılamak için uygun bütçeyi yapma, ihtiyaçlarını karşılayan finansal ürün veya hizmetleri belirleyebilme, bağımsız mali tavsiyeyi nasıl alacaklarından ve değerlendireceklerden haberdar olma ve kötü niyetli uygulamalardan ve dolandırıcılıklardan kendini koruma olasılığı daha yüksektir.

Finansal Okuryazarlığın Etkisi

Finansal okuryazarlık önemlidir çünkü tüketicilere, finansal sisteme ve ekonomiye olumlu etkileri vardır. Finansal okuryazarlık, tüketicilerin karar aşamalarında doğru davranışları ve parayla ilgili belirli tutumlar geliştirmeleri konusunda onları destekler. Finansal okuryazarlığın etkileri hane halkına yönelik mikroekonomik faydalar sağlamaktan, ekonomi ve finansal sistem için makroekonomik faydalar üretmeye kadar uzanır.

Finansal Okuryazarlığın Bireylere ve Hanelere Etkisi

Finansal okuryazarlık, bireylere ve hanelere finansal ürünlerin ve yatırımların uygunluğunu değerlendirmek için gerekli bilgi ve becerileri verir. Bu, bir dizi faydaya dönüşür.

Artan Tasarruf ve Emeklilik Planlaması

Finansal okuryazar bireyler emeklilik için daha fazla tasarruf yapma eğilimine sahiptir (Fornero ve Monticone, 2011: 548). Bu; para tasarrufu, özel durumlar için para ayırma çabası, gerçekçi emeklilik hedefleri belirleme ve bu emeklilik hedeflerini

gerçekleştirmek için uygun yatırımları seçme yeteneğinin artmasıyla sonuçlanan finansal verimlilik ile elde edilir (Jappelli, 2010: 432). Finansal olarak daha bilgili veya finansal yeteneklerine daha fazla güvenen tüketiciler; gelecek, emeklilik ve öngörülemeyen acil durumlar için tasarruf sağlamaya daha meyillidir (Babiarz ve Robb, 2014: 42; Lusardi ve Mitchell, 2007a: 213). Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen bir çalışmada, finansal okuryazarlığın önemli kararların alındığı yaşam evrelerinde yararlı olduğu ve bu evrelerdeki finansal eğitimin emeklilik planlaması ve tasarrufla ilgili davranışları başarılı bir şekilde değiştirebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Mireku, 2015: 23). Finansal okuryazarlık becerilerini geliştirmek için finansal eğitimden geçen insanlar, uygun şekilde bütçeleme, tasarruf etme, harcamaları kontrol etme, ipotek ve diğer borçları idare etme, emeklilik için plan yapma ve nihayetinde servet biriktirmeyi başarma yetisine sahiptir. Literatür, daha yüksek finansal okuryazarlık düzeylerinin, borsa katılımı ve emeklilik planlaması gibi olumlu sonuçlarda artma ve borç birikimi gibi olumsuz sonuçlarda azalma ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Hastings vd., 2013: 358).

Tüketiciler Tarafından Finansal Bilginin Daha Gerçekçi Değerlendirilmesi

Çalışmaların çoğunda bireylerin finansal yeteneklerini olduğundan fazla tahmin ettiği göz önüne alındığında (Agarwalla vd., 2012; Lusardi ve Mitchell, 2011b; Agnew, 2013) finansal eğitim, insanların kendi finansal bilgilerine ilişkin gerçekçi bir görüşe sahip olmalarını ve buna bağlı olarak yatırımlara ve finansal kararlara kendi anlayış düzeylerinin gerektirdiği ihtiyatla yaklaşmalarını sağlar. Gallery ve Gallery (2010: 35), “bireylerin mali açıdan daha okuryazar hale geldikçe ve emeklilikleriyle daha aktif olarak ilgilendikçe, mali bilgilerinin ve yeteneklerinin sınırlarını tanımama tehlikesi olduğunu” öne sürmüştür. Bu argüman biraz sezgiseldir, çünkü artan bir finans anlayış, kişinin kendi sınırlarını anlaması için gerekli olan anlayışı sağlar.

Yaşam Becerileri ve Pazarlık Gücünde Artış

Doğru finansal davranışın gerçekleştirilmesi, bilinçli kararlar almak için temel oluşturan bilgi ve becerilerin iyileştirilmesi yoluyla sağlanır (Chen ve Volpe, 1998: 108). İyi tutumlara sahip becerikli ve bilgili bir kişi, yaşamın fırsatlarından en iyi şekilde yararlanmak, harcamaları için resmi veya gayri resmi bütçe yapmak ve geleceği planlamak için en iyi konumdadır (Bell vd., 2009: 2). Finansal okuryazarlık tüketicilere, finans ve tüketici sözleşmelerindeki şartları anlayarak daha fazla pazarlık gücü sağlamaktadır (Mireku, 2015). Bunun sonucu olarak tüketiciler daha iyi fırsatlar elde edebilir ve hizmet sağlayıcılardan daha fazlasını talep edebilir. Üretken ve verimli bir yaşam için finansal kuruluşlarla iletişimin gerekli olduğu gerçeği ışığında, finansal kurumları ve sundukları ürünleri anlama yeteneği finansal okuryazarlığın önemli bir faydasıdır (Capuano ve Ramsay, 2011).

Finansal Verimlilik

Finansal okuryazarlık finansal verimlilikle sonuçlanır. Finansal verimlilik, finansal ürünlerin kullanılması ve israf veya gereksiz maliyet olmadan yatırım yapılması anlamına gelir. Bu nedenle finansal okuryazarlık, tüketicilere gereksiz maliyet ve israf olmadan daha verimli yaşama yeteneği verir. Finansal verimlilik, belirli bir ürün veya hizmet için piyasadaki en değerli ürünü ve piyasadaki mümkün olan en düşük fiyatı seçmeyi içerir. Finansal verimlilik, okuryazar tüketicilerin bir özelliği olan karşılaştırmalı alışveriş yoluyla elde edilir. Karşılaştırmalı alışverişle, en uygun fiyatlı ürünler satın alınarak tasarruf sağlanabilir. Daha yüksek bir finansal okuryazarlık seviyesi; bireyin yatırım davranışını iyileştirebilir, tasarruflarını ve yatırım gelirlerini artırabilir ve buna bağlı olarak daha yüksek bir toplam gelir ve daha yüksek tüketim fırsatı sunabilir (Askar vd., 2020: 6). Bu nedenle finansal okuryazarlığı artırmak, bireylerin finansal ürünler hakkındaki bilgilerini ve anlayışlarını geliştirmenin yanı sıra bilinçli karar verme uygulamaları için gerekli güveni kazanmalarına da yardımcı olur.

Finansal Piyasalarda Aktif Faaliyet

Finansal okuryazarlık düzeyinin finansal ürün sahipliği (Coşkun, 2016: 2256) ve finansal piyasalara katılım ile doğrusal ilişkili olduğu görülmüştür (Klapper vd., 2012: 28). Sınırlı finansal piyasa katılımı veya atalet, düşük finansal okuryazarlık düzeylerinin bir sonucu olabilir. Van Rooij vd. (2011: 449), düşük düzeyde finansal okuryazarlığa sahip kişilerin yatırım araçları tutma olasılığının önemli ölçüde daha düşük olduğunu bulmuşlardır. Finansal okuryazarlık yalnızca katılımı artırmakla kalmaz, aynı zamanda çeşitlendirme gibi sağlam yatırım stratejilerini de teşvik eder (Jappelli, 2010: 429).

Finansal bilgi ve yetenek eksikliği finansal ürünlerle uğraşırken endişeye neden olabilir. Finansal okuryazar olmayan kişiler, anlaşılması zor olarak algılanan finansal ürünlerden kaçınmaktadır. Sonuç olarak, finansal okuryazar olmayan bir kişi için en uygun yaklaşım; piyasa katılımından, maliyetli ürünler satın almaktan veya borçlanmaktan kaçınmaktır. Ancak uzun vadede finansal dışlanma son derece maliyetli olabilir ve kişinin finansal sistemin sunduğu fayda ve fırsatları kaçırmasına neden olabilir (Capuano ve Ramsay, 2011: 26).

Güvenle Yatırım Yapabilme ve Doğru Finansal Ürünleri Seçme

Yatırımlara karar verme süreci, bireyler arasında değişebilen çeşitli faktörlere bağlı olan kritik bir süreçtir. Bireyler hayatta her türlü kararı verirken birbirlerinden farklı davranırlar. Bazıları yargıya dayalı karar verirken, diğerleri onları böyle uygun bir karara göre hareket etmeye yönlendiren diğer birçok faktörü göz önünde bulundurur. Tüm kafa karıştırıcı değişkenler, yatırımcılar tarafından iyi bir şekilde kabul edildiğinde karar verme süreci kolaylaşır. Karar verme sürecinde finansal okuryazarlık, gelecekte kayıpların önlenmesi veya azaltılabilmesi ve doğru yatırımlar yapılabilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Bilginin değeri, karar verici

tarafından yatırımla ilgili olarak kullanılma şeklinden gelir. Bilgili bir karar verici, gelen bilgiyi görmezden gelerek bilgisiz biri gibi davranabilir. Bu nedenle bilginin elde edilmesi kadar kullanılabilmesi de önemlidir. İyi bir yatırım kararı, deneyimli bir yatırımcı tarafından güven inşa edilerek, deneyim kullanılarak veya riski uygun şekilde yöneterek alınabilir (Awais vd., 2016: 73-74).

Finansal piyasaların hızlı hareket eden doğasında, ürün özelliklerini ve piyasa ortamlarını anlayan bireyler, finansal ihtiyaçları hakkında bilinçli bir karar vermek için en iyi konumdadır. Finansal okuryazar olan bir kişi, parayı nasıl kazanacağını, yöneteceğini ve yatırım yapacağını bilir. Finansal ürünlere aşinadır ve bilgisini bunlardan en iyi şekilde yararlanmak için kullanır. Bu da tüketicilerin gereksiz maliyetlerden kaçınmasına yardımcı olur. Finansal araç ve hizmetlere ilişkin anlayışın artmasıyla, en uygun ürünleri seçen ve bu ürünleri çeşitlendirme gibi stratejilerle mümkün olan en iyi şekilde organize eden tüketicilerde daha fazla finansal güven geliştirir.

Tüketici Hakları ve Düzenleyici Müdahale

Son yıllarda, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan finansal krizler, finansal erişimi genişletme çabalarının eksik olduğunu ve finansal tüketicilerin korunmasını ve farkındalığını artıracak ilgili önlemlerin yokluğunda aslında zararlı olabileceğini göstermiştir. Özellikle dolandırıcılık ve suiistimallere karşı daha savunmasız olan düşük gelir ve eğitim seviyelerine sahip tüketiciler açısından, finansal okuryazarlık veya düzenleyici koruma önlemlerinde eşdeğer bir iyileşmenin yaşanmaması, tüketicilerin olumsuz sonuçlarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir (Financial Integration, Economic Leveraging and Broad-Based Dissemination [FIELD], 2011: 1). Bu nedenle tüketici yasaları ve hileli planlar konusunda eğitim, finansal okuryazarlığın önemli bir bileşenidir. Bu bilgi, insanlara dolandırıcılık planlarını belirleyip önlemek ve bu tür planlardan olumsuz olarak etkilenmemek için araçlar ve anlayış sağlar. Böylece tüketiciler kendilerini daha iyi koruyabilecekleri için daha düşük düzeyde düzenleyici müdahaleye gerek duyulur (Capuano ve Ramsay, 2011: 27).

Bir finansal tüketici koruma rejimi üç hedefi karşılamalıdır. Birincisi, tüketiciler bir finansal hizmet veya ürün hakkında, satın almadan önce ve sonra doğru, basit ve karşılaştırılabilir bilgiler alabilmelidir. İkinci olarak, tüketicilerin finansal kurumlarla anlaşmazlıkların çözümü için uygun, ucuz ve verimli mekanizmalara erişimi olmalıdır. Üçüncüsü, tüketiciler finansal eğitimi istedikleri zaman ve istedikleri şekilde alabilmelidir. Bununla birlikte, belirli kurumsal yapılardan bağımsız olarak, finansal tüketicilerin şikayet ve sorgulamalarını sunacakları tek bir kurum olmalıdır. Finansal kurumlardan, tüketicilere finansal ürün ve hizmetlerin satışını veya reklamını yaparken adil, zorlayıcı olmayan ve makul uygulamalar uygulaması istenmelidir. Tüm bu süreç boyunca ilgili bireylerin kişisel verileri de özenle korunmalıdır (Rutledge, 2010: 2).

Finansal Sisteme ve Ekonomiye Etkisi

Finansal okuryazarlık bireyler için önemli faydalar yaratmanın yanında, bir bütün olarak finansal sistem ve ekonomiye de etkileri oldukça belirgindir. Finansal okuryazar tüketiciler; daha rekabetçi, yenilikçi, güvenli, istikrarlı, erişilebilir, disiplinli ve likit bir finansal sistem ve piyasalar yaratabilirler.

Daha Fazla Rekabet, Yenilik ve Kaliteli Ürünler

Finansal okuryazar tüketiciler finansal açıdan daha verimlidir (Braunstein ve Welch, 2002: 449). Daha iyi, daha ucuz ve daha uygun ürün ve hizmetleri aramak ve satın almak finans sektöründe verimliliği sağlayabilir (Commission Of The European Communities [EC], 2007). Artan rekabet, daha kaliteli ürünlere ve piyasada daha fazla yenilik ve çeşitliliğe yol açar. Tüketici hakları ve sözleşmeleri bilgisi, tüketicilerin ürünleri daha dikkatli değerlendirmesine ve sonuç olarak tedarikçilerden daha fazlasını talep etmesine olanak tanır. Hall (2008: 16), finansal okuryazarlığın, finansal kurumsal davranış üzerindeki toplu tüketici etkisi olan piyasa disiplinini desteklediğini ve bu kurumların “güvenli, sağlam ve verimli bir şekilde faaliyet gösterme olasılığını artırdığı” görüşünü savunmaktadır. Sonuç olarak, daha bilgili tüketiciler, toplu olarak finansal kurumların yönetim biçimlerini etkileyebilir ve böylece daha kaliteli ürün ve hizmetler sunan kurumların doğuşuna yardımcı olabilir.

Riskin Doğru Kapsanması

Finansal okuryazar tüketiciler, riski daha iyi değerlendirirler ve bu nedenle, riskin eksik kapsanması sorunu (örneğin, eksik sigorta), finansal olarak eğitilmiş bireylerin olmadığı piyasalardaki kadar yaygın değildir (Mireku, 2015: 27). Riskin daha doğru bir şekilde değerlendirilmesi, uygun sigortanın seçimi ve dikkatli yatırım kararlarının alınması anlamına gelir; bu nedenle, riskin eksik kapsanmasından ve yetersiz sigortalı girişimlerden kaynaklanan finansal sistem üzerindeki yük, maliyetli iflaslar ve ticari verimsizlik gelişmiş finansal okuryazarlıkla azaltılabilir. Artan bir finansal okuryazarlık seviyesinin, daha fazla girişimci faaliyete ve yeni girişim başarısızlıklarında bir azalmaya yol açması mümkündür. Mudzingiri (2021: 845), finansal okuryazarlığın üniversite öğrencilerinin risk ve zaman tercihleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmış, finansal okuryazarlığın artmasıyla üniversite öğrencileri arasında risk arayışı ve sabırlı tutumlarla karşılaşılmasının daha olası olduğunu belirtmiştir.

Emekliliğin Kendi Kendini Finanse Etmesi

Artan finansal okuryazarlığın sonucu olarak artan tasarruf ve emeklilik planlaması, devletin mali sıkıntı yaşayan kişilere emeklilik ve devlet finansmanı sağlama yükünü azaltarak finansal sistem ve ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bilinçli finansal davranışa sahip insanlar, emekliliklerini finanse etmek için çalışma hayatları boyunca servet inşa etmeye ve bireysel emeklilik planlarına katılma konusunda daha isteklidirler (Capuano ve Ramsay, 2011: 29).

Borç Vermede “Döngüsellik” Üstesinden Gelme

Finansal kurumlar ve bankalar, borç verme kararlarında miyop olma eğilimindedir. İyi ekonomik zamanların aksine ekonomik iklim kötüleştiğinde kredileri daha yaygın hale getirmeye meyillidirler. Bu, “döngüsellik” olarak bilinir ve değişen döngüyü planlayamayan ve dolayısıyla zorlu ekonomik zamanlarda temerrüde düşen yüksek kaldıraçlı borçlu üzerinde önemli olumsuz etkileri olabilir. Finansal okuryazar tüketiciler, finansal piyasalardaki döngüsel değişiklikleri anlayabilir, buna göre borçlanıp yatırım yapabilir ve aynı zamanda zorlu ekonomik zamanlarda da dirençli olabilirler (Capuano ve Ramsay, 2011: 29).

Hall (2008: 15), finansal okuryazarlığın bu etkisini şöyle açıklamaktadır:

Mali açıdan eğitilmiş bir toplumda ... kredi ucuz ve serbestçe kullanılabilir olduğu için borçluların daha fazla borç alma olasılıkları daha düşük olacaktır. Sonuç olarak, borç geri ödemelerinde temerrüde düşmeden ekonomik bir gerilemeden kurtulma şansları çok daha yüksek olacak - bu da finansal kurumların kötü borç deneyimini en aza indirmesine yardımcı olacak ve bunu yaparak bankaların ve finansal sistemin istikrarını güçlendirmeye yardımcı olacak.

Topluma Etkisi

Finansal okuryazarlığın toplum için de önemli faydalar sağlar. Özellikle finansal piyasalara katılımın ve halkın finansal konulardaki farkındalığının artırılması, hükümetin finansal politikalarının uygunluğunu değerlendirebilecek bilgili bireyler yaratılması konusunda özellikle önemlidir.

Finansal Katılım

Finansal okuryazarlık, finansal hizmetlere olan talebin en güçlü ve en tutarlı belirleyicilerinden biridir ve sonunda ekonomik büyümeyi destekleyecek finansal katılımı artırabilir (Cole vd, 2011: 1934-1936). Daha fazla finansal anlayış ve bilgi, dışlanan toplum üyelerine finansal ürün ve hizmetleri kullanma fırsatı verir. Örneğin, vadeli mevduat bilgisi, bir kişiyi daha fazla gelir kazanmaya yönlendirebilirken, böyle bir ürünün varlığından haberdar olmamak, gelir kaybına ve bir fırsatın kaybolmasına neden olur. Finansal okuryazarlık, insanların kendileri için en uygun olan borçlanma kaynaklarına ulaşmalarını ve finansal olarak aktif olmasına izin veren belirli ürünlere erişmek için gereken anlayışı sağlar (Capuano ve Ramsay, 2011: 30). Avrupa Komisyonu, finansal konularda bir tür eğitim almış bireylerin, finansal piyasalar ile ilişkili olma olasılığının çok daha yüksek olduğunu ve daha yüksek maliyetli ve daha yüksek riskli yasal veya yasal olmayan kredi sağlayıcılara ihtiyaçları olmadıklarını belirtmektedir (Mireku, 2015: 28). Finansal okuryazarlık toplumdaki her bireyi, hatta düşük gelirli bile, gelirlerinin bir kısmını planlamaya ve biriktirmeye teşvik edebilir.

Devlet Mali Politikalarının Anlaşılması

Finansal okuryazar bireyler, hükümetlerin finansal politikalarını ve finansal kurumların eylemlerini daha iyi değerlendirebilirler. Bu, finans alanına yönelik

politikaları anlamlandırabilen daha bilgili vatandaşlar yaratır. Finansal okuryazarlık, sağlık veya emeklilik reformları gibi önemli siyasi reformların anlaşılmasını ve kabul edilmesini teşvik eder. Pek çok siyasi reform oldukça karmaşık olsa da, bilgili bir halk tarafından anlaşılabilir şeffaf finansal reformlar, halka hükümet politikalarını eleştirme yeteneği verdiği için önemlidir (Capuano ve Ramsay, 2011: 31).

OECD (2005: 57)'ye göre, finansal açıdan eğitilmiş tüketiciler, finans sektörünün reel ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına etkin bir katkı yapmasını sağlamaya yardımcı olabilir. Finansal okuryazarlık, tüketicilerin iflas ve hacizle sonuçlanabilecek yüksek düzeyde borçtan kaçınmalarına ve emeklilikte yeterli bir gelir sağlamaya yetecek kadar tasarruf etmesini sağlamaya yardımcı olmak için de çok önemlidir. Bu nedenle finans bilgisi hem hane halkı ve işletmeler hem de bir bütün olarak ulus için gereklidir. Finansal okuryazarlığın birey, toplum, finansal sistem ve bir bütün olarak ekonomi için birçok etkisinin olduğu yukarıdaki incelemeden açıkça görülmektedir.

SONUÇ

Finansal okuryazarlık, son dönemlerde dünya genelinde dikkat çeken ve öncelik verilen bir alan haline gelmiştir. Özellikle finansal piyasalardaki artan ürün çeşidi ve bunun getirdiği bilgi karmaşası, bireylerin kaynaklarını en iyi şekilde kullanabilmeleri için finansal açıdan donanımlı hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu noktada kişiye finansal okuryazarlık bilgi ve becerilerinin kazandırılması oldukça önemlidir. Literatür özellikle bazı demografik grupların finansal açıdan yeterli bilgi ve becerilere sahip olmadığını göstermektedir. Bu nedenle özellikle, finansal hizmetlere erişim ve kullanım konusuyla ilgilenen uluslararası kuruluşların, hükümetlerin ve merkez bankalarının çabalarını bu dezavantajlı gruplara yönlendirmesi önemlidir.

Finansal okuryazarlığın etkisi sadece bireysel değil, kolektif düzeyde de belirgindir. Finansal okuryazarlık bilgi ve yeteneklerine sahip bireyler, finansal açıdan güçlü devletlerin oluşmasına bir temel oluştururken, aynı zamanda bir bütün olarak istikrarlı ve sağlıklı finansal sistemlerin yaratılmasına da katkı sunar. Finansal refahın ve istikrarın sağlanması için finansal alanda özelleştirilmiş eğitim programlarının, bireylere finansal farkındalığın erken yaşlarda kazandırılması amacıyla müfredata dahil edilmesi bireyler açısından oldukça önemlidir. Finansal eğitim programlarının, toplumun her kesimini dikkate alarak tasarlanması, kolay erişilebilir olması ve ücretsiz veya mümkün olan en düşük ücretlerle sunulması bireylerin finansal anlamda güçlendirilmeleri konusunda tetikleyici olabilir. Devletler açısından ise, finansal okuryazarlığı ve finansal eğitimi iyileştirmeyi amaçlayan ulusal bir stratejinin benimsenmesi, özellikle bu alanda çalışan kurumların işbirliği içinde olmaları ve koordinasyonlarının sağlanmasında, politikalar geliştirilmesinde, finansal istikrarın sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir. Ulusal bir finansal okuryazarlık stratejisi, bireylere finansal yeteneklerin kazandırılmasında, sağlıklı ekonomilerin oluşmasında ve finansal zorluklara çözüm üretilmesi konusunda yardımcı olurken aynı zamanda rehberlik sağlar.

KAYNAKÇA

- Agarwal, S., Amromin, G., Ben-David I., Chomsisengphet, S. ve Evanoff, D.D. (2015). Financial literacy and Financial Planning: Evidence from India. *Journal of Housing Economics*, 27, 4-21.
- Agarwalla, S.K., Barua, S., Jacob, J. ve Varma, J.R. (2012). A survey of Financial Literacy among Students, Young Employees and the Retired in India. *Indian Institute of Management Ahmedabad*, 1-32.
- Agnew, J.R., Bateman, H. ve Thorp, S. (2013). Financial Literacy and Retirement Planning in Australian. *UNSW Australian School of Business Research Paper*, (2012ACTL16).
- Aktaş, B. (2011). Finansal Farkındalık ve Finansal Eğitim Hazine Perspektifi. *International Conference on Financial Education and Financial Awareness*, İstanbul.
- Altun, A. (2005). *Gelişen Teknolojiler Ve Yeni Okuryazarlıklar*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Arrondel, L., Debbich, M. ve Savignac, F. (2013). Financial Literacy and Financial Planning in France. *Scholar Commons*, 6(2), 1-17.
- AŞICI, M. (2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26.
- Askar, M.W., Bazoumana, O ve, Zhang, Y.F. (2020). Financial Literacy and Poverty Reduction: The Case of Indonesia. ADBI Working Paper 1097. Tokyo: Asian Development Bank Institute
- Atkinson, A. ve Messy, F.A. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) pilot study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, 15.
- Awais, M., Laber, M.F., Rasheed, N. ve Khursheed, A. (2016). Impact of Financial Literacy and Investment Experience on Risk Tolerance And Investment Decisions: Empirical Evidence from Pakistan. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(1), 73-79.
- Babiarz, P. ve Robb, C.A. (2014). Financial Literacy and Emergency Saving. *Journal of Family and Economic Issues*, 35(1), 40-50.
- Barmaki, N. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Örneği. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi
- Bayrı, O. (2006). Paranin Gelecekteki Değeri: Fiyatlar Genel Seviyesi, Faiz Oranları Ve Döviz Kurları *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 11(2), 283-304.
- Bell, C.J., Gorin, D.R. ve Hogarth, J.M. (2009). “Does Financial Education Affect Soldiers” Financial Behavior? *Networks Financial Institute Working Paper*.
- Bodie, Z. (2006). A Note on Economic Principles and Financial Literacy. *Networks Financial Institute Policy Brief*, 2006-PB, 07.
- Bovenberg, L., Koijen, R., Nijman, T. ve Teulings, C. (2007). Saving and Investing Over The Life Cycle and The Role of Collective Pension Funds. *De Economist*, 155(4), 347-415.
- Bowen, C.F. (2002). Financial Knowledge Of Teens And Their Parents. *Financial counseling and planning*, 13(2), 93-102.
- Braunstein, S. ve Welch, C. (2002). Financial literacy: An Overview of Practice, Research, and Policy. *Federal Reserve Bulletin*, (88), 445-457
- Bruine de Bruin, W., Vanderklaauw, W., Downs, J.S., Fischhoff, B., Topa, G. ve Armantier, O. (2010). Expectations of Inflation: The role of Demographic Variables, Expectation Formation, and Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 381-402.
- Capuano, A. ve Ramsay, I. (2011). What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics, *Social Science Research Network Electronic Library*, 540.
- Chen, H. ve Volpe, R.P. (1998). An Analysis Of Personal Financial Literacy Among College Students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-28.
- Cihangir, M. ve Gemici, E. (2017). *Finansal Cehaletten Finansal Okuryazarlığa*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Cole, S., Sampson, T. ve Zia, B. (2011). Prices or knowledge? What drives demand for financial services in emerging markets? *The Journal of Finance*, 66(6), 1933-1967.

- Commission Of The European Communities, (2007). ‘Communication From The Commission Financial Education’. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0808:FIN:EN:PDF> E. T.: (12.07.2021)
- Coşkun, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2247-2258.
- Danes, S.M. ve Haberman, H.R. (2007). Teen Financial Knowledge, Self-Efficacy, and Behavior: A Gendered View. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 18(2), 48-60.
- Dare, S.E., van Dijk, W.W., van Dijk, E., van Dillen, L.F., Gallucci, M. ve Simonse, O. (2020). The Effect of Financial Education on Pupils’ Financial Knowledge and Skills: Evidence from A Solomon Four-Group Design. *The Journal of Educational Research*, 113,(2), 93-107.
- Duca, J.V. ve Kumar, A. (2014). Financial literacy and mortgage equity withdrawals. *Journal of Urban Economics*, 80, 62-75.
- Eagly, A.H. ve Chaiken, S. (1993). *The Psychology of Attitudes*, Harcourt brace Jovanovich college publishers.
- Emmons, W.R. (2005). Consumer-Finance Myths and Other Obstacles to Financial Literacy. *Saint Louis University Public Law Review*, 24(2), 335-362.
- Fernandes, D., Lynch J.G.J. ve Netemeyer, R.G. (2014). Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861-83.
- Financial Integration, Economic Leveraging and Broad-Based Dissemination (FIELD). (2011). “Facilitating Client Protection, Financial Literacy, and Consumer Awareness”, https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/FIELD%20Brief%20No%2016_Facilitating%20Client%20Protection,%20Financial%20Literacy,%20and%20Consumer%20Awareness.pdf., (E. T.: 27.07.2021).
- Fornero, E. ve Monticone, C. (2011). Financial literacy and Pension Plan Participation in Italy. *Journal of Pension Economics & Finance*, 10(4), 547-564.
- Fox, J., Bartholomae, S. ve Lee, J. (2005). Building the Case for Financial Education. *Journal Of Consumer Affairs*, 39(1), 195-214.
- Freire, P. ve Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık Sözcükleri ve Dünyayı Okuma*. (çev. S. Ayhan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Furnham, A. (1984). Many Sides of The Coin: The Psychology of Money Usage. *Personality and Individual Differences*, 5(5), 501-509.
- Gallery, G. ve Gallery, N. (2010). Rethinking Financial Literacy in The Aftermath of The Global Financial Crisis. *Griffith Law Review*, 19(1), 30-50.
- Gudmunson, C.G. ve Danes, S.M. (2011). Family Financial Socialization: Theory and Critical Review. *Journal of Family and Economic Issues*, 32(4), 644-67.
- Hall, K. (2008). The Importance of Financial Literacy. *Reserve Bank Of Australia*.
- Hastings, J.S. Madrian, B.C. ve Skimmyhorn, W.L. (2013). Financial Literacy, Financial Education, and Economic Outcomes. *The Annual Review of Economics*., 5(1), 347-73.
- Hilgert, M.A., Hogarth, J.M., Beverly, S.G. (2003). Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior. *Federal Reserve Bulletin*, (89), 309-322.
- Huston, S.J. (2010). Measuring Financial Literacy. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 296-316.
- Jappelli, T. (2010). Economic literacy: An International Comparison. *The Economic Journal*, 120(548), 429-451.
- Johnson, E. ve Sherraden, M. S. (2007). From Financial Literacy to Financial Capability Among Youth. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 34(3), 119-145.
- Kayacan, E.N. (2019). Hanehalkının Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetme Becerisinin Ölçülmesi: Zonguldak İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi
- Kefela, G. (2011). Implications of Financial Literacy in Developing Countries. *African Journal of Business Management*, 5(9), 3699-3705.
- Khan, M.N., Rothwell, D.W., Cherney, K. ve Sussman, T. (2017). Understanding the Financial

- Knowledge Gap: A new Dimension of İnequality in Later Life. *Journal of Gerontological Social Work*, 60(6-7), 487-503.
- Klapper, L.F., Lusardi, A. ve Panos, G.A. (2012). Financial Literacy And The Financial Crisis, *Policy Research Working Paper* (5980), 1-53.
- Köseoğlu, S.D. (2010). 1997-2010 Dönemi Türk Bankacılık Sektörü Risk Analizi. *Niğe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 119-34.
- Küçükaslan, A. (2017). Finansal Okuryazarlık: Kayseri İli Serbest Muhasebeci Ve Mali Müşavirleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi
- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, S. (2010). 21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), 283-298.
- Lusardi, A. (2006). Financial literacy and Financial Education: Review and Policy İmplications. *NFI Policy Brief*, 2006-PB (11), 1-12.
- Lusardi, A. (2008). Financial Literacy: An Essential Tool For İnformed Consumer Choice?, *National Bureau of Economic Research*, (14084), 1-29
- Lusardi, A. (2019). Financial Literacy and The Need for Financial Education: Evidence and İmplications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 155(1), 1-8.
- Lusardi, A. ve Mitchell, O.S. (2007a). Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth. *Journal of Monetary Economics*, 54,(1), 205-224.
- Lusardi, A. ve Mitchell, O.S. (2011b)., Financial Literacy and Planning: İmplications for Retirement Wellbeing, National Bureau of Economic Research.
- Lusardi, A. ve Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. *Journal of Pension Economics & Finance*, 14(4), 332-68.
- Mason, C.L.J. ve Wilson, R.M.S. (2000). Conceptualising Financial Literacy. *Occasional paper*, 7, 1-40.
- Mireku, K. (2015). Financial Literacy Among University Students: Evidence from Ghana. Doctor Of Philosophy.
- Mudzingiri, C. (2021). The Impact of Financial Literacy on Risk Seeking and Patient Attitudes of University Students. *Development Southern Africa*, 38(5), 845-61.
- Muizzuddin, T., Ghasarma, R., Putri, L. ve Adam, M. (2017). Financial Literacy; Strategies and Concepts in Understanding the Financial Planning With Self-Efficacy Theory and Goal Setting Theory of Motivation Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 182-188.
- Nababan, D. ve Sadalia, I. (2013). Analisis Personal Financial Literacy Dan Financial Behavior. *Jurnal Media Informasi Manajemen*, 1, 1.
- Noctor, M., Stoney, S. ve Stradling, R. (1992). Financial literacy: a discussion of concepts and competences of financial literacy and opportunities for its introduction into young people's learning. *National Foundation for Educational Research*.
- OECD. (2005). Improving financial literacy: Analysis of issues and policies, Organisation for Economic Cooperation and Development.
- OECD. (2020). OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf> (E. T.: 27.07.2021).
- Özdemir, F.S. (2011). Finansal Raporlama Sistemlerinin Bilginin İhtiyaca Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi: İMKB Şirketlerinde Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle Bir Uygulama. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Özgüler, İ. (2013). Bireysel Finansal Kaynakların Yönetiminde Bir Araç Olarak Finansal Eğitimde Dünya Uygulamaları Ve Türkiye Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Pankow, D. (2003). Financial Values, Attitudes and Goals. North Dakota State University Fargo, North Dakota 58105.
- Potrich, A.C.G., Vieira, K.M. ve Kirch, G., (2015). Determinants of Financial Literacy: Analysis of

- the Influence of Socioeconomic and Demographic Variables. *Revista Contabilidade & Finanças*, 26, 362-77.
- Prasad, G.R. ve John, B. (2021). An Analysis of Financial Knowledge and Financial Behaviour of Teachers Working in Higher Learning Institutions in Hyderabad. *Revista Geintec-Gestao Inovacao E Tecnologias*, 11(4), 1869-1883.
- President's Advisory Council On Financial Literacy (PACFL). (2008). 2008 Annual Report To The President Of The President's Advisory Council On Financial Literacy. Washington, Dc: U.S. Department Of The Treasury.
- Programme for International Student Assessment (PISA), (2021), Financial literacy analytical and assessment framework, <https://www.oecd.org/pisa/sitedocument/PISA-2021-Financial-Literacy-Framework.pdf> (E. T.: 28.05.2022)
- Remund, D.L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case For a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 276-295.
- Rutledge, S.L. (2010). Consumer Protection and Financial Literacy: Lessons from Nine Country Studies. *The World Bank Policy Research Working Paper* 5326, 1-46
- Sandi, K., Worokinasih, S. ve Darmawan, A. (2020). Pengaruh Financial Knowledge Dan Financial Attitude Terhadap Financial Behavior Pada Youth Entrepreneur Kota Malang. *Profit: Jurnal Administrasi Bisnis/Special Issues*, 140-50.
- Schagen, S. ve Lines, A. (1996). Financial Literacy in Adult Life: A Report to the Natwest Group Charitable Trust, National Foundation for Educational Research (NFER).
- Shockey, S.S. (2002). Low-Wealth Adults' Financial Literacy, Money Management Behaviors, And Associated Factors, Including Critical Thinking, The Ohio State University.
- Starček, S. ve Trunk, A. (2013). The Meaning and Concept of Financial Education in The Society of Economic Changes. International Conference "Active Citizenship by Knowledge Management and Innovation" Zadar, Croatia, 1443-1452.
- Sumer, S., Yanık, R. ve Dilmaç, M. (2019). Finansal Stres Düzeyinin Belirlenmesi Yönelik Bir Araştırma. *International Congress Of Management Economy And Policy*.
- Temizel, F. ve Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Türk Dil Kurumu (2021). "Okuma-Yazma" <https://sozluk.gov.tr/> (E. T.: 02.02.2020)
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2017). Finansal Okuryazarlık: Bireysel ve Toplumsal Faydaları. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülten*, Sayı: 48.
- Ünlüönen, K. ve Tayfun, A. (2015). *Ekonomi 7. Basım*, Seri:3, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- URL-1: <https://en.unesco.org/themes/literacy> (E. T.: 19.02.2020)
- URL-10: <https://www.bankrate.com/finance/smart-spending/money-management-101-1.aspx> (E. T.: 22.05.2021)
- URL-11: www.ifec.org.hk (E. T.: 14.11.2021)
- URL-12: www.creditcanada.com (E. T.: 05.10.2021)
- URL-2: <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2018/06/21/> (E. T.: 28.03.2020)
- URL-3: <https://www.mevzuatdergisi.com/2000/12a/02.htm> (E. T.: 19.05.2020)
- URL-4: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1807115.pdf> (E. T.: 26.03.2022)
- URL-5: <https://www.tuik.gov.tr/> (E. T.: 24.11.2021)
- URL-6: <https://www.tuik.gov.tr/> (E. T.: 24.03.2022)
- URL-7: <https://foy.tbb.org.tr/finansal-okuryazarlik-nedir> (E. T.: 13.02.2021)
- URL-8: <https://www.bankrate.com/investing/saving-vs-investing/> (E. T.: 03.06.2021)
- URL-9: www.investorprotection.org (E. T.: 23.11.2021)
- Van Rooij, M., Lusardi, A. ve Alessie, R. (2011). Financial Literacy And Stock Market Participation. *Journal Of Financial Economics*, 101(2), 449-72.

- Xiao, J.J. (2008). Applying Behavior Theories to Financial Behavior. *Handbook of Consumer Finance Research*, 69-81.
- Yanık, R., Berktaş, B., ve Sumer, S. (2019). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İdari Personele Yönelik Bir Araştırma. *International Congress Of Management, Economy And Policy*, İstanbul.

SAYGILI LİDERLİK: BİR ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI

Emre GÜL¹, Ramazan YANIK²

GİRİŞ

Liderlik, uzun yıllardan beri insanlarda heyecan uyandıran ve onların ilgisini çeken bir konu alanıdır. Liderlik kavramına geçmişten bugüne kadar yönetim fonksiyonunun bulunduğu her alanda birbirinden farklı anlamlar yüklenmiştir ve halen tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır (Dilekçi, 2021; Gül ve Koçak, 2021). Liderlik bir amacın, hedefin veya vizyonun başarıya ulaştırılması amacıyla çevresindekileri etkileme ve yönlendirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Chaudhry ve Javed, 2012:260). Yine liderlik, örgütsel hedeflere ulaşmak amacıyla örgüt üyelerini etkileme sanatıdır (Marks ve Printy, 2003:385) şeklinde literatürde farklı liderlik tanımları bulunmaktadır.

Günümüzde teknolojik, küreselleşme, sosyal ve politik gelişmelerin örgütler üzerinde oluşturduğu baskılar liderlerin işini her geçen gün zorlaştırmaktadır. Liderin nasıl daha verimli ve etkin olacağı sorunsalı yapılan çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle farklı ihtiyaçlara yönelik olarak sürekli yeni teoriler ortaya atılmaktadır (Tabak vd., 2012). Başka bir deyişle liderliğe bakış, daha dinamik, otoriteyi daha az kullanan, bencillikten uzak, çalışanlarını sürekli olarak geliştiren, onlarla sıkı ilişkiler içerisinde olan ve onlara karşı olumlu davranışlar ortaya koyan kişiler olduğu yönünde değişime uğramıştır (Kerse vd., 2020:1776). Bu durumun sonucu olarak hizmetkâr liderlik (Greenleaf, 1977a), mütevazı liderlik (Owens ve Hekman, 2012), kapsayıcı liderlik (Nembhard ve Edmondson, 2006) gibi farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda geliştirilmiş olan yeni bir liderlik stili de saygılı liderliktir.

Van Quaquebeke ve Eckloff (2010:350) tarafından ortaya atılan saygılı liderlik, çalışanların liderleri tarafından saygıyla muamele görmesine sevk eden bir dizi

1 Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0003-4884-3974, emre.gul@erzincan.edu.tr

2 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, İşletme bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7043-0864, ramazan.yanik@atauni.edu.tr

davranış olarak tanımlanmıştır. Saygılı liderler, çalışanlarına karşı her zaman empati kurarlar ve onların özel hayatlarına saygı göstermeye özen gösterirler. Çalışanlar saygılı liderleri, başkalarının tercihlerinin farkına varmaya çalışan, onların görüşlerini öğrenmek için zaman harcayan ve görev tanımında olmayan ek bir iş vermeden önce onlara soran kişiler olarak tanımlar (Van Quaquebeke ve Eckloff, 2010:351). Saygılı liderlik, çalışanların örgüt içerisinde belirsizlik hislerini ortadan kaldırır, ekiple özdeşleşme ve etkileşim içerisinde bulunma özgürlüğü verir (De Cremer, 2002:132).

Mevcut çalışmada Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilen saygılı liderlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın literatüre bazı katkılar sunması beklenmektedir. Bunlardan ilki, Türkçe uyarlaması bulunmayan saygılı liderlik ölçeğinin geçerliliği ve güvenilirliği test edilerek ölçeğin Türkçe alanyazında kullanılabilirliğinin belirlenmesidir. Son olarak ise örgütsel uygulamalarda kariyer planlayıcılara, insan kaynakları uzmanlarına ve yöneticilere örgütsel çıktılar hususunda birtakım faydalı bilgiler sağlayacak bulgular elde etmek amaçlanmaktadır.

ALAN YAZIN

Saygılı Liderlik Kavramı

Saygı hem kişisel olarak ve hem de işyerinde herkesin arzu ettiği bir duyguyu temsil etmektedir. Bununla birlikte, özellikle sosyal psikoloji ve örgütsel davranış alanındaki çoğu araştırmacı, liderlik sürecinde saygının önemini vurgulamaktadır. Saygı, bir kişinin diğer insanlara karşı tutumu olarak tanımlanmaktadır (Dillon, 2007:208). Van Quaquebeke vd. (2007) sosyal psikolojik araştırmalarda saygı kavramına daha fazla açıklık getirmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar, birinin diğerine tamamen eşit bir insan olarak saygı duyduğu veya birinin diğerine saygısızlık ettiği şeklindeki kategorik imayı vurgulamışlardır (Van Quaquebeke vd., 2007:187). Saygı araştırmaları alanındaki diğer bir bilim insanı olan Simon (2007) da bu alandaki birçok çalışmada saygı kavramının kavramsallaştırılmasına ilişkin belirsizlikten yakınmıştır. Araştırmacı, sosyal ilişkilerde eşitliği aktarma olarak tanınma saygısının rolüne odaklanmıştır. Olumsuz değerlendirmelere rağmen, tanınma saygısının kişilerin gruplarıyla özdeşleşmelerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir (Simon, 2007:315).

Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) saygılı liderliği, çalışanların liderleri tarafından saygıyla muamele görmesine sevk eden bir dizi davranış olarak tanımlamışlardır. Tanımı gereği saygılı liderlik, liderin çalışanlara kendisiyle ilgili her türlü bilgiyi sağlamasını içermektedir. Saygılı liderlik, çalışanlara saygı duyulduğunu hissettiren lider davranış ve tutumlarını yansıtmaktadır. Çalışanların ve yaptıkları işlerin tanınması, onların fikirlerine değer verilmesi, çalışanlara kibar ve adil davranılması, açık ve dürüst bir etkileşim içinde olunması saygılı liderlik davranışlarına örnek olarak sayılabilir (Van Quaquebeke ve Eckloff, 2010).

Saygılı liderlik, lider davranışında değer odaklılığı yakalayan (Van Gils vd., 2018) ve çok boyutlu liderlik yapılarındaki sorunların üstesinden gelmeye yardımcı olabilecek belirli bir liderlik stili oluşturur. Esas olarak lidere ve onların tarzlarını ifade etmelerine (örneğin; etik liderlik ve otantik liderlik gibi) odaklanan liderlik stillerinin aksine saygılı liderlik, doğası gereği çalışanı örgütte kendi başına değerli bir kişi olarak tanımaya odaklanmaktadır (Van Gils vd., 2018).

Saygılı liderlik üzerine yapılan çalışmalarda, saygılı liderliğin çalışanların iş deneyimi ve iş tatmini (Van Quaquebeke ve Eckloff, 2010), lider etkinliğinin değerlendirilmesi (Van Quaquebeke ve Eckloff, 2013), akademik performans (Mertz vd., 2015) ve örgütte kalma niyeti (Enwereuzor ve Ugwu, 2021) ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Saygılı liderlik, çalışanların adil ve destekleyici bir şekilde muamele görmesi, örgüte katkılarında dolayı takdir edilmesi ve kendine güvenen insanlar olması gerektiği fikri üzerine inşa edilmiştir (Grover, 2013:55). Bir eylem olarak saygılı liderlik, çalışanlar için bir deneyim yoluyla kendi kaderini tayin etmeyi teşvik etmektedir. Bu deneyim sayesinde bireyin lider ve vizyonu ile özdeşleşmesi çok daha kolay hale gelir (Van Quaquebeke, 2011:13).

Saygılı liderlik, proaktif risk almayı destekleyen bir örgüt ortamını teşvik eder (Ellemers vd., 2013:27). Koşulsuz saygı, çalışanların aidiyet duygularını destekler, korku hissi olmadan kendilerini ifade etmelerine ve inisiyatif almalarına olanak tanır (Grover, 2013). Saygılı liderlik, çalışanlara eşit olarak davranmak veya onlara eşit saygınlık kazandırmak olarak ifade edilmektedir (Decker ve Van Quaquebeke, 2015:548). Çünkü saygılı liderlik, çalışanların insan olarak tanınma ve saygı görme konusundaki temel ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Saygılı liderlik, çalışanlara proaktif davranma riskini güvenle üstlenebileceklerinin sinyalini verir. Saygılı liderlik, çalışanların örgüte ait olduğunu hissettirir ve merkezi bir öz saygı ve motivasyon kaynağı olarak hizmet eder (Vogt vd., 2021).

Saygılı liderlik uygulamasının kişisel olarak canlandırıcı ve motive edici bir özelliği bulunmaktadır. Saygılı liderliğe sahip liderler, kendileriyle daha barışık olduklarını ve kriz zamanlarında daha özgüvenli ve dirençli hissettiklerini görürler. Saygılı liderlik davranışıyla çalışanlardan saygı görüp, saygı duymaktan kişisel tatmin elde edilebilir, çalışanlara gözdağı verip veya aşağılamadan onları başarılı bir şekilde etkileyebilir ve pozitif, ölçülebilir ve sürdürülebilir iş sonuçları elde edilebilir (Ward ve Meyer, 2016).

Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) liderlik sürecinde saygının rolünü incelemeye yardımcı olacak bir araç geliştirmişlerdir. Araştırmacılar, takipçilerinin gerçekten saygılı bulduğu lider davranışlarını yansıtan kritik olayları tanımlayan anlatıların içerik analizinden, aşağıdaki kategorileri içeren saygılı liderlik davranışı için bir envanter ortaya koymuşlardır. Bu kategoriler şu şekilde sıralanmıştır:

- İhtiyaçları dikkate almak
- Takdir etmek
- Hata dostu olmak
- Eşitliği kabul etmek
- Gelişmeyi desteklemek
- Potansiyeli ortaya çıkarmak
- Eleştiriyi kabul etmek
- Sadakat göstermek
- Dikkatli olmak
- Kişisel düzeyde ilgi göstermek
- Arkadaşça etkileşimde bulunmak

Saygılı liderlik davranışı, çalışan tarafından pozitif bir bilişsel değerlendirmenin ardından olumlu bir duygusal tepkiyle sonuçlanan olayları etkileyebilir. Ayrıca, liderin saygılı davranışı, daha önceki araştırmalarda da gösterildiği gibi, iş tatmini (Van Quaquebeke ve Eckloff, 2010) gibi olumlu çıktılar sağlayabilir. Ayrıca çalışanlarla ilgilenen ve taleplerini anlayan saygılı bir lider, çalışanlara çalışma süresi kontrolünü vererek iş ve özel yaşam arasındaki çatışmaları en aza indirmeye yardımcı olabilir (Wöhrmann vd., 2017).

Liderlik bağlamında saygılı muamelenin çalışanlar üzerindeki etkisini inceleyecek olursak saygıdan etkilenen değişkenlerden biri olan takipçi refahı, örgütsel başarıda önemli bir konu teşkil etmektedir. Örgütler de genellikle çalışanlarını değerli varlıklar olarak görür. Esnek zaman, sağlık bakım planları, etkinlikler ve ödüller gibi uygun programlarla çalışanların refahını belirlemek için çaba sarf ederler. Lider davranışı ister görev odaklı ister ilişki odaklı olsun, duruma bağlı olarak genellikle kuruluşlarındaki astları desteklemeyi amaçlar. Bu destek, doğası gereği fiziksel veya psikolojik ihtiyaç duyulan kaynaklar şeklinde olmaktadır (Yukl, 2006). Van Quaquebeke ve Eckloff (2010), saygılı muamelenin, Deci ve Ryan'ın (2000) tanımladığı gibi, kendi kaderini tayin etme, yeterlilik ve ilişki kurma gibi bazı temel insan ihtiyaçlarını karşılayabileceğini öne sürmüştür. De Cremer ve Tyler (2005:1338) grup üyelerinden alınan saygının aidiyet duygusunu artırdığını ve dolayısıyla insanın ait olma ihtiyacının tatmin edilmesine yardımcı olduğunu öne sürmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilmiş olan saygılı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmaktır. Çalışmanın sonucunda, saygılı liderlik ölçeğinin Türkiye'de yapılacak araştırmalar için güvenilir ve geçerli olup olmadığını belirlemek hedeflenmektedir.

Bu amaç doğrultusunda, elde edilen sonuçların incelenip liderlik literatürüne katkı sağlaması ise araştırmanın nihai amacıdır.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını, Türkiye’de hizmet sektöründe faaliyet gösteren özel bir çağrı merkezindeki 144 çalışan oluşturmaktadır. Çalışmanın anketi işletmenin faaliyet gösterdiği yerler içerisinde tek bir ildeki çalışanlar ile sınırlandırılmıştır. Araştırma verilerinin kesitsel çalışma yöntemiyle elde edilmesiyle bir sınırlılık oluşmuştur. Araştırmanın sağlıklı sonuçlar vermesi açısından ise katılımcılara zaman kısıtı uygulanmamıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Çalışma kapsamında Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilmiş olan Saygılı Liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yaparak Türkçe alanyazında kullanılabilirliğini belirlemek amaçlanmıştır. Türkiye’de hizmet sektöründe faaliyet gösteren özel bir çağrı merkezindeki 144 çalışandan gizlilik ve gönüllülük ilkesi kapsamında anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Sosyal medya üzerinden katılımcılara anketler gönderilmiştir. Katılımcıların %76,4’ünün (110) kadın, %40,3’ünün (58) 24-28 yaş aralığında ve %61,8’inin (89) 3-6 yıl arası tecrübeye sahip olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın hedeflenen amaçlara ulaşması amacıyla saygılı liderlik kavramı ile ilgili hem yabancı hem de yerli literatür detaylı olarak taranmış olup ölçüm aracı belirlenmiştir. Saygılı liderlik 5’li Likert ölçeğine (1= kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= kararsızım, 4= katılıyorum ve 5 = kesinlikle katılıyorum) göre derecelendirilmiştir.

Saygılı Liderlik Ölçeği: Saygılı liderlik Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilen 12 madde ve tek boyuttan oluşan “Saygılı Liderlik” ölçeğinden yararlanılarak ölçülmüştür. Ölçekte “Liderim, çalışmalarımı takdir eder.”, Liderim, benimle etkileşimlerinde açık ve dürüsttür.” şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

Kontrol Değişkenleri: Önceki araştırmalar doğrultusunda çalışanların cinsiyeti, yaşı ve kıdemi kontrol değişkenleri olarak belirlenmiştir (Enwereuzor ve Ugwu, 2021; Gerpott vd., 2020). Mevcut araştırmada cinsiyet (1= kadın, 2= erkek), yaş (1= 23 ve altı, 2= 24-28, 3= 29-33, 4= 34 ve üzeri) ve kıdem (1= 2 yıl ve altı, 2= 3-6 yıl, 3= 7-10 yıl, 4= 11 yıl ve üstü) olarak kodlanmıştır.

Çeviri Çalışması

Sosyal bilimler alanında araştırmacıların veri toplama aracı elde etmek için başvurdukları yollardan birisi ölçek uyarlama çalışmalarıdır. Ölçek uyarlaması yapmak ölçek geliştirmeye nazaran yapılması daha kolay ve maliyeti daha düşük bir

uygulamadır. Farklı dilde literatüre kazandırılmış bir ölçeğin bazı adımlar izlenerek uyarlamasının yapılması gerekmektedir (Brislin vd., 1973).

Mevcut çalışmada uyarlaması yapılan saygılı liderlik ölçeği, Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilmiş ve 12 maddeden oluşmaktadır. Orijinal hali araştırmacılar tarafından İngilizce dilinde oluşturulmuş ölçeğin, öncelikle her iki dile de (İngilizce ve Türkçe) hakim olan iki dilbilimci tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. İkinci aşamada, çevirisi yapılan ölçek soruları ilk aşamada görev almayan farklı iki uzman tarafından Türkçe'den İngilizce'ye geri çevirisi yapılmış ve orijinal haliyle kıyaslanmıştır. Üçüncü aşamada, sosyal bilimler alanında yetkinliği olan üç uzmandan görüş alınarak ölçeğin yapısı, bağlama uyumluluğu ve anlaşılabilirliği incelenmiştir. Son aşamada ise, ölçeğin son hali alanında yetkin önceki aşamaların hiçbirinde görev almamış iki öğretim üyesine incelettirilip onaylatılmıştır. Tüm bu işlemler sonucunda, saygılı liderlik ölçeğinin Türkçe'ye çevirisinin uygun olduğu belirlenmiştir.

BULGULAR

Güvenirlik Bulguları

Saygılı liderlik ölçeğinin güvenilirliğinin (içsel tutarlılığının) belirlenmesinde sosyal bilimler alanında en çok tercih edilen Cronbach Alpha tekniğinden yararlanılmıştır. Saygılı liderlik ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Saygılı Liderlik Ölçeğine İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Maddeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Madde Silinirse Ölçeğin Ortalaması	Madde Silinirse Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Puan Korelasyonu	Madde Silinirse Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı
SL1	3,84	0,93	41,79	56,60	0,78	0,91
SL2	3,80	0,88	41,83	57,09	0,79	0,91
SL3	3,74	0,95	41,89	55,99	0,80	0,91
SL4	3,86	0,96	41,77	56,76	0,74	0,91
SL5	3,90	1,02	41,73	58,47	0,57	0,92
SL6	3,83	0,75	41,80	60,22	0,65	0,92
SL7	4,05	0,83	41,58	58,69	0,71	0,92
SL8	3,69	0,91	41,94	57,31	0,75	0,91
SL9	3,90	0,87	41,73	58,89	0,65	0,92
SL10	3,56	0,92	42,07	59,17	0,59	0,92
SL11	3,59	0,95	42,04	58,32	0,63	0,92
SL12	3,82	1,04	41,81	57,59	0,61	0,92
GENEL	Aritmetik Ortalama 45,63	Standart Sapma 8,27		Varyans 68,48		Cronbach Alfa 0,92

Not: SL= Saygılı Liderlik

Tablo 1'deki bulgulardan hareketle, ölçekteki maddelerden herhangi birisinin silinmesi halinde Cronbach Alfa katsayısı değerinde önemli düzeyde bir değişiklik

olmayacağı belirlenmiştir. Dolayısıyla ölçekten herhangi bir maddenin çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Cronbach Alfa değerinin 0,92 olarak çıkması saygılı liderlik ölçeğinin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2003).

Keşfedici Faktör Analizi

Saygılı liderlik ölçeğine ait verilerin geçerliliğini belirlemek üzere keşfedici faktör analizi (KFA) yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2: Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)	Cronbach Alfa
SL1. Liderim, bağımsız ve özerk biçimde yüksek performans gösterme yeteneğime güvenir.	0,83				
SL2. Liderim, nesnel ve yapıcı bir şekilde eleştiri yapar.	0,83				
SL3. Liderim, beni tam teşekküllü bir meslektaşım olarak görür.	0,85				
SL4. Liderim, çalışmalarımı takdir eder.	0,79				
SL5. Liderim, görüşlerime ve değerlendirmelerime gerçekten ilgi gösterir.	0,63	6,76	56,40	56,40	0,92
SL6. Liderim, bana nazik bir şekilde davranır.	0,71				
SL7. Liderim, kendi hatalarından beni sorumlu tutmaya çalışmaz.	0,76				
SL8. Liderim, üçüncü taraflara karşı beni ve çalışmalarımı net bir şekilde savunur.	0,80				
SL9. Liderim, beni ilgilendiren her türlü bilgiyi bana sağlar.	0,71				
SL10. Liderim, beni ve işimi ciddiye alır.	0,64				
SL11. Liderim, benimle etkileşimlerinde açık ve dürüsttür.	0,69				
SL12. Liderim, bana adil bir şekilde davranır.	0,68				

KMO= 0,93

Küresellik Derecesi (Bartlett’s)= 1057,62

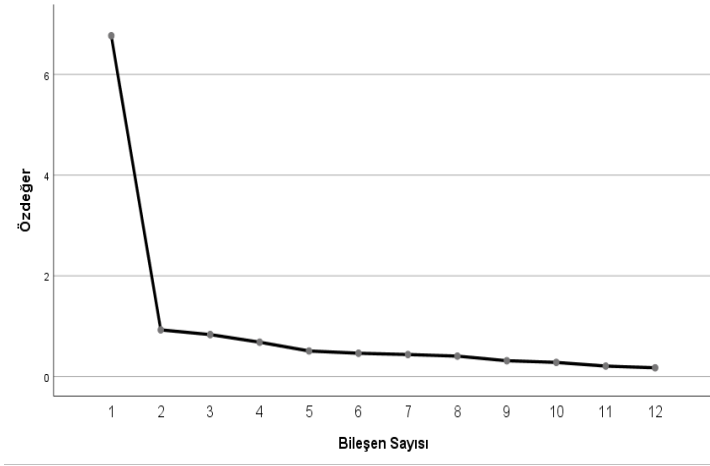
p= 0,00

Not: SL= Saygılı Liderlik

Ölçeğin faktör analizine uygunluğunu belirleyebilmek için Bartlett’s Küresellik testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sonuçlarının incelenmesi gerekmektedir. Tablo 2’deki bulgular, faktör analizi yapılabilmesi için örneklemin yeterli büyüklüğe sahip olduğunu göstermektedir (KMO= 0,93). Yine tabloya göre Bartlett’s Küresellik testi sonucunun (1057,62; p=0,00) anlamlı çıkması (p<0,01) ölçeğe ait verilerin

faktör analizine uygun olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca ölçekte yer alan her bir maddenin faktör yüklerinin 0,40' dan yüksek olduğu görülmekte olup, 0,63 ile 0,83 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle, maddelerin faktörü nitelediğini söyleyebiliriz.

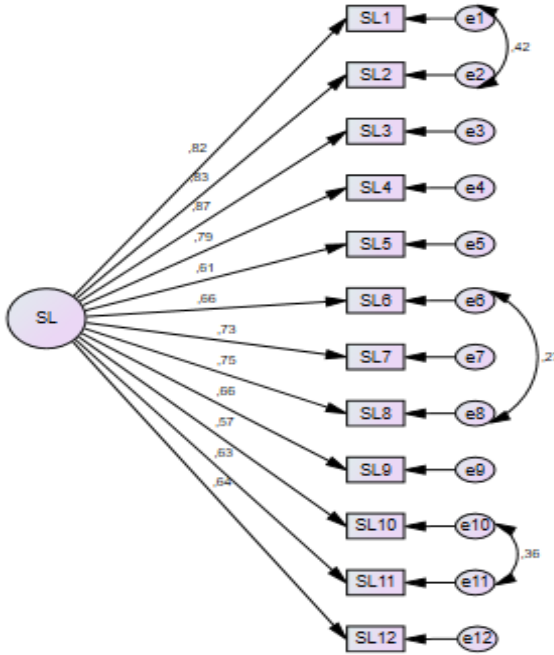
Saygılı liderlik ölçeğine ait keşfedici faktör analizi sonucuna göre özdeğeri 1' den büyük (özdeğer= 6,76) tek faktörlü bir yapı belirlenmiştir. Şekil 1' de görüldüğü üzere birinci faktörün ardından belirgin bir kırılma meydana gelmiştir. Ayrıca ölçekte yer alan maddelerin toplam varyansı açıklama oranının %56,40 olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1: Saygılı Liderlik Ölçeğinin Yamaç Serpme Grafiği

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Yapılan keşfedici faktör analizi sonucuna göre saygılı liderlik ölçeğinin yapısal olarak geçerli olduğu belirlenmiştir. Keşfedici faktör analizi neticesinde ortaya çıkan faktör yapısının verilerle uyumunu belirlemek amacıyla AMOS 24 programı kullanarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğe ait uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olmamaları sebebiyle birtakım modifikasyonlar (Şekil-2) yapılmıştır (SL1-SL2; SL6-SL8; SL10-SL11). Yapılan modifikasyonların ardından elde edilen değerler, uyum indekslerinin kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermektedir [χ^2 (51) = 86,248; IFI= 0,966; GFI= 0,902; CFI= 0,966; TLI= 0,956; RMSEA= 0,070, SRMR= 0,046]. Doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre saygılı liderlik ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyum gösterdiği belirlenmiştir.

Şekil 2: Saygılı Liderlik Ölçeğine İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Maddeler Arası Korelasyon Analizi

Araştırma kapsamında saygılı liderlik ölçeğindeki maddelerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmek için maddeler arası korelasyon değerleri de ele alınmıştır. Maddeler arası korelasyon analiziyle, bir madde üzerinde yer alan mevcut puanın ölçekteki diğer maddelerin puanlarıyla ne oranda ilişkili olduğu belirlenir. Analize ait bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Maddeler Arası Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
SL1	1											
SL2	0,81**	1										
SL3	0,75**	0,77**	1									
SL4	0,66**	0,66**	0,71**	1								
SL5	0,46**	0,47**	0,55**	0,56**	1							
SL6	0,48**	0,51**	0,56**	0,51**	0,45**	1						
SL7	0,56**	0,59**	0,58**	0,56**	0,37**	0,57**	1					
SL8	0,60**	0,59**	0,63**	0,56**	0,56**	0,63**	0,57**	1				
SL9	0,48**	0,48**	0,51**	0,49**	0,47**	0,54**	0,57**	0,61**	1			
SL10	0,49**	0,43**	0,40**	0,48**	0,33**	0,36**	0,49**	0,51**	0,41**	1		
SL11	0,52**	0,51**	0,51**	0,45**	0,34**	0,39**	0,51**	0,52**	0,43**	0,59**	1	
SL12	0,54**	0,57**	0,55**	0,44**	0,30**	0,39**	0,50**	0,50**	0,40**	0,43**	0,48**	1

Not: **p<0,01; SL= Saygılı Liderlik

Tablo 3’ deki sonuçlar ele alındığında maddeler arası korelasyon değerlerinin 0,30 ile 0,81 aralığında olduğu görülmektedir. Maddeler arası korelasyon analizi sonucuna göre, maddelerin birbirleriyle pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Güvenirlilik ve korelasyon analizlerinin ardından faktör bazlı ayırt etme sürecine geçilmiştir. Ölçeğe ilişkin %27’ lik alt ve üst grupların skorları arasında anlamlı seviyede bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek üzere bağımsız t-testi yapılmıştır. Bu analiz ile her maddeye ilişkin verilmiş olan yanıtın alt ve üst gruplar arasında farklılığının bulunup bulunmadığı yani ayırt edebilme gücü ölçülmüştür. Analize ait bulgular Tablo 4’ de verilmiştir.

Tablo 4: Maddelere İlişkin Üst ve Alt Grup Ortalamalarına Dair Bağımsız t Testi Sonuçları

Maddeler	Grup	Ort.	Std. Sapma	t	p
SL1	Üst grup	4,58	0,49	10,95	0,00
	Alt grup	2,79	0,89	10,95	0,00
SL2	Üst grup	4,46	0,60	9,37	0,00
	Alt grup	2,82	0,91	9,37	0,00
SL3	Üst grup	4,56	0,50	11,09	0,00
	Alt grup	2,64	0,95	11,09	0,00
SL4	Üst grup	4,66	0,47	10,43	0,00
	Alt grup	2,82	0,99	10,43	0,00
SL5	Üst grup	4,64	0,53	7,37	0,00
	Alt grup	3,05	1,23	7,37	0,00
SL6	Üst grup	4,20	0,61	6,34	0,00
	Alt grup	3,12	0,86	6,34	0,00
SL7	Üst grup	4,64	0,48	10,11	0,00
	Alt grup	3,15	0,77	10,11	0,00
SL8	Üst grup	4,46	0,60	11,78	0,00
	Alt grup	2,66	0,73	11,78	0,00
SL9	Üst grup	4,51	0,91	7,17	0,00
	Alt grup	3,10	0,82	7,17	0,00
SL10	Üst grup	4,35	0,62	9,54	0,00
	Alt grup	2,74	0,84	9,54	0,00
SL11	Üst grup	4,41	0,54	9,17	0,00
	Alt grup	2,74	0,99	9,17	0,00
SL12	Üst grup	4,61	0,59	9,74	0,00
	Alt grup	2,74	1,04	9,74	0,00

Not: n= 144; SL= Saygılı Liderlik

Tablo 4’ deki bulgulara göre, tüm gruplara ait oluşan farklılıkların anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Analiz sonuçları, saygılı liderlik ölçeğindeki maddelerin birbirlerinden bağımsız olduklarını göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, Van Quaquebeke ve Eckloff (2010) tarafından geliştirilmiş olan saygılı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmaktır. Bu amaç çerçevesinde, veriler hizmet sektöründe faaliyet gösteren çağrı merkezi çalışanlarından anket yoluyla toplanmıştır. Saygılı liderlik ölçeğinin Türkçeye çevirisi Brislin vd. (1973) tarafından geliştirilmiş ölçek uyarlama adımları kapsamında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler birtakım analizlere tabi tutulmuştur.

Öncelikle saygılı liderlik ölçeğinin güvenilirlik düzeyi incelenmiştir. Güvenirliğin belirlenmesinde en çok tercih edilen Cronbach Alfa katsayısı ölçüt olarak seçilmiştir. Yapılan analiz neticesinde Cronbach Alfa değerinin 0,92 olarak çıkması saygılı liderlik ölçeğinin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Sonrasında ölçeğin faktör yapısını tespit etmek için keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Keşfedici faktör analizi sonucunda, 12 maddeden oluşan saygılı liderlik ölçeğinin orijinal halinde olduğu gibi Türkçe alanyazında da tek boyutlu olarak kullanılmasının faydalı olacağı tespit edilmiştir. Son olarak saygılı liderlik ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyumunu tespit etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre saygılı liderlik ölçeğinin tek faktörlü yapıya uyum gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla yapılan tüm analizler sonucunda saygılı liderlik ölçeğinin Türkiye’de yapılacak araştırmalar için güvenilir ve geçerli olduğu saptanmıştır. Böylelikle ortaya konan bu araştırmanın liderlik literatürüne katkı sağlayıcı özellikte olduğunu ifade edebiliriz.

Literatüre yapılan katkının yanında, mevcut araştırmada birtakım kısıtlar da bulunmaktadır. Çalışmadaki verilerin kesitsel çalışma yöntemiyle elde edilmiş olması araştırmanın bir kısıtıdır. Kesitsel çalışma yönteminde verilerin tek bir zaman diliminde toplanması nedensellik konusunda eksiklik meydana getirmektedir. Bu nedenle gelecekteki araştırmacılar verileri boylamsal çalışma yöntemiyle elde edebilirler.

Mevcut araştırmadaki sonuçların daha fazla genellenebilmesi için gelecekte bu alanda yapılacak araştırmaların liderlik davranışının fazlaca hissedildiği farklı meslek alanlarında gerçekleştirilip kıyaslama yapılarak daha geniş bir çerçeve ortaya konabilir. Sonuç olarak, uyarlaması yapılan Saygılı Liderlik Ölçeği formununun (Ek-1) Türkiye’de ilgili alanda yapılacak çalışmalarda kullanılabileceği belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Brislin, R. W., Lonner, W. J., ve R.M. Thorndike. (1973). *Cross Cultural Research Methods*. New York: John-Wiley & Sons Pub.
- Chaudhry, A.Q. ve Javed, H. (2012). Impact of Transactional and Laissez Faire Leadership Style on Motivation. *International Journal of Business and Social Science*, 3(7), 258-264.
- De Cremer, D. (2002). Respect and Cooperation in Social Dilemmas: The Importance of Feeling Included. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(10), 1335-1344.
- De Cremer, K. ve Tyler, T. R. (2005). Am I Respected or Not? Inclusion and Reputation as Issues in Group Membership. *Social Justice Research*, 18, 121-153.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and The Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Decker, C. ve Van Quaquebeke, N. (2015). Getting Respect From a Boss You Respect: How Different Types of Respect Interact to Explain Subordinates’ Job Satisfaction as Mediated By Self-Determination. *Journal of Business Ethics*, 131(3), 543-556.
- Dilekçi, Ü. (2021). Shared Instructional Leadership: Scale Adaptation Study. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(3), 2484-2508.
- Dillon, R.S. (2007). Respect: A Philosophical Perspective. *Gruppendynamik und Organisationsberatung*, 38(2), 201-212.
- Ellemers, N., Sleebos, E., Stam, D. ve de Gilder, D. (2013). Feeling Included and Valued: How Perceived Respect Affects Positive Team Identity and Willingness to Invest in The Team. *British Journal of Management*, 24(1), 21-37.
- Enwereuzor, I. K. ve Ugwu, L. E. (2021). Clarifying The Interface Between Respectful Leadership and Intention to Stay. *Journal of Health Organization and Management*.
- George, D. ve Mallery, P. (2003). *SPSS For Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Allyn & Bacon.
- Gerpott F.H., Balliet D., Columbus S., Molho C. ve de Vries R.E. (2018). How Do People Think About Interdependence? A Multidimensional Model of Subjective Outcome Interdependence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 115(4), 716-742.
- Greenleaf, R.K. (1977a). *Servant Leadership: A Journey into The Nature Of Legitimate Power and Greatness*, NJ: Paulist Press.
- Grover S.L. (2013). Unraveling Respect in Organization Studies. *Human Relations*, 67(1), 27-51.
- Gül, E. ve Koçak, D. (2021). İşle İlgili Kaygı Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması ve Dönüştürücü Liderlik ile İş Performansı Arasındaki İlişki: İş Özerkliğinin Aracı ve İşle İlgili Kaygının Düzenleyici Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3), 821-841.
- Kerse, G., Koçak, D. ve Özdemir, Ş. (2020). Mütevazı Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması ve Mütevazı Liderliğin Seslilik Davranışına Etkisi: Kuşak Farklılığının Düzenleyici Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1769-1787.
- Marks, H. M. ve Printy, S. M. (2003). Principal Leadership and School Performance: Integrating Transformational and Instructional Leadership. *Educational Administration Quarterly*, 39(3), 370-397.
- Mertz, C., Eckloff, T., Johannsen, J. ve Van Quaquebeke, N. (2015). Respected Students Equal Better Students: Investigating The Links Between Respect and Performance in Schools. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 5(1), 74-86.
- Nembhard, I. M. ve Edmondson, A. C. (2006). Making it Safe: The Effects of Leader Inclusiveness and Professional Status on Psychological Safety and Improvement Efforts in Health Care Teams. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 27(7), 941-966.
- Owens, B. P. ve Hekman, D. R. (2012). Modeling How to Grow: An Inductive Examination of Humble Leader Behaviors, Contingencies, and Outcomes. *Academy of Management Journal*, 55(4), 787-818.
- Simon, B. (2007). Respect, Equality, and Power: A Social Psychological Perspective. *Gruppendynamik und Organisationsberatung*, 38(3), 309-326.

- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T. (2012). Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(4), 89-106.
- Van Gils, S., Van Quaquebeke, N., Borkowski, J. ve Van Knippenberg, D. (2018). Respectful Leadership: Reducing Performance Challenges Posed by Leader Role Incongruence and Gender Dissimilarity. *Human Relations*, 71(12), 1590-1610.
- Van Quaquebeke, N. (2011). Defining Respectful Leadership. *RSM Discovery-Management Knowledge*, 5(1), 12-14.
- Van Quaquebeke, N. ve Eckloff, T. (2010). Defining Respectful Leadership: What it is, How it Can Be Measured and Another Glimpse At What it is Related To. *Journal of Business Ethics*, 91, 343-458.
- Van Quaquebeke, N. ve Eckloff, T. (2013). Why follow? The interplay of leader categorization, identification, and feeling respected. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(1),68-86.
- Van Quaquebeke, N., Henrich, D. C. ve Eckloff, T. (2007). It's Not Tolerance I'm Asking For, It's Respect!" A Conceptual Framework to Differentiate Between Tolerance, Acceptance and (Two Types Of) Respect. *Gruppendynamik und Organisationsberatung*, 38(2), 185-200.
- Vogt, C., Van Gils, S., Van Quaquebeke, N., Grover, S. L. ve Eckloff, T. (2021). Proactivity at Work: The Roles of Respectful Leadership and Leader Group Prototypicality. *Journal of Personnel Psychology*, 20(3), 114.
- Ward, G. ve Meyer, W. G. (2016). *The Respectful Leader: Seven Ways to Influence Without Intimidation*, New York: John-Wiley.
- Wöhrmann, A. M., Fasbender, U. ve Deller, J. (2017). Does More Respect From Leaders Postpone The Desire to Retire? Understanding The Mechanisms of Retirement Decision-Making. *Frontiers in Psychology*, 8, 1400.
- Yukl, G. A. (2006). *Leadership in Organizations*, New Jersey: Pearson Education, Inc.

EK-1

SAYGILI LİDERLİK ÖLÇEĞİ		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Liderim, bağımsız ve özerk biçimde yüksek performans gösterme yeteneğime güvenir.	1	2	3	4	5
2	Liderim, nesnel ve yapıcı bir şekilde eleştiri yapar.	1	2	3	4	5
3	Liderim, beni tam teşekküllü bir meslektaşım olarak görür.	1	2	3	4	5
4	Liderim, çalışmalarımı takdir eder.	1	2	3	4	5
5	Liderim, görüşlerime ve değerlendirmelerime gerçekten ilgi gösterir.	1	2	3	4	5
6	Liderim, bana nazik bir şekilde davranır.	1	2	3	4	5
7	Liderim, kendi hatalarından beni sorumlu tutmaya çalışmaz.	1	2	3	4	5
8	Liderim, üçüncü taraflara karşı beni ve çalışmalarımı net bir şekilde savunur.	1	2	3	4	5
9	Liderim, beni ilgilendiren her türlü bilgiyi bana sağlar.	1	2	3	4	5
10	Liderim, beni ve işimi ciddiye alır.	1	2	3	4	5
11	Liderim, benimle etkileşimlerinde açık ve dürüsttür.	1	2	3	4	5
12	Liderim, bana adil bir şekilde davranır.	1	2	3	4	5

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OKURYAZARLIĞI İLE BITCOİN KULLANIM DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Raşit HALICI¹, Ramazan YANIK²

GİRİŞ

21. yüzyılda teknolojik yenilikler sürekli kendini yenileyerek günlük hayatımız tam anlamıyla olmazsa olmaz haline gelmiştir. Okuryazarlık kavramı sadece okuma, yazma değil teknolojik yenilikler ile ortaya çıkan diğer okuryazarlık çeşitleri meydana çıkmıştır. Dijitalleşen dünya da teknolojinin getirdiği yeniliklerden faydalandığımız gibi bu yeniliklerin hayatımıza olan olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı her bireyin okuryazarlık türlerine vakıf olmalı ve teknolojiyi kendi yararına en uygun şekilde kullanması gerektiği yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Ulusoy, Dijital Medya Okuryazarlığı, Gereksinimler ve Yenilikçi Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme, 2018).

Yeni teknolojik ilerlemeler dijitalleşen dünyada kripto paralara olan ilgiyi uyandırmış ve kişilerin kâr sağlamak amacı ile bu paralara olan merakları artmıştır. Ancak kulaktan dolma bilgiler ile yatırım yapan bireyler zarara uğradığı gibi psikolojik olarak da bir yıkım içerisine girmektedir. Küreselleşme, gelişen teknoloji, yeni atılımlar ve birçok münferit alandaki inovasyonlar sayesinde günümüzde kripto para kavramı popüler bir hale gelmiştir.

Yaklaşık 12 yıldır kullanımda olan ve blokzincir teknolojisi sayesinde dikkat çeken Bitcoin, bu popülerliğe liderlik etmiştir. 2 Sayıları her geçen gün artan kripto paralar, efektif paraların yerini alarak günlük kullanımda, alışverişlerde tıpkı para gibi takas aracı olarak kullanılmaktadır. Kripto paralar kriptografi isminde matematiksel kodlar ile güvenlik çemberine alınır. Güvenlik çemberinde yapılan işlemler, hesap bilgileri, para transferleri kullanıcıların isimleri gibi bilgiler sanal

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi SBE, orcid.org/0000-0003-2935-4614, rasithalici@hotmail.com, Adayın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Prof.Dr.,Atatürk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, orcid.org/0000-0001-7043-0864, ramazan.yanik@atauni.edu.tr

kodlarda kodlanır hiçbir kurum kuruluş tarafından takip edilemez. Sadece bireyin bilgisi dahilinde işlemler yapılır (İnci & Alper, 2018, s. 11-13).

OKURYAZARLIK ÇEŞİTLERİ VE DİJİTAL OKURYAZARLIĞIN AMACI VE ÖNEMİ

Yeni Okuryazarlık Türleri

Bireylerin sürekli gelişen ve değişen teknoloji çağına ayak uydurabilmesi için ve kendi işlerini ve yaşam koşullarını en yüksek seviyeye çıkarmaları için özgür, bağımsız ve kendini geliştirmesi daha da önemlisi çağdaş bir birey olabilmek için okuryazarlık becerilerini geliştirmesi gerekmektedir. Okuryazarlık kavramı sadece okuduğunu anlamak olarak düşünülürken, ilerleyen teknolojik çağın gerekliliklerine ayak uydurmaktır. Sürekli gelişen yenilikler ile birlikte birçok farklı okuryazarlık türleri de ortaya çıkmıştır. Bu okuryazarlık türlerinden bazıları ise; Geleneksel Okuryazarlık, Görsel Okuryazarlık, Sosyal Medya Okuryazarlığı, İnternet – Ağ Okuryazarlığı, Bilgisayar Okuryazarlığı, Kütüphane Okuryazarlığı, Teknoloji Okuryazarlığı şeklindedir.

Geleneksel Okuryazarlık

Genel bir ifade ile okuryazarlık o dilde kullanılan alfabe veya dil bilgisi ile basılı yayınları okuma, anlama ve yazma becerisidir. Fakat bu kavramlar günümüzde daha geniş bir yelpaze çerçevesinde bilgiyi bulma, analiz etme, anlama, sonuç çıkarma gibi daha geniş bir kavramsal bir ifade ile açıklanmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ile bu kavram medya okuryazarlığı olarak bilinmektedir. Okuryazarlığın temel anlamı sadece okuduğumuzu anlama değil aynı zamanda okunan metinlerin içlerinde geçtiği genel çerçeveyi de anlamaktan geçer (Ulusoy, Dijital Medya Okuryazarlığı, Gereksinimler ve Yenilikçi Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme, 2018).

Görsel Okuryazarlık

Okuryazarlık terimlerinin günümüzde çeşitlendiği ve başta gelen okuryazarlık kavramlarından olan görsel okuryazarlık teknolojik gelişmelerin etkisi ile televizyon, internet ağları, bilgisayar gibi görsel teknolojileri kullanma, yorumlama, değerlendirme gibi bir dizi beceriler bütünüdür.

Sosyal Medya Okuryazarlığı

Sosyal medya; topluluk merkezli Web sitelerinde bilgi, tecrübe ve bakış açılarının paylaşılması ile ilgilidir. (Küçükali, 2016: 532) Dijital medya araçlarının gelişmesi ve artık kolay erişilebilir olmalarından dolayı sosyal medya yaşamımızın büyük bir bölümünde yer almaktadır. Sosyal medya araçlarının insanlara birçok olumlu etkisi olsa da olumsuz etkilerinin de olduğu gerçeği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Sosyal medya kitle araçları bireylerin üzerindeki etkisi sadece çocuklar için değil yetişkin bireyler içinde oldukça önemli bir yer işgal etmektedir (Ulusoy & Bostancı, Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü, 2014).

İnternet – Ağ Okuryazarlığı

Covid-19 salgın hastalık döneminde insanların interneti ne kadar etkin kullandığını bir daha gözler önüne sermiştir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin internet üzerinden yapılması yine bankacılık işlemleri için bankaya gitmeden işlemleri internet üzerinden yapmaları yine aynı zamanda e-devlet üzerinden bütün resmi işlemleri gerçekleştirmeleri, gıda alışverişi, fatura ödemeleri gibi konularda mobil cihaz ve internetin hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ortaya koymuştur (Küçükali ve Çınar, 2020: 1636-1639). Bu gelişmeler bilgi okuryazarlığının vazgeçilmezi kabul edilen web ve ağ okuryazarlığı becerilerine sahip olunması gerektirdiğini göstermektedir. Kişilerin kendilerini bilgiye erişmede ve sanal tehditlere karşı korumaları için mutlaka internet ve ağ okuryazarı olmaları zorunludur.

Bilgisayar Okuryazarlığı

Bilgisayar okuryazarlığı ile bilgi okuryazarlığı kavramlarını en çok karıştırılan kavramlardır. Bu iki ayrı kavram birbirleri yerine sık kullanıldığı görülmektedir. Oysa bilgisayar okuryazarlığı sadece bilgisayar teknolojilerine hakimiyet ve bilgisayarı kullanma becerilerine kapsamaktadır. Bilgi okuryazarlığı diğer okuryazarlık türlerini de içinde barındıran daha geniş bir kavramdır. Bilgi dünyasında, bilginin depolanması, erişimi, kullanım yerleri ve paylaşımı gibi süreçleri etkin kullanabilmek için bilgisayar okuryazarı olmak gerekmektedir. Bundan dolayı bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığının bir parçası hatta ön şartı olarak gösterilmektedir (Kurbanoglu, 2010).

DİJİTAL OKURYAZARLIK

Dijital Okuryazarlık İle İlgili Tanımlamalar

2019 yılının aralık ayının sonuna doğru Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19 salgın hastalığı çok kısa sürede dünyada ki diğer ülkelere de sıçramıştır. Ülkeler daha fazla can kayıplarının yaşanmaması ve salgın hastalığın yayılmasını azaltmak için bazı tedbirleri hayata geçirmişlerdir. Bu tedbirlerden bazıları yurtdışına olan uçak seferlerini durdurmuşlardır. Yurtdışından gelen kişileri zorunlu karantinaya almışlardır ve sokağa çıkma yasaklarını getirmişlerdir.

Bu salgın döneminde ülkelerin Twitter, Instagram, Youtube sayfalarının ve web siteleri üzerinde daha sık kullanım yapıldığı gözlemlenmiştir. Eğitim sisteminde uzaktan eğitim ile derslere girilmiş (Skype, Zoom vb. aracılığıyla), dersler sekteye uğratılmadan yapılmıştır. Bu dönemde teknolojilerin kullanımının artması ile dijital okuryazarlık kavramının her zamankinden daha fazla öneme sahip olduğu anlaşılmıştır (Aldemir & Avşar, 2020).

Dijital okuryazarlık kavramı, kullandığımız akıllı cihazların hepsiyle birlikte ulaşılmak istenen bilgiyi anlamak, analiz etmek ve istenilen bilgiyi doğru ve kısa sürede bulma becerilerinden oluşan bu genel ifadeye dijital okuryazarlık denir.

Akıllı cep telefonları, tabletler, masaüstü ve dizüstü bilgisayarlar ile birlikte bu ağ cihazlarının kullanıcılarına sağladığı üretme ve aynı zamanda paylaşabilme yetisidir (İenstitu, 2020).

Dijital okuryazarlık 3 farklı aşaması bulunmaktadır.

Doğru Şekilde Kullanma: Bireylerin, teknolojik cihazları ne kadar iyi kullandığına bakılır. Teknik olarak ne kadar bilgi sahibi olduğuna ve yeterli becerilerini geliştirmesi bütünüdür.

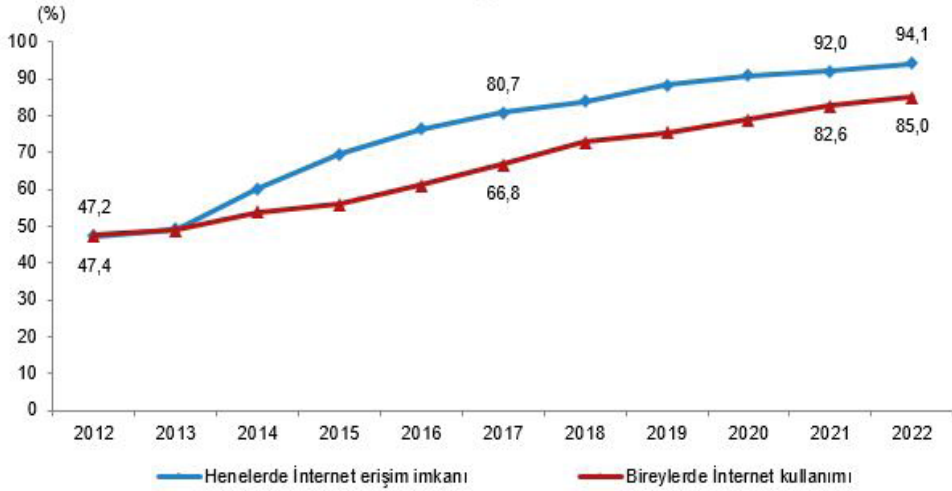
Kullandığını Anlayabilme: Dijital olayları doğru görmek kadar doğru anlamak da çok önemlidir. Anlama konusunda sadece bireysel olarak değil aynı zaman da toplumsal olarak da düşünmek ve buna göre hareket etmek gerekmektedir. Elde ettiğimiz bu anlama yetisi ile gelişen olaylara başka bir pencereden bakmamız daha kolay hale gelir.

Üretebilme Yetisi: Dijital okuryazarlığın son aşaması olan üretme yetisinde üretilen içeriğin toplumla iletişim kurabilmesi gerekmektedir. Üretimler; yazı yazma, video ve görsel hazırlamak vb. ağırlıklı şekilde yapılmaktadır. Dijital okur yazarlık kanadından üretimin yerini iyi şekilde tespit etmek lazımdır (İenstitu, 2020).

Dijital Okuryazarlığın Amacı ve Önemi

Yaşadığımız bu dijital çağ da teknolojik gelişmeler her geçen gün kendini yenileyerek güncellemektedir. Dijital bir okuryazar bu değişen teknolojik gelişmeleri yakından takip etmeli ve kendini bu doğrultuda sürekli geliştirmelidir. Bireyler gelişmeleri araştırmalı, sorgulamalı eksiklikleri varsa bunları gidermelidir. Günümüzde artık internet ağı olmadan işlemlerimizi sürdürmemiz mümkün değildir. Akıllı cep telefonları, bilgisayar, tablet gibi cihazlarda internet ağı üzerinden birçok işlemler yapılmaktadır. Ülkemizde internet kullanım oranının her geçen gün artmasıyla kişilerin hayatına sağladığı faydalarda paralel olarak artmaktadır.

Dijital okuryazarlığın amacı dijital sistemlerden maksimum fayda sağlamaktır. TUİK tarafından 2022 yılında ortaya koyulan araştırma sonucunda hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre; 2022 yılında hanelerin %94,1'inin evden İnternete erişim imkanına sahip olduğu gözlemlendi. Bu oran, geçen yıl %92,0 olarak tespit edilmiştir. Yine TUİK verilerine göre internet kullanım oranı, 16-74 yaş grubundaki bireylerde 2021 yılında %82,6 iken 2022 yılında %85,0 oldu. Erkeklerin İnternet kullanım oranının 2022 yılında %89,1 kadınların ise %80,9 olduğu görüldü. Aşağıda verilen tabloda 2012-2022 yılları arasında hanelerde ve bireylerde internet kullanım oranları yıllara göre verilmiştir (Tuik, 2022).

Şekil 1. Hanelerde İnternet Erişim İmkânı ve Bireylerde İnternet Kullanımı 2012-2022

KRİPTO PARALARA GENEL BAKIŞ

Para Kavramı ve Kripto Paranın Oluşum Süreci

Çalışmanın bu bölümünde para kavramı bütünüyle tartışılmakta ve kripto para birimlerinin tarihçesi, türleri ve özelliklerinden bahsedilmektedir.

Para Kavramı

İnsanlık tarihi eski taş devrinden başlayıp günümüze kadar gelmiştir. Avcılık toplayıcılık ile başlayıp insanların yerleşik hayata geçmesi ile birlikte tarımcılık faaliyetleri başlamış ürettikleri fazla ürünler ile değiş tokuş yaparak ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamışlardır. İnsanlar ilk başlarda deniz kabukları, hayvan derileri, arpa, buğday, fildişi, kılıç gibi o zamanlarda değerli kabul edilen eşyaları değiş tokuş da kullanmışlardır. Ancak insanlar için bu değiş tokuşun birçok zorluğu vardı. Sürekli yanlarında değiş tokuş yapacakları eşyaları taşımaları zordu. Ve insanlar değiş tokuş yapacakları zaman her iki tarafında karşılıklı olarak takas edilecek değerli şeylere ihtiyaçları olması olasılığı düşük olduğundan bazı sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Bu zorluğu Milattan Önce 7. yüzyılda Lidyalılar parayı bularak ortadan kaldırmıştır. Gümüş sikkeler bugün Türkiye'nin bulunduğu bölge civarında yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra paralar tunç, altın gibi değerli kabul edilen madenlerden yapılmış ve ülkeler de değişim aracı olarak metal paralar kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra madeni paraların ağır ve hantal olmasından dolayı büyük miktarda madeni para taşımak kolay olmadığından kâğıt paralar ortaya çıkmıştır. Sonra sürekli olarak gelişme göstererek para günümüze kadar gelmiştir (Ekşioğlu, 2017).

Emtia Para

Değeri yapıldığı maddelerden gelen paralara emtia paralar olarak denmektedir. Emtia paralar deniz kabukları, çay, inci, bakır, demir, gümüş, altın vb. birçok değişim

aracı tarih boyunca kullanılmıştır. Tarih boyunca en yaygın ve kabul görmüş paralar altın ve gümüş olmuştur.

Temsili Para

Nominal değeri ile reel değeri arasında fark olan paralardır. Tarih de altın ve gümüşün saklanması biriktirilmesi zorlaşmasından dolayı temsili paraya geçiş yapılmıştır. Temsili paraların üzerinde yazan rakamlar karşılığında altın ve gümüş ödeneceğini gösteren ödeme araçlarıdır. Bu ödeme aracı ticaretin gelişmesinde ve daha hızlı bir sürece girilmesinde önemli rol oynamıştır (Gümüş & Evlinoğlu, 2017).

İtibari Para

İtibari para genel anlamda bir devlet tarafından yasal olarak kararname ile çıkarılan paradır. Bu paraların değerli bir maden altın ya da gümüş gibi bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu paranın hem ekonomik hayatta hem de uluslararası mecralarda kabul görmesi için bu itibari parayı çıkaran otoriteye güven duyulması gerekmektedir. Bu paralar taklit edilmesi zor ve güven sağlayarak mal ve hizmet alınabileceği kağıttır (Mbn, 2022).

Dijital Para

Dijital paralar fiilen var olmayan ancak elektronik ortamda var olan paralardır. Dijital paralar elektronik ortamda saklanması istenildiği zaman transfer edilmesi gibi kullanıcılarına birçok kolaylık sağlamaktadır. Bu tarz yenilikler ve güvenlik önlemleri sayesinde günümüzde nakit para kullanımının önüne geçmiştir. Son zamanlarda adını sıkça duyduğumuz kripto paralar dijital paralara örnektir. Teknolojinin ilerlemesi ve dijital paraların kullanım yerleri gün geçtikçe artmasından dolayı kullanım oranları sürekli artmaktadır (Milliyet, 2022).

Kripto Para

Son dönemlerde en popüler konulardan birisi olan Bitcoin ve kripto paralar sadece Dünya’da değil ülkemizde de çok fazla ilgi odağı haline gelmiştir. Sürekli gelişen teknoloji sayesinde yeni bir sanal para sistemi olan kripto paralar insanların ilgi odağı haline gelmiştir. Sanal para birimlerinin popüler olduğu bu dönemde yatırım yapmak isteyenlerin kripto para sistemini iyi bilmeli ve araştırmalarını bu doğrultuda yapmalı yeterli bilgi birikimine sahip olduğu zaman yatırım yapılmalıdır. Kulaktan dolma bilgiler ile yatırım yapılması olası para kayıplarına neden olabilmektedir (İnci & Alper, 2018, s. 11-13).

İnsanların sürekli yeni bir keşif içinde olması, hızlı ve güvenli bir şekilde işlemlerini yapmak istemeleri kripto paraları ortaya çıkarmıştır. Kripto para genel olarak arkasında herhangi bir devlet ya da otoriteye bağlı olmadan mal ve hizmet faaliyetlerinin satın alınmasını mümkün kılmaktadır. Kripto para birimleri kriptografi adında matematiksel kodlar kullanılarak bir güvenlik dairesi etrafına alınır. Bu güvenlik dairesi kullanıcıların yaptıkları işlemleri, hesap kullanıcılarının

isimlerini ya da hesap bilgilerini, para transfer işlemleri gibi bilgileri sanal kodlar şeklinde kodlanır ve herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından incelenemez. Yalnızca bireylerin kontrolü dahilinde işlemler yapılır.

Bu güvenlik önlemlerinden ve hızlı parasal işlemlerin yapılmasından dolayı büyük firmalar, devletler ve yatırımcılar kripto paraya karşı olumlu görüşler sergilemektedirler. İlerleyen yıllarda kripto para birimlerinin paranın yerini tamamen alabileceği muhtemeldir yorumları yapılmaktadır. Birçok kripto para şu an kripto para borsalarında işlem görmektedir. Kripto paraların sayıları her geçen gün artmaktadır. En çok işlem gören ve en popüler olan 2 tanesi: Bitcoin, Ethereum'dur (Foder, 2022).

Kripto Para Birimlerinin Avantaj ve Dezavantajları

Dünyada ve ülkemizde kısa bir süre önce popülerliğe ulaşan kripto para birimleri gün geçtikçe popülerliğini artırmaktadır. Kullanıcı sayısının her geçen gün artması kripto para alım-satım yaparak gelir elde etmek isteyen kişilerin kripto paralar hakkında dikkat etmesi gereken avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu bilgileri verilecektir.

Kripto paranın birçok avantajı olduğu gibi dezavantajı da bulunmaktadır. Bu konu hakkında 2 başlık halinde avantaj ve dezavantaj konuları hakkında bilgiler verilecektir.

Kripto Paranın Avantajları

Kripto paraların yatırımcılarına sağlamış olduğu birçok avantaj vardır. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

- En önemli avantajı hızlı olmasıdır. Dakikalarca beklemek zorunda kalmamamız satım- alım işlemlerini nerede olursak olalım anlık yapabiliyor olmamız en büyük avantajları arasında söyleyebiliriz.
- Diğer bir avantaj ise işlemleri 7/24 yapabiliyor olmamızdır. Hafta sonlarında ve resmî tatillerde bile işlemlerimizin yapılabilir olunması.
- Kripto paralar herhangi bir devlet tarafından üretilmediği için regüle edilememektedir.
- Güvenlik ve gizlilik sistemi sayesinde kimlik bilgilerinin gizli tutulması.
- İki hesap arasında para transferinin olması ve aracılık giderleri ve işlem ücretlerinin uygun olması. Uluslararası para transferi yapılmasına olanak vermesi.
- Merkezi bir yapıya sahip olmadığı için gözetim ve denetim sisteminden bağımsız çalışmakta olup, kontrolü blok zinciri sistemi tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Kullanıcılar dijital cüzdanlarında kripto para bulundurdıklarında herhangi bir hesap işletim ücreti ödemek zorunda değildir.

- İşlem limitinin olmaması.
- Kripto paralar herhangi ülkenin merkez bankasına bağlı olmadığı için o ülkede olan ekonomik kriz ya da oluşabilecek bir ekonomik krizden etkilenmemesi.
- İşlem yapıldığında hatalı bir hesaba para transferi yapıldığında iadesi söz konusu değildir. Örneğin bankadan yanlış bir hesaba EFT yapıldığı zaman iptal edilebilir ancak kripto para transferinde iptal yoktur.
- Kolay taşınabilir olması örneğin milyarlarca dolar Bitcoin tek bir hard disk ile taşınabilir olması.

Kripto Paranın Dezavantajları

Yatırımcılar kripto para sistemlerinin dezavantajlarını bilmesi için aşağıda kripto paraların dezavantajlarından örnekler verilmiştir.

- Sistem tamamen elektronik ortamda olduğu için siber saldırı gibi durumlar söz konusu olabilir.
- Kripto paraları ile ilgili bir sorunla karşılaştığımız zaman oluşabilecek bir sorunda yasal haklardan yararlanmamız çok zordur.
- Terör, uyuşturucu vb. yasadışı faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin aklanmasında kullanılabilir.
- Henüz sınırlı sayıda ülkelerin kripto parayı tanıyor olması.
- Herhangi bir denetleyici kurum olmadığı için fiyatlar değişkendir. Anlık artış ve inişler tehlikeli olabilir.
- Bitcoin madenciliği yapılırken çok fazla miktarda elektrik tüketimine sebep olmaktadır. Bu da bazı ülkelerin enerji kaynaklarını tükettiği için madencilik faaliyetlerinin yasaklanabilir olması dezavantajları arasında gösterilebilir.

KRİPTO PARA ÇEŞİTLERİ

Şu anda kripto para borsasında binlerce kripto para işlem görmektedir. Her geçen gün bu sayı artmaktadır. Öncelikle her kripto paranın kendine özel bir sembolü ve kısaltması vardır.

Bitcoin (BTC)

Dünyamızda son zamanlarda adını sıkça duyduğumuz Bitcoin(BTC) hakkında birçok değişik yorumlar yapılmaktadır. Kimilerine göre bir balon, kimisine göre saadet zinciri kimileri de dijital para yorumlarını yapmaktadır. Birçok farklı tanımlamalar olmasına rağmen dünya çağında popülerliği her geçen artmaktadır. İlk ortaya çıkan sanal para olması ve en çok kullanıma sahip olması nedeniyle kripto paraların öncüsü olarak kabul edilir.

İlk olarak Bitcoin 2008 yılının sonuna doğru Satoshi Nakamoto adında kişi ya da kişiler tarafından çevrimiçi E-mail listesinde duyurulmuştur. Daha sonra Satoshi, Bitcoin teknolojisinin gelişmesi ve çalışma prensiplerini, güvenlik sistemini ve diğer işleyiş süreçlerini anlatan 9 sayfalık “Bitcoin: A Peer-to-Peer

Electronic Cash System” yani “Bitcoin Eşler Arası Elektronik Nakit Sistemi” adlı makale yayınlamıştır (Cini, 2019). İlk işlem yapılması ise 12 Ocak 2009 tarihinde Nakamoto’dan Hal Finney adlı bir yazılımcıya 10 adet Bitcoin gönderilmesi ile başlamıştır.

Ethereum

Bitcoin den sonra en çok piyasa değerine sahip olan ikinci kripto paradır. Altcoin olarak görünse de aslında diğer altcoinlerle karşılaştırıldığında birçok yenilik içerdiği görülmektedir. Ethereum, (ETH) kısaltmasını kullanmaktadır.

Ethereum ilk olarak 2013 yılında ortaya bir fikir olarak çıkmıştır. Bunun akabinde 2014 yılına kadar yazılım, donanım ve güvenlik sistemleri geliştirilmiş, 2015 yılında ise kurucusu Vitalik Buterin tarafından Kuzey Amerika Bitcoin Konferansında duyurusu yapılarak tanıtılmıştır. Tanıtıldığı tarihten itibaren piyasada işlem görmeye başlayan Ethereum 12 milyon adet ile sanal para dünyasına ilk adımını atmıştır. Çok kısa süre içerisinde popüler hale gelmiştir. Ethereum ile Bitcoin arasında birçok farklılık vardır. Bitcoin’de yapılabilecek işlemler kısıtlı iken, Ethereum alt yapısı ile birçok yenilik geliştirilmiştir. Yeni yazılımlar yeni altcoin üretim sistemi gibi birçok yenilikler eklenmiştir. Bitcoin’de madencilik işlemleri kullanılan donanım gücüne göre kazanç sağlarken, Ethereum madenciliğinde ise üretim yapan madenciler arasından denge gözetilmektedir. Bitcoin’de sistemler arasında tek blokun oluşması yaklaşık 10 dakika sürmektedir. Ethereum’ da ise bu süre 15 saniye olduğundan işlemlerin yapılma süreci çok daha kısadır (Bitlo, 2022).

Ripple

Ripple popüler olan altcoinlerden bir tanesidir. 2012 yılında piyasaya sürülmüştür. XRP, diğer kripto paralara göre düşük fiyatlı olarak işlemlerine devam etse de 2017 yılı ve sonrasında yükselişe başlamıştır. Ripple, kullanıcıları ile bankalar arasında ödeme işlemlerini kolaylaştırmayı hedef atmıştır. Bu hedef sayesinde ise bankaların düşük maliyetler ile işlem yapılmasına olanak sağlamıştır. Bitcoin’den daha düşük işlem maliyetine sahiptir. Kısa sürede para transferleri yapıldığı için büyük şirketler ve bankalar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Ripple’nin diğer coinlerden farkı ise belirli bir merkeze bağlı olan kripto paradır. Yapılan işlemlerde blokzinciri matematiksel sistemi üzerinde işlem yapılmasına rağmen şirket tarafından defterler kontrol edilmektedir. Kurumsal bir merkeze sahip olmasından dolayı hem kullanıcılara hem de firmalar için bir güven ortamı sağlamıştır. Ripple birkaç yıl önce hacim olarak ilk sıralarda yer alırken 2020 yılında açılan dava sonucu değer kayıpları yaşamıştır (Kesebir & Günceler, 2019, s. 617).

Türkiye’de Kripto Para Borsaları

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kripto paralara ilgi sürekli bir artış söz konusu bu para birimlerinden kazanç sağlamak ya da kar elde etme düşüncesiyle kripto paraya olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de kripto

para borsalarına olan ihtiyaç artmış ve bu ihtiyacı gidermek için sürekli olarak çalışmalar başlamıştır. Türkiye’de de kripto para kullanıcıları için hizmet veren borsalar bulunmaktadır. Ayrıca her geçen gün bu kripto para borsalarına bir yenisi eklenerek popülerliğini devam ettirmektedir. Kripto para borsalardan bazıları BtcTurk, Paribu, Icrypex, Binance, bitlo vb Türkiye’de kullanılan birçok kripto para borsası bulunmaktadır (Özcan, 2019).

Btcturk

BtcTurk 1 Temmuz 2013 tarihinde kurulmuştur. Türkiye’nin ilk, dünyanın ise 4. kripto para alım satım platformudur. BtcTurk’un vizyonu hızlı ve güvenli işlem yapılmasıdır. Bu bağlamda sürekli güvenlik önlemlerini geliştirmekte ve uluslararası denetim şirketleri tarafından denetime tabi olmaktadır. BtcTurk’de 7/24 işlem yapılabilen ve istenildiği zaman Türkiye’deki banka hesaplarına veya anlaşmalı ödeme kuruluşlarına bağlı hesaplarına Türk lirasını transfer edilebilmektedir.

BtcTurk 7/24 canlı destek veren uzman ekipler bulunmaktadır. Ayrıca Türk milli takımlarına sponsor olması gibi sponsorlukları anlaşmaları bulunmaktadır (BtcTurk, 2022).

8 Nisan 2021 tarihinde BtcTurk’un 3 milyondan fazla kullanıcısı olduğu açıklanmıştır. Kripto paraların alımı ve satımı bilgisayarların yanı sıra mobil aygıtlar aracılığıyla da yapılabilir.

Paribu

Paribu, 2017’de kullanıma sunulmuştur. Paribu, Kripto para alım satım platformudur. Paribu, 2015’te ön hazırlık çalışmalarına başlamıştır. 2016’da kurulmuş, 14 Şubat 2017’de halkın kullanımına açılmıştır. Paribu, Türkiye’nin en yüksek hacimli dijital varlık işlem platformudur. Hızlı ve tümüyle güvenli olarak Bitcoin (BTC) olmak üzere birçok kripto para için alım satım işlemine aracılık eden Paribu, 14 Şubat 2017’de kullanıma açılmıştır. Paribu’nun CEO’su Yasin Oral’dır. Paribu, Türk Lirası ile kripto para alış veya satış işlemleri yapılabilen bir kripto para borsasıdır (Pribulog, 2022).

Binance

Dünya’da en çok kullanılan kripto para borsalarından biri olan Binance borsasının merkezi Malta’da bulunmaktadır. Birçok kripto paranın alınıp satıldığı borsa Türkiye’de de büyük ilgi görmektedir. 2018 yılı verilene göre Binance borsası Dünya’da işlem gören diğer kripto para borsalarına göre işlem hacmi ve kullanıcı sayısı bakımından en büyük borsa olarak rahiplerinin geride bırakmayı başarmıştır. Hem internet sitesi hem de mobil uygulama aracılığı ile alım satım yapılabilir.

Binance’de üyelik açıldıktan sonra Binance TR hesabı otomatik olarak oluşmaktadır. Daha sonra Binance TR hesabı ile Türkiye’deki anlaşmalı bankalarla anlık olarak alım satım yapılabilir (İyi Öneri, 2022).

Icrypex

2018 yılında Gökalp İçer tarafından kurulan en çok tercih edilen Türk kripto para borsalarından biridir. Icrypex borsasının diğer borsalardan ayıran önemli özelliği soğuk depolama sisteminin olmasıdır. Borsa üzerinden yaptığımız alım satımlar fiziksel bir ortamda herhangi bir ağa bağlı olmadan saklanmasıdır. Borsaya yapılabilecek herhangi bir siber saldırıda kripto para birimlerinin kaybedilmesini engeller. Düşük komisyon ve güvenlik önlemlerine verilen önem sayesinde kullanıcıların çok tercih ettiği kripto para borsasıdır. Borsaya üye olurken e-posta ve şifreden hariç en az bir doğrulama daha yapıldıktan sonra borsada işlem yapılması mümkün olmaktadır (Business 2 Community, 2022).

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlığı ile Bitcoin kullanım durumlarının değerlendirilmesindeki ilişkiyi tespit etmektir.

Bu doğrultuda Erzurum Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden lisans, yüksek lisans ve doktora programında öğrenim gören öğrencilerden anketi cevaplamaları istenmiştir. Çalışmanın sonucunda, mevcut durumun belirlenmesi ve öğrencilere ankette soru olarak kendilerine yöneltilen çeşitli özellikleri bakımından uyum düzeylerinin birbirlerinden farklılık arz edip etmediğini belirlemek hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda, ortada çıkan sonuçların incelenip öğrencilerinin dijital okuryazarlığı ile Bitcoin kullanım durumları arasındaki ilişkinin sonucunda öğrencilere yol gösterecek öneriler oluşturulması çalışmanın nihai amacıdır.

Çalışmanın Kapsamı Ve Sınırları

Çalışma anketi Erzurum Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma anketi, 2022 yılının Şubat ve haziran ayları arasında hedef kitle tarafından cevaplandırılmış olup, bu zaman aralığında elde edilen cevaplar araştırmanın zaman açısından kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın sağlıklı sonuçlar sunması açısından, cevaplayıcılara zaman kısıtı uygulanmamıştır.

Araştırma Metodu ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırma konusu ile ilgili literatür taramasının akabinde oluşturulan ve güvenlik testi yapılan bir ankete dayandırılmaktadır.

Anketin içeriği, dijital okuryazarlık ölçeği ve Bitcoin ile ilgili unsurlardan oluşmaktadır.

Anket soruları demografik sorular ile başlayıp dijital okuryazarlık ölçeği ve bitcoin soruları olarak 5'li likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır.

Anket uygulaması, Erzurum Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde yürütülmüş olup internet ortamında hazırlanan anketler, e-posta ve cep telefonu aracılığı ile öğrencilere gönderilmiştir.

Öğrencilerden anketi elektronik ortamda doldurmaları, gerekli dikkat ve özeni göz önüne alarak gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtacak şekilde soruların hepsinin cevaplandırılması rica edilmiştir. Öğrenciler tarafından tamamlanan anketlerin cevapları elektronik veri toplama ortamında cevaplar otomatik olarak aktarılmıştır. Elektronik ortamda toplanan bu verilerin kopyalanıp yapıştırılabilir nitelik taşıması, verilerin SPSS programına aktarılırken hatasız olarak veri girişlerinin yapılmasına olanak sağlamıştır.

Anket cevaplarının süresi öngörülmemekle birlikte, ortalama her bir anketin cevaplama süresi tahmini olarak 7 dakika sürmüştür.

Anketlerin güvenilirlik analizi sonucu Cronbach's Alpha değeri 0,956 olarak bulunmuş olup, veriler en üst düzeyde güvenilir olarak belirlenmiştir (Özdamar, 2004).

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları ankette yöneltilen ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini gösteren istatistiki sonuçlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bulguların normal dağılıma uyup uymadığına yönelik test sonuçları verilerek, parametrik olmayan analiz yöntemlerine ihtiyaç durumu tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulguları demografik bilgilerin bağımsız değişken olarak kullanılmasıyla, bağımsız değişkenler açısından öğrencilerinin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım durumlarının değerlendirilmesi arasındaki ilişkinin farklılıklar içerip içermediği ile de sürdürülmüştür.

Aritmetik ortalama değerleri, Erzurum Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden lisans, yüksek lisans ve doktora programında öğrenim gören üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım durumlarının değerlendirilmesi arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılan değerlerdir. Çalışmada likert ölçek kullanılmış olup, ölçek değerleri aşağıdaki değerlendirme düzeylerini ifade etmektedir.

- 1: Kesinlikle katılmıyorum
- 2: Katılmıyorum
- 3: Kararsızım
- 4: Katılıyorum
- 5: Kesinlikle katılıyorum

Aşağıdaki tablo da tüm ifadelere ilişkin öğrenciler tarafından yapılan değerlendirmelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri birlikte verilmiştir. Tablonun en sağ tarafında ise aritmetik ortalama değerlerine bağlı olarak ortaya çıkan değerlendirmenin anlamı yer almaktadır.

Tablodan da görülebileceği üzere aritmetik ortalama değerlerine göre yapılan değerlemede 19 tane kararsız değerlendirilmesi ortaya çıkmıştır. Bu durum

öğrencilerin olumlu ya da olumsuz görüşü netleştiremediğinin bir diğer ifadesidir. 21 ifadeye ise “katıldıklarını” ifade ederken, 2 ifadeye “kesinlikle katıldığı” ifade etmişler ve son olarak da 2 ifadeye “katılmadıklarını” belirtmişlerdir.

Aritmetik ortalama değerlerine göre öğrenciler hiçbir ifadeye “kesinlikle katılmıyorum” düzeyinde değerlendirme sonucuna erişmemizi sağlayacak görüş belirtmemişlerdir.

Tablo 1: Aritmetik ortalama-Standart Sapma Değerleri ve Değerlendirmeler

İfadeler	Aritmetik ortalama değeri	Standart sapma değeri	Değerlendirme
İfade 1	3,4762	1,33136	Katılıyorum
İfade 2	4,0032	1,09863	Katılıyorum
İfade 3	3,9143	1,10397	Katılıyorum
İfade 4	4,1270	1,05414	Katılıyorum
İfade 5	4,1429	0,97838	Katılıyorum
İfade 6	4,0603	1,10277	Katılıyorum
İfade 7	3,9556	1,04268	Katılıyorum
İfade 8	3,7556	1,17590	Katılıyorum
İfade 9	3,6635	1,14315	Katılıyorum
İfade 10	2,9333	1,33974	Kararsız
İfade 11	3,3429	1,30771	Kararsız
İfade 12	3,5270	1,24987	Katılıyorum
İfade 13	2,8540	1,44019	Kararsız
İfade 14	4,2730	1,00717	Kesinlikle katılıyorum
İfade 15	3,7810	1,18360	Katılıyorum
İfade 16	3,9206	1,14965	Katılıyorum
İfade 17	3,5079	1,30253	Katılıyorum
İfade 18	4,2286	1,01821	Kesinlikle katılıyorum
İfade 19	4,1302	1,06128	Katılıyorum
İfade 20	2,4381	1,28631	Katılmıyorum
İfade 21	2,4921	1,31954	Katılmıyorum
İfade 22	3,8603	1,12280	Katılıyorum
İfade 23	3,7778	1,15990	Katılıyorum
İfade 24	4,1238	1,03162	Katılıyorum
İfade 25	4,1714	1,04171	Katılıyorum
İfade 26	2,6508	1,32298	Kararsız
İfade 27	3,2508	1,36048	Kararsız
İfade 28	3,2952	1,27886	Kararsız
İfade 29	3,6063	1,20665	Katılıyorum
İfade 30	3,8540	1,18548	Katılıyorum
İfadeler	Aritmetik ortalama değeri	Standart sapma değeri	Değerlendirme
İfade 31	3,1111	1,42444	Kararsız

İfade 32	3,0476	1,37573	Kararsız
İfade 33	2,8000	1,38279	Kararsız
İfade 34	2,7429	1,39628	Kararsız
İfade 35	3,0095	1,45306	Kararsız
İfade 36	2,8476	1,39686	Kararsız
İfade 37	2,7143	1,29709	Kararsız
İfade 38	3,2476	1,38081	Kararsız
İfade 39	2,6921	1,37902	Kararsız
İfade 40	2,9079	1,43692	Kararsız
İfade 41	2,7302	1,41429	Kararsız
İfade 42	3,5175	1,27526	Katılıyorum
İfade 43	2,7841	1,22256	Kararsız
İfade 44	2,6159	1,09504	Kararsız

Aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri bulunduğundan sonra araştırma kapsamında her bir bağımsız değişken açısından üniversite öğrencilerine yöneltilen ifadeler için farklılık analizi yapılması planlanmıştır. Bu amaçla öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluk testleri yapılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığının belirlenmesi akabinde her bir bağımsız değişken dikkate alınarak hipotezler belirlenmiş ve analizler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan testler sonucunda normal dağılıma uygunluk değerlerine göre tüm ifadeler $p < 0,05$ olduğundan veriler normal dağılıma uymamaktadır. Bu nedenle verilerin analizi için parametrik olmayan istatistik testlerinden; iki seçeneekli bağımsız değişkenler için Two Independent Samples (Mann-Whitney) testi, ikiden çok seçeneekli bağımsız değişkenler için ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Cinsiyet bilgilerine göre farklılık analizi Mann-Whitney testi ile yapılmıştır. Ankette erkek ve kadın olmak üzere iki seçenekte tespit edilen bağımsız değişkenin hipotezleri aşağıdaki şekildedir.

H_0 = Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişki değerlendirilmesinde erkek ve kadın değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmamaktadır.

H_1 = Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişki değerlendirilmesinde erkek ve kadın değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan testler sonucunda cinsiyet bilgilerine göre farklılık analizi sonucunda toplam 21 soruda hipotez kabul edilmiş 23 soruda ise hipotez reddedilmiştir.

Yaş aralığı bilgilerine göre öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde farklılık analizi Kruskal-Wallis testi ile yapılmıştır. Yaş aralığı 25 yaş altı, 25-40 yaş arası ve 41 yaş üstü olarak 3 seçenek şeklinde tespit edilen bağımsız değişkenin hipotezleri aşağıdaki şekildedir.

H0= Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde yaş aralığı farklı olan öğrencilerin değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmaktadır.

H1= Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde yaş aralığı farklı olan öğrencilerin değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmamaktadır.

Yaş aralığına göre yapılan testler sonucunda toplam 8 ifadenin değerlendirilmesinde hipotez kabul edilmiş, 36 ifade de ise reddedilmiştir.

Eğitim düzeyi bilgilerine göre öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde farklılık analizi Kruskal-Wallis testi ile analiz yapılmıştır.

Eğitim düzeyleri lisans, yüksek lisans ve doktora olarak 3 seçenek şeklinde tespit edilen bağımsız değişkenin hipotezleri aşağıdaki şekildedir.

H0= Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişki değerlendirilmesinde eğitim düzeyi farklı olan öğrencilerin değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmaktadır.

H1= Öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile bitcoin kullanım oranı arasındaki ilişki değerlendirilmesinde eğitim düzeyi farklı olan öğrencilerin değerlendirmeleri arasında farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan testler sonucunda eğitim düzeyi bilgilerine göre farklılık analizi sonucunda 9 ifadenin değerlendirilmesinde hipotez kabul edilmiş, 35 ifade de ise hipotez reddedilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma kapsamında kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde, Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin demografik özellikleri elde edilmiştir. Anket bölümünün ikinci bölümünde, katılımcıların dijital okuryazarlık algılarını ölçmek amacıyla 2020 yılında Serkan Bayrakçı tarafından geliştirilen “dijital okuryazarlık ölçeği” kullanılmıştır. Anket formunun üçüncü bölümünde ise Bitcoin kullanımı sorularına yer verilmiştir. Erzurum ilinde bulunan Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden 315 katılımcı ile araştırma yapılmıştır.

Araştırma kapsamında Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dijital okuryazarlığı ile Bitcoin kullanım durumlarının değerlendirilmesine yönelik ilişkinin tespiti için analizler yapılmıştır. Bu doğrultuda hipotezler kurulmuş ve test edilmiştir.

Dijital okuryazarlık ölçeği ve Bitcoin soruları için normal dağılıma uygunluğu testi için Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normal dağılıma uygunluk testi yapılmış ancak belirlenen önem düzeyinde ölçüklerin normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak normal

dağılıma uygun olmadığı tekrar tespit edilmiştir. Bu nedenle verilerin analizi için parametrik olmayan istatistiki testlerden; iki seçenekli bağımsız değişkenler için Two Independent Samples (Mann-Whitney) testi, ikiden çok seçenekli bağımsız değişkenler için ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Araştırma katılımcılarının %50,8'i (160 kişi) erkek, %49,2'si (155 kişi) ise kadındır. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde ise en çok katılımın 25 yaş altı grubu %51,1'i (161 kişi) olduğu tespit edilirken 25-40 yaş aralığında %41'i (129 kişi) katılımcı ve en az katılımcı 41 yaş üstü %7'lik kısım (25 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise en çok katılımcının olduğu %76,8'i (242 kişi) lisans eğitimi alırken, %16,2'si (51 kişi) yüksek lisans eğitimi alıyor, %7'si (22 kişi) doktora eğitimi aldığı tespit edilmiştir.

Parametrik olmayan testlerin ortaya koyduğu sonuçlar değişik ifadeler açısından bağımsız değişkenlerin arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Yukarıda farklılık gösteren soruların hepsi açıklamıştır.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık bilgilerini ölçmek için kullanılan ölçek sorularına öğrenciler genel olarak dijital okuryazarlığın bilincinde oldukları saptanmıştır. Dijital okuryazarlık sorularının geneline katıldıklarını belirtmişlerdir.

Cinsiyetler arası karşılaştırma yapıldığı zaman erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla bilgisayar sistemlerine çok daha fazla vakıf oldukları ve Bitcoin hakkında kadınlara nazaran daha fazla bilgi sahibi oldukları saptanmıştır.

Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesinde kullandığımız eğitim düzeylerine göre yapılan testler sonucunda yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin lisans öğrencilerine kıyasla daha fazla dijital okuryazarlık oranına sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca Bitcoin hakkındaki bilgi düzeylerinde ise lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin doktora öğrencilerine kıyasla Bitcoin hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları saptanmıştır. Bu farklılıklar ankete katılan doktora öğrencilerinin sayılarının az olmasından da kaynaklanmış olabilir.

Yaş gruplarına göre yapılan analiz sonuçlarına göre ise 25 yaş altı öğrencilerin 25- 40 yaş arası ve 41 yaş üzeri öğrencilere kıyasla Bitcoin hakkında ki bilgileri diğer yaş grupları öğrencilerine göre daha kısıtlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin sorulara vermiş oldukları cevaplar dikkate alındığında dijital okur yazarlık sorularının geneline "katıldıklarını" ifade etmişlerdir. Ancak Bitcoin hakkında ki sorulara genellikle "kararsız" oldukları ve Bitcoin'in riskli bir yatırım aracı olarak gördüklerini ayrıca Bitcoin ile ilgili çok fazla bilgilerinin olmadığı saptanmıştır. Tüm bu cevaplar karşılığında dijital okuryazarlık ile Bitcoin kullanımı arasında herhangi bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Literatürde ve yapılan ampirik çalışmada ele alınan boyutların dikkate alınmasıyla aşağıdaki öneriler oluşturulmuştur.

- Öğrencilere Bitcoin ve yapısı hakkında bilgilendirici eğitim programlarının oluşturulması,
- Üniversite öğrencilerinin Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde, günlük hayatımızın her bölümünde, hatta gelecekte meslek hayatlarında kullanmaları için dijital okuryazarlık kavramlarına ait derslerin bölüm müfredatlarına eklenmesi sağlanabilir.
- Kadın öğrencilerin bilgisayarlar hakkında teknik ve sistematik bilgilerinin geliştirilmesi için onları bu konulardaki eksikliklerini destekleyecek ders içerikleri verilmesi sağlanabilir.
- Araştırmanın sonucunda öğrencilerinin genel olarak Bitcoin hakkında bilgisinin sınırlı ve eksik olduğu bulunduğu için öğrencilere Bitcoin'in yapısı ve işleyişi hakkında dersler verilerek öğrencilere eksikliklerinin giderilmesi konusunda destek sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, C., & Avşar, M. N. (2020). "Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 148-169. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1128105> (Erişim Tarihi: 25.09.2022).
- Bitlo (18.03.2022). <https://www.bitlo.com/rehber/ethereum-nedir> (Erişim Tarihi: 19.04.2022).
- BtcTurk (09.02.2022). <https://pro.btcturk.com/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 30.07.2022)
- Business 2 Community (20.09.2022). <https://www.business2community.com/tr/kriptopara/en-iyi-turk-kripto-para-borsalari> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)
- Cini, E. (12.12.2019). *Bitcoin Org*: https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_tr.pdf (Erişim Tarihi: 18.01.2022).
- Ekşiöğlü, E. (2017). *Elektronik Para Kullanımının Ekonomik Etkileri (Türkiye Üzerinde Bir Uygulama)*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foder (02.01.2022). <https://www.fo-der.org/kripto-para-nedir/> (Erişim Tarihi: 12.05.2022).
- Gümüş, U. T., & Evlimoğlu, U. (2017). "İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme". *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 167-183.
- Iienstitu (29.03.2020). <https://www.iienstitu.com/blog/dijital-okuryazarlik-nedir> (Erişim Tarihi: 24.09.2022).
- İnci, S., & Alper, İ. (2018). *Bitcoin devrimi*. Ankara: Elma Yayıncılık.
- İyi Öneri (09.02.2022). <https://iyioneri.com/bitcoin-siteleri/> (Erişim Tarihi: 22.07.2022).
- Kesebir, M., & Günceler, B. (2019). "Kripto Para Birimlerinin Parlak Geleceği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(17), 605-625.
- Kurbanoglu, S. (2010). "Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz". *Türk Kütüphaneciliği*, (24), 742.
- Küçükali, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı: Atatürk Üniversitesi örneği. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(13), 531-546.
- Küçükali, A. & Çınar, O. (2020). Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 24 (4) , 1633-1654 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ataunisobil/issue/59389/808013>
- Mbn (05.01.2022). <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/flat-money/> (Erişim Tarihi: 10.04.2022).
- Milliyet (09.09.2022). <https://www.milliyet.com.tr/egitim/dijital-para-nedir-ne-ise-yarar-dijital-paranin-kripto-paradan-farki-nedir-6762036> (Erişim Tarihi: 30.09.2022).
- Özcan, D. (2019). *Blokzincir Mimarisi ve Merkezi Olmayan Uygulamalar*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Özdamar, K. (2004). "Çok Değişkenli Analizler". *Kazım içinde, Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2* (s. 615). Ankara: Kaan Kitapevi.
- Pribulog (02.09.2022). <https://www.paribu.com/blog/paribu-rehberi/paribu-nedir/> (Erişim Tarihi: 09.10.2022)
- TUİK (26.08.2022). [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587) (Erişim Tarihi: 26.09.2022).
- Ulusoy, A. (2018). *Dijital Medya Okuryazarlığı, Gereksinimler ve Yenilikçi Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulusoy, A., & Bostancı, M. (2014). "Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü". *International Journal of Social Science*, (28), 560-569.

ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Araştırmada etik kurallar gereğince elde edilen veriler ilgili araştırma kapsamında dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Araştırmanın bilimsel nitelik taşıyor olması nedeniyle gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtacak şekilde cevaplarınızı oluşturmanız beklenmektedir. Araştırma sürecine katkılarınızdan ötürü teşekkür eder saygılar sunarım.

Muhammed Raşit Halıcı

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Yüksek Lisans Öğrencisi

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. **Cinsiyet:** () Kadın () Erkek
2. **Yaş:**
3. **Eğitim Durumu:** () Lisans () Yüksek Lisans () Doktora

	DİJİTAL OKURYAZARLIK ÖLÇEĞİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
		1	2	3	4	5
Etik ve Sorumluluk	Günlük hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da kişisel veya yasal haklarımın (mahremiyet, telif, konuşma özgürlüğü vb.) devam ettiğinin farkındayım.					
	Çevrim içi ortamlarda kendimin ve başkalarının kişisel verilerini (fotoğraf, adres, aile bilgileri vb.) korumak için nasıl davranmam gerektiğini bilirim.					
	Çevrim içi ortamlarda eriştiğim bilgilerin doğru olup olmadığını farklı kaynaklardan sorgulayabilirim.					
	Çevrim içi ortamlarda siber zorbalık (aşağılama, küfür, nefret söylemi vb.) ve istismar gibi davranışların etik ve yasal sorumluluklarının farkındayım.					
	Bilişsel ve ahlakî gelişime uygun olan dijital oyunları ve içerikleri ayırt edebilirim.					
	Çevrim içi ortamlarda yaptığım her şeyin kaydedildiğinin farkındayım.					
	Dijital ortamlarda telif haklarının ihlalinden doğabilecek etik ve yasal sorumlulukların farkındayım.					
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	Lisanslı yazılım, demo yazılım, korsan yazılım, kötü amaçlı yazılım ve crack kavramlarının ne olduğunu bilirim.					
	Donanım ve yazılım teknolojilerinin ne olduğunu bilirim.					
	Bilgisayarına işletim sistemini kurabilirim/format atabilirim.					
	Bilgisayarına ya da diğer elektronik cihazlarına yazılım veya program yükleyebilirim.					
	Torent, İnternet, World Wide Web (WWW) ifadelerinin ne anlama geldiğini bilirim.					
	Yasaklı İnternet sitelerine erişmek için cihazların proxy/dns ayarlarını değiştirebilirim.					

Günlük Kullanım	E-Devlet uygulamalarını (MHRS, UYAP, vergi&ceza sorgulama vb.) etkin kullanabilirim.					
	Bulut bilişim teknolojilerini (Google Drive, iCloud, Dropbox vb.) günlük hayatta etkin kullanabilirim.					
	Mobil cihazlarda takvimi sadece tarihe bakmak için değil; aynı zamanda anımsatıcı, not alma, etkinlik oluşturma vb. işler için de kullanabilirim.					
	Çevrim içi ortamlarda “video yüklemek/canlı yayın yapmak” gibi etkinliklerde bulunabilirim					
	Rezervasyon, alışveriş, adres bulma vb. gündelik pratiklerde dijital teknolojileri etkin kullanabilirim.					
	Kullandığım bir web sayfasını sık kullanılanlara veya yer imlerine ekleyebilirim.					
Profesyonel Üretim	Dijital teknolojilere dayalı yazılım/uygulama geliştirebilirim.					
	Programlama dillerinden (Java, C, Visual Basic, PHP, vb.) en az birini kullanabilirim.					
Gizlilik ve Güvenlik	Uygulamaların kişisel bilgilerime (konum, rehber, kamera vb.) erişimini kısıtlamayı bilirim.					
	İstenmeyen/spam epostaları ve oltalama mesajları tanıyıp engelleyebilirim.					
	Sosyal ağlardaki paylaşımlarımda ve profilimdeki gizlilik/güvenlik ayarlarını değiştirebilirim.					
	Nasıl güçlü bir şifre oluşturacağımın farkındayım.					
Sosyal Boyut	Web tasarım sistemlerini (Weebly, Wordpress vb.) kullanarak İnternet sitesi tasarlayıp yayımlayabilirim.					
	Kendi blog sayfamda veya farklı bloglarda yazı yazıp, paylaşabilirim.					
	Dijital teknolojiler yardımıyla çeşitli imajları (fotoğraf, ses kaydı ve video vb.) değiştirip, yeni içerikler üretebilirim.					
	Alanımla ilgili en az bir tane yazılımı (Photoshop, SPSS, Premiere, Office Word vb.) etkili bir şekilde kullanabilirim.					

	Lütfen aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Bitcoin'in ne olduğunu bilirim.					
2	Bitcoin'in nasıl alınıp satılacağı hakkında bilgim var.					
3	Bitcoin'in yapısı hakkında bilgi sahibiyim.					
4	Bitcoin'in nasıl saklanacağını bilirim.					
5	Başkalarına nasıl Bitcoin transfer edileceğini bilirim.					
6	Bitcoin'in güncel değerini yaklaşık olarak bilirim.					
7	Eğer Bitcoin'im olursa onunla neler satın alabileceğimi bilirim.					
8	Bitcoin ile işlem yapmanın güvenilir olduğuna inanırım.					
9	Bitcoin ile işlem yapmanın karmaşık bir süreç olduğuna inanırım.					
10	Bitcoin ile işlem yapmayı düşünürüm.					
11	Bitcoin satın alacağım zaman nereye başvuracağımı bilirim.					
12	Bitcoin'le ilgili haberleri takip ederim.					
13	Bitcoin'in riskli bir yatırım olduğunu düşünürüm.					
14	Bitcoin işlemleri için internet ve teknoloji kullanımı güvenlidir.					
15	Bitcoin işlemlerinde kullanılan aracı kurumlar güvenlidir.					

COVID-19 SONRASI MEDİKAL TURİZMİN SAĞLIK YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Ferhat Onur AĞAOĞLU¹, Lokman Onur EKİNCİ²

GİRİŞ

Küreselleşmeyle ve uluslararası pazar aktörlerinin güçlenmesiyle birlikte birçok ekonomi özellikle iş performansı bağlamında rekabet edebilirliklerini yeniden düşünmeye zorlanmıştır. Ayrıca küresel rekabet yeni dönüşen pazarların ortaya çıkma potansiyelini artırmış, bunun sonucu olarak medikal turizm ortaya çıkmıştır. (Bernal,2007:84). Gelişmiş ülkelerde sağlık maliyetlerinin artması ve diğer birçok ülkede kaliteli tıbbi hizmetlere erişimdeki zorluklar, insanların kaliteli tıbbi hizmetlere erişmek için bir ülke içinde farklı şehirlere veya dünyanın farklı ülkeleri arasında seyahat ettiği medikal turizm endüstrisinin gelişmesine sebep olmuştur.

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan yeni koronavirüs hastalığı nedeniyle bütün dünya modern zamanların en kötü sağlık krizinin ortasında kalmıştır. Covid-19 sadece önemli bir hastalık olarak ortaya çıkmakla ve can kaybına neden olmakla kalmamış, bununla birlikte küresel çapta büyük problemlere neden olmuştur. Sağlık sektörü pandemi sırasında büyüme yaşarken, seyahatlerin kısıtlanması ve aksaması medikal turizmi olumsuz şekilde etkilemiştir. Pandemi sonrası medikal turizm kritik bir noktaya gelmiş, salgın dönemindeki uygulamaların bazılarının pandemiden sonra da devam etmesi hizmet alıcıların kararlarını farklı şekillerde etkilemektedir. Aşılama oranı arttıkça; medikal turizm amacıyla seyahat daha risksiz devam edecektir. Bunun yanında medikal turizm merkezleri, turistler için mevcut yapılarını değişen talep kalıplarıyla ve şartlarla uyumlu olacak şekilde regüle ederek hizmet vermeye devam etmektedir. Bütün bunların yanında politika yapımcıların ve sağlık yöneticilerinin rolü medikal turizmin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Sağlık yönetimi yönergeleri ve önlemleri pandemiden çıkarılan

1 Arş.Gör.Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, fagaoglu@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5366-6154.

2 Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, onur.ekinci@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5416-5797.

dersleri yansıttığı sürece, kötü tecrübelerin yaşandığı pandemi sonrası dönemde sağlık turistleri için destinasyon seçiminde sağlık turizmi için seyahat edenlere güvence sağlayacaktır.

Covid-19 ve Küresel Etkileri

Covid-19, küresel çapta insanların günlük yaşamlarını dramatik bir şekilde etkilemiş ve dünya ekonomisinde ciddi problemlere sebep olmuştur. Bu salgın aynı zamanda dünyanın her yerinde, insanların sosyal hayatını da etkilemiştir. Covid-19, DSÖ raporlarına göre 213 ülkenin tamamına yayılmış ve bu ülkelerin ekonomik ve sağlık sistemleri üzerinde major etkiler göstermiştir (Wang vd, 2020:269). Birçok ülke Covid-19'un yayılmasını önlemek için tesislerini, olanaklarını, eğitim kurumlarını, endüstriyel sektörlerini, günlük kullanım pazarlarını ve diğer pek çok faaliyetlerini kilitlemek zorunda kalmıştır. Farklı ticaret ve ticaret sektörleri bu enfeksiyondan ciddi şekilde etkilenmiştir. Bunların dışında sağlık hizmetleri, ekonomi ve sosyal yaşam üzerindeki bazı önemli etkiler ve kaygılar tartışılmıştır (Jin vd, 2020:7).

Sağlık Hizmetlerine Etkileri

- Şüpheli veya enfekte hastaların tanımlanması, izolasyonu ve tedavisindeki zorluklar,
- Tıbbi ve klinik personeline yüklenen aşırı yük,
- Diğer hastalıkları olan veya teşhis edilen hastaların Covid zannedilerek cehaletten etkilenmeleri,
- Aşırı yüklenen vakalar, tıbbi malzeme olanaklarının azalışı,
- Sağlık sigortalarına ve güvencelerine olan talebin yüksekliği,

Dünyada sağlık sektörü, Covid-19 pandemisinde tanı, tedavi ve hastalık önleme konularında zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Tıbbi sistemin işleyişi bir yük haline gelmiş ve diğer tıbbi sorunları olan hastalar ihmal edilmiştir. Doktorların ve diğer sağlık çalışanlarının yaşamları çok yüksek risk altında kalmıştır. İlaçlara olan talebin aşırılığı ve tıbbi tedarik zincirindeki yoğunluk sebebiyle kesintiye uğramıştır (Shang vd, 2021:9).

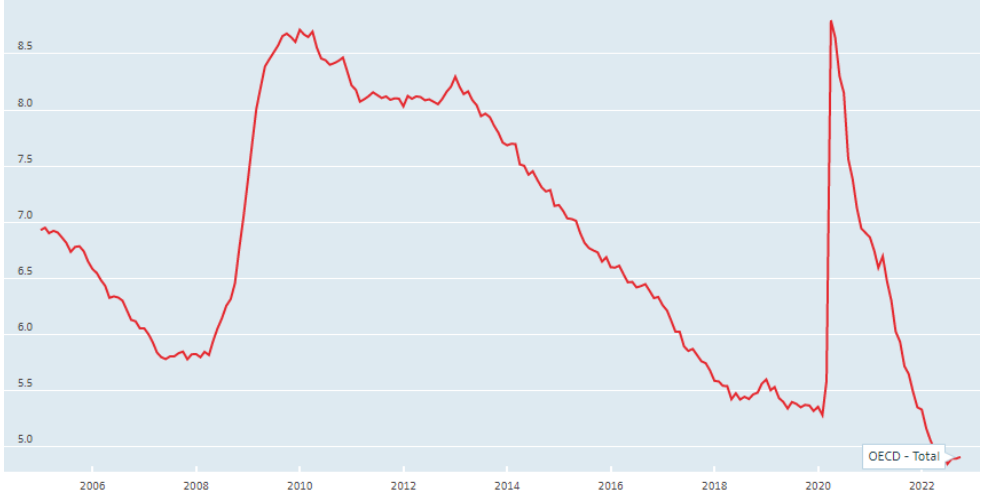
Ekonomik Etkiler

- Temel tüketim ürünlerinin üretimin yavaşlaması ve dağıtımının azalması.
- Esnek malzeme yelpazesinde bozulma.
- Ulusal ve küresel ticarete kayıp.
- Küresel pazarda yetersiz gelir.

Pandemiler, dünyanın dört bir yanındaki uluslar üzerinde kısa vadeli bir mali etkiye ve uzun vadeli bir ekonomik etkiye neden olmaktadır. Pandemiye dizginleme çabaları arasında karantina uygulamak, sağlık tesislerini hazırlamak, bulaşıcı vakaları izole etmek ve halk sağlığı kaynakları, insan kaynakları ve uygulama

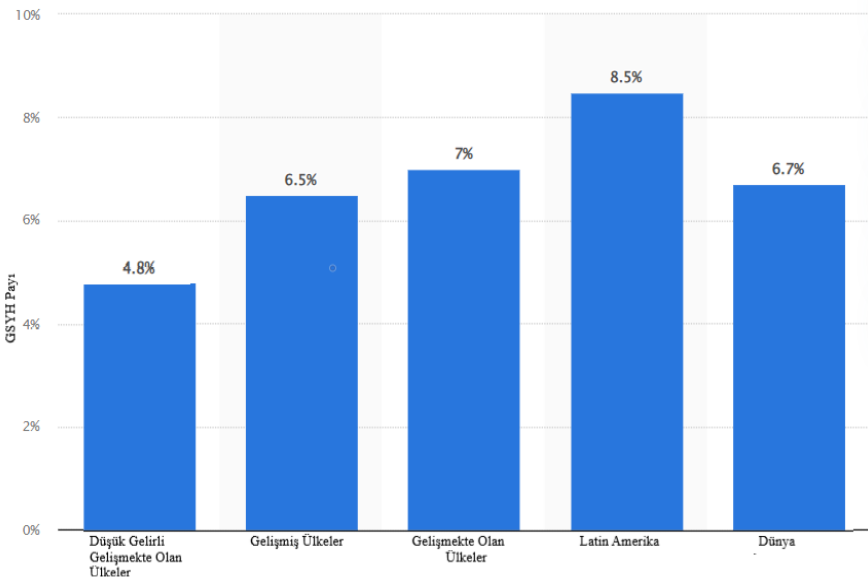
maliyetlerini içeren temasluların izini sürmek yer almaktadır. Aynı zamanda bulaşıcı vakalara sağlık tesisi sağlamak için sağlık sistemi harcamalarını ve antibiyotik, tıbbi malzeme ve kişisel koruyucu ekipman gibi sarf malzemelerinin düzenlenmesini de içermektedir (Shang vd,2021:2).

Covid-19 salgını ulusal ve küresel ekonomiyi kritik düzeyde etkilemiştir. Enfeksiyonun toplumda daha fazla yayılmasını sınırlamanın kritik önem arz etmesinden ötürü çoğu ülke katı bir ulusal tecrit kararı almıştır. Bu koşullar ülkelerin iş hacimleri önemli şekilde etkilemiş ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Karantina ve hastalığın yayılma riski nedeniyle temel ihtiyaç maddelerinin üretimi yavaşlamıştır. Ürünlerin tedarik zinciri kesintiye uğramış, ulusal ve uluslararası işletmeler kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Piyasadaki nakit akışı zayıflığı, ekonomideki gelir artışı yavaşlatmıştır. Endüstriler kapandığı için milyonlarca işçi işini kaybetmiştir. Birçok ekonominin GSYİH'sı da sektörlerdeki üretimin kesintiye uğraması nedeniyle etkilenmiştir (Bartik vd,2020;17656).

Grafik 1. 2006-2022 yılları arası işsizlik oranı **Kaynak:** OECD,2022

Bu salgından en çok ulaşım ve tedarik sistemlerine bağımlı olan uluslararası ticaret sektörü etkilenmiştir. Ayrıca, vaka sayılarındaki önemli artış nedeniyle, günlük işçi sayısında azalmalar yaşanmış ve bu durum da sanayi sektörünün önemli ölçüde zarar etmesine neden olmuştur. Kilitleme veya kapatma, ülkelerin GSYİH'sını önemli ölçüde etkilemiştir. Pek çok Asya, Avrupa ve Güney Amerika ülkesinin GSYİH'sı keskin bir şekilde düşüş yaşamış ve bu durum, önümüzdeki günlerde önemli ölçüde yıkıcı sonuçlara yol açabilme ihtimali yaratmıştır. Bu ülkelerdeki insanların ekonomik ve sosyal hayatı, pandemi sonrası durumlardan ciddi şekilde etkilenmiştir. Buna istinaden hükümetler ve diğer düzenleyici kurumları, bağımsız olarak veya karşılıklı, rıza ve tartışmalarla bazı ciddi önlemler almak zorunda kalmışlardır (Mishra vd, 2020:5)

Grafik 2. 2020 yılında koronavirüs pandemisi nedeniyle kaybedilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Payı
Kaynak: Statista,2020

Sosyal Etkiler

- Hizmet alanları, uygun desteklerini yönetmek için herhangi bir seçenek bulamamıştır,
- Uluslararası veya ulusal spor organizasyonlarında iptal veya ertelemeler olmuştur,
- Turizm sektöründe ciddi anlamda negatif etkilenmiştir,
- Önemli gün ve kutlamaların yasaklanmıştır,
- Halk kitleleri arasında gereksiz endişeler oluşmuştur,
- Aileden, arkadaşlardan ve akrabalarından uzaklaşmıştır,
- Kafeteryalar, restoranlar, mağazalar, dinlenme merkezleri, spor salonları vb. yerlere erişim yasağı

olmuştur,

İnsan sosyal bir canlı olması sebebiyle sosyal ilişkiler ve sosyal etkileşimler insan uygarlığının ayrılmaz bir parçasıdır, Covid-19'un hızla yayılması ve sosyal mesafe önlemlerinin artması nedeniyle bu ilişkiler ağı ciddi şekilde etkilenmiştir. İnsan varoluşundan itibaren bu sosyal bağlar ve ilişkiler yaşam biçiminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu kadar derin anlamlı bağlantıların olmaması hem bedende hem de zihinde stresli kaygı durumlarına yol açmıştır. Yalnızlık, kaygı dürtüleri, depresyon, panik halleri, ruhsal bozukluklar, sağlıkla ilgili tehlikeler ve daha pek çok konu bireyin ve bir bütün olarak toplumun hayatını etkilemiştir (Singh ve Singh, 2020:169).

Covid-19 ve Medikal Turizm

Medikal turizm, en genel tanımıyla sağlık hizmeti talebi ile uluslararası seyahat etmek olarak karakterize edilmektedir (Lunt ve Carrera,2010:29). Son yıllarda medikal turizme olan alakanın büyük ölçüde artmasına rağmen, medikal turizm rotalarındaki önemli faktörleri ölçmek için belli bir standart yoktur. Medikal turizm, güçlü bir şekilde teknolojik yenilik, eğitilmiş insan gücü ve iyi organizasyona bağlı olan; artış trendi gösteren küresel bir yapıdadır. Medikal turizmde yenilikleri takip etmek ve organize olmak, hizmet sunumunda üst düzey kaliteyi sağlamak gerektirmektedir. Medikal turizmi etkileyen en önemli faktörlerden biri maliyet olmakla birlikte beraberinde getirdiği riskler de bulunmaktadır. Farklı ülkeler, hastaneler ve hastalar için farklı kalite standartlarına, etik ve yasal şartlara sahip olmakla birlikte cerrahi standartların ve ameliyat sonrası rehabilitasyon pozisyonlarının esnek olduğu ülkelere seyahat edenler kendilerini daha büyük bir risk altına sokabilmektedir. Hastaneler en önemli enfeksiyon kaynaklarından biridir ve her ülkenin farklı hijyen standartları bulunmaktadır (Harling vd.,2007:738). Medikal turizmde destinasyon tercihinin bir diğer boyutu, seyahatin doğası gereği algılanan karmaşıklık seviyesidir. Medikal turistler, seyahate çıkmadan önce tıbbi bakım ve tesislerin kalitesi, hizmet kişiselleştirme düzeyi, tedavi maliyetleri, bekleme süreleri gibi bir dizi önemli faktörü düşünmek için akredite tur acenteleri gibi güvenilir kaynaklara güvenmek zorunda kalmaktadır (Henson vd.,2015:6). Bununla beraber Uluslararası Sağlık Araştırma Merkezi tarafından geliştirilen Medikal Turizm Endeksi (MTI), medikal turizm destinasyonlarının çekiciliğini altyapısı, tıbbi tesislerin ve hizmetlerin mevcudiyeti /kalitesi gibi unsurları dikkate alarak genel destinasyon imajı ve çevre açısından ölçmektedir. Bu endeks Sağlık Turistlerine fikir vermesi açısından sektörde önemli bir endeks olarak gösterilebilir. Aşağıdaki tablo 2020-2021 MTI genel sıralamasını ifade etmektedir.

Tablo 1. MTI 2020-2021 MTI Genel Sıralaması

#1 Canada		76.47			
2. Singapore	76.43		25. Colombia	64.95	
3. Japan	74.23		26. Egypt	64.81	
4. Spain	72.93		27. Malta	64.75	
5. United Kingdom	71.92		28. Brazil	64.35	
6. Dubai	71.85		29. Poland	64.10	
7. Costa Rica	71.73		30. Turkey	63.91	
8. Israel	70.78		31. Morocco	63.80	
9. Abu Dhabi	70.26		32. Bahrain	63.65	
10. India	69.80		33. China	63.47	
11. France	69.61		34. Greece	63.45	
12. Germany	69.29		35. Saudi Arabia	63.32	
13. Oman	69.03		36. Jordan	63.26	
14. South Korea	68.81		37. Panama	62.77	
15. Czech Republic	68.32		38. Tunisia	61.78	
16. Taiwan	67.93		39. Qatar	61.13	
17. Thailand	66.83		40. Jamaica	60.74	
18. Italy	66.75		41. Russia	60.17	
19. Dominican Republic	66.32		42. Mexico	59.47	
20. Argentina	66.26		43. Lebanon	57.14	
21. Portugal	65.96		44. Guatemala	55.04	
22. South Africa	65.82		45. Kuwait	54.84	
23. Hungary	65.69		46. Iran	44.38	
24. Philippines	64.99				

Kaynak: Medical Tourism,2022

Sağlık hizmeti almak için seyahat eden kişiler maliyet kıyaslaması yaptıklarında, ABD gibi sağlık hizmetlerinin pahalı olduğu ülke maliyetleriyle karşılaştırıldığında Brezilya'da %20-30'a, Tayvan'da %40-55'e veya Tayland'da %50-75'e, Hindistan'da aynı tıbbi tedavi için %65'e hatta %90'a varan tasarruf sağlayabiliyorlar. Bu ülkeler düşük maliyetin yanında turistler için özel paketler tasarlamakta ve özel vize politikaları uygulamaktadırlar. Bu paketler, konaklama ve seyahat masraflarının yanı sıra ameliyat veya tedavi masraflarını içerebilir. Tayland, Hindistan, Türkiye, Malezya veya Mauritius gibi ülkeler bu paketlere sahiptir (Healthcare Guys,2019). Diğer bir kıyaslamada ise ülkemizde ve Birleşik Krallıktaki tıbbi prosedürlerin maliyetleri karşılaştırılmış olup, ortalama tasarrufun belirtilen her kalemde büyük bir farka sahip olduğu görülmektedir:

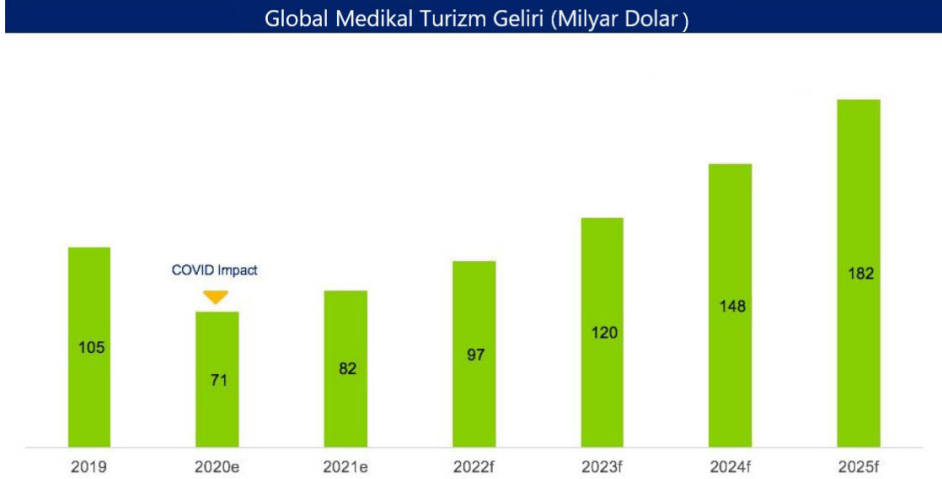
Tablo 2. Birleşik Krallık ve Türkiye Tıbbi Prosedür Fiyat Kıyaslaması

Tıbbi Prosedürler			
Prosedür	Birleşik Krallık Hastaneleri	Türkiye	Ortalama Tasarruf
Koroner Anjiyoplasti	13.000\$ - 15.000\$	5.000\$ - 6.000\$	%60 - %65
Kalça Protezi	13.500\$ - 14.500\$	6.500\$ - 7.500\$	%45 - 50
Prostat Alınması (Prostatektomi)	7.000\$ - 8.000\$	5.500\$ - 6.500\$	%15 - %20
Diz Protezi	16.000\$ - 17.000\$	7.000\$ - 8.000\$	%50 - %60
Hemoroid Kaldırma	3.000\$ - 4.000\$	1.500\$ - 2.500\$	%45 - %55
Plastik ve Rekonstrüktif Cerrahi			
Prosedür	Birleşik Krallık Hastaneleri	Türkiye	Ortalama Tasarruf
Yüz Germe (Ritidektomi)	11.000\$ - 12.000\$	3.000\$ - 4.000\$	%65 - %75
Meme Büyütme (Mammoplasti)	7.000\$ - 8.000\$	3.000\$ - 4.000\$	%50 - %60
Meme Küçültme	8.000\$ - 9.000\$	3.500\$ - 4.500\$	%50 - %60
Liposuction (Lipoplasti)	5.000\$ - 6.000\$	2.000\$ - 3.000\$	%55 - %65
Burun Ameliyatı (Rinoplasti)	5.500\$ - 6.500\$	3.000\$ - 4.000\$	%40 - %45
Karın Germe (Karın Germe)	8.000\$ - 9.000\$	3.000\$ - 4.000\$	%55 - %60
Göz / Oftalmoloji			
Prosedür	Birleşik Krallık Hastaneleri	Türkiye	Ortalama Tasarruf
LASIK Göz Ameliyatı	1.500\$ - 2.500\$	1.000\$ - 1.500\$	%20 - %25
Katarakt Kaldırma	4.000\$ - 5.000\$	1.000\$ - 2.000\$	%55 - %65
Genel ve Estetik Diş Hekimliği			
Prosedür	Birleşik Krallık Hastaneleri	Türkiye	Ortalama Tasarruf
Kök Kanalı (Kanal Başına)	300\$ - 400\$	100\$ - 150\$	%55 - %65
Diş Beyazlatma	900\$ - 1200\$	400\$ - 500\$	%50 - %60
Diş İmplantları	3.000\$ - 4.000\$	900\$ - 1500\$	%70 - %75
Altın Taçlar	800\$ - 850\$	200\$ - 250\$	%70 - %75

Kaynak: Treatmentabroad,2020

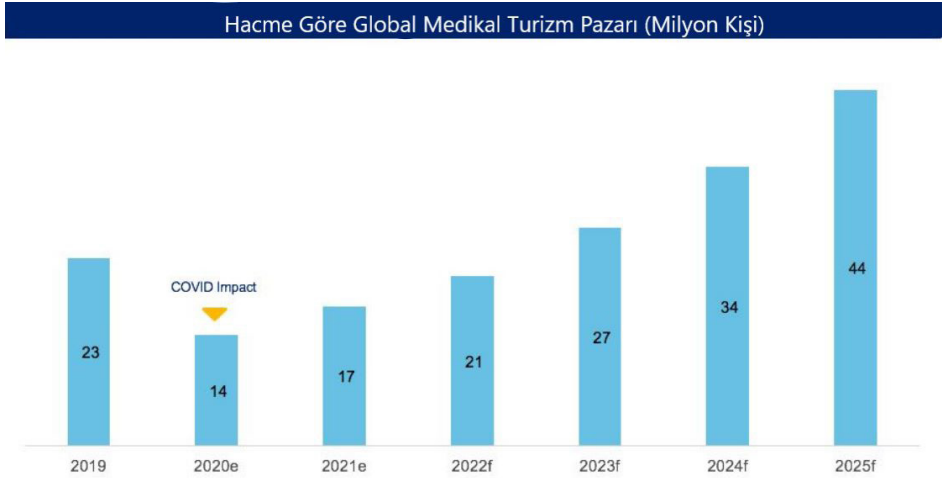
Dünya Bankası raporlarına göre tarihte daha önce hiçbir uluslararası seyahat bu kadar aşırı şekilde kısıtlanmamıştır (World Bank,2020). COVID-19, uluslararası medikal turizmin şimdiye kadar karşılaştığı en büyük krizdir. Pandemi ile birlikte sadece Asya-Pasifik bölgesinin 33 milyon turisti kaybettiği ve en büyük zararın bu bölgede yaşandığı tespit edilmiştir (Shukry,2020). Bu duruma rağmen turizm sektörü pandemiden sonra toparlanmaya devam etmekte, uluslararası turizm 2022'nin sonuna kadar pandemi öncesi seviyelerin %65'ine ulaşma yolunda ilerlemektedir. Uluslararası turizmin 2024 yılına kadar Covid-19 öncesi seviyelere geri dönmesi beklenmektedir (UNWTO,2022). Küresel medikal turizmi pazar büyüklüğü ile

ilgili oluşturulan bir rapor pazarın 2025 itibarıyla 180 milyar doları aşabileceğini ifade etmekte, gelişmekte olan sağlık pazarlarının gelişmiş ve sağlık hizmetlerinin nispeten pahalı olduğu ülkelerden kazançlı hastalar çekebileceğini ifade etmektedir (Glasgow Research,2020):

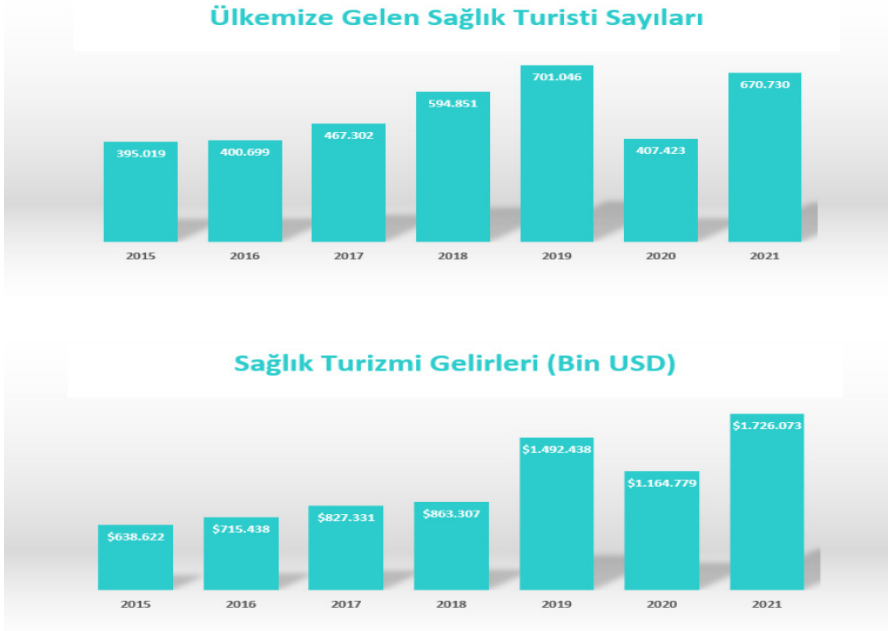
Grafik 3. Global Medikal Turizm Geliri ve Gelecek Dönem Tahmini
Kaynak: Glasgow Research,2020

Rapora göre ayrıca 2023 yılına kadar 27 milyon insanın tıbbi tedavi için seyahat etmek isteyeceğini ve bu durumda pazarı yaklaşık 120 milyar dolarlık bir büyüklüğe eriştireceği tahmin ediliyor. 2025 yılında ise kişi sayısının 44 milyon, bunun karşılığının ise 182 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir.

Grafik 4. Global Medikal Turizm Pazarında Kişi Sayısı ve Gelecek Dönem Tahmini
Kaynak: Glasgow Research,2020

Ülkemizde de sağlık turizmi istatistikleri, global çapta elde edilen verilerle paralellik göstermektedir. Krizin etkisiyle birlikte 2019 ertesini gelir ve turist sayısındaki önemli düşüş, aşı ve ilgili önlemlerin etkisiyle tekrar yükselişe geçmiştir. TÜİK verileri ışığında bu durum ilgili grafikte belirtilmiştir.

Grafik 5. 2015-2021 Türkiye Sağlık Turizmi Verileri **Kaynak:** TÜİK,2022

Türkiye'nin uluslararası alanda sağlık hizmetlerinin tanıtımı hedefi ve kamu-özel sektörün sağlık turizmi ile ilgili pozisyonunu güçlendirmek, organize etmek, politika ve stratejiler konusunda önerilerde bulunmak üzere Sağlık Bakanlığı tarafından 04-02-2019 tarihinde kurulan USHAŞ (Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş.); sağlık turizmine ilişkin hedefler belirleyerek sağlık turizmi pastasından ülkemizin aldığı payı artırma stratejileri geliştirmiştir. USHAŞ'ın stratejik hedefleri şu şekilde sıralanmaktadır (USHAŞ,2022):

- Ülkemizin sağlık turizminin yurtdışı tanıtımlarında kullanılacak üst bir ülke markası ile hedef ülkelere dönük stratejik tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,
- Hedef ülkelerde sağlık turizmi koordinasyon ofisleri, ileri tanı merkezleri ve hastaneler açılması,
- Yabancı devlet kurumları ve sigorta şirketleri ile anlaşmalar yapılması,
- Ülkemizin sağlık turizmine ilişkin genel tanıtımı ile sağlık kuruluşları ile sunulan hizmetlerin tanıtıldığı, portal üzerinden hasta yönlendirme ve rezervasyon imkanlarının bulunduğu Sağlık Turizmi Web Portalının etkin tanıtımı ve profesyonelce işletilmesi,

- Şehir hastaneleri başta olmak üzere kamu hastaneleri için tanıtım ve aracılık modeli oluşturulması ve uygulanması,
- Sağlık turizmi alanında hizmet sunum ve standartlarının regüle edilmesi,
- Sağlık turizmine ilişkin teşvik, yetkilendirme, denetim, şikâyet, kayıt ve istatistik bilgilerinin tek bir otorite (USHAS) tarafından koordine edilmesi,
- Sağlık turisti olarak gelen hastalar için ve şikâyet ve memnuniyetin izlenebildiği bilişim altyapısı oluşturulması,
- Geriatri alanında yaşlı bakım köyleri ve kür merkezleri kurulması amacıyla ortak projeler yürütülmesi ve bu kapsamda pilot projelerin hayata geçirilmesi,
- Sağlık termal turizmi işletme sayısının artırılması ve bu kapsamda pilot projelerin hayata geçirilmesi.

SONUÇ

Covid-19'un uluslararası toplumu uzun vadede ne şekilde etkileyebileceğini öngörmek zor olmakla beraber, etkileri yatıştıkça ve seyahatler eski sayılarına döndükçe medikal turizm hızla büyüyen bir sektör olarak yukarı yönlü gidişatını sürdürecektir. Pandemi sonrası durağan olan ekonominin ve artan fiyatların, daha uygun fiyatlı ve erişilebilir sağlık seçenekleri arayışında olan turistleri planlarını iptal etme ya da erteleme noktasına getirebileceği görülmektedir. Bunun yanında pozisyonlarını iyileştirmek ve pazarın geri dönüşüne hazırlanmak için çalışan yönetici ve destinasyonların gelecekte faydalarını görmesi muhtemeldir. Genel resim iyi tahlil edildiğinde; pandemisi sürecini iyi yöneten destinasyonlar, vatandaşlarını korumak için zamanında yeterli aksiyon almayanlara göre sağlık turizmi için daha cazip destinasyonlar olarak ortaya çıkacaktır. Büyük bir turizm krizi sırasında ve sonrasında turistlerin davranışlarını anlamak, destinasyonların problemlerini çözmeye yardımcı olmak açısından çok önemlidir. Önemli ölçüde belirsizlik ve risklerin birlikte olduğu pandemi dönemi, seyahat tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesini ve değerlendirilmesini daha da önemli bir hale getirmektedir. Covid-19 ertesi medikal turizmin avantajları olan daha düşük maliyet ve hizmet faydalarından dolayı tekrar yükselişe geçmesi kaçınılmazdır. Bununla beraber medikal turizmde hem hizmet arz edenlerin hem de talep edenlerin güvenli sınırlar içinde olması amacıyla gerçekleştirilmesi gereken olgular vardır. Bunların başında ise medikal turizm amacıyla başka ülkelere seyahat ederken seyahatle ilgili gereksiz sorunlardan kaçınmayı amaçlamaları ve pratik anlamda direkt uçuşların riski azaltmaya yardımcı olabileceği gerçeğidir. Sağlık hizmeti arz edenler tarafından bakıldığında ise sağlık uzmanları, hastalar seyahat etmeden önce teletıp yoluyla süreci başlatarak işleyişi daha etkin hale getirebilir.

Devletler ise medikal turizm endüstrisinin de içinde olduğu ekonominin iyileştirilmesi gibi birçok konuda önemli bir rol oynamaktadır. Ülkelerin, stratejik olarak öncelikli planlamaların regülesi ve yönetimi için net bir hedef, programlama

ve politika çerçevesi çizen bir ulusal strateji geliştirmesi çok önemlidir. Günümüz şartlarında ülkelerin politikaları paralelinde ulusal stratejileri ile birlikte öncelikli sektörleri ve hedefleri; güvenlik, ekonomik kalkınma, insani gelişme gibi programlarla ilişkilidir. Bu programların alt başlıkları olan eğitim, sağlık, turizm gibi sektörleri veya genel turizm sektörünün bir bölümü olan medikal turizm gibi bir sektörün belirli bir bölümünü hedeflemek için ulusal stratejiler geliştirilir. Bu pozisyonda çözüm üretebilmek için uyum ve iyi bir çalışma ilişkisi oluşturmak, şeffaf iletişim kanalları kurmak hayati bir öneme sahiptir. Sektörde bulunan kurumlar ve kişilere çeşitli destekler vermek, işleyişi kolaylaştıracak düzenlemeler yapmak, pandemi sonrası toparlanmada mutlak suretle olumlu getirileri olacak işlemler olarak düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E. L., Luca, M., & Stanton, C. (2020). The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the national academy of sciences*, 117(30), 17656-17666.
- Bernal, R. L. (2007). The globalization of the health-care industry: opportunities for the Caribbean. *Cepal Review*.
- Glasgow Research and Consulting (2020). Medical Tourism market could boom to 180 billion dolar by 2025, Erişim: <https://www.consultancy-me.com/news/5350/medical-tourism-market-could-boom-to-180-billion-by-2025> Erişim Tarihi:10.12.2022
- Harling, R., Turbitt, D., Millar, M., Ushiro-Lumb, I., Lacey, S., Xavier, G., ... & Teo, C. G. (2007). Passage from India: an outbreak of hepatitis B linked to a patient who acquired infection from health care overseas. *Public Health*, 121(10), 734-741.
- Healthcare Guys (2019). Global Medical Tourism Market Statistics 2019. Erişim: <https://www.healthcareguys.com/2019/12/09/global-medical-tourism-market-statistics-2019/> Erişim Tarihi:15.12.2022
- Henson, J. N., Guy, B. S., & Dotson, M. J. (2015). Should I stay or should I go?: Motivators, decision factors, and information sources influencing those predisposed to medical tourism. *International Journal of Healthcare Management*, 8(1), 4-14.
- Jin, Y. H., Cai, L., Cheng, Z. S., Cheng, H., Deng, T., Fan, Y. P., ... & Wang, X. H. (2020). A rapid advice guideline for the diagnosis and treatment of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infected pneumonia (standard version). *Military Medical Research*, 7(1), 1-23.
- Lunt, N., & Carrera, P. (2010). Medical tourism: assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66(1), 27-32.
- Medical Tourism, (2022). Erişim: <https://www.medicaltourism.com/mti/home> Erişim Tarihi: 14.12.2022
- Mishra, N. P., Das, S. S., Yadav, S., Khan, W., Afzal, M., Alarifi, A., ... & Nayak, A. K. (2020). Global impacts of pre-and post-COVID-19 pandemic: Focus on socio-economic consequences. *Sensors International*, 1, 100042.
- OECD, (2022). Unemployment Rate. Erişim: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm> Erişim Tarihi: 11.11.2022
- Shang, Y., Li, H., & Zhang, R. (2021). Effects of pandemic outbreak on economies: evidence from business history context. *Frontiers in Public Health*, 9, 632043.
- Shukry A. (2020). *Malaysia partially reopens borders to expats, medical tourists*. Erişim: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-06-19/malaysia-partly-reopens-international-borders-with-conditions> Erişim Tarihi: 18.11.2022
- Singh, J., & Singh, J. (2020). COVID-19 and its impact on society. *Electronic Research Journal of Social Sciences and Humanities*, 2.
- Statista,(2022). Share of Gross Domestic Product (GDP) lost as a result of the coronavirus pandemic (COVID-19) in 2020, by economy Erişim: <https://www.statista.com/statistics/1240594/gdp-loss-covid-19-economy/> Erişim Tarihi:01.11.2022
- Treatment Abroad (2020), Erişim: <http://www.treatmentabroad.net/cost/> Erişim Tarihi: 01.10.2022
- TUİK, (2022). Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz---Eylul,-2022-45788> Erişim Tarihi:18.12.2022
- UNWTO. (2022). International Travel Largely on Hold Despite Uptick in May. Erişim: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> Erişim Tarihi:21.12.2021
- USHAŞ, (2022). Erişim: <https://www.ushas.com.tr/stratejik-hedefler/> Erişim Tarihi: 18.12.2022
- Wang, M., Cao, R., Zhang, L., Yang, X., Liu, J., Xu, M., ... & Xiao, G. (2020). Remdesivir and chloroquine effectively inhibit the recently emerged novel coronavirus (2019-nCoV) in vitro. *Cell research*, 30(3), 269-271.
- World Bank. (2020) COVID-19 and Tourism in South Asia. Erişim: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/198651593536242978/pdf/COVID-19-and-Tourism-in-South-Asia-Opportunities-for-Sustainable-Regional-Outcomes.pdf> Erişim Tarihi:21.12.2021

SOSYAL İÇERME BAĞLAMINDA ENGELLİ GÜNDÜZ BAKIM MERKEZİ HİZMET MODELİ ETKİ ARAŞTIRMASI¹

İbrahim Mete KAPLAN², Adnan KÜÇÜKALİ³

GİRİŞ

Aristoteles “İnsanın toplumsal bir varlıktır” derken, doğası gereği hem cinsleri ile birlikte olma ve onlarla mutlu olma hatta medeniyetler kurabilme yeteneğine dikkatleri çekmiştir. Gerçekte bu tespit yalnız insanlar için değil, diğer tüm hayvanlar için de geçerlidir. Bu bağlamda toplumla uyumluluk halini sağlayabilmiş, doğup büyüdüğü toplumun kültür, değer ve inançlarını çeşitli eylemlerle içselleştiren bireyler, kolaylıkla topluma dâhil olmakta ve giderek toplumun birer parçası haline gelmektedir.

Araştırmalar bireyin topluma dâhil olmasına katkı sağlayan rollerin herhangi bir nedenle terkedilmesi veya dışlanması, bireyi toplumdan uzaklaştırıcı bir etki doğurduğunu ve yaşamını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Çakır, 2002: 86; Sapançalı, 2003:19-33). Geçmişte toplumun dışında kalma temalı sorunlar yalnızca yoksullukla ilişkilendirilmiş ve çoğunlukla nakdi yardımlarla çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Ancak günümüzde toplumun dışında kalma durumu yoksulluğun yanı sıra toplumu da sürece dâhil eden bir tutumla, “Sosyal Dışlanma” kavramı ile ilişkilendirilmekte ve bu bağlamda bireyi topluma yeniden dâhil edecek çözümler üretilmektedir (Şahin ve Coşkun, 2009:75).

Sosyal dışlanmışlık tehlikesine maruz kalma olasılığı yüksek kesimlerden biri de engelli bireyler ve onların yakınlarıdır. Özellikle engelli bireylerin gelişim özelliklerine bağlı olarak ihtiyaç duydukları rehabilitasyon, özel eğitim, bakım, implant ve ekipmanlarının temini ve maliyetinin karşılanması ekonomik güç

¹ Bu çalışmada, İbrahim Mete KAPLAN “Sosyal İçerme Bağlamında Engelli Gündüz Bakım Merkezi Hizmet Modeli Etki Araştırması” başlıklı basılmamış yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır (Kaplan, 2022).

² Bilim Uzmanı, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Erzurum- Türkiye. ORCID: 0000-0003-0306-9022, E-posta: ibrahimmetekaplan@gmail.com.

³ Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Erzurum- Türkiye. ORCID: 0000-0002-3908-3400, E-posta: adnankucukali@atauni.edu.tr

gerektiren bir durumdur. Bu tür maliyetlerin yanı sıra günümüz toplumlarının birçoğunda engelli bireyin ve bakıma ihtiyacı var ise bakım işini üstlenen kişinin, işgücüne katılması ve bir gelir etmesi oldukça zordur. Birden çok engelli bireylerin olduğu ailelerde bu tehlike çok daha yoğun yaşanabilmektedir. Engelli bireylerin ve ailelerinin yoksulluk riskine daha açık olduğunu gösteren bu durum alanyazında engelliliğin ekstra maliyeti olarak adlandırılmaktadır (Burchardt, 2004:739-740).

Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu ve erişim zorluğu yaşadığı bir başka konu; eğitim hizmetleridir. Engellilerin ihtiyaçları göz ardı edilerek tasarlanan eğitim yöntemleri, engelli bireyleri ve engellilerin bakımını üstlenen yakınlarını ekstra zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. İmkanların elvermemesi nedeniyle bir engelli bireyin fiziksel duyuşsal veya bilişsel gelişim kapasitesini dolduramaması engelli bireyin yaşamını daha az yeterlilikle idame ettirmesine dolayısıyla daha fazla bakıma ihtiyaç duymasına yol açabilmektedir (Aral, vd., 2009: 38; Tokol ve Alper, 2018: 359).

Sağlık hizmetleri de yine engelli bireylerin ve yakınlarının güçlük yaşadığı bir başka hizmet alanıdır. Engelli bireylerin özel gereksinimlerine hâkim sağlık personelinin yetersiz olduğu çeşitli araştırmalara konu olmuş bir sorundur. Bu sorunun yanı sıra engelli bireyin bakım işini üstlenen yakınlarının da başta psikolojik rahatsızlıklar olmak üzere birtakım rahatsızlıklara karşı savunmasız ve yetersiz olduğu açıktır (Aral, vd., 2009:38; Aygüler ve Ayalp, 2018: 6).

Engelli bireyler yaşadığı bu problemlerin yanı sıra toplum tarafından ayrıştırılma tehlikesi ile de karşı karşıya kalmaktadır. Toplum desteğinden yoksun olan Engelli bireyin ve yakınının maruz kaldığı meraklı bakışlar, yersiz sorular ve hoşgörüsüzlük engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı diğer sorunların çözümünü de zorlaştıran bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Vural, 2003, Aktaran Çapa, 2009: 37).

Gelişim özelliklerine bağlı olarak bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylerin bakımını yerine getiren yakınları, bir kısmı yukarıda aktarılan sorunlara birinci dereceden şahitlik etmekte, çoğu zaman bu sorunları engelli ile birlikte yaşamaktadır. Bazı engellilik türlerinde bakım işinin süreğen tabiatı nedeniyle engelli yakınlarının kendine ayıracak zamanları ya çok kısıtlı olabilmekte ya da olamamaktadır. Bununla birlikte bakım işinin tek başına yürütülmesinin yarattığı stresin aile içinde ilişkilerde olumsuz etkilerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu durumun engelli yakınlarının sağlıklarını korumalarını ve topluma katılmalarını güçleştirici nedenler arasındadır (Akgün ve Çifci 2010: 25; Kahrman ve Bayat, 2008:3).

Dezavantajlı/risk altındaki grupların refahını ve toplumsal işlevselliklerini artırmaya yönelik tüm çabalar sosyal politika bilim dalının uğraşı alanı içerisinde değerlendirilir (Küçükali ve Özmen, 2020: 13-14). Engelli yakınları için uygun sosyal politikaların geliştirilmesi sosyal devletin temel görevleri arasındadır. Bu durum devletin bir lütfu değil, engellinin vatandaşlık ve insanlık hakkıdır. Engelli yakınları için sunulan nakdi yardım ağırlıklı sosyal hizmetlerin; psikolojik, sosyal

ve ekonomik sorunların tamamına çözüm üretmesi mümkün gözükmemektedir (Tokol ve Alper, 2018: 292).

Her ne kadar üzerinde uzlaşmış kesin bir tanım bulunmasa da engellilerin başlıca problemleri arasında yer alan ve onların sosyal dışlanma riskini arttıran unsurların belirlendiği çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamda ekonomik durum, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve siyasi dışlanmanın, sosyal dışlanma ile sonuçlanabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır (Tokol ve Alper, 2018:298; Bayram, 2010: 82).

Engelli ve engelli yakınlarının yaşadığı sorunların çözümünde özellikle gelişmiş ülkelerde kapsayıcılık yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Sosyal hizmet birimlerince organize edilen Engelli Gündüzlü Bakım Merkezleri uygulaması itibariyle oldukça verimli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Engelli bireylerin gündüzlü olarak yararlandığı merkezlerin engelli yakınları için de dolaylı ve doğrudan katkılar sağladığı açıktır. Uygulanmakta olan hizmetle, engelli bireyin bakımının bir kurum tarafından belli bir süreliğine üstlenilmesi, engelli yakınına topluma katılacak veya dinlenecek bir imkân tanınması açısından oldukça değerlidir. Yine aynı şekilde engelli bireyin psikososyal gelişiminin desteklenmesi ve engelli yakınlarına psikolojik destek sunulması bu kurumların ortaya koyduğu katkılardan bazılarıdır.

Engelli yakınlarının yaşadığı sorunların maruz kaldıkları “sosyal dışlanma bağlamında” incelendiği bu çalışma, 13 engelli yakını katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama, yarı yapılandırılmış soru formu ve mülakat yöntemi ile 2022 yılı ilk yarısında Erzurum, Balıkesir, İstanbul, Manisa, Ankara illerinde yaşayan engelli yakınları ile görüşülerek tamamlanmıştır.

Konunun hazırlanması ve çözüm önerilerinin üretilmesinde araştırmacıların bizzat sahada uygulayıcı sosyal hizmet uzmanları olması, Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinin işlevi ve engelli yakınlarının yaşadığı sorunların çözümüne katkı sağlayacağı düşünülerek gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMA

Nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırma ile engelli yakınları için sosyal dışlanma kavramının ifade ettiği anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırmalar başta gözlem, görüşme ve belge inceleme olmak üzere nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı olayların kendi ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya koyulduğu bir araştırma sürecini ifade etmektedir. Bu yöntemin bilimsel araştırmalarda oluşturduğu en belirgin katkı ise araştırılan konuyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeye ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak tanınmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021:37).

Araştırmada katılımcılar, bakım ihtiyacı olan engelli bireylerin bakımını üstlenen yakınları olup, katılımcılar açısından yaşanan bir “sosyal dışlanma”

olgusunun olup olmadığı araştırılmıştır. Bağlam ve içeriğinin araştırma ile uyumlu olması adına bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile temalara tasnif edilmiştir. Elde edilen veriler alanyazına göre yorumlanmıştır.

Araştırmının Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında 13 katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Engelli yakını olmaları dışında birbirinden farklı düşünce ve deneyimlerinin olmasına özen gösterilen katılımcıların tanımlayıcı bilgileri tablo 1’de verilmiş ve Katılımcılar kısaca “K” olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Yönelik Genel Bilgiler

Katılımcı	Katılımcı Hakkında Genel Bilgiler
K1	70 yaşında ve ilkököl mezunu olan K1 multipl skleroz tanılı 38 yaşında oğlunun yaklaşık 30 yıldır bakımını yerine getirmektedir. Kamu hizmetlerinin nispeten zayıf olduğu kırsal bir mahalleden henüz 4 yıl önce ilçeye taşınan K1 engelliliğe yönelik hizmetlerin zayıf olması ve bakım süreci boyunca eşinden gördüğü kötü muamele nedeniyle zorluklar yaşadığını belirtmiştir. Ancak K1 yaşadığı zorluklara karşın hem kendisinin hem de oğlunun toplumsal hayatın içinde olması nedeniyle araştırmaya katılmıştır. Yaşadığı zorluklara rağmen sosyal dışlanmanın hem kendisi için hem de engelli oğlu için bir anlam ifade etmediğini belirten K1’in düşünce ve deneyimlerinin diğer engelli yakınlarından ve literatürden farklı olması önemlidir. Yaşı itibarıyla ifade gücü azalmış olan K1’e görüşme süresince engelli oğlu yardımcı olmuştur.
K2	44 yaşında ve lise mezunu olan K2 10 yıl önce geçirdiği bir ameliyat sonrası hemipleji tanısı alan kocasının bakımını yerine getirmektedir. K2’nin engelli bakımı, engellilik kavramları ile 10 yıl önce tanışmış olması, önceki hayatı ile şimdiki hayatı arasında ufuk açıcı değerlendirmelerde bulunması araştırma sonucunun niteliğinin artmasına katkı sunmuştur. Eşinin engelli olması nedeniyle önce eşinin daha sonra kendisinin işini kaybetmiş olması ve engel durumundan önce yakın ilişki içinde olduğu insanların değişen tavırlarını açık ve anlaşılır bir şekilde betimleyerek problemin farklı boyutlarına ışık tutmuştur.
K3	58 yaşında ve lise mezunu olan K3 14 yaşında olan ve hem fiziksel kısıtı bulunan hem de mental retardasyon tanısı bulunan torununun bakımını yerine getirmektedir. Doğumundan itibaren yalnızca ilk 40 gün annesi tarafından bakım alan engelli 14 yıldır tamamen ananesinin yani K3’ün bakımı ile hayatına devam etmektedir. K3 torununu engelli olmasının nedeniyle yakın çevresinden gördüğü kötü muameleyi ve bu kötü muameleye karşın topluma katılmak için gösterdiği çabayı betimleyerek araştırmaya katkı sunmuştur.
K4	35 yaşında olan ve lise mezunu olan K4 daha önceden Alzheimer tanılı babasına şimdi ise hemipleji tanılı kayınpederine bakıyor olması ve bakım işini yerine getirebilmek için işinden ayrılmak zorunda kalması nedeniyle katılımcı olmuştur. K4 Engelli bakımı ve bakım sürecinde topluma katılmada yaşanabilecek zorlukların tanıya bağlı olarak değişebildiğini göstermesi bakımından önemli bir veri kaynağı olmuştur
K5	58 yaşında ve ortaokul mezunu olan K5 mental retardasyon tanısının yanısıra hareket kısıtı ve fiziksel rahatsızlıkları da bulunan 27 yaşındaki engelli kızının bakımını yerine getirmektedir. K5’in yürüttüğü bakım işi engelli bireyin kendine özgü gelişim özellikleri nedeniyle araştırmacının bugüne kadar tanıştığı en zorlu bakım deneyimlerinden birisidir. K5 çalışma grubunda hanede kişi başına düşen gelirin en düşük olan katılımcıdır. Bakım deneyiminin farklılığı ve yaşadığı maddi yoksunluk engelli yakınlarının topluma dâhil olma sürecinde karşılaştığı zorlukların birbirinden farklı iki boyutu hakkında derinlemesine bilgi edinilmesine olanak tanımıştır.
K6	Ortaokul mezunu olan ve 49 yaşında olan K6 eşinin engelli üvey kız kardeşine bakmaktadır. Kamu hizmet ve olanaklarının nispeten kısıtlı olduğu kırsal bir mahallede yaşayan K6 mental retardasyon tanılı engelli yakınının bakımını yerine getirebilmek için işini bırakmak zorunda kalan bir diğer katılımcıdır. K5 bir ailede engelli bir bireyin varlığının aile içi iletişimde yarattığı değişikliklerin gözlenmesi ve engelli yakınına bakabilmek için işini bırakmak zorunda kalması bakımından önemli bir katılımcıdır.

K7	35 yaşında olan ve üniversite mezunu olan K7 serebral palsi tanılı 6 yaşında olan oğlunun bakımını yerine getirmektedir. K7 engelli yakınlarının yardımlaştığı ve 3000 takipçili bir sosyal medya hesabının yöneticisidir. Sosyal medya üzerinden tanıştığı engelli yakınlarının sıra dışı deneyimlerine ilişkin paylaştığı bilgiler ve sosyal medya üzerinden yürüttüğü gönüllü faaliyetlere ilişkin aktardıkları ile K7 araştırmanın zengin bir veri setine kavuşmasına katkı sunmuştur.
K8	61 yaşında ve ilkökul mezunu olan K8 30 yaşında Serebral Palsi olan kızının bakımını yerine getirmektedir. Araştırma problemine bakış açısı birçok engelli yakınına göre farklı olan K7 topluma katılma sürecinde herhangi bir zorluğa maruz kalmadığını beyan etmiştir. K7 bu yönüyle topluma ilişkin dile getirdiği farklı görüşleri ve erişilebilirlik konusunda paylaştığı deneyimleri ile elde edilen bilgilerin zenginleşmesine yardımcı olmuştur.
K9	52 yaşında ve ortaokul mezunu olan K9 15 yaşında olan otizm tanılı engelli oğlunun bakımını yerine getiren K9 EGB Merkezinden yararlanması nedeniyle araştırmada katılımcı olmuştur. K9 bu bağlamda merkeze ilişkin deneyim ve düşüncelerini araştırmacı ile paylaşmıştır. Bu bağlamda engelli yakınları topluma dâhil olurken yaşanması muhtemel zorluklar ve bu zorlukların aşılması sürecinde EGB Merkezilerinin muhtemel işlevine ilişkin zengin bir veri kazanılmasına katkı sunmuştur.
K10	41 yaşında ve lise mezunu olan K10 22 yaşında otizm tanılı engelli oğlunun bakımını yerine getirmektedir. K10, EGB Merkezinden yararlanması nedeniyle araştırmada katılımcı olmuştur. Bakım Merkezilerine ilişkin düşünce ve deneyimleri ile araştırmaya katkı sunmuştur.
K11	52 yaşında ve ilkökul mezunu olan K11, 26 yaşında ve mental retardasyon tanılı oğlunun bakımını yerine getirmektedir. Eşinin ve kendisinin engelli çocuklarını topluma katmak için sürekli çaba sarfettiklerini, kendisinin de topluma dâhil olma açısından herhangi bir zorlukla karşı karşıya kalmadığını beyan eden K11 aynı zamanda EGB Merkezinden de yararlanmaktadır.
K12	37 yaşında lise mezunu olan ve otizm tanılı 14 yaşında olan engelli oğlunun bakımını yerine getiren K12 birçok engelli yakınının aksine, EGB Merkezinden yararlanmasına karşın verilen hizmetlerin kendisine bir katkısı olmadığını, kamunun verdiği özel eğitim hizmetlerinin oldukça yeterli olduğunu beyan etmiştir. Bu bağlamda K12 araştırmaya konu Merkezlere ve kamu tarafından sunulan özel eğitim hizmetlerine ilişkin beyan ettiği farklı görüş ve deneyimlerle araştırmanın zengin bir veri seti ile yapılmasına katkı sunmuştur.
K13	54 yaşında ve önlisans mezunu olan K13 down sendromu tanılı oğlunun bakımını yerine getirmektedir. Engelli Gündüzlü bakım merkezinden yararlanmasının yanı sıra bir sivil toplum örgütünde de aktif olarak çalışan K13 deneyim ve düşünceleri ile araştırmaya katkı sağlamıştır.

Araştırma Sorularının Hazırlanması ve Görüşülme Durumu

Araştırma alanında uzman 2 akademisyen ve 2 sosyal hizmet uzmanlarının sorulacak soru formlarının hazırlanması ile başlamıştır. Veri toplama sürecinde 6 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılmış diğer 7 engelli yakını katılımcı ile telefon yoluyla mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir kurumda bakıma ihtiyacı olan engellilerin yakınlarına "Engelli Evde Bakım Hizmeti" ücreti veren bir kurumda çalışmakta ve 4 yılı aşkın bir süredir Balıkesir ilinde yaşayan yaklaşık 600 engelliye hizmet vermektedir. Araştırma kapsamında EGB Merkezi Hizmetinden yararlanmayan katılımcılar araştırmacının çalıştığı kurumdaki hizmet alan, sıra dışı yaşam tecrübeleri olan ve araştırmacı ile şahsen tanışan engelli yakınları arasından seçilmiş ve böylece 13 katılımcının %46'sı (6 katılımcı) ile evlerine gidilerek yüz yüze görüşme yapılmıştır. Katılımcıların topluma dâhil olma sürecinde yaşamaları muhtemel sorunlara ilişkin verilerin beşinci katılımcı itibariyle tekrar etmeye başladığı fark edilmiş, son bir görüşme daha yapıldıktan sonra yapılan tartışma ile kanı teyit edilmiş ve sosyal dışlanma kavramına ilişkin veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Engelli Yakınlarının Ekonomik Durumu Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Engellilerle doğrudan ilgilenmekte olan yakınlarının hane geliri ve sosyal yardım alıp-almama durumunu aşağıda tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Engelli Yakınlarının Ekonomik Durumuna İlişkin Veriler

Katılımcı	Kişi Başı Düşen Hane Geliri	Sosyal Yardım	Araç	Konut Kira Gideri	Gıda Giyim İhtiyaçlarını Karşılama Durumu
K1	2.675,00 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Evet
K2	1.438,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Hayır
K3	3.327,00 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Hayır
K4	2.663,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Var	Evet
K5	838,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti Engelli Maaşı	Yok	Var	Hayır
K6	1.142,33 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Var	Hayır
K7	2.666,00 TL	Yok	Yok	Yok	Evet
K8	3.133,50 TL	Yok	Var	Yok	Evet
K9	1.338,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Evet
K10	1.838,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Hayır
K11	1.000,00 TL	Yok	Yok	Yok	Evet
K12	3.451,33 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Yok	Yok	Evet
K13	1.463,50 TL	Engelli Evde Bakım Ücreti	Var	Yok	Hayır
Görüş Belirten Katılımcı Sayısı					13
Açlık Sınırının Altında Kalan Katılımcı Sayısı					6
Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Katılımcı Sayısı					13
Konut Kirası Ödeyen Katılımcı Sayısı					3
Giyim ve Gıda İhtiyaçlarını Karşılatabilen Katılımcı Sayısı					7
Sosyal Yardım Alan Katılımcı Sayısı					10

Engelli yakınlarına ekonomik durumlarına ilişkin bir soru yöneltilmiştir. “*Ekonomik durumunuzla ilgili detaylı bilgi verir misiniz?*” sorusuna verilen cevaplar dinlenmiş, verilen cevabın gelir miktarını, konut ve araç mülkiyet durumunu, sosyal yardımları, giyim ve gıda ihtiyaçlarını karşılama durumunu içerip içermediği kontrol edilmiş, gerekli durumlarda bu alt başlıklara ilişkin yeni sorular yöneltilmiş ve alınan tüm cevaplar tablo 2’de görselleştirilmiştir. Araştırmaya katılan 13 katılımcının her birinin beyan ettiği gelirler ayrı ayrı toplanmış (sosyal yardımlar dâhil) ve ilgili hanede yaşayan kişi sayısına bölünmüştür. Elde edilen hane kişi başına düşen gelir TÜİK Mayıs 2022 harcama gruplarına göre endeks rakamları, Birleşik Metal İş Sendikası tarafından 2003 yılı madde fiyatları ve BİSAM Beslenme Kalıbı üzerinden yapılan hesaplama göre dört kişilik bir ailenin sağlıklı beslenmesi için aylık yapması gereken kişi başı harcama tutarı olan 1.389,25 TL ile ve kişi başı yoksulluk sınırı olan 4.805,00 TL ile karşılaştırılmıştır (Birleşik Metal, 2022).

Yapılan karşılaştırma sonucunda 6 katılımcının (%46) açlık sınırının altında olduğu, 13 katılımcının (%100) tamamının yoksulluk sınırının altında olduğu, 3

katılımcının (%26) konut kirası ödediği, 10 katılımcının (%76) sosyal yardımlardan yararlandığı belirlenmiş olup 7 katılımcı (%53) ise gıda ve giyim ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamadığını beyan etmiştir.

Engelli Yakınlarının Toplumsal İlişkileri Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Katılımcıların toplumsal ilişkileri ile ilgili veriler ailenin rolü, komşuların rolü, akrabaların rolü, maddi/manevi destek ve toplumun rolü kategorileri altında incelenmiş ve bulgular tablo 3’de görselleştirilmiştir.

Engelli yakının bakım sürecini tek başına yürüten, Bakım Sürecinde Tam Güne Kadar Ücretsiz Destek Alabilen, Bakım Sürecinde Ücretli Destek Alan katılımcıların bilgileri de yine tablo 3’de görselleştirilmiştir.

Tablo 3. Engelli Yakınlarının Toplumsal İlişkileri

Katılımcı	Ailenin Rolü	Komşuların Rolü	Akrabaların Rolü	Maddi Manevi Destek	Toplumun Rolü
K1	Zorlaştırıcı	Destekleyici	Destekleyici	Var	Destekleyici
K2	Destekleyici	Zorlaştırıcı	Zorlaştırıcı	Yok	Zorlaştırıcı
K3	Destekleyici	Destekleyici	Zorlaştırıcı	Var	Zorlaştırıcı
K4	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Yok	Zorlaştırıcı
K5	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Var	Zorlaştırıcı
K6	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Var	Destekleyici
K7	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Yok	Zorlaştırıcı
K8	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Yok	Destekleyici
K9	Zorlaştırıcı	Destekleyici	Zorlaştırıcı	Var	Zorlaştırıcı
K10	Zorlaştırıcı	Zorlaştırıcı	Destekleyici	Var	Zorlaştırıcı
K11	Destekleyici	Destekleyici	Destekleyici	Var	Destekleyici
K12	Zorlaştırıcı	Destekleyici	Zorlaştırıcı	Var	Zorlaştırıcı
K13	Zorlaştırıcı	Destekleyici	Destekleyici	Yok	Zorlaştırıcı
Görüş Belirten Katılımcı Sayısı					13
Bakım ve Reh. Sürecinde Ailesi Tarafından Desteklenen					8
Bakım ve Reh. Sürecinde Komşuları Tarafından Desteklenen					11
Bakım ve Reh. Sürecinde Akrabaları Tarafından Desteklenen					9
Yakın Çevresi Tarafından Maddi ve Manevi Desteklenen					8
Bakım ve Reh. Sürecinde Toplumun Destekleyici Rol Oynadığını Düşünen					4

Bakım süreci ve aile

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon sürecinde aile bireylerinin destek olup olmadığına ilişkin veriler tablo 3’te görselleştirilmiş olup 13 katılımcıdan 8’inin (%61) ailesi tarafından desteklendiği anlaşılmıştır. Verilen desteğin niteliği ve niceliği ise hemen her katılımcıda farklılık arz etmektedir.

Desteğin çeşitliliğine karşın bakım işini üstlenen engelli yakınının desteklenmediği durumların benzerlik arz ettiği ve hemen her zaman engelli yakının çocuk olduğu ve

özellikle baba tarafından çocuğun engelinin kabullenilmemesi şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Ancak daha düşük düzeyde olsa da engellinin durumunun kabul etmeme ve bakım sürecini zorlaştırma davranışının yalnızca babaya özgü olmadığı zaman zaman annenin de çocuğun durumunu kabul etmediği ve engellinin hayatını tehlikeye atacak denli bakım sürecini zorlaştırdığı belirlenmiştir.

Akrabalar

Araştırma kapsamında engelli yakınları için ne ifade ettiği irdelenen, toplumun dışında kalma veya topluma dâhil olma süreçlerinde rolü araştırılan bir başka aktör ise ülkemizde toplumsal yaşamda rolü bulunan akrabalık ilişkileridir.

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon sürecinde komşuların destek olup olmadığına ilişkin veriler tablo 3’de görselleştirilmiş olup 13 katılımcıdan 7’sinin (%53) akrabası tarafından desteklendiği anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının akrabalarından gördükleri desteğe ilişkin deneyim ve düşünceleri incelendiği takdirde desteğin çeşitlilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Kimi engelli yakını akrabaları tarafından ekonomik olarak desteklenirken kimi engelli yakınının ise başta engelli olmak üzere aile üyelerinin tedavi sürecinde desteklendiği belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler görece az sayıda engelli yakınının bakım sürecinde akrabaları tarafından tam güne kadar desteklendiğini, akraba desteğinin zaman zaman akrabaların engelli bireyi kabule etme ve bağ kurma yoluyla engelli yakınının desteklediklerini göstermektedir.

Komşular

Araştırma kapsamında engelli yakınları için ne ifade ettiği irdelenen, toplumun dışında kalma veya topluma dâhil olma süreçlerinde rolü araştırılan bir başka aktör ise ülkemizde toplumsal yaşamda rolü bulunan komşular ve komşuluk ilişkileridir. Araştırmaya katılan engelli yakınlarından komşuluk ilişkileri iyi olanların yanı sıra, komşuluk ilişkileri umduğu gibi olmayan engelli yakınlarının da var olduğu belirlenmiştir. Komşuluk ilişkilerinin iyi olup olmamasından bağımsız olarak hemen her engelli yakınının komşuları ile sorun yaşadığı, bazı engelli yakınlarının geri çekilmeyi tercih ettiği bazı engelli yakınlarının ise geri çekilmek yerine engelliliği ve engelli yakını olmayı komşularına anlatarak sorunu çözmeye çalıştığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon sürecinde komşuların destek olup olmadığına ilişkin veriler tablo 3’de görselleştirilmiş olup 13 katılımcıdan 10’unun (%69) komşusu tarafından desteklendiği anlaşılmıştır.

Çevre

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon sürecinde toplumun destek olup olmadığına ilişkin veriler tablo 3’te görselleştirilmiş olup 13 katılımcıdan 4’ünün (%30) toplum tarafından desteklendiği anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının toplumda gördükleri desteğe ilişkin deneyim ve düşünceleri incelendiği takdirde her bir katılımcının bu desteği zihninde farklı anlamlandırıldığı anlaşılmaktadır. Toplum tarafından desteklendiğini düşünen kimi engelli yakınları toplum tarafından desteklenmeyi toplum normlarına uyma, pozitif bakış açısı, çıkar gözetmeksizin ilişki kurma gibi tutum ve davranışlar ile ilişkilendirmiş kimi engelli yakını ise bu desteğin yalnızca engelli ve engelli yakınının kendini ve toplumu nasıl algıladığı ile ilgili olduğuna inandığını belirtmiştir. Toplumun desteğini son yıllarda daha fazla hissettiğini belirten bir katılımcı ise bu durumu toplumda engellilik konusundan oluşan farkındalığa bağlamıştır.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların büyük bir kısmının ise toplumun tavrına ilişkin olumsuz deneyim ve düşüncelere sahip olduğu görülmüş ve bu deneyim ve düşünceler de araştırma kapsamında kayıt altına alınmıştır. Toplum tarafından desteklenmediğini düşünen kimi katılımcılar bu tip olumsuz deneyim ve yaşantıları kültür ve merak gibi unsurlarla ilişkilendirirken kimi engelli yakınlarının ise bu durumu insanların engellilik durumuna ilişkin bilgisizliği ilişkilendirdiği görülmüştür. Toplumun olumsuz tavrının en çok meraklı bakışlar ve sorular ile kendini gösterdiğini düşünen katılımcılar bu meraklı bakış ve soruların yarattığı rahatsızlıktan kaçınmak için zaman zaman evden çıkmadıklarını beyan etmişlerdir.

Sivil Toplum ve Sosyal Medya

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon sürecinde sivil topluma ilişkin deneyim ve düşünceleri incelenmiş olup 13 katılımcıdan yalnızca 3'ünün (%23) sivil toplum kuruluşuna geçmişte ya da halihazırda bir üyeliğinin olduğu anlaşılmıştır. Sivil toplum kuruluşları ile ilgili iyi tecrübeleri bulunan engelli yakınlarının yanı sıra kötü tecrübeye sahip engelli yakınlarının da varlığı dikkat çekmektedir.

Günümüzde haberleşme ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, sosyal medyanın hayatımızda kapsadığı alanın büyüklüğü her alanda olduğu gibi sivil toplum ve dayanışma kültüründe yaşanan değişimde de kendini göstermektedir. Sosyal medya üzerinden faaliyet gösteren engelliliğe ilişkin hesapları incelenmiş, bu hesapların zaman zaman bir STK kadar etkin olabileceğini gözlemlenmiştir. Hesabı takip eden engelli yakınlarının hesap yöneticilerine iletildiği deneyim, düşünce veya yardım taleplerinin anlık olarak hesabı takip eden topluluğun görüşüne sunulduğu ve topluluğun bu deneyim veya düşüncelere ilişkin tartıştığı, bakım, rehabilitasyon, özel eğitim, tedavi, engellilik hakları, araştırma vb. konuları kapsayan yardım taleplerinin de yine topluluk tarafından değerlendirildiği ve olanaklar ölçüsünde yardımlaşmanın gerçekleştiği belirlenmiştir.

Yine sosyal medya platformlarında sivil toplum dayanışmasına ilişkin dikkat çeken bir başka gelişme de sanal buluşma ve seferberliklerin işlevselliği olmuştur. Araştırma süresince engelliliğe ilişkin sosyal medya hesapları takip edilmiş online olarak buluşan insanların engellilik haklarına ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla

sosyal medyada aynı “etiket”i barındıran yüzbinlerce gönderiyi eşzamanlı ve organize bir şekilde paylaşarak gündem yarattığı, engellilik haklarına ilişkin online dilekçe seferberlikleri ile aynı anda binlerce insanın engellilik haklarına ilişkin taleplerini online bir şekilde kamuya ilettiği belirlenmiştir.

Uygun Ev Güvenli Çevre Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Katılımcıların uygun ev, güvenli çevre tematik analizine ilişkin bulgular güvenlik ve altyapı hizmetleri, sosyal donatı olanakları, erişilebilirlik kategorileri üzerinden incelenmiş ve buğular tablo 4’te görselleştirilmiştir.

Tablo 4. Uygun Ev ve Güvenli Çevre

Katılımcı	Güvenlik ve Altyapı Hizmetleri	Sosyal Donatı İmkânları	Erişilebilirlik
K1	Var	Var	Var
K2	Var	Var	Var
K3	Var	Var	Var
K4	Var	Yok	Yok
K5	Var	Var	Yok
K6	Var	Yok	Yok
K7	Yok	Var	Var
K8	Var	Yok	Yok
K9	Var	Var	Var
K10	Yok	Yok	Var
K11	Var	Var	Var
K12	Var	Var	Var
K13	Var	Var	Var
Görüş Belirten Katılımcı Sayısı			13
Güvenlik ve Altyapı Hizmetlerini Yeterli Bulan			11
Sosyal Donatı İmkânlarını Yeterli Bulan			9
Erişilebilirlik Hizmetlerini Yeterli Bulan			9

Engelli yakınlarına iyi bir yaşamın onlar için ne ifade ettiği ve yaşadıkları çevrenin iyi bir yaşam beklentisini karşılayıp karşılamadığı sorulmuştur. “Size göre iyi bir yaşam beklentisi için gerekli şartlar nelerdir? İkamet ettiğiniz bölge sizin ve ailenizin iyi bir yaşam beklentisini karşılayacak şartlara sahip midir?” sorusuna verilen cevaplar dinlenmiş, verilen cevabın güvenlik ve altyapı, sosyal donatı ve erişilebilirlik kategorilerine ilişkin bilgiler içerip içermediği kontrol edilmiş, gerekli durumlarda bu alt başlıklara ilişkin ek sorular sorulmuş ve alınan cevaplar tablo 4’de görselleştirilmiştir.

Katılımcıların verdikleri yanıtlar tablo 4’de görselleştirilmiş olup görüş belirten 13 katılımcıdan 11’inin(%85) yaşadıkları bölgenin güvenli olduğunu ve elektrik, internet, su, kanalizasyon, atık yönetimi gibi altyapı hizmetlerinin yeterli olduğunu düşündüğü ortaya çıkmıştır. Konuya ilişkin diğer bir alt soru sosyal donatı imkânlarının yeterliliğini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Park, bahçe, çevre düzeni,

dinlenme ve eğlence tesislerini tanımlamak için kullanılan sosyal donatı kavramı bir yerleşim yerinin iyi bir yaşam beklentisini karşılayıp karşılamadığını anlamak için aranan bir yapılaşma türüdür. Katılımcılardan 9'u (%69) yaşadığı yerde kurulu bulunan sosyal donatı imkânlarını yeterli bulduğunu belirtmiştir.

Engelli bireyler ve engelli yakınları için bir çevrenin iyi bir yaşam beklentisini karşılayıp karşılamadığını ölçen bir diğer unsur ise erişilebilirliktir. Araştırmaya katılan katılımcıların 9'unun (%69) ikamet ettikleri bölgede erişilebilirlik hizmetlerini yeterli bulduğu anlaşılmıştır.

Kurumlardan ve Hizmetlerden Yararlanma Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Katılımcıların kurumlardan ve hizmetlerden yararlanma tematik analizine ilişkin bulgular eğitim hizmetleri, adli kurum ve hizmetler, sağlık hizmetleri, ulaşım hizmetleri kategorilerine göre incelenmiş ve bulgular tablo 5'de görselleştirilmiştir.

Tablo 5. Kurumlardan ve Hizmetlerden Yararlanma Durumu

Katılımcı	Eğitim Hizmetleri	Adli Kurum ve Hizmetler	Sağlık Hizmetleri	Ulaşım Hizmetleri
K1			Yeterli	Yeterli
K2		Yetersiz	Yetersiz	Yetersiz
K3	Yeterli		Yeterli	Yeterli
K4			Yeterli	Yetersiz
K5	Yeterli		Yetersiz	Yetersiz
K6	Yetersiz		Yetersiz	Yetersiz
K7	Yetersiz		Yetersiz	Yetersiz
K8	Yeterli		Yetersiz	Yeterli
K9	Yeterli		Yeterli	Yeterli
K10	Yetersiz		Yetersiz	Yetersiz
K11	Yeterli		Yeterli	Yeterli
K12	Yeterli		Yeterli	Yeterli
K13	Yetersiz		Yetersiz	Yetersiz
		Görüş Belirten Katılımcı Sayısı	Hizmetleri Yeterli Bulan Katılımcı Sayısı	
Eğitim Hizmetleri		11	7	
Adli Kurum ve Hizmetler		1	0	
Sağlık Hizmetleri		13	6	
Ulaşım Hizmetleri		10	5	

Engelli yakınlarının kamu hizmetlerini nasıl değerlendirdiklerini anlamak ve engelli yakınlarının bu hizmetlere ilişkin deneyim ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla bir soru sorulmuştur. "Eğitim, güvenlik, adalet, sağlık, sosyal hizmetler ve ulaşım başta olma üzere kamu hizmetlerinden yeterince yararlandığınıza inanıyor musunuz?" Sorusuna verilen cevaplar dinlenmiş, verilen cevaplar kaydedilmiştir. Engelli yakınlarının kendileri için öncelikli olmadığını düşündükleri başlıklara

ilişkin görüş belirtmedikleri görülmüş ve engelli yakınlarına kendileri için öncelikli olmadığını düşündükleri alt başlıklara ilişkin ek sorular sorulmamıştır. Bu başlık için anlamlılığa zarar vereceği endişesiyle bu tip bir irdeleme girişiminden uzak durulmuştur. Örnek olarak adalet başlığı için yalnızca bir engelli yakınının görüş belirttiği, bu görüşün de engellilik durumuna ilişkin hukuki süreçlere ilişkin olduğu görülmüş ve kayda geçirilmiştir.

Eğitim

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının kamu tarafından sunulan eğitim hizmetlerine ilişkin deneyim ve düşünceleri tablo 5’de görselleştirilmiş olup 13 katılımcıdan 10’unun görüş belirttiği, görüş belirten katılımcılardan 6’sının (%60) eğitim hizmetlerinden memnun olduğu belirlenmiştir. Veriler incelendiğinde eğitim hizmetlerine ilişkin memnuniyetsizliğin kırsal mahallelerde eğitim hizmetlerinin zayıflığı, evde eğitim hizmetlerinin gerektiği gibi sunulmaması, rehabilitasyon Merkezlerine ilişkin olumsuz deneyimler ve nitelikli eğitim olanaklarına ulaşamamaktan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Sağlık

Araştırmaya katılan 13 engelli yakınının tamamının sağlık hizmetlerine ilişkin görüş beyan ettiği, katılımcılardan 6’sının(%46) sağlık hizmetlerinden memnun olduğu belirlenmiştir. Tablo 5’te görselleştirilen veriler incelendiğinde sağlık hizmetlerine ilişkin memnuniyetsizliğin kırsal mahallelerde sağlık hizmetlerinin zayıf olması, hastanelerde engellilere öncelik tanınmaması ve sağlık personelinin ilgisizliği ile ilgili olduğu görülmektedir.

Adalet

Katılımcılara Adalet kurum ve hizmetlerine ilişkin deneyim ve düşünceleri sorulmuştur. Konuya ilişkin deneyim olan ve görüş belirtmek isteyen tek **katılımcı** K2 olmuştur. Eşinin bir ameliyat hatası nedeniyle engelli kaldığını, ameliyatı yapan doktoru ve ameliyatın yapıldığı hastaneyi mahkemeye vermek istediklerini ancak ameliyat öncesi kendilerine imzalatılan evraklar nedeniyle bu durumun mümkün olmadığını belirtmiştir. K2 Konuya ilişkin deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir:

K2, “Eşim sonradan engelli oldu. Önceden sapaşğlamdı. 10 yıl önce fitik ameliyatına yürüyerek girdi. Yatalak çıktı. Adaletle işimiz yok zaten. Eşimi bu hale getiren doktorlara karşı bir dava açalım dedik ama ameliyat öncesi imzalatılan evraklar nedeniyle böyle bişey mümkün değilmiş”.

Ulaşım

Araştırma kapsamında engelli yakınlarına ulaşım olanaklarından memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Tablo 5’de görselleştirilen veriler incelendiğinde görüş belirten 13 katılımcıdan 6’sının ulaşım hizmetlerinden memnun olduğu, memnun olmayan engelli yakınlarının ise kırsal mahallelerde ulaşım olanaklarının kısıtlılığından, şoförlerin tutumundan, ikamet ettikleri yerde engelli için uygun

toplu ulaşım olanaklarının olmamasından ve ulaşım araçlarının çok dolu olmasından şikâyet ettikleri belirlenmiştir.

İstihdam Durumu Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Engelli yakınlarının maddi kayıpla karşılaştığı önemli durumlardan biri de istihdam sorunudur.

Tablo 6. Engelli Yakının İstihdam Durumu

Katılımcı Sayısı	Engellinin Bakımı İçin İşini Bırakan	Hiç Çalışmamış Olan
13	3	10

Engelli yakınlarının iş ve istihdam durumunu öğrenmek için katılımcılara bir adet soru sorulmuş ve yanıtlar kategorilere göre tablo 6'da görselleştirilmiştir. "İlgilenmekle yükümlü olduğunuz bir engelli bireyin varlığının yeni veya daha iyi iş imkânlarına ulaşmanız üzerinde nasıl bir etkisi var?" sorusuna verilen cevaplar ve katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde hanede bakımı gereken bir engelli bireyin varlığına ek olarak kadın çalışıyorsa kadının işi bıraktığı gözlemlenmiştir.

Engel durumuna bağlı olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan Engelli Evde Bakım Ücreti ile ailelerin kaybedilen geliri kısmen ikame ettiği ancak herhangi bir sigorta priminin ödenmemesi nedeniyle engelli bakımını gönüllü üstlenen yakınının bu tercihle birlikte emeklilik hakkından da feragat ettiği görülmüştür. Katılımcıların araştırma kapsamında engelli yakını olmaya ilişkin aktardıkları deneyim ve düşünceler engelli yakını

Engelli Gündüz Bakım Merkezi, Düşünceler ve Deneyimler Tematik Analizine İlişkin Bulgular

Aşağıda birbiri ile bağlantılı iki tabloda engelli gündüz bakım (EGB) merkezlerinden yararlanan ve yararlanmayan katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 7. EGB Merkezi Yararlanan ve Deneyimlerini Paylaşan Katılımcı Sayısı

EGB MERKEZİ'nden Yararlanan Katılımcı Sayısı	EGB MERKEZİ'nin Faydalı Olduğunu Düşünen Katılımcı Sayısı	EGB MERKEZİ'nin Faydalı Olmadığını Düşünen Katılımcı Sayısı
5	4	1

Tablo 8. EGB Merkezinden Yararlanmayan ve Düşüncelerini Paylaşan Katılımcı Sayısı

EGB MERKEZİ'nden Yararlanmayan Katılımcı Sayısı	EGB MERKEZİ Hizmetinin Yararlı Olabileceğini Düşünen Katılımcı Sayısı	EGB MERKEZİ Hizmetinin Yararlı Olmayabileceğini Düşünen Katılımcı Sayısı
8	8	0

Bu çalışmada sosyal dışlanma haricinde incelenen ve engelli yakınları için ifade ettiği öğrenilmek istenen bir diğer konu EGB Merkezleridir. Araştırmaya katılan engelli yakınlarının büyük bir çoğunluğunun ülkemizde henüz yeni açılmaya

başlanan bu merkezlerden haberdar olmadığı görülmüş ve görüşme öncesinde merkezlerden yararlanmayan engelli yakınlarına EGB Merkezlerine ilişkin detaylı bilgi verilmiştir.

Araştırmaya katılan engelli yakınlarından K1, K2, K3, K4, K5, K6 K7, K8 EGB Merkezinden yararlanmamaktadır. Engelli yakınlarından K9, K10, K11, K12, K13 ise EGB Merkezinden yararlanmaktadır.

TARTIŞMA

Bu bölümde temalar çerçevesinde katılımcılardan elde edilen bulgular alanyazınla karşılaştırılarak tartışılmış ve tartışma sonucu elde edilen çıkarımlar yine temalar bağlamında sonuç kısmında açıklanmıştır.

Ekonomik Durum

Araştırmaya kapsamında katılımcılara sorulan ilk soru ekonomik durumları ile ilgili olmuştur. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların hane halkı kişi başı gelirin en yüksek 3.327,00 TL olduğu, en düşük 838,50 TL olduğu, medyan gelirin 1.838,50 TL olduğu, ortalama kişi başı gelirin ise 2.075,08 TL olduğu belirlenmiştir.

En güncel verileri içermesi nedeniyle engelli yakınlarının hane halkı kişi başı gelirini karşılaştırmak için Birleşik Metal İş Sendikasının 2022 yılı mayıs ayında yaptığı araştırmada kullanılan yoksulluk ve açlık sınırları kullanılmıştır. Birleşik Metal İş Sendikasının araştırmada elde ettiği yoksulluk sınırının kişi başı 4.107,75 TL olduğu, açlık sınırının ise kişi başı 1.187,50 TL olduğu görülmektedir. Bu sınırlar göz önünde bulundurulduğunda araştırmaya katılan engelli yakınlarından 6 (%46) katılımcının açlık sınırının altında olduğu, 13 katılımcının tamamının (%100) yoksulluk sınırının altında olduğu görülmektedir.

3 katılımcının (%26) konut kirası ödemediği, 10 katılımcının(%76) sosyal yardımlardan yararlandığı, 7 katılımcının(%53) gıda ve giyim ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamadığı, belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan 13 engelli yakınından 3'ünün (%26) konut kirası ödemediği ve 7'sinin(%53) ise gıda ve giyim ihtiyaçlarını karşılayamadığı belirlenmiştir.

Engelli ailelerin yaşadığı yoksulluğu doğuran bir diğer nedenin ise engelli bireye özel beslenme, özel eğitim, tedavi, rehabilitasyon ve medikal ekipman sağlamanın yarattığı ek maliyetler olduğunu söyleyebiliriz. Bu görüşü destekler şekilde bahsedilen etmenler sonucu oluşan maliyet kalkınma iktisatçısı Amartya Sen tarafından “engelliliğin ekstra maliyeti” olarak adlandırılmaktadır (Burchardt, 2004:79).

Engelli bir ferdi bulunan ailelerde bu tip ekonomik sıkıntıların olmasının nedenlerinden birinin engellinin haneye ekonomik katkı sağlamasının çoğunlukla mümkün olmamasının yanında engellinin bakımını üstlenen aile üyesinin de iş hayatına katılamaması olduğu düşünülmektedir.

Bakıma muhtaç engelli bireyin varlığının doğurduğu yoksulluğun yanı sıra bu yoksulluğun nedenlerini irdeleyen alanyazınla da katılımcıların anlatıları uyumlu bir örüntüye sahiptir. Alanyazınla uyumlu bir şekilde araştırmaya katılan engelli yakınlarının engellinin bakım masraflarının fazla olduğunu belirttiği, engelli bireyin varlığı nedeniyle bakımı yapacak kişinin çalışmasının mümkün olmadığı böylece çoğunlukla evde engelli ile 2 kişinin işgücüne dâhil olamadığı ve böylece yoksulluğun ortaya çıktığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu durumu kanıtlar nitelikte bir durum ise engelli bireyin işgücüne dâhil olduğu tek katılımcı olan K8'in araştırmaya katılanlar arasında en yüksek kişi başı gelire sahip olmasıdır. K8 bakımın yaptığı engellinin şu an çalıştığını ve ekonomik sıkıntılarının olmadığını ancak geçmişte engelli bireyin rehabilitasyonu için çok fazla harcama yaptıklarını bu durumun o dönem bütçelerin hayli sarstığını, zaman zaman akrabalarından borç almak durumunda kaldıklarını da ayrıca ifade etmiştir.

Yukarıda belirtilen veriler ve çıkarımlar göz önünde bulundurularak hem engellinin hem de engelli yakını olan bireylerin işgücüne dâhil olamamasının yanı sıra engellinin bakımı ve rehabilitasyonu için bütçe ayrılması gerekliliği nedeniyle engelli yakınlarının yoksulluk riskinin yüksek olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Literatürde sosyal dışlanma kavramı yoksulluk ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki kimi kaynaklarda birbirini döngüsel olarak doğuran bir formda, kimi kaynaklarda ise karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen bir formda tanımlanmıştır. Bu görüş farklılığına karşın alanyazın taramasında ortaya çıkan sonuç her iki kavramın birbiri ile sıkı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu gerçeğidir (Şahin ve Coşkun, 2009:75).

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının tamamının yoksulluk sınırının altında olması sosyal dışlanmanın yanı sıra engellilik literatüründe de kendine yer bulmuş bir olgudur. Gerek ülkemizde gerekse de dünyada yapılan araştırmalarda coğrafya fark etmeksizin engelli bireylerin ve ailelerin toplumun diğer kesimlerine göre daha yoksul oldukları tespit edilmiştir.

28 Avrupa ülkesinde yapılan araştırmanın sonuçları engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre %28 daha fazla yoksulluk riski ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir (EUROSTAT, 2022).

Engelliliğin ekstra maliyetine ilişkin verilerde içeren ve Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmada engellilerin yoksulluk oranının diğer bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Engelli bireylerde belirlenen yoksulluk oranı %23,1 olarak ölçülürken engelli olmayan bireylerde ise %17.9 olarak ölçülmüştür. Engelli bireyin bakım, eğitim ve rehabilitasyon masrafları da hesaplama dâhil edildiğinde engelli bireylerin yoksulluk riskinin engelli olmayan bireylere göre %47.4 daha yüksek olduğu belirlenmiştir (WHO, 2022).

Bir başka araştırmada ise 70 milyon nüfusa sahip Birleşik Krallıkta yaşayan 4 milyon engelli insanın yoksulluk sınırının altında olduğu, yoksul olan toplam 7

milyon insanın ise ya engelli olduğu ya da bir veya daha fazla engelli ile yaşadığı belirlenmiştir (WHO, 2022).

Nitekim ülkemizde engelli yakınlarının engelli yoksulluğuna ilişkin düşüncelerini ve inançlarını belirleme amacıyla 100 engelli katılımcı ile yapılan bir araştırmada engelli yakınlarının en büyük sorununun parasal olduğunu ve katılımcıların engelli yakınlarının olmasını ise yoksulluklarının nedenlerinden birisidir (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017: 355).

Karakaş Gelişmiş ülkelerde dahi nüfusun ortalama %25'inin açlık sınırının altında olduğu yine bu ülkelerde engelli nüfusun %50'sinin açlık sınırının altından olduğunu, ülkemizde ise engelli nüfusun %75'inin açlık sınırının altında yaşadığını belirtmektedir (Karataş, 2002: 370).

Ülkemizde yaşayan engelli bireylerin kamudan beklenti ve taleplerinin araştırıldığı bir çalışma ise engelli bireylerin %61.2'sinin kamudan maddi destek beklentisinin olduğunu göstermektedir. Aynı araştırmaya katılan engellilerin %9.6'sı ise kamunun kendileri için istihdam olanaklarını arttırması gerektiğini beyan etmiştir (TÜİK, 2002).

Yine ülkemizde yapılan ve engelli bireylerin kamuya dönük beklentilerini araştıran bir başka çalışmada ise kamunun daha fazla sosyal yardım sunmasını talep eden engellilerin oranı %85.7, kamunun daha fazla iş olanağı oluşturmasını talep edenlerin oranı ise %28.7 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2010).

Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre 2002 yılında engelli bireyler arasında işsizlik oranı %21.7 olarak ölçülmüş olup aynı yıl yapılan başka bir araştırmada engelli olmayan bireylerde ise işsizlik %10.3 olarak ölçülmüştür. Bu durum engelli bireyler arasında işsizliğin diğer bireylere göre 2.1 kat daha fazla görüldüğünü göstermektedir. Engelli bireyler arasında engelli olduğu için kendisine iş verilmeyeceğini düşünenlerin oranı ise %16,6 olarak ölçülmüştür.

Yine aynı araştırma sonuçlarına göre engelli bireylerin işgücüne katılma oranı %21.7 iken bu oran engelli olmayan bireylerde ise 2.3 kat daha fazla olarak %49.58 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2002).

Araştırmada ortaya konan çıkarımların gerek sosyal dışlanma alanyazını ile gerekse de engellilik alanyazını ile uyumlu olduğu ortadadır. Ortaya konulan çıkarımlar bakım ihtiyacı olan bir engelli yakını olmanın yoksulluk riskini ve yoksulluk riski ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu bilinen sosyal dışlanma riskini belirgin bir şekilde arttırdığını göstermektedir.

Engelli Yakınlarının Toplumsal İlişkileri

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon süreci ve aile bireylerinin bu sürece destek olup olmadığına ilişkin veriler incelenmiş olup 13 katılımcıdan, 8 (%61)'inin ailesi tarafından desteklendiği anlaşılmıştır. Verilen desteğin niteliği ve niceliği ise hemen her katılımcıda farklılık

arz etmektedir. Alınan desteğin kimi durumlarda geçici bir süre bakım işinin aileden birine devredilmesi kimi durumlarda yaşanan zorluklara karşı ailenin bakıcının yanında olduğunu hissettirmesi şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan engelli yakınları sıklığı ve şiddeti değişmekle birlikte aile içi anlaşmazlıklar yaşadığını belirtmiştir. Bahse konu engelli yakınlarının anlatıları incelenmiştir. Özellikle bakımı yapılan engelli bireyin evin çocuğu olduğu durumlarda bakım sürecinin daha stresli olduğu ve aile içi anlaşmazlık riskinin arttığı düşünülmektedir. Aile içinde destek görmediğini ve aile içi anlaşmazlık yaşadığını beyan eden katılımcıların yanıtları incelendiğinde yoğun bir bakım sürecinin aile bireyleri üzerinde yarattığı baskı açıkça görülmekte ve bu durumun da aile bireylerinin anlaşmazlık yaşamasına neden olduğu düşünülmektedir. 1992 yılında 166 kişiden oluşan grup üzerinde yapılan bir araştırmada da engelli bir çocuğu bulunan ebeveynlerin daha fazla strese maruz kaldığı, bu durumun da aile içi anlaşmazlıklara neden olabildiği belirlenmiştir (Akkok vd.; 1992:8-13).

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının bakım sürecine ilişkin verdikleri yanıtlar engel durumu ve engel oranına bağlı olarak her engellinin farklı bir form ve yoğunlukta bakım sürecine gereksinim duyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda katılımcılar tarafından bakımı üstlenilen engelli bireylerden başarılı bir rehabilitasyon sürecinin sonunda birçok özbakım görevini yerine getirebilen ve gündelik yaşam becerilerine haiz olanlar olduğu gibi gelişim özellikleri nedeniyle bakım ve rehabilitasyon süreci giderek daha da zorlaşan engelli bireylerin olduğu da anlaşılmaktadır.

Engelli bireylerin bakım ve rehabilitasyon süreçlerinin farklı olmasına karşın engelli bireyin bakımı üstlenen kişinin her zaman evin kadını olduğu görülmüş ve kimi katılımcıların diğer aile fertlerinden zaman zaman yardım aldığı da görülmüştür. Bu yardımın çoğunlukla yarım güne kadar bakım işini ailenin başka bir ferdine devretme şeklinde gerçekleştiği, yarım günün üzerinde bakım işini başka bir aile ferdine devretme imkânı olan katılımcının olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların yanıtları ve araştırmacının izlenimleri göz önünde bulundurulduğunda zihinsel veya fiziksel kısıtı olan bir bireyin bakım sürecini üstlenmenin psikolojik açıdan çok zorlayıcı bir deneyim olduğu, bakım sürecinin asla bitmeyen bir forma sahip olmasının bu deneyimi iyice zorlaştırdığı, bu zorlu deneyimin yanı sıra aile içinde dayanışmanın da olmaması halinde bakımı yapan kişinin oldukça yıprandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan engelli yakınları ile yapılan görüşmelerde aile içinde desteklenmeyen engelli yakınlarının bakımı yaptıkları engelli bireyin gelişim özelliklerinden ve engel oranından bağımsız olarak daha karamsar bir bakış açısına sahip olduğu, aile içinde desteklenen engelli yakınlarının ise hayata daha iyimser baktığı, bu şekilde desteklenen engelli yakınlarının engelli bakım sürecini yerine getirmesinin yanı sıra sivil toplum, sosyal medya aracılığıyla diğer

engelli yakınlarına destek olmaya çalıştığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda günümüzde değişen değer yargılarına rağmen yaş ve cinsiyet fark etmeksizin her bir insanın toplumsallaşma deneyimini ailede edindiği rol bağlamında yaşadığı, ailede dayanışma süreci yaşayan bireyin toplum içinde de dayanışma yarattığı düşünülmektedir. Nitekim ülkemizde 2009 yılında engelli çocuğu bulunan 95 anne üzerinde yapılan bir araştırmada annelerin umutsuzluk düzeyini etkileyen unsurlardan birinin aile içi destek olduğunu ve bu iki bileşen arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Karadağ, 2009:320).

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş ve katılımcıların deneyim ve düşünceleri ile benzer bir örüntü ve arka plana sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Engelli bireyin bakım ihtiyaçlarının yarattığı ek sorumluluklar farkında olmadan aile içinde yeni bir sorumluluk paylaşımını doğurmakta, bu paylaşım çoğunlukla ebeveynler arasında bir stres kaynağına dönüşmektedir (Sivrikaya ve Tekinaslan, 2013:18).

Bakım ihtiyacının sona ermeyen ve çoğunlukla yoğun bir süreç olması ise eğitilmiş ailelerde dahi yaşanan stresin kaynağını bulmayı ve sorunu çözmeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Yıllar içerisinde biriken stresin bireyler üzerinde yarattığı yıkım ise iletişimsizlik, eşler arası tartışma, psikolojik ve psikosomatik rahatsızlıklar ve yer yer boşanma ile sonuçlanmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2009:38).

Ülkemizde 2008 yılında engelli yakınları ile yapılan bir çalışmada 60 engelli yakını ile görüşülmüş ve ebeveynlerin yaşadığı güçlükler incelenmiştir. Araştırma sonuçları engelli bir çocuğu bulunan ebeveynlerin birbirine karşı suçlayıcı, öfkeli tavırlarının arttığı, %40'ının eşi ile geçimsizlik yaşadığı, %30'unun ise diğer çocuklarına göre engelli çocuğu daha fazla vakit ayırmak zorunda kaldığı ve bu nedenle çocuklarıyla sorunlu ilişkileri olduğu belirlenmiştir (Akgün ve Çifci, 2010:25).

Araştırma kapsamında bakım ve rehabilitasyon sürecinde engelli yakını ve engelli ile ilişkisi incelenen bir diğer toplumsal kurum ise “komşu” olmuştur.

Özellikle geleneksel toplumlarda komşuların toplumsallaşma sürecinde kalıcı etkileri olduğu ve bir “toplumsallaşma aracı” oldukları bilinmektedir. Çoğunlukla farklı formlarda deneyimlenen komşuluk hemen her toplumda bireylerin toplumsallaşmalarının üreticisi olmaya devam etmektedir (Akın, 2014:75).

Engelli yakınlarının konuya ilişkin verdiği yanıtlara göre bireyin toplumla ilgili algısında komşuların önemli bir yerinin olduğu, komşuların engelli bireyin durumunu kabul edip etmeme düzeyinin hem engelli için hem de engelli yakını için önemli olduğu düşünülmektedir. Engelli bireyin durumunu kabullenen komşular ile engelli yakınlarının ile iyi ilişkiler kurduğu, bu durumun hem engelli yakını hem de engelli için daha iyi hissettirdiği, engellinin durumunu kabullenmeyen komşuların ise zaman zaman engelli bakım ve rehabilitasyon sürecini zorlaştırdığı hatta kimi durumlarda engelli yakını başka bir eve taşınmak zorunda bıraktığı görülmüştür.

Özellikle geleneksel formunu koruyan toplumlarda engelli yakını olsun olmasın her bireyin toplumsal destek algısında ve toplumsallaşma sürecinde “komşu” figürünün önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Komşuları ile sorun yaşayan katılımcıların bir kısmının anlatıları komşularının genellikle engellilik konusunda bilgisiz olduğu, engelli yakını olmanın nasıl bir deneyim olduğunu anlamadıkları bu durum nedeniyle anlaşmazlıklar yaşandığı yönündedir. Bu tip sorunlu ilişkileri daha önce yaşamış kimi katılımcıların ise sorunları konuşarak, anlatarak ve ikna ederek çözdüğü de yine anlatılarda yer alan deneyimlerden birisidir.

Ancak araştırmaya katılan birden fazla katılımcı tanıdığı başka engelli yakınlarının yaşadığı komşu anlaşmazlıklarını da anlatmış ve bu anlaşmazlıkların engelli yakının ikamet değiştirmesi ile sonuçlandığını hatta kimi engelli yakının birden fazla kez konut değiştirmek zorunda kaldığını beyan etmişlerdir.

Komşuları ile iyi ilişki kuran veya engellilik konusunda insanları bilgilendirerek anlaşmazlıkları çözen engelli yakınlarının çoğunlukta olmasına(%84) karşın bu tip olumsuz deneyimlerin engelli yakını olmanın sosyal dışlanma riskini arttırdığı düşüncesini ispatlar nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Engelliliğin anlatılmasının, komşuları ikna çabalarının zaman zaman işe yaramasına karşın, her iletişim kurma deneyiminde olduğu gibi bu deneyimde de sonucu karşı tarafın anlama kabiliyetinin belirlediği düşünülmektedir.

Hemen her bireyin toplum algısının içinde kendine yer bulan akrabalık ilişkilerinin katılımcılar için ne ifade ettiği öğrenilmek istenmiş, bu bağlamda katılımcılardan bakım ve rehabilitasyon sürecinde akrabaların rolüne ilişkin düşünce ve deneyimlerini paylaşması istenmiştir. Katılımcılar tarafından Aktarılan deneyim ve düşüncelere göre takındıkları tavır ve tutumlar ile kimi akrabasının engelli yakınının yanında durduğunu kimi akrabasının ise engelli bakım sürecini zorlaştırdığını göstermektedir. Engelli bakımını yapan kişinin akrabalarından çoğunlukla manevi bir destek beklentisi içinde olduğu çoğu katılımcının kendi akrabalarından bu desteği bulabildiği ancak bir kısım katılımcının ise özellikle eşinin akrabaları ile oldukça zor deneyimler yaşadığı betimsel analiz kısmında anlatılarda yer almaktadır.

Annesi tarafından reddedilen engelli torununa bakan bir katılımcının anlatıları ise bu tür zor deneyimlerin yalnızca eşin akrabaları ile yaşanmadığını aksine her türlü akrabalık seviyesinde yaşanmasının mümkün olduğunu düşündürmüştür.

Akrabalarının desteğini hissettiğin belirten katılımcıların görüşmeler süresince takındıkları tavır ve deneyimlerini yorumlama yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda yine eşinin desteğini gören katılımcılar da olduğu gibi hayata ve olaylara daha iyimser baktıkları düşünülmektedir.

Akrabalar ile yaşanan anlaşmazlıklarda engelli bireyin kabullenilmemesi durumunun yine eş ile ilişkilerde ve komşu ile ilişkilerde olduğu gibi tetikleyici unsur olduğu düşünülmektedir.

Akrabalarla engelli birey üzerinden yaşanan anlaşmazlıkların arka planında geçmiş yaşantıların olma ihtimalinin bulunduğu, engellinin durumunun araçsallaştırıldığı ve engel durumunun akrabalar tarafından engelli yakınına karşı bir saldırı aracı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Akrabalar ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucu kimi engelli yakının kendini korumaya aldığı ve olanaklar çerçevesinde akrabaları ile iletişim ya azalttığı ya da tamamen kestiği kimi engelli yakının ise akrabalarını sert bir şekilde uyardığı da anlatılarda yer almıştır. Bu bağlamda engellinin durumunun kabul edilmemesini çoğu engelli yakının bizzat kendisi kabullenilmemiş olarak yorumladığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan 7 (%53) katılımcının akrabalarının bakım ve rehabilitasyon sürecini destekleyici bir tutumu olduğunu düşündüğü bu destek algısının akraba desteğinin düşük çıktığı geçmiş dönemli engelli yakını konulu araştırmalar ile uyum içinde olduğu görülmektedir.

Bir başka araştırmada Trabzon ilinde faaliyet gösteren bir bakım ve rehabilitasyon Merkezine devam eden engellilerin yakınları ile görüşme yapılmış ve engelli ailelerin yaşadığı güçlükler incelenmiştir. Araştırma ülkemizde geleneksel olarak sosyal çevrenin ilk katmanı olarak nitelendirebilecek akrabalar ve komşuların dahi engelli yakınlarına yönelik önyargılı ve dışlayıcı bir tutum sergilediğini göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre akrabaları ile ilişkilerini azaltan engelli yakınlarının oranı %82.4 çıkmıştır. Komşuları ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini beyan eden katılımcıların oranı ise %43,8 olarak ölçülmüş, katılımcıların %25'i bu tip sosyal ilişkilerini tamamen bitirdiğini ifade etmiştir (Kahrıman ve Bayat, 2008:4).

Araştırma kapsamında katılımcıların toplum algısını anlamak için irdelenen toplumsal aktörlerden sonuncusu “çevre” olmuştur. Bu araştırmada çevre ifadesiyle aile, komşu ve akraba dışında kalan toplumsal figürler kastedilmektedir. Farkında olmadan yolda yürürken, alışveriş yaparken, kafede otururken, otobüste yolculuk yaparken, hastanede sıra beklerken gördüğümüz insanların hiç tanımayan olsak dahi bizim toplum algımızda önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir.

Böylesine rastgele karşılaştığımız bu insanlarla ilgili algımızın olumlu olması durumunda toplumu daha fazla “katılmaya değer” göreceğimiz ve topluma daha fazla dâhil olmak için çaba göstereceğimiz düşünülmektedir. Bu durumun tam tersi gerçekleştiğinde, dışarı çıktığımızda karşılaştığımız insanlarla ilgili algımızın olumsuz olması durumunda ise toplumu daha az “katılmaya değer” göreceğimiz ve toplumdaki daha fazla uzaklaşmak isteyeceğimiz de ortadadır.

Bu çıkarımın araştırmaya katılan engelli yakınları içinde geçerli olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılan engelli yakınlarının kendi başlarına çıktıklarında karşılaştıkları tutum ve davranışların toplum algıları üzerinde etkili olmadığı, toplum algılarını engelli ile dışarı çıktıklarında karşılaştıkları tutum ve davranışlara göre oluşturdukları düşünülmektedir. Engellinin bakım ve rehabilitasyon sürecinde çevrenin olumlu bir rol oynadığını düşünen 4 (%30) katılımcı olduğu

bilinmektedir. Her biri toplum algımızın bir parçası olan aile, akraba, komşu ve çevre arasında en düşük destek algısının çevreye ait olduğu belirlenmiştir.

Araştırma verileri engelli yakınlarının aile destek algısının %61, komşu destek algısının %84, akraba destek algısının %53 ve çevre destek algısının ise %30 olduğu göstermektedir. Bu veriler kendi içinde anlamlı farklılıklar göstererek ayrışan verilerdir. Bu ayrışma bize bazı soruları sorma olanağı vermektedir. En düşük destek algısının çevre olmasının nedeni nedir?

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının anlattığı deneyim ve düşünceler toplumla ilgili rahatsız oldukları temel konunun yolda yürürken, alışveriş yaparken, kafede otururken, otobüste yolculuk yaparken, hastanede sıra beklerken gördükleri insanların meraklı bakışları ve soruları olduğuna işaret etmektedir.

Yalnız dışarı çıktıklarında bu meraklı bakışlara maruz kalmayacaklarının farkında olan engelli yakınlarının bu rahatsız edici merak duygusunu genellikle kültüre, anlayışsızlığa veya bilgisizliğe bağladığı betimsel analiz kısmında yer alan anlatılarda mevcuttur. Engelli yakınları bu meraklı bakışların engelli olmayan bir bireye yöneltilmesinin mümkün olmadığını ve hiçbir insanın tanımadığı bir insana hitaben ilk cümlesinin sağlık durumu ile ilgili bir soru olamayacağını da farkındadır.

Meraklı ve inceleyici bakışların incelenen kişiye edilgen bir role hapsedtiğini ve bu olgunun aslında kontrolün karşı tarafta olduğu sözsüz bir iletişim türü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tür bakışlara sık maruz kalan ya da kaldığını düşünen bireylerin psikolojik sorun yaşama riskinin fazla olduğu, bireylerin bu tür inceleyici bakışlardan kaçınmak için zaman zaman toplumsal yaşamdan kendini geri çekebildiği alanyazında yapılan taramada tespit edilmiştir (Türkçapar, 1999:248).

Genç, 2015 yılında Engellilerin sosyal sorun ve beklentilerini incelediği araştırmasında engelli yakınlarının engelli birey ile yapacağı en ufak bir gezinti veya seyahatte dahi meraklı bakışların, saygıdan uzak soruların ve yargıların hedefi olduğunu belirtmektedir (Genç, 2015:67). “Neden böyle oldu?”, “Tedavisi yok mu?”, “İşiniz çok zor.” “Sınava çekiliyorsunuz.” vb. iyiniyetli gibi görünen ancak arka planında masumiyetten uzak yıkıcı bir etkiye sahip soru ve yargıların yanında engelliliğin “işlenilen bir günahın bedeli olduğu” imalı bilgisizlik dolu konuşmalar toplumdaki sorunlar hakkında önemli ipuçları vermektedir.

2003 yılında 7 engelli aile incelenerek yapılan bir araştırmada özellikle zihinsel engelli bireylerin yakınlarının yaşadığı toplumsal sorunlar incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre iki aile toplum tarafından suçlayıcı bir tutuma maruz kaldıklarını, 3 aile ise topluma ilişkin en büyük rahatsızlıklarının acıyan, meraklı ve irdeleyici bakışlar olduğunu beyan etmiştir. Aynı araştırmaya göre engelli yakınlarının hemen hemen tamamının en az bir kez bu tip psikolojik saldırılara maruz kaldığı belirlenmiş, ailelerin savunma mekanizması olarak ya bu tepkileri duymazdan gelmeyi tercih

ettiği ya da toplumla iletişimi tamamen kesmeyi tercih ettiği belirlenmiştir (Vural, 2003, aktaran Çapa, 2009:37).

Stres ve baskı altında kalan birçok insan gibi engelli yakınlarının da içinde yaşadığı toplumun değerlendirmelerinden etkilendiği yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Toplumun bu tip yargı ve değerlendirmelerinin etkisiyle engelli yakınlarının yaşantı ve deneyimlerinden ötürü cezalandırıldıklarını dahi düşündüğü belirlenmiş olup suçluluk duygusunun yarattığı duygusal yıkımın ise engelli bireyin eğitim ve rehabilitasyonuna odaklanmayı zorlaştırdığı belirlenmiştir (Özsoy vd., 2006:75).

Normal şartlarda topluma katılımın bir aracı olabilecek gezintiler, ziyaretler engelliliğe ilişkin açıklama yapma çabaları ile geçmekte ve bir süre sonra engelli yakınlarının yaşadığı hayal kırıklığı ve bıkkınlık nedeniyle toplumun dışında kalmayı tercih etme ile sonuçlanmaktadır. Engelli yakınlarının yaşadığı zorlukları inceleyen birçok araştırma engelli yakınlarının zamanla çevre ile ilişkilerini asgari düzeye indirdiklerini hatta yer yer çevre ile ilişkilerini tamamen kopardıklarını göstermektedir. (Cavkaytar vd., 2017:102).

2015 yılında Edirne ilinde 311 engelli yakını ile görüşme yapılan bir çalışmada çocuğunun engelli olması nedeniyle toplumsal destek bulmadığından yakının ailelerin olduğu ve toplumdan destek bulamadığını beyan eden katılımcıların yaşam kalitesinin diğer ebeveynlere göre daha düşük çıktığı belirlenmiştir (Canarşlan ve Ahmetoğlu, 2015:24).

Engelli yakınlarının topluma katılım sürecinde yaşadığı sorunları inceleyen “Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması” isimli araştırma engelli yakınlarının sorunlarını; yaya olarak bir yerden başka bir yere gitme, toplu taşıma araçlarını kullanma, kişisel gelişim ve toplum yaşamı, kamu olanaklarından yararlanma, kültürel etkinliklere katılma, spor etkinliklerine katılma, alışveriş yapma, dışarıda yemek yeme, kamu kurumlarından hizmet alma başlıkları altında incelemiştir (Çapa, 2009:37).

Araştırmaya katılan engelli yakınları yaya olarak bir yerden başka bir yere giderken daha temkinli davrandıklarını, engellilerin kalabalık mekânlarda zaman zaman telkinlerle sakinleştirilmeleri gerektiğini ancak bunların dikkat ve çabayla aşılabileceğini belirtmiş ve en önemli sorun toplumun engellilere karşı takındığı tavır olduğunu beyan etmişlerdir (Çapa, 2009:37).

Araştırma kapsamında katılımcıların toplum algısını ve yürüttükleri bakım ve rehabilitasyon süreci için toplumun rolünü görmek için aile, komşu, akraba ve çevre algılarını irdeleyen alt sorular sorulmuştur. Bakıma muhtaç engelli bir yakının bakımını üstlenmenin aile ile, akrabalar ile, komşularla ile ve çevre ile anlaşmazlık yaşama riskini arttırdığı düşünülmekte ve böylece sosyal dışlanma riskini de arttırdığı sonucuna varmak mümkündür.

Katılımcıların birçoğunun çevre ile ilgili olumsuz deneyimlerini anlatmasına karşın bazı katılımcıların ise çevrenin rolünün son yıllarda daha destekleyici bir forma kavuştuğunu belirttiği ve bu durumu da son yıllarda yürütülen farkındalık çalışmalarına bağladığı anlatılarda yer almaktadır.

Mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda engelli bakım ve rehabilitasyon sürecinin yalnızca engelli ve bakımı üstlenen engelli yakınına kapsayan fiziki bir süreç olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medyada ve internette rastlanılan ve yer yer Kızılderililere yer yer Afrikalılara atfedilen “Bir çocuğu bir köy yetiştirir” sözü engelli yakının ve engellinin toplum içinde yaşadığı deneyimler özelinde irdelenmeye değerdir. Çocuk ve köy metaforlarının esasında insan ve toplumu işaret ettiğini düşünmek, engelli olsun olmasın herhangi bir insanı yetiştiren gerçek aktörün toplum olduğunu söylemek bu bağlamda yanlış olmayacaktır. Engel oranı ve gelişim özellikleri birbirinden farklı olsa da toplum tarafından kabul edilen ve toplumun desteğini hisseden engellilerin kendine özgü toplumsallaşma yolları bulunduğu bu durumun çoğunlukla engelli ile ortak bir benlik inşa etmiş olan engelli yakınına topluma daha fazla dâhil olmaya sevk ettiği düşünülmektedir.

Bu bağlamda kendisi ile eşit imkân ve fırsatlara sahip olmayan insanlara saygı duymak ve eşit davranmak tıpkı ihmale maruz kalmış çocuklar, bağımlı gençler, yaşlılar, göçmenler, azınlıklar, eski hükümlüler, kadınlar, tek ebeveynli aileler, yoksullar vb. tüm dezavantajlı gruplarda olduğu gibi engelli bireylerin de toplumdan kaynaklı yaşadığı sorunların çözümü için yapılacak en etkili ve en ucuz iş olacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Engelli bireylerin eşit bir birey olarak topluma kabul edilmesi olgusu araştırmaya katılan bir engelli yakınının da ifade ettiği gibi henüz yeni bir olgudur. Bu olgunun varlığını ise yine araştırma kapsamında rolü incelenen STK ların ve bilumum engelli örgütlerinin yürüttüğü ve kamuyu da yürütmeye zorladığı eğitim ve farkındalık çalışmalarına borçlu olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir sosyal sorunun çözümü için eğitimin ve farkındalık çalışmalarının rolü elbette oldukça önemlidir. Ancak engelli yakınlarının anlattığı ve vicdani sınırları aşan birtakım uç deneyimler eğitime ve farkındalık çalışmalarına karşı kör sağır dilsiz insanların her daim olacağını göstermektedir. Bu duruma kamu eliyle bir çözüm üretilmesi, bakıma muhtaç engelliye bakan yakınlarına bir yasal koruma statüsünün tanımlanması ile engelli yakınlarının eğitime ve farkındalık çalışmalarına karşı duyarsız insanlar nezdinde de saygınlığının arttırılacağı düşünülmektedir.

Uygun Ev Güvenli Çevre

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının düşünce ve deneyimlerinin dinlendiği bir diğer konu ise engelli yakınının sosyal haklardan ne derece yararlanabildiğine ilişkindir. Bu bağlamda engelli yakınına sorulan iki sorudan ilki uygun ev ve güvenli çevreye ilişkin olmuştur.

Alanyazında yaşanan çevrenin gürültülü ve kirli olması, çevrede sürekli olaylar çıkması, komşuluk ilişkilerinin güvenli olmaması, kişinin kendisini güvende hissetmemesi ve evde tek başına olmaktan korkması gibi olay ve olguların bireyin sosyal dışlanma ihtimali ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Nitekim araştırmamızda kullanılan ölçme aracının tasarlanmasında da yararlanılan ve 2.493 kişi üzerinde yapılan bir çalışmada uygun bir evde oturmanın ve güvenli bir çevrede yaşamının sosyal dışlanma riskini azalttığı belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile uygun ev ve güvenli çevre koşullarına sahip olunmaması durumunda ise sosyal dışlanma riskinin arttığı anlaşılmaktadır (Bayram vd., 2010:84).

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının %85'inin altyapı hizmetlerinden, %69'unun sosyal donatı olanaklarından, %69'unun erişilebilirlik hizmetlerinden memnun olduğu belirlenmiştir. Engelli yakınlarının %85'inin ise Oturduğu bölgeyi güvenli bulduğu belirlenmiştir. Engelli yakınlarının anlatıları incelendiğinde ise erişilebilirlik hizmetlerinin yetersizliği ve sosyal donatı olanaklarının kısıtlılığının en çok dile getirilen sorunlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte birden fazla katılımcının sosyal donatı olanaklarının olmasına karşın bu tür tesislere ulaşım ve yararlanma için gerekli erişilebilirliğin olmadığını beyan ettiği anlatılarda mevcuttur. Bu anlatılar üzerinden belediyelerin engelli odaklı çalışmaların kısıtlı olduğu sonucuna varabiliriz. Bu bağlamda kaldırımları rampalar ve görme engellilerin takip edeceği şeritlerle yenilemenin belediyeler açısından erişilebilirliğin ucuz ve hiçbir seçmenle karşı karşıya gelmeyi gerektirmeyen kısmı olduğu ortadadır. Bir engelli yakının kaldırımların işgaline ilişkin anlatıları ise engelli olsun olmasın mağazaların kaldırımları işgal etmesinin ülkemizde her bireyin ortak sorunu olduğunu düşündürmüştür. Çoğu mağazanın ticari faaliyetlerini kamusal alan olan kaldırımlara pervasızca taşımasının ve belediyelerin çoğunlukla bu durumu görmezden gelmesinin bir kamu zafiyetine işaret ettiği ortadadır.

Kurumlardan ve Hizmetlerden Yararlanma

Araştırmaya katılan engelli yakınlarının düşünce ve deneyimlerinin dinlendiği bir diğer konu ise engelli yakınının sosyal haklardan ne derece yararlanabildiğine ilişkindir. Bu bağlamda engelli yakınına sorulan iki sorudan sonuncusu kurumlardan ve yardımlardan yararlanmayla ilgili olmuştur.

Engelli yakınlarının %60'ının eğitim hizmetlerinden, %46'sının sağlık hizmetlerinden, %46'sının ulaşım hizmetlerinden memnun olduğu betimsel analiz kısmında gösterilmiştir. Katılımcıların deneyim ve düşünceleri özel eğitim hizmeti sunan eğitim kurumlarının birbirine denk ve eşdeğer olmadığını düşündürmektedir. Bu durum engelli bireyin rehabilitasyonunu dolayısıyla engelli yakınının da yaşamını doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Yaşadıkları bölgede nitelikli özel eğitim hizmetine ulaşamayan engelli yakınlarının ise engelli bireyin potansiyelinin gerisinde bir gelişim göstermesini izlemek dışında yapabilecekleri fazla bir şey olmamaktadır. Özel eğitim kurumlarının denk ve eşdeğer olmaması, Milli

eğitimin özel eğitim öğretmenleri için ödediği harcırah ve özel sektörde istenen yüksek ücretler özel eğitime erişimi zorlaştıran ve kamu eliyle çözülmesi mümkün sorunlardır.

Sağlık hizmetleri bağlamında dile getirilen sorunlar ise sağlık kurumlarına erişim ve engelliler ile engelli olmayanlara aynı sağlık prosedürlerinin uygulanması olmuştur. Bakım muhtaç engelli bireylerin hastaneye ulaşımı araştırmacının işi gereği de şahit olduğu bir engellilik sorunudur. Görev yaptığı kurumda Engelli Evde Bakım Hizmeti sunan araştırmacı birçok engelli yakınının hizmetten yararlanmak için engelliği hastaneye götürmesi gerektiğini öğrenince hizmete başvurmaktan vazgeçtiğine şahit olmuştur. Bakım muhtaç engellilerin bir kısmının gelişim özellikleri gereği günümüzde kent dışına taşınan hastanelere ulaşması ve tam gün hastanede durması birden fazla insanın destek olmasını ve bir miktar da parayı gerektiren zor bir iştir.

Kamu hizmetlerinden dışlanma durumu bireyi üretim ilişkilerine ve diğer toplumsal ilişkilere taşıyacak önemli olanaklardan yoksun kalmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda alanyazında eğitim ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere kamu hizmetlerinden dışlanma ile ilişkilendirilmiştir (Öztepe ve Ulutaş, 2013:313).

Ulaşım hizmetlerine erişim ve kullanımda yine engelli yakınlarının sıklıkla şikâyet ettiği konuların başında gelmektedir. Şoförlerin ve araçtaki yolcuların tavrına ilişkin geçmişte yaşanan deneyimler engelli yakını bütçesine göre büyük meblağlar ödemeye ve taksi tutmaya razı edecek kadar olumsuz olabilmektedir. Engelli yakınlarının topluma katılım sürecinde yaşadığı sorunları katılımcı 42 aile üzerinden inceleyen araştırmada engelli yakınlarının toplu taşıma araçlarını kullanırken yaşadığı sıkıntılar detaylı olarak incelenmiştir. Araştırma bahse konu çalışma ile benzer sonuçlara ulaşmıştır (Çapa, 2009:97).

İstihdam

Katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde hanede bakımı gereken bir engelli bireyin varlığına ek olarak kadın çalışıyorsa kadının işi bıraktığı gözlemlenmiştir.

Engelliye bakacak kişinin çalışmasının çoğunlukla mümkün olmaması nedeniyle kaybedilen gelirin Engel durumuna bağlı olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan Engelli Evde Bakım Ücreti ile kısmen ikame edildiği ancak herhangi bir sigorta priminin ödenmemesi nedeniyle engelli bakımını gönüllü üstlenen yakınının bu tercihle birlikte emeklilik hakkından da feragat ettiğini söyleyebiliriz.

Katılımcıların araştırma kapsamında engelli yakını olmaya ilişkin aktardıkları deneyim ve düşünceler engelli yakını olmanın ne denli zor bir tecrübe olduğunu görmek için yeterlidir.

Emeklilik hakkından, çalışma hayatından ve toplumsal hayattan uzaklaşmak pahasına da olsa bu denli zor bir işi yaparak aynı zamanda kamuyu da yatılı bakım maliyetinden kurtaran engelli yakınlarına sigorta primi tanımlanması ve prim maliyetinin hiç olmazsa bir kısmının kamu tarafından karşılanması araştırmaya katılan engelli yakınlarının ve araştırmacının ortak temennisidir.

Bireyin istihdam piyasasına dâhil olması ile topluma dâhil olması arasından pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı literatürde kendine yer bulan bir önermedir (Bayram vd., 2012:377). Zira sosyal dışlanmayı bireylerin bir ya da birden fazla etmen nedeniyle ekonomik ve sosyal süreçlerin dışında kalmak olarak gören anlayış bireyin ekonomik yaşama katılmasını topluma yeniden dâhil olma göstergesi olarak kabul etmektedir. Ancak Atkinson, sosyal yardımların bireylerin yaşam memnuniyetini sağladığı durumlarda işgücüne katılmamanın bir “tercih” olacağı böylesi bir “tercih”in sosyal dışlanma ile ilişkilendirilmesinin hatalı bir çıkarım olacağını belirtmektedir (Atkinson, 1998, aktaran Devicienti ve Poggi, 2011:3550).

Veriler incelendiği takdirde bu araştırmada engellinin bakımını yapan 13 katılımcıdan 10 katılımcının sosyal yardımlardan yararlandığı, yararlanan bu sosyal yardımın da Kamu tarafından sunulan en dolgun sosyal yardımlardan biri olan Engelli Evde Bakım Ücreti olduğu da ortadadır. Böylesi bir durumda bu dolgun sosyal yardımın katılımcıların işgücüne dâhil olmamasına neden olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Zira işgücüne katılmamanın dolgun sosyal yardımlardan kaynaklı bir “tercih” olması durumunda sosyal dışlanma ile ilgili yapılacak herhangi bir çıkarımın hatalı olacağı bilinmektedir.

Ancak burada dikkati çeken bir noktayı araştırmaya katılan en yoksul katılımcı olan K5 açıklamıştır. K5, yalnızca Engelli Evde Bakım Ücreti ile geçinen, bu sosyal yardımın yaklaşık %50’sini kiraya veren bir katılımcıdır. Görüşmede K5 onu tatmin edecek işin ücretinin hem E5’e tutacağı bakımının ücretini hem de geri kalan yaşam masraflarını da karşılayacak kadar olması gerektiğini belirtmiştir. K5 ile yapılan hesaplama sonucunda K5’in Sosyal Yardım haricinde 2 asgari ücret kadar daha gelir getiren bir işe girmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. K5’in hiçbir mesleki becerisinin olmaması nedeniyle böylesi bir senaryonun gerçekleşmesinin olanaksızlığı bir yana K5’in aldığı sosyal yardımın kesilme tehlikesinin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Bu bağlamda engelli yakınlarının işgücüne katılmama durumunun yalnızca engellinin bakımını yerine getirilmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Alınan sosyal yardımın dolgun olmasına karşın K5’in yaşam memnuniyetini sağlamaktan uzak olduğu, bu bağlamda işgücüne dâhil olmamanın bir “tercih” değil bir zorunluk olduğunu söyleyebiliriz. Böylece işgücüne dâhil olmama ile sosyal dışlanma arasında olduğu düşünülen şartlı ilişkinin katılımcı grubu özelinde sağlandığı ve engelli yakını olmanın işgücüne dâhil olamama ve onunla pozitif bir ilişkiye sahip sosyal dışlanma riskin arttırdığı sonucuna varılmıştır.

K6, engelli yakınına bakmak için nitelikli personel olarak çalıştığı firmadan istifa etmek zorunda kaldığını beyan etmiştir. K6 engelli bakım işinin zor bir iş olmasına karşın kamunun engelli yakınlarına herhangi bir sosyal güvence hakkı tanımamasının adaletsiz bir durum olduğunu belirtmiştir. K6'nın da belirttiği gibi bakım muhtaç engellilere bakan engelli yakınları yaptıkları iş ile kamuyu yatılı bakım maliyetinden tek başlarına korumaktadır. Alanyazında da belirtildiği gibi engelli bireyin gelişim özelliklerine bağlı olarak zaman zaman zorlayıcı bir deneyim haline gelebilen engelli bakım işinin Kamu tarafından sosyal güvence gerektiren işler kapsamına alınması ve kamuyu ciddi maliyetlerden koruyan yurttaşlarımızın Sosyal Güvence masraflarını da üstlenmelidir (Öztepe ve Ulutaş, 2013:310).

Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerine İlişkin Düşünce veya Deneyimler

Bu araştırmada sosyal dışlanma olgusu üzerinde yoğunlaşarak, engelli yakınlarının gündelik yaşamlarında karşılaştıkları problemlerin tespiti ve ülkemiz için henüz çok yeni kurumlar olan engelli gündüzlü bakım merkezlerine ilişkin düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Sosyal dışlanma kavramına ilişkin katılımcılara sorulan 5 sorunun sonrasında engelli gündüzlü bakım Merkezlerine ilişkin bir soru katılımcılara yöneltilmiştir. Merkezlerin yeterli yaygınlıkta olmaması göz önünde bulundurularak engelli gündüzlü bakım Merkezi deneyimi olmayan engelli yakınlarına önce hizmet ayrıntılı bir şekilde anlatılmış sonrasında hizmete ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Engelli gündüzlü bakım Merkezi tecrübesi olan engelli yakınlarına ise deneyimleri ve bu deneyimleri nasıl yorumladığı sorulmuştur.

Özellikle engel grubu bilişsel olan engelli bireylerin bakımını üstlenen engelli yakınlarının kendilerine ait bir zamanlarının olmadığı betimsel analiz kısmında anlatılarda da kendine yer bulmuş bir gerçektir. Bir insanın kendine ait zamanının olmaması durumunun, onlarca yıl süren bu yıpratıcı durumun engelli yakınlarını her türlü ortopedik, psikiyatrik ve psikosomatik hastalığın risk grubuna soktuğu çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Bu bağlamda engelli gündüzlü bakım Merkezlerinin engelli yakınlarına asla elde edemeyeceklerini düşündükleri “zaman”ı geçici bir süreliğine de olsa veriyor olması engelli yakınlarının önemini takdir ettiği bir kazanımdı (Akgün ve Çifci, 2010:25; Kahrıman ve Bayat, 2008:3).

Engelli yakını olmayan bir insan için değer verdiği birinin zor gününde yanında olmak çoğunlukla büyüklüğü takdir edilemeyecek bir olgudur. Ancak engelli yakınları için durum oldukça farklıdır. Engelli gündüzlü bakım Merkezinden memnun olduğunu, tek dileğinin bu Merkezlerden daha fazla engelli yakınının yararlanmasını olduğunu belirten K10 bu Merkezden yararlanıyor olmasının kendisine sunduğu en büyük kazanımın annesinin rahatsızlığı nedeniyle hastanede yattığı bir dönemde annesine refakat edebilmesine imkân tanınması olduğunu beyan etmiştir.

Engelli yakınlarının gördüğü toplumsal desteğin yaşamlarını ne denli etkilediği bulgular/ toplum algısı kısmında literatürden örneklerle açıklanmıştır. Anlatılar

toplum desteği olduğu sürece engelli yakınlarının yürüttükleri bakım sürecinin yıpratıcı görmediklerini hatta toplum desteğinin engelli yakınlarını bakım sürecini yürütenin yanısıra diğer engelli ailelerle birlikte engellilik hakları için çalışacak kadar güçlü hissettirdiğini düşündürmektedir. Katılımcı K9 toplum desteğini (eş, akraba, komşu, çevre) oldukça az hisseden bu nedenle hayata karamsar baktığı düşünülen bir katılımcıdır. Görüşme süresince toplumla ilgili hayal kırıklığını her fırsatta vurgulayan K9'un engelli gündüzlü bakım Merkezi ile ilgili söyledikleri bu Merkezlerde düzenlenen oldukça basit ve düşük bütçeli etkinliklerin dahi dolaylı olarak ne denli büyük bir işi başardığını ortaya koymaktadır. K9'a göre merkezler E9'a sunduğu faydadan daha fazla kendisine fayda sağlamaktadır. K9, çocuğun engel durumunu kabul etmemeleri nedeniyle eşiyle, komşularıyla ve akrabalarıyla ilişkilerini asgari sevide sürdürdüğünü, çocuğuyla parka çıktığında kötü deneyimler yaşadığını belirtmiştir. K9, merkez sayesinde çocuğunun engel durumunu kabul eden ve K9'u destekleyen yeni bir topluluğa dâhil olma şansı yakaladığını belirtmiş, merkez sayesinde tanıştığı engelli yakınları ile E9'u da yanına alarak sık sık görüştüğü, bu kazanımın kendisi için ne kadar değerli olduğunu anlatmakta zorluk yaşadığı görülmüştür. Bu bağlamda engelli gündüzlü bakım Merkezlerinin engelli yakınları için oldukça mütevazı bütçelerle hazırladığı gezi etkinlikleri ile engelli yakınlarına beklenenin çok ötesinde bir kazanım sunduğunu, toplumda aradığı desteği bulamayan ve gezilerde birlikte kaliteli zaman geçiren engelli yakınlarına kendi küçük ama destek algısı yüksek bir topluluğu kurmalarına olanak tanıdığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların anlatılarının ortaya koyduğu bir başka olgu ise engelli yakınlarının psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu, destek almaya karar veren engelli yakınlarının ise tedaviyi genellikle yarım bıraktığı olmuştur. Tedaviyi yarıda bırakan katılımcıların gerekçesinin birebir aynı olması ise oldukça şaşırtıcıdır. Özellikle bilişsel engele sahip engelli yakınları engelli bireyin kendisine veya etrafına zarar vermesinin önüne geçmek için sürekli takip edilmesi gerektiğini ve ilaçlı başlanan tedavilerin yarattığı uyumsuzluk halinin bu takibi imkânsız hale getirdiğini dile getirmişlerdir.

Bu olgunun yalnızca engelli yakınlarına bakan yüzü incelendiği takdirde, engelli bakımının kendine özgü zorlukları göz ardı edilerek; uzun çalışma saatlerini gerektiren terapilerin kısa çalışma sürelerini gerektirecek ilaçlı tedaviler ile ikame ettirilmek istenip istenmediği tartışmalı bir konudur. Bu sorunlu durumun çözümü bağlamında toplumun dezavantajlı tüm kesimlerine yönelik koruyucu önleyici psikososyal destek sunma görevi bulunan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinde bulunan psikolojik destek birimlerinde görev yapan personelin sayısını arttırması, engelli yakını olmanın kendine özgü yapısı hususunda personeli eğitmesi, kurumun hizmet bölgesinde desteğe ihtiyaç duyan her bir engelli yakınına psikolojik destek sunması bu soruna etkin bir çözüm üretebilir.

Araştırma kapsamında yapılan alan taraması ülkemizde açılmaya başlanan engelli gündüzlü bakım Merkezlerinin günümüzde kuzey Avrupa’da ve Amerika’da var olan ihtisaslaşma trendini takip etmediğini göstermiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün projeksiyonları günümüzde dünyada 55 milyon kişinin mücadele ettiği Alzheimer hastalığı ile 2050 yılında 152 milyon insanın mücadele etmek zorunda kalacağını göstermektedir. Ülkemizde ise günümüzde 700.000 kişinin mücadele ettiği Alzheimer hastalığı ile yakın bir gelecekte 1.5 milyon insanın mücadele etmek zorunda kalacağını göstermektedir (TheLancet, 2022).

Araştırma kapsamında geçmişte Alzheimer tanılı bir engelliye bakmış olan ve şu anda hemipleji (felç) tanılı bir engelliye bakan K4’ün iki farklı deneyime ilişkin karşılaştırması Alzheimer tanılı bir hastaya bakmanın ne denli zor bir iş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Alzheimer tanılı engelliye baktığı dönemi hayatının en zor dönemi olarak tanımlayan K4 felçli bir engelliye bakmanın hiçbir psikolojik yükünün olmadığını, bu nedenle Alzheimerlı bir engelliye bakmaktan daha kolay olduğunu, Alzheimer’lı engelliye bakarken yaşadığı psikolojik zorlukların etkisini ancak engelli vefat ettikten birkaç ay sonra atabildiğini anlatmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Katılımcıların verdiği yanıtlar ve anlatılara ilişkin yapılan tematik tartışmalar engelli yakınlarının belli boyutlarda sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymuştur.

Araştırmada sosyal dışlanma riskinin katılımcılar açısından yüksek olduğu boyutlar; ekonomik durum, toplumsal ilişkiler, kamu hizmetleri ve istihdam durumu olarak belirlenmiştir. Bu kısımda riskin yüksek olduğu belirlenen boyutlara ilişkin Sosyal Politika bağlamında öneriler sunulmaktadır.

Bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylerin bakımını yerine getirmek beraberinde ek maliyetler doğuran bir sürece işaret etmektedir. Bireyin gelişim özelliklerine bağlı olarak engelli bakımı, özel eğitimi, rehabilitasyon, tedavi ve implant masrafları ortalama bir gelire sahip bir ailenin güçlüklerle karşılayabileceği giderlerdir. Katılımcı anlatıları ve yapılan tartışma çalışma grubunun büyük bir bölümünün Engelli Evde Bakım Ücreti almasına karşın maddi yoksunluk çektiğini göstermektedir. Hizmete ilk başlanıldığı yıllarda bir asgari ücrete eşit olan Engelli Evde Bakım Ücreti günümüzde asgari ücretin oldukça altında kalmıştır. Belirlenen maddi yoksunlukla mücadelenin “Ekonomik Durum” bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Engelli Evde Bakım Ücretinin iyileştirilmesi ve yeniden bir asgari ücrete eşitlenmesinin yerinde bir adım olacağı anlaşılmaktadır.

Katılımcı anlatıları engelli bakımı işinin kimi ailelerde yalnızca bir engelli yakınına yüklendiğini, süregelen bir iş olan engelli bakımını tek başına yürütmenin katılımcıları psikolojik ve fiziksel yönden zorladığını böylece katılımcıların topluma

yeniden dâhil olmak için gereken zaman ve güçten mahrum kaldığı düşünülmektedir. Engelli Evde Bakım Ücreti hizmetine Sosyal Hizmet kurumları marifetiyle bir “Aile Eğitim Programı” modülü eklenmesinin, hizmetten yararlanmak isteyen engelli yakınlarının ve diğer aile fertlerinin eğitim programı aracılığıyla “engelli bakımı ve aile içi iş birliği” temalı bir eğitime tabi tutulmasının bu sorunla mücadeleye için yerinde bir başlangıç olacağı düşünülmektedir. Etkin bir eğitim programının engelli yakınlarını aile içi iş birliğine sevk edebileceği ve katılımcıların “Toplumsal İlişkiler” bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Bulgular bölümünde görüldüğü gibi birçok katılımcı akraba, komşu ve çevre ile ilgili sorun yaşadığını belirtmiştir. Yaşandığı beyan edilen başlıca sorunlar; meraklı bakışlar, yersiz sorular, önyargılar, tabular, hoşgörüsüzlük ve farklılıklara saygı duymama ile ilgilidir. Çoğu katılımcının karşılaştığı bu tip durumlar karşısında kendini geri çekerek korumaya aldığı ancak bu durumun topluma yeniden dâhil olmayı güçleştirdiği anlaşılmıştır. Bazı katılımcılar ise geçmişte durumun daha kötü olduğunu yeni kuşakların daha anlayışlı olduğunu beyan etmiştir. Bu durumun gençlerin kitle iletişim araçlarını daha etkin kullanması ve kitle iletişim araçları ile uzun zamandır yürütülen engelli farkındalığı çalışmaları sayesinde olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda STK lar ve kamu kurumlarınca yürütülen engelli farkındalığı çalışmalarının kapsamının artırılarak devam ettirilmesinin yine “Toplumsal İlişkiler” bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Toplumsal İlişkiler bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülen bir diğer politika önerisi ise “Engelli Gündüzlü Bakım Merkezleri”nin sayısının artırılmasıdır. Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinin sayısının artırılmasının engelli yakınlarına topluma katılmaları için ihtiyaç duydukları zamanı ve toplumsal desteği kazandırabileceği böylece sosyal dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların tanıdıkları başka engelli yakınlarına ilişkin anlattıkları komşuluk deneyimleri ise farkındalık çalışmalarına fiziki yatırımlara ek olarak birtakım yasal düzenlemelere de ihtiyaç duyulduğunu düşündürmüştür. Özellikle bilişsel engel grubuna dâhil ve davranış bozukluğu olan engelli bireylere bakan kişilerin komşuları ile ciddi sorunlar yaşama ihtimalinin olduğu, bazı engelli yakınlarının komşuların ve ev sahibinin psikolojik saldırıları nedeniyle bir ya da birkaç kez konut değiştirmek zorunda kaldığı anlatılarda ve tematik tartışma kısmında mevcuttur. Yasal düzenlemeler ile bilişsel engeli ve davranış bozukluğu olan engelli bireylerin bakımını yerine getiren kişilere pozitif ayrımcılık tanınması ile engelli farkındalığını anlamayacak hüviyette kişilere karşı bir koruma sağlanacağı ve “Toplumsal İlişkiler” bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Kamu olanakları erişim bağlamında yapılan alanyazın taraması kamu olanaklarına erişimin Sosyal Dışlanma riskini azalttığını ortaya koymaktadır.

Katılımcılar mülakatlar kapsamında sağlık, eğitim, ulaşım ve adalet hizmetlerine ilişkin deneyimlerini paylaşmışlardır. Kimi katılımcılar engelli bireylerin özelleşmiş ihtiyaçlarını anlayabilecek sağlık personeli bulmakta zorluk yaşadığını ve günümüzde meskûn alan dışına inşa edilen hastanelere ulaşmakta güçlük çektiklerini beyan etmişlerdir. Gelişim özelliklerine bağlı olarak engelli bireylerin hastaneye götürülmesi hem ekonomik hem de fiziksel olarak çok zor bir iş olabilmektedir. Katılımcıların anlatılarına ek olarak araştırmacı engellilik alanında sunulan sosyal hizmetlerde rapor şartı olduğunu duyan ve rapor almak için hastaneye gitmenin güçlüğü nedeniyle hizmetlere başvurmaktan vazgeçen engelli yakınları ile sık sık karşılaşmaktadır. Kamunun özellikle “tam bağımlılık” şartına haiz ve kayıtlı bir vasıtası olmayan ailelerin bu ihtiyacını görmesi ve Sağlık Bakanlığı ya da yerel yönetimler aracılığıyla gerekli ulaşım desteğini sunması elzemdir.

Katılımcıların sağlık alanında yaşadığı bir başka sorun ise psikolojik destek ile ilgilidir. Bakım işinin güçlüğü nedeniyle psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu ve bu amaçla hastaneye gittiğini beyan eden katılımcılara hızlı bir şekilde ilaçlı tedaviye başlandığı, katılımcıların ise ilaçların bir yan etkisi olan uyku halinin sürekli dikkat isteyen engelli bakımını güçleştirmesi nedeniyle tedaviyi tamamlamadığı anlaşılmıştır. Ülkemizde insan kaynağı yetersizliği ve sektörel baskılar nedeniyle psikiyatrik ilaçların dünya ortalamasının çok üzerinde tüketildiği bilinen bir gerçektir. (*Başta Depresyon İlaçları Olmak Üzere Psikiyatrik İlaçların Kullanımı Giderek Artıyor - Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD)*) Ancak araştırmanın Sosyal Politika bağlamında yürütülmesi nedeniyle soruna yalnızca bu bağlamda bir çözüm önerisi sunulacaktır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri, Aile Danışma Merkezleri ve Gündüzlü Bakım Merkezlerinde engelli yakınlarının ihtiyaçlarına hâkim psikologların istihdam edilmesi ve misyonu gereği bu uygulamanın nispeten daha etkin yürütüldüğü Gündüzlü Bakım Merkezlerinin sayısının artırılması önerilmektedir. Gelişmiş ülkelerde hemen her yerleşim biriminde bulunan, engellilere sunulan hizmetlerin yanı sıra engelli yakınlarına psikolojik destek sunulan Gündüzlü Bakım Merkezlerinin ülkemizde çok az sayıda olması engelli yakınları açısından büyük bir kayıptır. Merkezlerin sayısının artırılmasının ve psikolojik tedavi görmek isteyen engelli yakınlarının hastaneye gitmeden danışabileceği ve gerekli hallerde terapi alabileceği psikologların istihdam edilmesi yerinde bir adım olacaktır.

Özetle sağlık hizmetleri bağlamında, engelli bireylerin hastanelere ulaşımı için ek olanakların sunulması ile engelli gündüzlü bakım merkezlerinin sayısının artırılması yolu ile ve merkezlerde engelli yakınlarının ihtiyaçlarına hâkim psikologların istihdam edilmesi ile katılımcıların Sosyal dışlanma riskinin azaltılacağı düşünülmektedir.

Engelli bireylerin ücretsiz ve nitelikli eğitime eşit erişimi engelli olmayan bireylere göre daha önemli bir konudur. Engelli bireyin gelişim özelliklerine bağlı olarak kimi durumlarda engelli bireyin yaşam boyu ihtiyaç duyacağı bakımın ölçeğini ve güçlüğü engellinin aldığı eğitim belirlemektedir. Anlatılar ülkemizde yaygın bir özel eğitim hizmet ağının olmasına karşın ücretsiz ve nitelikli özel eğitime eşit erişimin ülkemizde olmadığını göstermektedir. Maddi gücü fazla olan engelli yakınlarının daha nitelikli özel eğitim olanaklarına ulaşabildiği, maddi gücü olmayan engelli yakınlarının ise yaygın olmasına karşın niteliği tartışmalı olanaklarla yetinmek durumunda kaldığı düşünülmektedir. Ülkemizde anayasaya bir zemin teşkil eden Sosyal Devlet ilkesinin işletilmesi ve ailelerin maddi gücünden bağımsız olarak her engelli bireyin ücretsiz ve nitelikli eğitime eşit erişimini sağlayacak adımların atılması önerilmektedir. Bu konuda atılacak adımların gelişim özelliklerine bağlı olarak engelli bireylerin daha az bakıma ihtiyaç duymasını sağlayacağı ve böylece katılımcıların sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların bir kısmının engelli yakınlarına bakmak için işlerini bırakmak zorunda kaldıkları ger kalan katılımcıların ise çalışmadığı bulgular bölümünde mevcuttur. Üretim ilişkilerine katılmak topluma dâhil olmanın yollarından birisidir. Bu bağlamda engelli gündüzlü bakım merkezlerinin sayısının artırılmasının engelli yakınlarına çalışma fırsatı tanıyacağı ortadadır. Hizmetin kurumsal olarak başladığı 1960'lı yıllarda, Avrupa'da, engelli çocuğu bulunan ve çalışan annelere yönelik başlatılmış olması engelli gündüzlü bakım hizmetinin özünü kavramak açısından önemlidir. Avrupa'da oldukça yaygın olarak bulunan Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinin sayısının artırılmasının katılımcıların "İstihdam" bağlamında Sosyal Dışlanma riskini azaltacağı düşünülmektedir.

Sosyal güvenceden yoksun bir şekilde engelli bakımını yürütmek yine katılımcıların ifade ettiği sorunlu bir durumu daha ortaya koymaktadır. Engelli yakınları yaptıkları engelli bakımı işi ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı nezdinde kamuyu yüksek maliyetler doğuran bakım merkezi hizmeti yükümlülüğünden kurtarmaktadır. Ancak engelli yakınları bu hizmetlerine karşın herhangi bir sosyal güvenceden yoksun bir şekilde kamu tarafından dolaylı olarak çalıştırılmaktadır. Fiziksel ve psikoloji açıdan yıpratıcı olmasına karşın 24 saat ve 365 gün esasına göre kamu için çalışan engelli yakınlarının Sosyal Güvence kapsamına alması ve prim masraflarının kamu tarafından karşılanması önerilmektedir.

Araştırma kapsamında hizmet ağının yetersiz olması nedeniyle Engelli Gündüzlü bakım merkezinden yararlanamayan katılımcılara hizmet detaylı anlatılmış ve düşünceleri sorulmuştur. Engelli Gündüzlü bakım merkezinden yararlanan engelli yakınlarına ise merkeze ilişkin deneyimleri sorulmuştur. Hizmetten yararlanamayan engelli yakınlarının biri hariç tamamı hizmeti ilk defa duyduklarını belirtmiştir. Bahsedilen katılımcıların tamamı böyle bir kurumun ikamet ettikleri bölgede olması durumunda yararlanmak isteyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük bir

kısmı kendilerine ayıracak ya da topluma yeniden dâhil olacak zamanları olmadığını böylesi bir hizmetin bu imkânı oluşturabileceğini beyan etmişlerdir.

Engelli gündüzlü bakım merkezi hizmetinden yararlanan katılımcılardan biri hariç diğerleri hizmetten çok memnun olduklarını, en büyük temennilerinin yararlanılan gün sayısının ve kurum sayısının artırılması olduğunu beyan etmişlerdir. Hizmetten yararlanan katılımcılar merkezden yararlanmanın dinlenmek ve topluma yeniden dâhil olmak için ihtiyaç duydukları zamanı kısmen kazandığını ve merkezlerin engelli yakınlarını bu yolla dolaylı olarak topluma dâhil ettiğini belirtmişlerdir. Anlatılar ve tematik tartışma merkezlerde düzenlenen etkinliklerin engelli yakınlarını doğrudan topluma dâhil ettiğini de düşündürmektedir.

Zaman zaman toplumdan gelen olumsuz tepkiler nedeniyle kendini toplumdan geri çeken engelli yakınlarının bu tür etkinlikler (piknik, gezi, kermes vb.) sayesinde kaynaştığı ve benzer sorunlarla mücadele eden bir topluluk oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Engelli yakınlarının birçoğunun sürekli birlikte geçen bir yaşamın bir sonucu olarak engelli bireyin yaşadığı olumlu ya da olumsuz tüm olay ve olguları içselleştirdiği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcı anlatılarından merkezin engelli yakınına sunduğu olanakların yanı sıra engelliye kazandırdığı iyi olma halinin de engelli yakınlarına olumlu etki ettiği anlaşılmaktadır.

Ülkemizde engelli gündüzlü bakım merkezlerinin henüz yaygın bir hizmet ağına sahip olmaması her ne kadar engelli yakınları açısından olumsuz bir durum teşkil etse de politika yapıcılar açısından belli fırsatlar da barındırmaktadır. Avrupa’da hizmete ilk başlanılan yıllara göre engelli profilinin değişmesi hizmetin daha gelişmiş bir formda sunulmasına imkân tanımıştır. Günümüzde tanı yöntemlerinin gelişmesinin de etkisiyle davranış bozukluğundan mustarip bilişsel hastalık tanılı engelli çocukların ve yaşlılığa bağlı bilişsel hastalık tanılı engelli yaşlıların arttığı bilinmektedir. Hizmete erken başlayan ülkeler bu gelişmeler ışığında belirli engel gruplarına özgü yapılandırılmış programlar veya kurumlar oluşturmuştur. Alanyazın ve katılımcıların anlatılarında yer bulan ve engel gruplarına göre farklılaşan ihtiyaçlar ışığında dünyada yaşanan gelişmelerin takip edilmesi, yapılandırılmış programların, güncel hizmet konseptlerinin ve ihtisaslaşmış kurumların modellenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde 2018 yılı itibariyle açılmaya başlanan Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinin engelli yakınlarının yaşadığı Sosyal Dışlanma riskini azalttığı ve engelli yakınlarına topluma yeniden dâhil olma fırsatı tanıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Engelli Gündüzlü Bakım Merkezlerinin ihtisaslaşması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, H. E., Bozkurt, S., ve Yazıcı, K. (2018). "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (09), 165–202.
- Akgün, R., ve Çifci, E. (2010, May 1). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Güçlendirme Yaklaşımı ve Sosyal Destek Sistemi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 1, 23–36.
- Akın, M. H. (2014). "Bir Toplumsallaşma Aracısı Olarak Komşu", *Komşuluk Kültürü*. Ankara: Hece Yayınları.
- Akkok, F., Aşkak, P., Karancı, N. (1992) "Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne-Babalardaki Stresin Yordannması". *Özel Eğitim Dergisi*, 8–12.
- Albanesi, S., ve Olivetti, C. (2016). "Gender roles and medical progress". *Journal of Political Economy*, 124(3), 650–695.
- Alkire, S., ve Foster, J. (2011). "Understandings and misunderstandings of multidimensional poverty measurement", *Journal of Economic Inequality*, 9(2), 289–314.
- Altan, O. Z. (2004). *Sosyal Politika*. Anadolu Üniversitesi.
- Aral, N., ve Gürsoy Figen. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*.
- Arslan, H. ve Altıntaş, G. (2014). "Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 5(2), 165-186.
- ASB (2022). *Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik* <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/bakima-muhtac-engellilerin-tespiti-ve-bakim-hizmeti-esaslarinin-belirlenmesine-iliskin-yonetmelik/> pdf, Erişim tarihi, 22 Ağustos 2022,
- ASB, (2022). *Engelli Gündüzlü Bakım Merkezi Verileri*. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kuruluslar/engelli/>, Erişim: 22 Ağustos 2022.
- ASB, (2022).. "Engelli Kimlik Kartı Hizmet Şartları", <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engelliler-icin-kimlik-karti/>, Erişim tarihi: 08:06:2022.
- ASB, (2022). "Engelli Maaşı Hizmet Şartları", <https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yarimlar-genel-mudurlugu/2022-kanun-kapsaminda-yurutulen-ayliklar/>. Erişim: 22 Ağustos 2022.
- ASB, (2022). (Özel Bakım Merkezleri Hizmet Şartları". <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engelli-bakim-hizmeti/>. Erişim: 22 Ağustos 2022.
- ASB (2022). *Engelli Ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kalitenin Geliştirilmesi Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönerge*. Erişim: 22 Ağustos 2022 <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonergeler/engelli-ve-yasli-bakim-hizmetlerinde-kaliteningelistiril-mesi-ve-degerlendirilmesine-iliskin-yonerge/>. Erişim: 22 Ağustos 2022
- Atkinson, R., ve da Voudi, S. (2000). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 38(3), 427–448.
- Aycan, Z. (2006). "Paternalism". *Indigenous and Cultural Psychology* (pp. 445–466). Springer US.
- Aygüler, E., ve Ayalp, M. Ç. (2018). "Türkiye'deki Evde Bakım Aylığı Düzenlemesine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 1–22.
- Balaban, U. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Sosyal İçerme Uygulamaları: 2000'li Yıllara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 38(1), 103–149.
- Bayram, N., Aytac, S., Aytac, M., Sam, N., ve Bilgel, N. (2012). Poverty, Social Exclusion, and Life Satisfaction: A Study From Turkey. *Journal of Poverty*, 16(4), 375–391.
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S., ve Aytaç, M. (2010). Yaşam Tatmini Ve Sosyal Dışlanma. *Isguc, The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 12(4), 79–92.
- Besiri, A. (2009). "Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 83(1), 353-374.
- BMİ Sendikası (2022). "Açlık ve Yoksulluk Sınırı Nisan 2022 Dönem Raporu", <https://www.birlesikmetal.org/index.php/tr/guncel/basin-aciklamasi/1910-bisam-0522>, Erişim: 22 Ağustos 2022.

- Block, F., ve Somers, M. (2003). "In the Shadow of Speenhamland: Social Policy and the Old Poor Law", *Politics ve Society*, 31(2), 283–323.
- Block, F., ve Somers, M. (2010). In the Shadow of Speenhamland: Social Policy and the Old Poor Law. *Journals.Sagepub.Com*, 31(2), 283–323.
- Brandon, P. D. (2000). "Child Care Utilization among Working Mothers Raising Children with Disabilities.", *Journal of Family and Economic Issues*, 21(4), 343–364.
- Bucuka, Y. (2020). "Ütopyalarda Engellilik." In *Engellilik Tarihi Yazıları* (23–44). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, N. (2006). "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet Hakkı." *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*: Sayı X (Bölüm 3–4).
- Burchardt, T. (2004). "Capabilities and disability: The capabilities framework and the social model of disability." In *Disability and Society* (Vol. 19, Issue 7, pp. 735–751). Taylor and Francis Ltd .
- Burnard, P. (1994). "The telephone interview as a data collection method", *Nurse Education Today*, 14(1), 67–72.
- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*. London: Routledge Press
- Cachia, M., ve Millward, L. (2011). "The telephone medium and semi-structured interviews: A complementary fit" *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 6(3). 265–277.
- Çakır, Ö. (2002). "Sosyal Dışlanma", <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5445/4.3%2520cakir.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim tarihi: 07.08.2022.
- Canarşlan, H., ve Ahmetoğlu, E. (2015). "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi", <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30210/326082>, Erişim tarihi: 07.08.2022.
- Cannan, C. (1997). "The Struggle Against Social Exclusion: Urban Social Development in France", *IDS Bulletin*, 28(2), 77–85.
- Çapa, B. (2009). "Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması." Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Carr, E. C. J., ve Worth, A. (2001). "The Use of The Telephone İnterview for Research", *NT Research*, 6(1), 511–524.
- Castles, F. G., Leibfried S., Lewis, J., Obinger, H., ve Pierson, C. (2021). *The Oxford Handbook of The Welfare State*, Oxford: Oxford University Press.
- Cavkaytar, A., Batu, S., ve Çetin, O. B. (2017). "Perspectives of Turkish Mothers on Having a Child with Developmental Disabilities", *International Journal of Special Education*, 32(1), 88–114.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.
- Çetin, B. İ. (2016). "Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167–184.
- Çetinkaya, H. (2016). "Roma ve Bizans İmparatorluklarında Yoksulluk ve Din Etkisi", In M. F. Elma ve M. Becermen (Eds.), *IV. Uluslararası Felsefe Kongresi. Yoksulluk, dayanışma ve adalet; Bildiri Kitabı: Fourth International Philosophy Congress; Poverty, solidarity and justice* (sayfa 286–294).
- Çitil, M. (2016). "Üstün Yetenekli Öğrencilere Sunulan Olumlu Davranışsal Destek Temelli Problem Davranışları Önleyici Sınıf Yönetimi Uygulamaları: Eylem Araştırması." Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),
- Çitil, M. ve Üçüncü, M. K. (2018). "Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. 9(35), 233-278.
- Çoştu, Y. (2009). "Toplumsallaşma kavramı üzerine sosyolojik bir değerlendirme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3):117-140

- Cousins, C. (1998). "Social exclusion in Europe: Paradigms of social disadvantage in Germany", Spain, Sweden and the United Kingdom: *Policy and Politics*, 26(2), 127–146.
- Covey, H. C. (2005). "Western Christianity's two historical treatments of people with disabilities or mental illness", *Social Science Journal*, 42(1), 107–114.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Çev: Mesut Bütün ve S. Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Crowther, M. A. (2016). *The Workhouse System 1834-1929: The History Of An English Social Institution*. London: Routledge Press.
- De Haan, A. (2000). "Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation". *Studies in Social and Political Thought*, 22-40.
- DESA, (2022). | "Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)", <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>, Erişim tarihi: 02.04.2022.
- De Schipper, J. C., Stolk, J., ve Schuengel, C. (2006). "Professional Caretakers As Attachment Figures in Day Care Centers for Children with Intellectual Disability and Behavior Problems", *Research in Developmental Disabilities*, 27(2), 203–216.
- Dean, M. (2013). *The Constitution of poverty (Routledge revivals): Towards a genealogy of liberal governance*. London: Routledge Press
- Demir, H. (2020). *Engellilerin anayasal ve yasal hakları* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Demirci, M.A. (2020). "Kamu Politikası Analizi: Türkiye'de Aile Politikaları", *Uluslararası Aile Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 819-829, Sinop, Sinop Üniversitesi Yayınevi.
- Devicienti, F., ve Poggi, A. (2011). Poverty and social exclusion: Two sides of the same coin or dynamically interrelated processes? *Applied Economics*, 43(25), 3549–3571.
- Dikötter, F. (1998). "Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics", *The American Historical Review*, 103(2), 467–478.
- Dikyol, D. (2016). Antik Yunan'dan bir eğitim modeli: Sparta", https://www.researchgate.net/publication/312269748_Antik_Yunan_dan_Bir_Egitim_Modeli_Sparta, erişim tarihi: 06.05.2022.
- Disability Rights UK (2020). "Nearly Half Of Everyone In Poverty Is Either A Disabled Person Or Lives With A Disabled Person", <https://www.disabilityrightsuk.org/news/2020/february/nearly-half-everyone-poverty-either-disabled-person-or-lives-disabled-person>, Erişim: 22 Ağustos 2022
- Dongre, A. R., Deshmukh, P. R., Kalaiselvan, G., ve Upadhyaya, S. (2009). Application of Qualitative Methods in Health Research: An Overview. In *Online J Health Allied Scs* 8(4).
- Drabble, Laurie, vd. (2016). "Conducting qualitative interviews by telephone: Lessons learned from a study of alcohol use among sexual minority and heterosexual women", *Qualitative Social Work*, Sayı 15, Bölüm 1: 118-133.
- Driedger, D. (1989). "The last civil rights movement: Disabled Peoples' International", London: Hurst ve Co., St. Martin's Press
- Durduran, Y., ve Bodur, S. (2009). Engellilerin Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Tıp Dergisi*, 69–77.
- Durusoy, N., ve Ünlütürk, Ç. (2013). Exclusion from Welfare Services in Turkey as a Social Exclusion Form. *International Conference on Eurasian Economies* 308-313.
- Engel, A., Barnett, W.S, Anders, Y., & Taguma, M. (2015). Early childhood education and care policy review Norway. Retrievd May 18, 2017 from <http://www.oecd.org/norway/Early-Childhood-Education-and-Care-Policy-Review-Norway.pdf> , Erişim tarihi: 04.05.2020.
- England, J., Strand, B. H., Innstrand, S. T., ve Langballe, E. M. (2021). "Participation in employment and day care for adults with intellectual disabilities: Equal access for all?" *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(3), 752–762.
- Engelliler Federasyonu (2005). *Engelli Hakları Sözleşmesi*. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/Birle%C5%9Fmi%C5%9F-Milletler-Engelli-Haklar%C4%B1-S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf> Erişim: 22 Ağustos 2022.

- Etikan I, Alkassim RS, ve Musa SA. (2016). "Comparison of convenience sampling and purposive sampling." *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1): 1-4.
- Eurostat. (2020). "Early leavers from education and training (age group 18-24) by type of disability, sex and labour status", https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=hlth_de010velang=en, Erişim tarihi: 03.04.2020.
- Eurostat. (2020). "People with disability at higher risk of poverty or social exclusion - Products Eurostat News – Eurostat", 2022<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/edn-20211203-1>, Erişim: 22 Ağustos 2022
- Fenig, S., Levav, I., Kohn, R., ve Yelin, N. (1993). "Telephone vs face-to-face interviewing in a community psychiatric survey." *American Journal of Public Health*, 83(6), 896–898.
- Genç, Y. (2015). "Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2). 65-92.
- Greenfield, T. K., Midanik, L. T., ve Rogers, J. D. (2000). "Effects of telephone versus face-to-face interview modes on reports of alcohol consumption." *Addiction*, 95(2), 277–284.
- Hassink, J., Hulsink, W., ve Grin, J. (2014). "Farming with care: The evolution of care farming in the Netherlands." *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 68, 1–11.
- Hayes, C. (1990). *Who Cares for America's Children? Child Care Policy for the 1990s. Panel on Child Care Policy*. Washington: National Academy Press
- Hendriks, E., Koelen, M., Verkooijen, K., Hassink, J., ve Vaandrager, L. (2022). "The Health Impact of Social Community Enterprises in Vulnerable Neighborhoods: Protocol for a Mixed Methods Study." *JMIR Research Protocols*, 11(6), e37966.
- Henriques, U. (1968). "How Cruel Was The Victorian Poor Law?", *The Historical Journal*, 11(2), 365–371.
- Hine, R., Peacock, J., ve Pretty, J. (2008). "Care farming in the UK: Evidence and Opportunities Report for the National Care Farming Initiative (UK) Care Farming in the UK-Evidence and opportunities Report for the National Care Farming Initiative (UK)", https://www.farmgarden.org.uk/sites/farmgarden.org.uk/files/care_farming_in_the_uk_final_report_jan_08.pdf, Erişim Tarihi 22.08.2022.
- Holt, A. (2010). "Using The Telephone For Narrative Interviewing: A Research Note." *Qualitative Research*, 10(1), 113–121.
- Ibsen, T. L., Eriksen, S., ve Patil, G. G. (2018). "Farm-based day care in Norway – A complementary service for people with dementia." *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 11, 349–358.
- Iecovich, E., ve Biderman, A. (2013). "Quality of life among disabled older adults without cognitive impairment and its relation to attendance in day care centres." *Ageing and Society*, 33(4), 627–643.
- IJzendoorn, M. H., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M., ve Frenkel, O. J. (1992). "The Relative Effects of Maternal and Child Problems on the Quality of Attachment: A Meta-Analysis of Attachment in Clinical Samples." *Child Development*, 63(4), 840–858.
- Irvine, A. (2011). "Duration, Dominance and Depth in Telephone and Face-to-Face Interviews: A Comparative Exploration." *International Journal of Qualitative Methods*, 10(3), 202–220.
- Irvine, A., Drew, P., ve Sainsbury, R. (2013). "Am I not answering your questions properly? Clarification, adequacy and responsiveness in semi-structured telephone and face-to-face interviews." *Qualitative Research*, 13(1), 87–106.
- Iwarsson, S., ve Ståhl, A. (2003). "Accessibility, usability and universal design - Positioning and definition of concepts describing person-environment relationships." In *Disability and Rehabilitation* 25(2), 57–66.
- Kutzin, J. (2011). "Bismarck vs. Beveridge: is there increasing convergence between health financing systems." *1st annual meeting of SBO network on health expenditure* (21-22).
- Janssen, C. G. C., Schuengel, C., ve Stolk, J. (2002). "Understanding challenging behaviour in people with severe and profound intellectual disability: a stress-attachment model." *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(6), 445–453.

- Jarrott, S. E., Zarit, S. H., Berg, S., ve Johansson, L. (1998). "Adult day care for dementia: A comparison of programs in Sweden and the United States." *Journal of Cross-Cultural Gerontology* (Vol. 13, Issue 2, pp. 99–108). Kluwer Academic Publishers.
- Kahrıman, İ., ve Bayat, M. (2008). "Özürü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri." *Öz-Veri Dergisi*, 5(1), 1175-1194.
- Kaplan, İ. M. (2022). *Sosyal İçerme Bağlamında Engelli Gündüz Bakım Merkezi Hizmet Modeli Etki Araştırması*, Atatürk Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Erzurum: Basılmamış Yüksek Lisans tezi.
- Karadağ, G. (2009). "Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri." *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karataş, K. (2002). "Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı." *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2). 43-55
- Karataşoğlu, S., ve İslamoğlu, E. (2016). "Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma ilişkisi üzerine bir araştırma." *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(1), 12-41.
- Kılınc, M. (2012). "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi'nin Tarihi Gelişimleri." *Journal of New World Sciences Academy*, 7(4), 7.
- Köten, E., ve Erdoğan, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları / İstanbul Gelişim University Press.
- Kovancı, O. (2003). *Kapitalizm, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede tarihsel bir deneyim: İngiliz yoksul yasaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Küçükali, A. (2015). "Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (35), 100-115.
- Küçükali, A., Özmen K. (2020). *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar*, Editör: Hüseyin Doğan, Ankara: Nika Yayınevi.
- Lechuga, V. M. (2012). "Exploring culture from a distance: The utility of telephone interviews in qualitative research." *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 25(3), 251–268.
- Levitas, R. (1998). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. London: Palgrave Macmillan Press.
- Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyette Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Makal, A. (2007). *Ameleden işçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McDougall, J., Wright, V., ve Rosenbaum, P. (2010). "The ICF model of functioning and disability: Incorporating quality of life and human development." *Developmental Neurorehabilitation*. 13(3). 204–211
- Mehmet, Ö., ve Cıcek, O. (2021). "Neo-Liberalizmin Gölgesinde İstihdam: Dünyada İstihdamın Durumuna İnsani Bir Bakış." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 80, 321–363.
- Mevzuat, (2005). "Engelliler Hakkında Kanun", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf>, Erişim tarihi: 04.04.2022
- Mevzuat, (2010). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm>, Erişim: 22 Ağustos 2022.
- Miller, C. (1995). "In-Depth Interviewing By Telephone: Some Practical Considerations." *Evaluation and Research in Education*, 9(1), 29–38.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği*.
- Musselwhite, K., Cuff, L., McGregor, L., ve King, K. M. (2007). "The telephone interview is an effective method of data collection in clinical nursing research: A discussion paper." *International Journal of Nursing Studies* (Vol. 44, Issue 6, pp. 1064–1070). Elsevier Ltd.
- Nichols, E., Steinmetz, J. D., ve diğerleri (2022). "Estimation of the global prevalence of dementia in 2019 and forecasted prevalence in 2050: an analysis for the Global Burden of Disease Study 2019." *The Lancet Public Health*, 7(2), e105–e125.

- Norway Services Ministry of Health and Care. (2011). *Innovation in the Care Services*.
- Novick, G. (2008). "Is there a bias against telephone interviews in qualitative research?" *Research in Nursing ve Health*, 31(4), 391–398.
- OECD, (2018). Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in OECD Countries. In *Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in OECD Countries* (Vol. 9789264044197). Organisation for Economic Cooperation and Development Erişim: 22 Ağustos 2022, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#page1
- OECD, (2021). How Was Life? Volume II. (2021). In *How Was Life? Volume II*. <https://www.oecd.org/dev/how-was-life-volume-ii-3d96efc5-en.htm>, Erişim: 22 Ağustos 2022.
- OECD, (2020). "Unemployment rates in selected OECD countries, 1955 to 2020" <https://ourworldindata.org/grapher/unemployment-rates-in-selected-oecd-countries-> Erişim: 22 Ağustos 2022.
- Ölmezogulları, N. (1999). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Ortiz-Ospina, E., ve Roser, Our World in Data, (2016). "Child Labor", <https://ourworldindata.org/child-labor>, M. Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2022.
- Özata, M., ve Karip, S. (2017). "Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetleri Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar: Konya Örneği." *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 20(4), 397-407.
- Özisp, N., ve Arabelen, G. (2020). "Fiziksel Engelli Bireyler İçin Ulaştırılmaya Yönelik Erişilebilirlik Stratejileri." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 227–248.
- Özsoy, S. A., Özkahraman, Ş., ve Çallı, F. (2006). "Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi." *Journal Of Social Policy Studies*, 9(9), 69–78.
- Öztepe, D. N., ve Ulutaş, Ü. Ç. (2013). "Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye’de Refah Hizmetlerinden Dışlanma." *Nternational Conference On Eurasian Economies*, 308–313.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., ve Hoagwood, K. (2015). "Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research." *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533–544.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research ve Evaluation Methods: Integrating Theory And Practice*, USA: Sage Publications.
- Peace, R. (2001). "Social exclusion: A concept in need of definition?" *Social Policy Journal of New Zealand*.
- Purutçuoğlu, E., ve Doğan, İ. (2017). "Engelli Yakınlarının Engelli Yoksulluğuna İlişkin Düşünceleri Ve İnançları: Ankara Keçiören Örneği." *Journal Of International Social Research*.
- Rogers, P. P., Jalal, K. F., ve Boyd, J. A. (2012). *An Introduction to Sustainable Development*. In *An Introduction to Sustainable Development*. London: Routledge.
- Room, G. J. (1999). "Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization." *International Journal of Social Welfare*, 8(3), 166–174.
- Şahin, T., ve Coşkun, S. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Sapancalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Yayınları.
- Sato, T. (2022). "Creation of Care Through Communication by Nurses, Welfare Workers, and Persons (Children) with Profound Intellectual Multiple Disabilities at a Day Care Center: Emancipation from the Japanese shame Culture." *Advances in Nursing Science*, 45(2), E69–E93.
- Schalock, R. L., Keith, K. D., Verdugo, M. Á., ve Gómez, L. E. (2010). *Quality of Life Model Development and Use in the Field of Intellectual Disability* (pp. 17–32). Dordrecht: Springer.
- Şeker, A., ve Gökhan, K. U. R. T. (2018). "Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları." *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 7-30.
- Shamash, M. (2013). Scapagoat: why we are failing disabled people, Chapter; The Greek And Roman Legacy. In *Disability ve Society* (Vol. 28, Issue 4). UK Limited: Informa

- Shuy, R. W. (2011). *Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns* (J. A. Holstein ve J. F. Gubrium, Eds.). SAGE Publications.
- Silver, H. (1994). "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms." *International Labour Review*, 133.
- Şişman, Y. (2011). "Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 60(1), 169-221
- Şişman, Y. (2014). "Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (32).
- Sivrikaya, T., ve Tekinaslan, İ. (2013). "Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 17-29.
- Smith, E. M. (2005). "Telephone interviewing in healthcare research: a summary of the evidence." In *Nurse researcher* (Vol. 12, Issue 3, pp. 32-41).
- Sobin, C., Weissman, M. M., Goldstein, R. ve diğerleri (1993). "Diagnostic interviewing for family studies: Comparing telephone and face-to-face methods for the diagnosis of lifetime psychiatric disorders." *Psychiatric Genetics*, 3(4), 227-233.
- Sogunro, O. A. (2002). "Selecting a quantitative or qualitative research methodology: An experience." *Educational Research Quarterly*, 26(1).
- Stephens, N. (2007). "Collecting data from elites and ultra elites: telephone and face-to-face interviews with macroeconomists." *Qualitative Research*, 7(2), 203-216.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)* .
- Sturges, J. E., ve Hanrahan, K. J. (2004). "Comparing Telephone and Face-to-Face Qualitative Interviewing: a Research Note". *Qualitative Research*, 4(1), 107-118.
- Suri, H. (2013). *Towards methodologically inclusive research syntheses: expanding possibilities*. London: Routledge.
- Sweet, L. (2002). "Telephone interviewing: is it compatible with interpretive phenomenological research?" *Contemporary Nurse : A Journal for the Australian Nursing Profession*, 12(1), 58-63.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Tanrıkulu, S. (2019). *Evinde bir aile üyesine bakım veren kadınların bakım verme yüklerinin incelenmesi*. Yüksek lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
- Tausig, J. E., ve Freeman, E. W. (1988). "The next best thing to being there: Conducting the clinical research interview by telephone." *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(3), 418-427.
- T.C. ANAYASASI(1961) Erişim; 22 Ağustos 2022, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- T.C. ANAYASASI(1961) *Anayasa Mahkemesi*. Erişim 22 Ağustos 2022, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı - SBB. (2006). *8. Kalkınma Planı*.
- Tiyek, R., Hamza, B., ve Baş, E. (2016). "Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve tse standartları." *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (Vol. 12, Issue 2). www.tdk.gov.tr
- Tokol, A., ve Alper, Y. (2018). *Sosyal Politika*. Ankara:Dora Yayıncılık
- Tongco, M. D. C. (2007). "Purposive Sampling as a Tool for Informant Selection." *Ethnobotany Research and Applications*, Cilt 5, 147-158
- TÜİK, (2002). Engellilik Oranı
- TÜİK. (2002). *Engele Yönelik Kurum Ve Kuruluşlardan Beklentilere Göre Engelli Nüfus Oranı*.
- TÜİK. (2002). *İşgücü Durumuna Göre Engelli Nüfus Oranı*.
- TÜİK. (2010). *Kayıtlı Olan Engelli Bireylerin Cinsiyet, Yerleşim Yeri, Engel Oranı, Yaş Grubu, Eğitim Durumu Ve Engel Türüne Göre*.
- TÜİK. (2010). *Kayıtlı Olan Engelli Bireylerin Kamu Kurum Ve Kuruluşlarından Beklentilerinin Engel Türüne Göre Dağılımı*.

- TÜİK. (2010). *Kayıtlı Olan Engelli Bireylerin Kamu Kurum Ve Kuruluşlarından Beklentilerinin Engel Türüne Göre Dağılımı*.
- TÜİK. (2010). *Kayıtlı Olan Engelli Bireylerin Kamu Kurum Ve Kuruluşlarından Beklentilerinin Engel Türüne Göre Dağılımı*.
- TÜİK. (2019). *Engellilik ve Yaşlılıkla İlgili Göstergeler*.
- Türkçapar, M. (1999). "Sosyal fobinin psikolojik kuramı". *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2(247), 247-253
- Türkiye Alzheimer Derneği. (2022). *Alzheimer İstatistik Verileri*. Erişim: 22 Ağustos 2022 <https://www.alzheimerderneği.org.tr/turkiyede-600-000-aile-alzheimer-hastalığı-ile-mucadele-ediyor/>
- Uçkaç, A. (2010). "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları." *Maliye Dergisi*, 158, 422-430.
- Ulutaşdemir, N. (n.d.). "Engelli Çocukların Eğitimi" *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5, 36-51.
- UNESCO (2020). "*Global Education Monitoring Report, 2020: Inclusion And Education: All Means*", <https://en.unesco.org/themes/access-persons-disabilities>, Erişim: 22 Ağustos 2022,
- UNICEF(2022). "*Children with Disabilities*", | <https://www.unicef.org/disabilities>, Erişim: 22 Ağustos 2022.
- University of New Hampshire. (2017). *Disability Statistics Annual Report*.
- Vogl, S. (2013). "Telephone Versus Face-to-Face Interviews." *Sociological Methodology*, 43(1), 133-177.
- Vural F. (2003). *Bir sosyal problem olarak Türkiye'de zihin engelliler-İzmir örneği*. Yüksek lisans Tezi, İzmir:Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weissman, A. N., Steer, R. A., ve Lipton, D. S. (1986). "Estimating illicit drug use through telephone interviews and the randomized response technique." *Drug and Alcohol Dependence*, 18(3), 225-233.
- WHO. (2002). "*Towards a common language for functioning, disability and health: ICF. World Report on Disability*", <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/classification/icf/icfbeginnersguide.pdf>, Erişim tarihi: 03.07.2022.
- WHO (2002). Health, Disability And Functioning, Towards a common language for functioning, disability, and health: ICF. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1573668925447490176>. Erişim: 22 Ağustos 2022.
- WHO, (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Hand*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/41003>, Erişim: 22 Ağustos 2022.
- WIL (2018). *World Inequality Report*. <https://wir2018.wid.world/executive-summary.html>. Erişim: 22 Ağustos 2022.
- Yenihan, B. (2017). Sayı / N: 30, ss. In *Journal of Administrative Sciences Cilt* (Vol. 15, Issue 30).
- Yin, R. (2016). *Qualitative Research from Start to Finish*. The Guilford Press.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

EKLER**EK-1. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU**

Saygıdeğer katılımcı,

Form ile ölçmeyi amaçladığımız sosyal dışlanma olgusudur. Bir engelli yakını olarak sizin topluma katılım süreçlerinde karşılaştığınız engelleri ve bu süreçte yararlandığınız durumları belirlemektir. Engelli bir bireyle yaşamak zaman zaman ekonomik faaliyetlerde, sosyal, kültürel, siyasi yaşamda yeterince yer alamama ya da tamamen dışında kalma olarak gözlenebilir.

Bizzat sizin yaşadıklarınızdan hareketle sosyal politika yapıcılara bir yol gösterme amacını taşıyan bu çalışmaya katkı sağladığınız için teşekkür eder, saygılarımız sunarız.

İbrahim Mete Kaplan (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ (Danışman)

Demografik Bilgiler:

Engelli yakını; Yaş: Meslek: Cinsiyet:

Engelli ile Yakınlığı: Anne () Baba () Kardeş () Dede () Nine () Diğer ()

Engelli Birey; Yaş: Cinsiyet:

Aileniz kaç kişi?

Aylık net gelirin ne kadar?

Engelli Bireyi ve Engelli Bireye Yardımcı olan Bireyi ve Çevresini Tanımaya Yönelik Sorular:

Yakınız olan engelli birey kaç yaşına kadar örgün öğretime devam etti?

Yakınız olan engelli bireyin cinsiyeti ve engel oranı nedir?

Yakınız olan engelli bireyin engellilik türü ve oranı nedir?

Bir engelli gündüzlü bakım merkezinden faydalaniyor musunuz?

Ekonomik durumunuzla ilgili daha detaylı bilgi verir misiniz?

Engelli yakınınızın /sizin topluma katılımınızı destekleyecek bir sosyal çevre nasıl olmalıdır?

Size göre iyi bir yaşam beklentisi için gerekli şartlar nelerdir? İkamet ettiğiniz bölge sizin ve ailenizin iyi bir yaşam beklentisini karşılayacak şartlara sahip midir? Açıklayınız.

Eğitim, güvenlik, adalet, sağlık, toplu ulaşım ve sosyal hizmetler başta olma üzere kamu hizmetlerinden yeterince yararlandığınıza inanıyor musunuz? Açıklayınız

İlgilenmekle yükümlü olduğunuz bir engelli bireyin varlığı yeni veya daha iyi iş imkânlarına ulaşmanız üzerinde nasıl bir etkisi var? Açıklayınız.

Engelli gündüzlü bakım merkezinden hizmet alsanız /alıyor olmanız sizin iş hayatına ve sosyal yaşama katılımınızı ne yönde etkiler/etkiliyor?

COVID -19 PANDEMİSİ'NİN TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ; PALANDÖKEN VE SARIKAMIŞ KONAKLAMA TESİSLERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI¹

Zeynep BAYRAK UÇAR², Adnan KÜÇÜKALİ³

GİRİŞ

“Çalışma” kavramı oldukça komplike bir anlam taşır. Örneğin Günlük hayat düzeninde yapılan eylemler, boş zamanlarda yapılan aktiviteler zaman zaman “çalışma” olarak değerlendirilebilmektedir. Bu anlamda günlük hayatı dolduran aktivitelerin “çalışma” olarak değerlendirilebilmesi için toplumsal şartlar bakımından gerekliliği, yer ve zamanı önem arz etmektedir. Aynı zamanda günümüzde çalışmanın resmiyette bir karşılığının olabilmesi için kayıtlı istihdam olması gerekmektedir. Zira Çalışmadan kaynaklı hak ve borç sahibi olabilmenin belirleyici şartı da kayıtlı istihdam olmasıdır.

Diğer taraftan çalışma, sosyolojik olarak var olmaya çalışan insanoğlunun toplumda kazanmak istediği rol sonucunda ulaştığı eylemler bütünüdür. Oluşan bu eylemler bütünü iş mi, yoksa çalışma mı olması durumu, eylemi şekillendiren bir çerçeve olması ile mümkündür. Bu çerçevenin toplumun diğer üyeleri tarafından da çalışma mı, yoksa boş zaman mı olduğu değerlendirilirken, mevcut yer, mevcut zaman ve mevcut şartlar bakımından yorumlanması önem arz etmektedir. Tersine bir durum gerçekleşmesi halinde müthiş bir karmaşaya yol açacaktır (Adıgüzel ve Yüksel, 2011: 87-99).

Tarım toplumu döneminde, çalışmanın bir mesai ve program dâhilinde olmadığı, gündelik çalışmalar şeklinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde çalışma günü kırtarıcı faaliyetler bütünü ve artık gelirin depolanıp kısmen satımı şeklinde

1 Bu çalışmada Zeynep BAYRAK Uçar'ın “Covid -19 Pandemisi'nin Turizm Sektörüne Etkileri; Palandöken ve Sarıkamış Konaklama Tesisleri Çalışanları Üzerine Bir Alan Araştırması” başlıklı basılmamış yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır (B.Uçar, 2022). E-posta: naz_byrk@hotmail.com

2 Bilim Uzmanı, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Erzurum- Türkiye. ORCID: 0000-0002-1435-1747 E-posta: naz_byrk@hotmail.com

3 Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Erzurum- Türkiye. ORCID: 0000-0002-3908-3400 E-posta: adnankucukali@atauni.edu.tr

nitelendirilebilir. Çalışma kavramının nitelik kazanması, sanayi devrimi ve sonrası dönemleri karşılar. Zira bu dönemlerde endüstri ilişkileri kayıtlı bir hale kavuşmuştur (Ören ve Yüksel, 2012, 36).

Post modern dönemde ise küreselleşmenin etkisiyle çalışma hayatı nitelik ve nicelik yönünden çok daha büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Mavi yakalı emekçiler, yerini beyaz yakalı çalışanlara ve hizmet sektörü çalışanlarına bırakmıştır. Bu dönemde çalışma fiziksel bir aktivite olmaktan çıkıp zihinsel bir aktiviteye dönüşmüştür. Bu dönüşümle işletmeler, cirolarına olumlu bir ivme kazandırmışlardır. Örneğin hizmet ve bilişim sektörü nitelikli ve donanımlı insan kavramlarını popüler hale getirmiş söz konusu sektörler çalışma hayatının en yüksek düzeyini işgal etmeyi başarmıştır. (Ören ve Yüksel, 2012, 37).

21. yy. yalnızca emeğin ve işgücünün, buna bağlı olarak bilgi ve teknolojinin hızla yayıldığı bir dönem değildir. Aynı zamanda salgın hastalıklarında hızla yayılım kazandığı kısa sürede pandemiye dönüştüğü bir dönemdir. Salgın hastalıkların bu yayılım hızı çalışma hayatını da olumsuz yönde etkilemektedir. Dünya tarihi salgın hastalık örnekleri ile doludur. Geçmiş dönemlerde yaşanan salgınlar ulaşım kısıtlılığı nedeni ile daha epidemik olarak seyretmiştir.1918 yılında yaşanan İspanyol gribinden sonra etkisini en fazla hissettiren salgın hemen hemen her ülkede varlığını hissettiren Covid-19 salgınıdır. Bu sebepten kaynaklı Dünya Sağlık Örgütü tarafından da “pandemi” olarak ilan edilmiştir.2019 son aylarında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan virüs, kısa sürede tüm dünya da çeşitli tedbir ve önlemlerin alınmasını zorunlu duruma getirmiştir. Sokağa çıkma yasakları, toplu halde girilip çıkılan yerlerin kapatılması ve daha birçok kısıtlayıcı unsur neticesinde çalışma hayatı da tehdit altında kalmıştır (Çınar, O. ; Küçükali, A., 2020: 1634-1635).

İçerisinde fırsatlar ve tehditler bulunan krizler işletme yönetimleri için oldukça önemli bir konu haline gelmektedir (Çetin,2017:343). Hizmet sektörü ve bu sektöre ait işkolları, yaşanan pandeminin etkisi ile ekonomik anlamda en üst düzeyde etkilenen sektör olmuşlardır. Salgını önlemek amacıyla alınan tedbirler kişisel izolasyona yönelik temas kısıcı önlemlerdir. Bu sebeple bulaşın en yoğun yaşanabileceği mekânlar olması nedeni ile birçok hizmet sektörü işletmesinin faaliyetleri kısıtlandırılmıştır. Turizm sektörünün alt başlıklarını oluşturan birçok işletmede bu olumsuzluklardan bir hayli etkilenmiştir. Turizm sektörü işletmelerinin girdiği kriz durumu doğrudan çalışan istihdamı da olumsuz etkilemiştir.

Pandeminin kış turizmi çalışanlarına etkilerinin araştırma konusu yapıldığı bu çalışmada, Dünya ve Türkiye’de çalışma hayatının geçmişten günümüze gelişimi ve turizm sektöründeki çalışma hayatı teorik olarak değerlendirilmiştir. Covid-19 Pandemisi’nin turizm sektörü çalışma hayatı üzerindeki etkileri, Erzurum Palandöken ve Kars Sarıkamış konaklama tesisleri çalışanları örneği üzerinden araştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise kullanılan model, hipotez ve bulgulara yer

verilmiş ve literatür çalışması yapılmıştır. Uygulama, anket yöntemi ile 2021 yılı Nisan ayında Erzurum İli Palandöken Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri ve Kars İli Sarıkamış Kayak Tesisleri Konaklama İşletmelerinde çalışan emekçilere (247 kişi) yapılmıştır. Araştırmanın ilgili literatüre, kurum ve işletmelere katkı sağlaması beklenmektedir.

1. BÖLÜM

1.1. Çalışma ve İş Kavramı

Çalışma, etimolojik olarak “sıkıntı”, “zahmet”, “yorgunluk” olarak tanımlanmaktadır. Zamanla daha farklı çeşitli anlamlar yüklenmiştir (Lordoğlu, Özkaplan, Törüner, 1999: 1). Eski dönemlerde fiziksel güce dayalı bir durum olan çalışmaya, özellikle Batı toplumlarında yüklenen anlamlarda bunu ispatlar niteliktedir. Özellikle güce dayalı bir olgu olduğu için “işkence”, “acı”, “ızdırap” gibi kavramlarla tanımlanmıştır. Dilimizde ise biraz daha hafifletilerek “yorgunluk” olarak ifade edilmiştir. Bir tür yaşama yön verme olgusu olan çalışmanın net bir tanımını yapmak güçtür. Çünkü her toplum kendi sosyolojik yapısına göre çalışma eylemine anlam katmaktadır. Sosyolojik araştırmaların büyük bir çoğunluğu çalışma kavramını “ücretli çalışma” ile özdeşleştirmektedir. Bu bağlamda çalışma için geniş bir tanımlama yapılacak olursa “ yaşamsal bir karşılığı olan her türlü üretim etkinliğidir” denilebilir (Ören ve Yüksel, 2012: 37).

Çalışma konusunda en karışık iki olgu, neyin boş zaman, neyin çalışma olarak kabul edileceğidir. Günlük hayatta boş zamanda yapılan faaliyetlerde çoğu zaman “iş” olarak kabul edilmektedir. Bu durum konunun kapsamı, zamanı ve yeri, aynı zamanda toplumun sosyolojik yapısı hep birlikte ele alınarak netleştirilebilir. Çalışma bir amaca hizmet eden yorucu bir süreçtir. Boş zaman ise mecburiyet barındırmayan kişisel bir ödüldür. Ayrıca çalışma tekrar eden bir periyotta ilerler, boş zaman ise çalışmadan arta kalan ya da edinilmiş hak olarak gerçekleşen bir olgudur. Çalışma bir sorumluluğun gerçekleştirilmesi sonucunda karşılığında günlük, haftalık ve ya aylık periyotlarda ücret elde edilen bir eylemdir. Hukuksal açıdan ise işçi, işveren ve bağlı bulunulan sosyal güvenlik hizmeti üçgeninde ilerleyen bir olgudur (Bozkurt, 2014: 51).

İş kavramı ise ancak çalışmanın devreye girdiği yerde hareket kazanır. Tek başına düşünüldüğünde durağan bir kavramdır. İş insanın fiziksel ve zihinsel fonksiyonlarını sürekli çalışır halde tutar. İş kavramı çalışma kavramında olduğu gibi bir amaca hizmet eder, belirli bir çerçeveye içerisinde kendi sınırlarında yürütülür. İş belirli bir kurumun kontrolünde ifa ediliyor ise maddi ve manevi kazanca dönüşür (Ören ve Yüksel, 2012: 39).

1.2. Post-Modern Toplumda Çalışma Hayatı

Sanayi Devrimi sonrası teknolojinin hayatımıza girmesi ile birlikte çalışma hayatında bir takım değişiklikler meydana gelmiş olup günlük ihtiyaçları giderecek

düzeydeki bir üretim sistemi anlayışından büyük fabrikaların yaygınlaştığı üretim ağırlıklı ve sermaye birikimine dayalı bir sisteme geçilmiştir. Post- modern toplumlarda ise üretimde hizmet ve bilgiye dayalı paradigmlar ön plana çıkmıştır. Sermayenin yerini bilginin alması ile birlikte çalışma hayatındaki alışılmış örgüt yapısında da değişimler başlamıştır. Bu değişimler yeni çalışma şekillerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Bozkurt, 2012: 36-38).

Amerikalı Sosyal Bilimler profesörü olan Daniel Bell “Enformasyon Toplumu” kavramı üzerine araştırmalar yapmış olup “bilgi” yi de bu araştırmalarının temel dayanağı yapmıştır. Daniel Bell bilgiyi temel dayanak olarak görmekle birlikte, toplumunda hizmet toplumuna dönüştüğünü savunmaktadır. Bell, girilen bu bilgisayar çağına dâhil olan telekomünikasyon ağı ile enformasyonun metalaştığını ve dünya ekonomisinin de daha geniş kapsamda küreselleştğini savunmaktadır (Kumar, 2013: 22).

Post-modern toplum, yaşanan bu gelişmeler ile fiziksel işgücünü, zihinsel işgücü ile ikame etmiştir. Sanayi devrimi sonrasında hayatı kuşatan teknoloji ise “Bilgi Teknolojisi” olarak evrilmiştir. Bu yeni dönem ”Bilgi Çağı” olarak isimlendirilmiş ve “Üç Sektör Kanunu” olarak adlandırılan kalkınma dönemlerine yeni bir basamak olmuştur. Bu yeni dönemde, Japonca “Kai” değişim, “Zen” daha iyi anlamlarına gelen, “Kaizen” olarak bilinen olgu hayatımıza girmiştir. Kaizen, düşük maliyet, sürekli değişim, sürekli iyileştirme, sürekli yenilik ve her zaman müşteri memnuniyeti odaklı bir çalışma şeklidir. Bu çalışma şekli yeni çalışma hayatın da firmaların temel hedefi haline gelmiştir (Ören ve Yüksel, 2012: 54).

Post modern topuma geçiş ile birlikte, bilgi ve enformasyon çağının getirileri sonucu benimsenen yeni çalışma şekilleri, daha önce uygulanan yoğun bürokrasinin hâkim olduğu yavaşlatıcı sistemi çürüterek, yeni bir çağ başlatmıştır. Post- modern toplum öncesinde aile içi ücretsiz çalışmalar yoğunken, bu dönem yerini ücretli işgücüne bırakmıştır. Bunun yanı sıra bilgisayar çağına geçişle birlikte işgücü kısmen önemini yitirmiştir. Gelecek dönemlerde ise zihin kaynaklı işlerin dahi bilgisayarlar tarafından yapılacağı düşünülerek, işgücüne olan ihtiyacın daha da düşeceği ön öngörülmektedir (Bozkurt,2014: 69-70).

Sanayi ötesi topuma geçişle birlikte çalışma hayatında ki değişimlerde öngörüldüğü gibi gerçekleşmeye başlamıştır. 19. yy. da işgücü yılda ortalama 5000 saat ile çalışma hayatına katkı sağlarken, bu rakam 1900’ lü yıllara geçildiğinde 3200 saate kadar gerilemiştir. Ücretli çalışma, tam zamanlı çalışma, kısmi sözleşme ile çalışma gibi kavramlar giderek tarih olacaktır. Yerini kendi nam ve hesabına çalışma ya da çalıştığı yere ortak çalışma, kendi işvereni olma, part-time çalışma, en önemlisi iş yerine gitmeden çalışma gibi kavramlar toplumda yaygın olarak görülen çalışma şekilleri olacaktır. İşler telekomünikasyon ağı sayesinde hisse senedi yönetir gibi yönetilecektir. Üretim de mana değiştirecek ve “tüketim” odaklı olacaktır. Çalışma hayatının giderek kısıtlandığı bu çağda mevcut iş talepleri de nitelik değiştirecek,

bilgiye dayalı daha fazla yetenek, daha fazla yaratıcılık gerektiren iş açıları oluşacaktır (Bozkurt, 2014: 70-71). Bu yeni düzende işin uygulanma şeklinde değişiklikler olmasının yanı sıra işi yapan meslek gruplarında da çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir.

Bu değişikliklerden en ön plana çıkan ise üretim aşamasında örgütün yapısını kökten değişikliğe uğratan esnek çalışma modelidir (Bozkurt,2014: 127).

1.2.1. Belli Başlı Esnek Çalışma Şekilleri

Esneklik kavramı, hayatın birçok alanında kullanılan bir kavramdır. Esneklik kavramını iş kavramı üzerinden tanımlayacak olursak; dönemin getirdiği yeniliklere ayak uydurarak mevcut çalışma şartlarına gerektiğinde yeni bakış açıları getirebilmek, kalıcı ve kökten değişiklikler yapabilmektir. İş akdini sonlandırmış veya aktif çalışan işgücü için oluşan kanuni hakların işveren firma ve ya kurumun ekonomisini sekteye uğratmayacak, işçiyi de mağdur etmeyecek şekilde oluşturabilmektir (Karakoyun,2007: 4).

Teknolojinin hız alarak değiştiği günümüz şartlarında, değişen işgücünü yönetebilmek adına, yönetim şekilleri de revizyon geçirmek durumunda kalmıştır. Dünyanın küresel bir pazar haline gelmesi piyasalardaki rekabet hızını da artırmıştır (Çakır, 2001: 15). Bu rekabet ortamında işgücünden gerekli verimin alınabilmesi için katı iş kurullarından ödün verilmesi gerekliliği doğmuş olup yeni çalışma şekillerine kayma başlamıştır. Bu yeni yöntemlerden birisi olan esnek çalışma ile değişime uğrayan yeni çalışma hayatını iyi yönetebilmek, yüksek verim odaklı çalışıp, rekabet gücünü artırmak hedeflenmektedir (Karakoyun, 2007: 6-7).

1.2.1.1. Tele Çalışma

Tele çalışma, Nilles tarafından 1970 li yıllarda ortaya çıkan petrol krizine çözüm önerisi olarak ilk defa ortaya atılan bir çalışma modelidir (Aydıntan ve Kördeve, 2016: 32). Tele Çalışma, bilgisayar teknolojisi ile hayatımıza girmiş olan yaygın olarak Amerika'da kullanılan bir çalışma şeklidir. Tele çalışma bir iletişim ağı ile işletme ile iletişim kurulan, işletme dışında, denetimden uzak bir çalışma şeklidir. Yüz yüze iletişimden uzak, programlanabilen bir ağa bağlı olarak sadece teknolojinin verdiği imkânlar ile yürütülen bir çalışma modelidir. Geleneksel ev işleri modelinin aksine, yüksek verimlilik ve nitelik gerektiren işlerdir. Bu çalışma modeli hem işveren açısından hem de işçi açısından birçok anlamda tasarruftur. Aynı zamanda işçinin diğer sorumluluklarını programlaması konusunda da esneklik sağladığı için motive edici bir çalışmadır (Karakoyun, 2007: 18-19). Tablo 1.1'de bazı araştırmalar neticesinde tele çalışmanın avantaj ve dezavantajları şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 1.1: Ev Esaslı Tele Çalışmanın Avantaj ve Dezavantajları

MUHATAP	AVANTAJLAR	DEZAVANTAJLAR
BİREY	<ul style="list-style-type: none"> • Otonomi / Bağımsızlık • Esnek çalışma saatleri • Zaman yönetimi becerilerinde gelişme • Boş zamanların daha etkin yönetimi • Mesleki esneklik • Seyahat zaman, yorgunluk ve masraflarında azalma • Kıyafet masraflarında azalma • Aile üyeleri ile geçirilecek zamanın ayarlanmasında esneklik 	<ul style="list-style-type: none"> • Aidiyet hissinin azalması yada olmaması • Ücret ve sosyal haklarda gerileme olabilmesi • İzole olduğu hissi • İş ve ev arasında ayırımın kalkması Öz disiplin ihtiyacı • İşkolizm • Profesyonel destek olmaması • Kariyer gelişimi imkânlarının daha zor olduğu hissi • Fazla uygun olduğunun düşünülmesi sendromu (overavailabilitysyndrome) • Bireyin karakterinin uygun olmaması • Yasal belirsizlikler
İŞVEREN	<ul style="list-style-type: none"> • Artan üretkenlik İnsan kaynakları temininde artış • Esnek çalışma yönteminin sağladığı zaman esnekliği İşe devamsızlıkta azalma • Motivasyon ve tatminde artış • Doğrudan harcamalarda tasarruf • Olumlu bir kurumsal imaj (Modern ve ilerlemeci bir kurum imajı) 	<ul style="list-style-type: none"> • Merkezi yönetime sahip kurumlar için uygulama güçlükleri • Eğitim ve yeni denetim yöntemleri geliştirme ihtiyacı • Yatırımlar • Kurum kimliği ve aidiyete gelecek muhtemel zararlar • Çalışma yöntemlerinde değişim • Uzaktan çalışmaya geçişte ortaya çıkan giderler • Yasal meseleler
TOPLUM	<ul style="list-style-type: none"> • Çevre kalitesinde gelişme • Trafik tıkanıklıklarında azalma • Özel ihtiyaçları olanlara çözümler • Altyapı ve enerjide tasarruf • Kırsal kesimin ekonomik gelişiminde ve özürülülerin istihdamında yeni bir strateji 	<ul style="list-style-type: none"> • Kopuk bir toplum yaratılması ihtimali

Kaynak: (Meşhur, 2006: 26).

1.2.1.2. Evden Çalışma

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), evde çalışmayı, “Bir işveren veya aracı için işçinin seçtiği bir yerde, genellikle işçinin kendi evinde, işveren veya aracının denetimi olmaksızın, bir sözleşme gereğince bir malın üretilmesi veya hizmetin sağlanması” şeklinde tanımlamaktadır (Alp ve Sönmez, 2011: 16-27). Evde çalışma tele çalışmada olduğu gibi hem işçi, hem de işveren açısından avantaj sağlamaktadır. Evde çalışma özellikle kadınlar tarafından yüksek oranda tercih edilmektedir. Aynı zamanda çocuklar ve özürülüler açısından da uygun bir çalışma şeklidir. Ülkemizde de bu model yasalarla düzenlenmiştir. İlk olarak Güney Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki istihdam sıkıntılarını çözmek sebebiyetiyle uygulanmıştır.

1.2.1.3. Ödünç İş İlişkisi

Ödünç iş ilişkisi, işverenin işçiyi mağdur etmemek adına kendi iş yerindeki iş yükünün azalması durumunda, işçinin işine son vermek yerine, başka bir işverene

ödünç vermesidir. Aynı şekilde işveren de ihtiyaç halinde başka işverenlerden ödünç işçi alabilir. Ödünç olarak başka bir işyerinde çalışan işçi, o işverene karşı sorumludur. İşverende ödünç gelen işçinin tüm haklarını korumak zorundadır. Ücret, aksi bir durum konuşulmadığı sürece asıl işverenden alınır. Holdingleşmenin yaygınlaşması ile birlikte ülkemizde de bu uygulama popüler hale gelmiştir. Yeni kurulan bir holdingde, gerekli kurulum işlemleri için ortakların başka işyerlerindeki uzman kişilerden destek alınmaktadır (Öztürkoğlu, 2013: 123).

Ülkemizde ödünç iş ilişkisi çalışma modeli, anayasanın 320/2 maddesi uyarınca işveren iş akdi ile bağlı olan işgücünü üçüncü kişiye devredilemeyeceğini belirtir. Fakat anılan hüküm sözleşme aracılığı ile devir yapılabileceğine imkân tanıdığı için, işçinin rızası olması durumunda ödünç iş ilişkisi kurulabilir. Bu çalışma modeli, AB'nin 91/383 ve 96/71 sayılı yönergelerinde, işçi ve işveren hakları sözleşmelere dayalı olarak daha detaylı düzenlenmiştir. Ülkemizde de asgari şartların yeniden düzenlenmesi gereklilik göstermektedir (Öztürkoğlu, 2013: 123).

1.2.1.4. Alt İşverenlik (Taşeronluk)

İşverenin uzmanlık gerektiren işlerle alakalı işin uzmanına işi devretmesi devralan uzmanında kendi sigortalı istihdamları ile birlikte belirli bir süreye bağlı olarak yapılan sözleşme ile iş yapması anlamına gelmektedir. Alt işveren 506 sayılı Kanun'un 87. maddesinin 2. fıkrasında, "Bir işte veya bir işin bölümü veya eklentilerinde işverenden iş alan ve kendi adına sigortalı çalıştıran üçüncü kişiye aracı denir" şeklinde tanımlama yapılmıştır. Uygulama ve doktrinde asıl işverenle olan ilişkiyi belirginleştirmek amacıyla yasanın "aracı" olarak adlandırdığı kişiye "Alt İşveren" veya "Taşeron" denilmektedir" şeklinde tanımlanmaktadır (<https://vergidosyasi.com/2017/09/19/taseron-alt-isveren-nedir-kimdir-taseron-kavraminin-tanimi/>).

1.2.1.5. Part-Time Çalışma

Part-Time çalışma, işçi ve işveren arasında anlaşarak çalışma saat aralıkları belirlenen, normal çalışma süresinin üçte ikisi kadar olan çalışma şeklidir (Kördeve ve Aydın, 2016: 33). 4857 sayılı iş kanununun 13. Maddesinin de "İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmî süreli iş sözleşmesidir." şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle öğrencilerin çok tercih ettiği bir çalışma yöntemidir. Uzun mesai ile çalışılan işyerlerinde de personelin performansını koruyabilmesi açısından avantajlı bir çalışma sistemine dönüşmektedir (Kördeve ve Aydın, 2016: 33).

1.2.1.6. Çağrı Üzerine Çalışma

Kısmi süreli iş sözleşmesinin yaygın olarak kullanıldığı çalışma biçimlerinden biriside çağrı üzerine çalışmadır. Genellikle hizmet sektöründe uygulanan bu çalışma sistemi ihtiyaç durumunda çağrılma şeklinde gerçekleşir. 4857 sayılı iş kanununun 14.

maddesin de “Çağrı üzerine çalışma, yazılı sözleşme ile işçinin yapmayı üstlendiği işle ilgili olarak kendisine ihtiyaç duyulması halinde, iş görme ediminin yerine getirileceğinin kararlaştırıldığı iş ilişkisi olarak tanımlanmıştır (Demir ve Gerşil, 2008: 77).

Çağrı üzerine çalışma yönteminde de mutlaka sözleşme yapılır. İşçinin çalışma süresi belirtilmemişse, haftada 20 saat olarak düzenlenir. Bu saatin altında ihtiyaç olması durumunda yine tam ücret ödenir (Kördeve ve Aydın, 2016: 33).

1.2.1.7. Yoğunlaştırılmış Haftada Çalışma

Yoğunlaştırılmış iş haftası, haftalık toplam çalışma süresinin, haftanın günlerinin bir kısmına (2 ve ya 3) yoğunlaştırılarak diğer günlerin boşaltıldığı çalışma şeklidir. Bu esnek çalışma şekli işçi ve işveren açısından da avantajlı olmaktadır. İşçi açısından avantajı daha az işe gitme, daha fazla boş zaman, yol maliyetinden kurtulma şeklindedir. İşveren açısından avantajı da işletmenin cari masraflarının düştüğü bir sistem olmasıdır (Öztürkoğlu, 2013: 125).

1.2.1.8. İş Paylaşımı

İş paylaşımı kısmi süreli çalışma şekillerinden olup bir iş günü içerisinde yapılacak olun işin birden fazla işçi tarafından, işten doğan haklar da dâhil olmak üzere paylaşılmasıdır. İş paylaşımı çalışma şekli üç şekilde yapılabilmektedir. Birincisi, çalışanlar işi paylaşmakla beraber işin sorumluluğunu da paylaşırlar. İkinci şekilde çalışanlara iş bölümü yapılmayıp işi ve sorumluluğunu kendi aralarında bölerler. Üçüncü şekilde ise birbiri ile ilişkisi olmayan ayrı yetenekleri olan kişiler arasında sorumluluk paylaşılır (Pinhas, 2007: 86).

1.3. Türkiye’de Çalışma Hayatı

1.3.1. Cumhuriyet Öncesi Çalışma Hayatı

Cumhuriyet öncesi dönemde, Osmanlı Toplumunda yapılanma üç şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bir kısım toplum henüz yerleşik hayata geçmemiş, tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan göçebe topluluklardır. Diğer bir kısım ise kırsal kesimlerde yaşayan ve yine tarımla geçimini sağlayan toplum yapısıdır. Şehirlerde ise yöneticiler, ticaretle uğraşan tüccarlar ve çeşitli meslek gruplarındaki esnaflar ağırlıkta bulunmaktadır. Toplumun bu yapısı çalışma hayatına da yön vermiş olup ücret ve maaş karşılığı çalışan işçi grupları şehirlerde, çiftçilik yapan kesim ise kırsal kesimlerde yoğunlaşmıştır (Yıldırım, 2011: 12).

Osmanlı Döneminde en belirgin geçim kaynağı tarımdır. Sanayi toplumuna geçiş için daha çok uzun yıllar gerekecektir. Dolayısı ile Osmanlı devleti için bir “Ziraat Devleti” demek tam manasıyla yerinde olacaktır. Sanayinin yetersiz olması ücret ve maaş karşılığı çalışan işçi kesiminin de az olmasına sebep olmuştur. Tarım alanında çalışan işçiler genel itibari ile ücretli işçi olmamakla birlikte, düşük ücretlerde çalışmaktadırlar (Yıldırım, 2011: 13).

Osmanlı Devleti’nde çalışma ilişkileri araştırmacılar tarafından uzun süreler

ihmal edilmiştir. Aynı zamanda dönemle ilgili sağlıklı veriler elde edilebilecek arşiv kayıtları ta ki 1990 yılına kadar yeterli bilgi verecek düzeyde olmamıştır (Yıldırım, 2011: 13).

Osmanlı Devleti'nde belli bir işçi sınıfı oluşması çok ileriki tarihlerde gerçekleşse de mevcut bir işgücü her daim bulunmaktaydı. Bu iş gücünün, büyük yatırımların hayata geçirileceği dönemlerde ortaya çıkarak dönemselsel olarak çalıştırıldığı, sonrasında tekrar pasivize olduğu görülmektedir. Bu yatırımlar genel olarak cami, yol, köprü gibi inşalar olduğu bilinmektedir (Yazgan, 1982: 21)

Sanayileşme dönemi başlamadan önce en etkin çalışma sistemi Zanaat sistemidir. En fazla 5 kişinin çalışıldığı küçük işletmeler olan Zanaat işletmeleri ortaçağda Avrupa'daki sistem ile benzerlikte göstermektedir. Batıdaki ismi "corporation" olan bu sistemin Osmanlı'daki adı ise "lonca" olduğu bilinmektedir. Sanayileşme dönemine girilmesi ile birlikte bu sistem ehemmiyetini yitirmeye başlamıştır (Deniz, (2007: 134). Tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sanayileşmenin başlaması fabrikaların hayata girmesi ile paralel olmuştur. Ortaçağda usta kalfa ilişkisi ile yürüyen bu sisteme artık işçi kümelerinin karışması ile birlikte işçi işveren şeklinde yeni bir ilişki sistemi eklenecektir (Yıldırım, 2011: 13). Cumhuriyet öncesi dönemde sanayileşmenin ilk adımlarına teşvik devlet eliyle olmuştur. İlk olarak askeri ihtiyaçları gidermeye yönelik açılan fabrikalar daha sonrasında 1800'lü yıllar itibari ile askeri ihtiyaçların yanı sıra, tekstil ağırlıklı olarak devam etmiştir (Önsoy, 1988: 47-52). Askeri ihtiyaçlar için açılan fabrikalarda devlet kendi eli ile üretim yaparak paranın yurt içinde kalmasını, aynı zamanda yurt dışından işçi getirip modern teknolojinin ülkeye taşınmasını hedeflemektedir (Güran, 1992: 236-238).

Osmanlı Devleti sanayileşme sürecini geliştirmek amacı ile 1838 yılında ilk kez İngiltere ile bir sanayi sözleşmesi yapmıştır. Bu sözleşmeden sonra diğer ülkeler ile de sözleşmeler yapılmıştır (Toprak, 1997: 223). 1839 tarihi itibari ile Tanzimat Fermanı ilan edilerek ülkede Batının etkileri her alanda kendini hissettirmeye başlamıştır. Tanzimat fermanında yer alan can ve mal güvenliği ile verginin herkesten gücüne göre alınması kanunları çalışma hayatı ile de yakından ilişkilidir (İleri, 2014: 40-41). Bu gelişmeler ışığında Duyun-u Umumiye kurulmuştur. Yönetiminde Fransız, Alman, Avusturyalı, İtalyan ve iki Türkün olduğu bu idare yüksek çalışan sayısı sebebiyetiyle (9000 memur) devletin gelirinin üçte ikisini tahsil etmeye başlamıştır (Tengirgeç, 1940: 319) Bu kurum Lozan Antlaşması ile devleti yarı sömürge haline getirmiştir. Sanayileşmenin gelişimi için kurulan idare, devleti "Açık Pazar" haline getirmiş ve sanayileşme sürecinin gerilemesine sebep olmuştur (Deniz, 2007: 134).

1850'li yıllara gelindiğinde devlet 5000 civarında işçi istihdam ediyorken 1860'lı yıllara gelindiğinde birçok fabrika kapanmaya yüz tutmuş bir hale gelmiştir. Bu duruma sebep olan konuların başında sermayenin yetersiz olması gelmektedir. Sermayeyi takiben hammaddenin yetersiz olması, hammadde kaynaklarının uzak olması ve bundan kaynaklı oluşan yüksek nakliye ücretleri durumu daha güç hale

getirmiştir. Son olarak kalifiye işçi sorunu da çok ciddi sıkıntılı durumlardan birisi olmuştur. Kalifiye işçilerin çoğunluğu yabancılardan oluşmaktadır. Mevcut yerli işçilerin eğitiminin de beklenen sonuçları vermemesi fabrikaların faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir (Kala, 1990: 59-60).

Osmanlı'da 19. yy. itibariyle canlanmaya başlayan sanayileşme hareketleri, ülkenin ekonomik ve siyasi anlamda da istikrarlı bir dönem yaşayamıyor olması sebebiyle Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yaşanan döneme dikey bir sıçrama etkisi yapamamıştır. Bu durum çalışma hayatını da doğrudan etkileyerek işçi sınıflarında da bir gelişme olamamasına sebep olmuştur (Yıldırım, 2011: 29).

1865 yılında Ereğli Sancağı Kaymakamı Dilaver Paşa tarafından ilan edilen “Dilaverpaşa Nizamnamesi” her ne kadar sosyal politikaya ilişkin düzenlemeler içerse de çalışma hayatına ilişkin de önemli konulara değinmiştir. Madenlerdeki çalışmaların duraksamaması için, mecburi çalışmanın önüne geçilemese de, çalışmaya zorunlu tutulan 13–50 yaş arası erkekler için çalışma saatini 10 saate sabbitleyecek bir düzenlemeye yer verilmişti. Ancak bu nizamnamede madenlerde çalışma zorunluluğunun önüne geçen bir yasa bulunmamaktadır (Talas, 1953: 73). Daha sonra yürürlüğe giren 1869 “Maaddin Nizamnamesi” ile Dilaver Paşa Nizamnamesinde vurgulanmayan bazı konular düzenlenmiştir. İşçiler için İş Sağlığı ve Güvenliği yasası ve durumun oluşması durumu içinde koruyucu iş kazası tazminatı uygulanmıştır. Ayrıca madenlerde çalışmayı kişinin rızasına bırakarak “mecburi çalışma” kavramına son verilmiştir (Makal, 1997: 287). Osmanlı döneminde ki kanunlaştırma çabalarının en önemli örneklerinden biriside “Mecelle”dir. Mecelle-i Ahkâmı Adliye 1869–76 yılları arasında hazırlanarak tamamlanmış ve varlığını 57 yıl sürdürmüştür. Mecelle, örf ve adet hukukuna dayalı olan medeni kanunu yazılı hukuk düzenine geçiren önemli bir düzenlemedir. Yurttaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kanun, iş hayatı içinde katı ve geçerli hükümler getirerek düzenlemeler yapılmasını sağlamıştır (İleri, 2014: 51).

Yine bu dönemde çalışma hayatı ile doğrudan ilişkili konularda düzenleme getiren kanunlardan biride 1909 yılında yayımlanan kamu işçilerini kapsayan “Tatil-i Eşgal Kanunu ”dur. Bu kanun sendika kurulmasını tamamen yasaklamıştır. Bunun yanı sıra iş uyumsuzluklarını barışçıl yöntemlerle çözmek amacı ile uzlaştırma kurumunun varlığını destekleyerek düzenlemiştir. Ayrıca kanun, tarafların iş uyuşmazlıklarını giderememesi durumları için de kanunda belirtilen kapsam dâhilinde grev hakkını da korumuştur (Gülmez, 1991: 312). Osmanlı Dönemi'nde işçi haklarının en belirgin savunucusu olan sendikalar, çeşitli dönemlerde yasaklamalar ile karşılaşmıştır. 1845 tarihinde yürürlüğe giren “Polis Nizamnamesi” ve 1909 tarihli “Tatil’i Eşgal Kanunu” işçi hareketlerini ve sendikalara kısıtlamalar getirmiş kanunlardır. Dolayısı ile bu dönemde, işçi haklarını savunma anlamında kurulan örgütler sendika niteliği taşıyamamış, sendika mantığında derneklerden ibaret olabilmişlerdir. 1871 tarihli “Ameleperver Cemiyeti” ilk işçi derneklerinden

gibi görünse de hayır kurumu niteliğinde kalmıştır. İkinci işçi hareketi ise Tophane fabrikalarında çalışan işçilerin haklarını savunmak için kurulan “Osmanlı Amele Cemiyeti” dir. Bu cemiyetin faaliyetleri de kısa süre içerisinde kısıtlanmıştır. Aynı dönemde 1909 “Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi” ile birçok kuruluş hayata geçmiştir. Bu kuruluşlar, baskı döneminde birçok sektördeki işçileri çeşitli cemiyetler altında toplamış yardımlaşma amacı güden topluluklar olarak faaliyet göstermişlerdir (Gülmez, 1991: 408).

23 Temmuz 1908 ‘de ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı Devleti’nin her köşesinde toplumsal ve siyasal anlamda hareketlenmeler başlamış ve asıl işçi hareketleri bu dönemden sonra çıkış yapmıştır. Bu dönemin işçi hareketleri 1908 öncesi işçi hareketlerinden sayıca daha fazla, kapsam olarak da daha genişlediği, üst örgütlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde işçi hareketleri yavaş yavaş siyasi görüşün temsiline doğru evrilmeye başlamıştır. Sosyalist grupların ön plana çıktığı dönemde işçi hareketleri de bu anlamda gruplaşmaya başlamıştır. İlk olarak İstanbul ve Selanik’te kendini gösteren işçi örgütlenmeleri, sonrasında birçok kentte birçok alanda kendini göstermiştir. Bu gelişmeler bağlamında 1909 tarihinde Yahudi nüfusun yoğun olarak bulunduğu “Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu” bir üst örgüt olarak ortaya çıkmıştır.(Makal, 1997: 243). 1912 yılından sonra sol hareketler ve işçi örgütlerinde gözle görülür bir hareketlenme olsa da bu dönem art arda patlak veren savaşlar ve gittikçe büyüyen İttihat Ve Terraki İstibdadı bu hareketlerin sonlanmasına sebep olmuştur (İleri, 2014: 38).

1908-1913 yılları arasında gerçekleşen Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde çok ciddi toprak kayıpları yaşanmış ve bu bölgelerde yaşayan vatandaşların anavatanı göçü ile birlikte ciddi ekonomik sıkıntılar boy göstermiştir. Bu ekonomik sıkıntıları bertaraf etmek amacı ile milli ekonomiye teşvik ve yabancı tekelciliğinin önüne geçmek için birçok girişim yapılmıştır. Bu bağlamda “Milli İktisat” çerçevesinde girişimci olmak isteyen vatandaşlar için çeşitli ayrıcalıklar içeren yasalar hazırlanmıştır. Bunu takiben 1913 yılında “Teşvik-i Sanayi Muvakkatı” ve 1914 yılında ise “Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi” yayınlanmıştır.1914-18 yıllarını kapsayan bu dönemde milli ekonominin canlandırılması hedeflenmiş olup yabancı sermaye duraksatılmıştır (İleri, 2014: 47).

1920-23 yıllarına gelindiğinde; Osmanlı Devleti’nin Kurtuluş savaşını yaşadığı bu dönemde farklı düşünce grupları daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır ve buda işçi gruplarında bir hareketlenmeye sebep olmuştur. Bu dönemdeki işçi hareketleri yine siyasi akımın yüksek derecede etkisi altında kalmış ve geneli İstanbul da cereyan etmiştir (Makal, 1999: 451). Kurtuluş Savaşı döneminde demiryolları, imalat-ı harbiye işçileri ve madenciler işçi hareketlerinin en yoğun görüldüğü meslek grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sendikal hareketler yasaklanmıştı fakat yardımlaşma derneklerine izin verildiği için faaliyetleri devam etmiştir. Bu bağlamda maden işçileri ve imalat-ı harbiye işçilerine günlük 3 lira gibi yüksek bir ücret ödenmiştir.

Bunun yanı sıra maden işçileri de günlük 8 saatten fazla çalıştırılmamıştır. Bu dönemde işçiler için İktisat Vekâleti Başkanı Mahmut Esat tarafından bir işçi sigortası da tasarlanmıştır(Tunçay, 1991:136). Yine bu dönemde çalışma hayatını yakından ilgilendiren bir kanun olan 1921 tarih, 151 sayılı “Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-i Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile madenciler tarafından kullanıma uygun olmayan kömür tozlarının satılarak, gelirin kendileri tarafından kullanılması serbestliği getirilmiştir. Ancak daha sonra yıkama sebebiyetiyle kömür tozlarının yok olması ile kanun geçerliliğini yitirmiştir. Kanun 1954 te yürürlüğe giren 6309 sayılı Maden Kanunu’na kadar yürürlükte kalmıştır (Makal, 1992: 323-324). Daha sonra yine 1921 tarihinde çıkarılan 151 sayılı “ Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile yabancı şirketlere verilen ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Kömür Havzası ile sınırlandırılan kanun bireysel iş ilişkileri ve sosyal sigortalar konusunda düzenlemeler yapmıştır. Emeğe ve işçiye sahip çıkması ile ön plana çıkmaktadır (İleri, 2014: 54).

Cumhuriyet öncesi dönemin en önemli gelişmelerinden biriside şüphesiz 17 Şubat-4 Mart arasında toplanan İzmir İktisat Kongresidir. Kazım Karabekir başkanlığında toplanan kongrede konuşma yapan Mustafa Kemal Atatürk, iktisadi zaferle sonuçlanmayan askeri zaferin hiçbir önem taşımadığını belirterek yeni devletin en önemli özelliklerinden birisinin “İktisat Devleti” olması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak “Misaki İktisadi” kabul edilmiştir. İşçi haklarının da görüşüldüğü kongre de alınması gereken önlemler temenniden ibaret kaldığı görülmektedir (İleri, 2014: 55-56).

Osmanlı dönemi çalışma hayatı, yukarıda da belirtildiği gibi gerek ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi durum gerekse karşılaşılan baskı unsurları neticesinde çok yavaş bir ilerleme kaydetmiştir. İşçi sınıfı Sanayi Devrimi ile yaygınlaşan teknolojik unsurlar konusunda yeterince yetiştirilememiş, modernleşmeyen bu sınıf kalifiye işçi yetersizliği sebebiyeti ile Sanayi Devrimini çok geriden takip edebilmiştir. Bu zafiyet temel olarak bir işçi sınıfının oluşmasını da güçleştirmiştir. Uzun süren ve mağlubiyetle sonuçlanan savaşlar çalışma hayatı için etkin düzenlemeler ve gelişmeleri duraksatmıştır.

1.3.2. Cumhuriyetten Günümüze Çalışma Hayatı

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti yapısal olarak Osmanlı Devleti’nden farklı olsa da ekonomik ve sosyal yönden devamı niteliğindedir. Yeni savaştan çıkmış olan bu yeni devlet yüksek oranda bir borç ve bozuk bir ekonomi devralmıştı. Ülkenin yeni yönetim kadrosu bu eksikliği gidermek için hızla çalışmalara başlamıştı ve ilk hamle olarak 1923’te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştı. Kongrede işçi grupları da bir taraf olmuştu. İşçiler kendi özlük hakları ile ilgili birçok talepte bulunmuşlardı. Kongre ile ilgili en dikkat çekici husus işçi isteklerinden ziyade ilk defa işçilerin bir taraf sayılmasıydı. Kongrede İlk hedefin ülkeyi sanayileştirme

anlamında hız kazandırmak olduğu görülmektedir. Bu anlamda koruyucu gümrük politikaları uygulamak, iç pazarı ve yerli üretimi geliştirmek, sanayiye ivme kazandırmak için sermaye birikimine doğrudan destekle katkıda bulunmak alınan tedbirler arasındadır (Deniz, 2007: 139).

Cumhuriyet sonrası ilan edilen 1924 anayasası çalışma hayatı ile ilgili doğrudan düzenlemeler pek içermemektedir. Anayasanın 70. Maddesinde “çalışma hakkı” ibaresine yer verilerek kişilerin çalışma hakkı korumaya alınmıştır. Yine “Hafta Tatili Kanunu” ile genel kapsamda tüm çalışanlara haftada bir gün izin kullanma hakkı getirilmiştir. İleriki yıllarda kabul edilen 17 Şubat 1926 ‘da kabul edilen Medeni Kanun ile 22 Nisan 1926’da kabul edilen Borçlar Kanunu daha sonra çıkacak olan iş kanunlarını etkileyecektir (Deniz, 2007: 139).

Cumhuriyet öncesi dönemde yaşanan sanayinin gelişmemesi ve uzmanlaşmış kalifiye eleman yetersizliği gibi konular, Cumhuriyet sonrasında da önemini koruduğu için özellikle 1923 ve 1929 yılları arasında çalışma hayatı ve işçi hakları konularına ağırlık verilememiştir. Yöneticiler liberal ekonomik sistemi oturtmaya yoğunlaşmış diğer konuları mecburen geri plana bırakmışlardır. İşletme başına 3 ile 4 işçi düşmesi, işletmelerin büyük bir çoğunluğunun en yüksek 5 işçi ile göstermesi sanayinin gelişme göstermediğinin, küçük ölçekli işletmelerin hâkimiyetinin yüksek olduğunun göstergesidir (Deniz, 2007: 140).

1929 yılında özellikle sanayisi gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik buhran uzunca süre etkilerini yitirmemiştir. Fiyatlarda düşüş yaşanması, piyasalarda gerçekleşen ani durgunluk, bunun yanı sıra üretimin ve satın alma gücünün düşmesi gelişmiş ülkelerde bir kriz ortamının doğmasına sebep olmuştur. Başta ABD olmak üzere, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde yoğun etkisini gösteren buhran, bu ülkelerde düzensiz kredi kullanımı ve karşılığının olmaması sebebiyle yatırımları durma noktasına getirmiştir. Avrupa’ da işsizlik %25 gibi bir oranın üzerine çıkmıştır. Bu dönemde ABD de gayri safi yurt içi hâsıla rakamları 104,4 milyar dolardan, buhranın en keskin dönemi olan 1933 yılına gelindiğinde 56 milyar dolara düşmüştür. Ekonomik buhran, ekonomileri gitgide kötüye götürerek dünyada ciddi bir sefalet dönemine girilmesine sebep olmuştur (Bulut, 2003: 69-70-71) .

1930’lu yıllarda tesiri devam eden bu ekonomik buhran Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Liberal ekonomik bir sistem için çabalayan devlet bir anda zorunlu olarak “Devletçilik” anlayışının hâkim olduğu bir sürece girmiştir. Amaç bu ekonomik krizden en az hasarla yola devam edebilmektir. Bu nedenle devlet “düzenleyici ve müdahaleci” bir rol üstlenmek durumunda kalmıştır. Devlet, “devletçilik” anlayışı ile hem yatırımcı hem de işveren rolü üstlenmiştir. Bu doğrultuda 1930-38 yılları arasında her alana el atan devlet kısa sürede sanayileşme sürecine girmiştir. Böylelikle işletme başına düşen işçi sayıları da gelişme göstermiştir (Deniz, 2007: 141, 142).

Tablo 1.2: 1927–1938 Döneminde Sanayi İşletmeleri Başına Düşen İşçi Sayısı

YILLAR	İŞÇİ SAYISI
1927	3.9
1932	37.6
1933	46.5
1934	52.8
1935	44.5
1936	51.6
1937	67.2
1938	73.5

Kaynak: (Deniz, 2007: 142)

Bu gelişmeler ışığında sanayileşmenin gelişmesi açısından devletin devraldığı ve açtığı bazı kuruluşlar ve ekonomik yapıya katkı sağlayacak bazı faaliyetler şu şekildedir;

- 1933 Eskişehir Şeker Fabrikasının inşası başladı.
- 1933 Sümerbank kuruldu.
- 1933 Telgraf Şirketi devlet eline geçti.
- 1934 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya geçti.
- 1936 Telefon Şirketi devlet eline geçti.
- 1935 Etibank kuruldu.
- 1937 Kozlu Kömür işletmeleri devlet eline geçti.
- 1938 Divriği Demir Madeni faaliyete başladı.
- 1938 Murgul Bakır İşletmeleri Etibank'ın himayesine geçti.

Sanayileşmenin gelişmesi için “devletçilik” ilkesi ile atılan adımlar başarılı oldu ve 1929 yılında sanayinin milli hasıladaki oranı 19,9 iken 1939’ a gelindiğinde ise 18,3’e kadar yükselme göstermiştir (Deniz, 2007: 142,143).

1930 yılında, 1705 sayılı kanunla, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur. Merkez Bankasının kuruluş ilkesinin Türk parasını koruma altına almak ve istikrarlı bir düzende tutmak olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda hazinenin gerektirdiği uygulamaları yapmak ve iskonto fiyatını tespit ederek para piyasalarını ve dolaşımını düzenlemekte görevleri arasındadır (Bulut, 2003: 89).

İşgücü, sanayinin yoğun gelişme gösterdiği başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır.1935 nüfus sayım verilerine göre çocuk işgücünün (14yaş altı) çalıştıkları işkolundaki diğer çalışanlara oranı, tarımda 26,7 oranında, tekstilde 6,6 oranında, demir sanayisi ise 6.8 oranındadır. Kadın işgücü ise en fazla yüzde 47.8 ile tarımda kendini göstermektedir. Onu takip eden sektör ise yüzde 41.0 ile tekstil, yüzde 18.5 ile yiyecek içecek sektörü olduğu bilinmektedir (Ekiz, 1998: 160).

1938 yılına gelindiğinde sanayileşme süreci ivme kazanmış, bu vesile ile işçi sınıfı artarak mesleki uzmanlık kazanmaya başlamıştır. Yapılan işler artık işçilerin mesleği olmaya başladığı bir dönem cereyan etmektedir. Çalışma hayatının dinamikleri olan işçi, işveren ve işyeri kavramları giderek şekillenmeye başlamıştır. İşveren rolündeki devlet sanayileşme ile ülkeyi kalkındırmayı hedeflerken çalışma hayatına da düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler sağlık şartları, iş yerinin durumu ve üretimin niteliği ile ilgilidir. Çalışanların sağlığını korumaya yönelik ilk kanun “Umumu Hıfzıssıha Kanunu” dur. Kanun kadın ve çocuk çalışanların sağlık şartlarına da bilhassa önem vermiştir. Hukuksal anlamda yapılan bu düzenlemeler genel anlamda işçi değil iş odaklı olup işin sürekliliği ve verimin düşmemesine yöneliktir. Çalışanların siyasal hakları hep bertaraf edilmiş olup bunun en büyük ispatı ise 1936 yılı, 3008 sayılı iş kanunu ile grev ve lokavtın yasaklanmış olmasıdır (Deniz, 2007:144-145).

Çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler dünyada da seyretmeye devam etmektedir. Bu amaçla 1919 yılında İsviçre’ de Dünya Çalışma Örgütü (ILO) kurulmuştur. Teknolojik gelişmeler neticesinde sanayileşme sürecine giren dünya da, işçi sınıfı giderek belirginleştiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında girilen ekonomik buhran ise işçi sınıfının çalışma şartlarını gün be gün ağırlaştırmıştır. Milletler Cemiyetine bağlı bir kuruluş olan ILO, bu çalışma hayatı sorunlara çözüm bulmak, sosyal reformlar getirmek, çalışma şartlarını dünyada bir standarda bağlamak amacı ile kurulmuştur. Türkiye bu uluslararası kuruluşu 1932 yılında davet edildi. Böylelikle bu kuruluşun yüklediği sorumlulukla, iş hayatında ardi ardına düzenlemeler yapılmış ve 3008 sayılı iş kanununa eklenmiştir. 3008 sayılı ilk iş kanunu ile artık işçi ve işveren arasındaki ilişkiler yasalarla korunur hale gelmiştir. Bu kanun devletçilik ilkesiyle birlikte çalışan hakları konusunda düzenleyici olmuştur (Deniz, 2007: 145).

1939-45 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı’na Türkiye Cumhuriyeti ne kadar katılmasa da ekonomik ve siyasal anlamda etkilendiği görülmektedir. Savaş neticesinde dış ticaret kısıtlanmış, hammaddelere ulaşım daralmıştır. Bu nedenle 1940 ve 1945 yılları arası dönem, üretimde bir ivme kazanan bu yeni devlette pek de parlak geçmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti savaşa katılmamıştır ama silahlı altına alınan genç nüfusun artması neticesinde 1 milyonluk bir sayıya ulaşan orduyu da beslemek ekonomik bir yük olmuştur. 1940 yılında kabul edilen “Milli Koruma Kanunu” ile hükümete dış ticaret konusunda sınırsız yetki verilmiş olup, ekonomik ilişkilerde de daha fazla millileştirmeye gidilmiştir (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 59).

II. Dünya savaşı sonrası dünya ticaretinde ekonomik bir daralma yaşanmıştır. Kendilerini korumaya alan ülkeler ödemeler dengesi sıkıntısı yaşamaya başlamışlardır. Bu problemlere çözüm getirmek, ticari akışı duraksatmamak için ABD’ de 27 Aralık 1945 tarihinde Uluslararası Para Fonu (IMF) kurularak faaliyete geçmiştir. 1947 yılında da Türkiye Cumhuriyeti bu fona dâhil olmuştur. 12 Temmuz

1947 tarihinde gerçekleşen bir konferansa katılan devlet, dönemin ABD dış işleri bakanı George Marshall tarafından hazırlanan “Marshall Planı” na dâhil olmayı teklif etmişlerdir. Bu plan Amerika pazarını hareketlendirmek ve savaştan ağır hasar almış olan Avrupa ülkelerine destek olmak amaçlı hazırlanmıştır. Bu nedenle savaşa katılmış olmaması ve orta ölçekte bir sanayiye sahip olması sebebiyle ilk olarak reddedilmiş sonra tekrar başvurulması üzerine kabul edilmiştir. Böylelikle 1947-51 yılları arasını kapsayan Marshall yardımı dönemine girilmiştir (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 59).

Türkiye Cumhuriyeti kurulan bu uluslararası kuruluşlarda yer aldıkça, üstlendiği misyon gereği bazı baskıcı tutumlardan da ödün verdiği görülmektedir. Buna örnek olarak işçi ve işverenlerin temsil hakkı olan sendika kurma hakkının yasalaşması gösterilebilir. 20.11.1947 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı “İşçi ve İşveren Sendikaları Sendika birlikleri Hakkındaki Kanun” sendikalara yeniden kurulma hakkı tanımış fakat siyasi hareketlerden uzak olma ve grev yasağı şartı getirilmiştir. Ezilen işçi kesimi kısmen de olsa yeniden temsil hakkı kazanmıştır. (Şişman, 2017: 11-12).

Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası kuruluşların yüklediği sorumlulukları takip ederken, çalışma hayatı için ulusal anlamda da gelişmeler devam etmektedir. Bu bağlamda en önemli gelişmelerden birisi 1945 yılında faaliyete başlayan “İşçi Sigortaları Kurumu” dur. Beş yıl sonra onu takiben 1950 tarihinde 5434 sayılı kanun ile “Emekli Sandığı” kurulmuştur. Sanayileşmenin gelişme göstermesi ile birlikte kent merkezlerinde yoğunlaşan nüfus, yoksulluk, barınma konusundaki olumsuz şartlar ve sağlık şartları bakımından zor şartlar içerisindedir. Birçok anlamda yetersiz kalsa da sosyal güvenlik şartları yaşanan dönemde acil ihtiyaç konularından biri olmuştur (Şişman, 2017: 11-12). Aynı döneme denk gelen “Deniz İş Kanunu” ve Basın İş Kanunu” da işçi hakları konusunda uygulama alanını genişletmiştir (Makal, 1999: 429).

1950 li yıllara gelindiğinde çok partili hayatın siyasete sağladığı olumlu etkiler ile birlikte sanayileşme de ivme kazanmıştır. İşgücü gün geçtikçe sayı olarak artış göstermiş ve demografik özelliklerinde de değişimler başlamıştır. Ekonomik anlamda da olumlu yükseliş yaşandığı dönemde, milli gelirden artış göstermiştir. Hayatın sosyal dinamiklerini değiştiren bu gelişmeler aile üyelerinin tümünü çalışmak durumunda bırakmıştır. Ücretli çalışan kavramı da toplam işgücü içerisinde hatırı sayılır bir yer almıştır. Niteliksel olarak ta kırsal kesim işçi tipi, yerini, modern işçiye bırakmaktadır (Şişman, 2017: 12).

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası dönemde, devlet yatırımcı rolüne devam etmiştir. Aynı zaman da özel sektörü de çeşitli şekillerde destek vermiştir. İthal İkameci uygulamaların ağırlık kazandığı bu dönem tüketim mallarının üretiminden de yoğunlaşmasına sebep olmuştur. (Koray, 2008: 143-144). 1960lı dönemlerin en çarpıcı gelişmelerinden birisi de 1961 anayasasıdır. İlk kez bir anayasada

“Sosyal Hukuk Devleti” ibaresine yer verilmiştir. Bu anayasa ile sendikal haklarda düzenlemeler yapılmış ve 1963 yılında 274 sayılı “Sendikalar Kanunu” ile 274 sayılı “Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu gelişme İşçi hakları açısından dönüm noktası niteliğindedir (Şişman, 2017: 12-13). 274 ve 275 sayılı kanunlar sendika sayısında da, sendikalı işçi sayısında da ciddi artış görülmesini sağlamıştır. Bu gelişmeleri takiben 1964 yılında çıkarılan 506 sayılı yasa ile “Sosyal Sigortalar Kanunu çıkarılarak bu anlamdaki diğer yasalar tek çerçevede toparlanmıştır. 3008 sayılı iş kanunu bu dönemde kapsam bakımından son derece yetersiz kalmaktadır. Daha kapsamlı bir iş kanununa ihtiyaç duyulmuş ve nihayet 1475 sayılı iş kanunu 1971 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 2003 yılında yürürlüğe girecek olan iş kanununa kadar çalışma hayatının düzenleyicisi olmuştur. Bu yasa ile sosyal güvenliğin kapsamı genişletilmiş, şartları hafifletilmiştir. Yine 1971 yılında “Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigorta Kurumu Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Metin, 2011: 186).

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde sosyal politika unsurlarını da göz ardı etmemiştir. 2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” 1976 yılında kabul edilerek bu durumun en iyi örneklerinden birisi olmuştur (Metin, 2011: 186).

1970’ li yıllara gelindiğinde petrol konusunda yaşanan dar boğaz ekonominin de giderek kötüye gitmesine sebep olmuştur. Bütçenin sürekli açık vermesi, dış borçlanmanın giderek katlanması, siyasi istikrarsızlıklar enflasyonun sürekli yüksek bir ivmede gitmesine sebep olmuştur. İktisadi anlamda yaşanan problemler sosyal harcamalara bağlanmış ve sosyal devlet konusunda hız kazanan gelişmeler yeniden duraksamaya girmiştir. Ekonomik istikrarsızlık özel sektörü de endişeye soktuğu için yatırımlar durma noktasına gelmiştir. Bu sorun işsizlik sayısının da artışı da beraberinde getirmiştir. Sendikaların bu dönemdeki faaliyetleri de göze batmaya başlamış ve sorunların sebebi olarak görülmeye başlanmıştır (Şişman, 2017: 14). IMF uyum programı kapsamında alınan “24 Ocak Kararları” mevcut ortamı daha içinden çıkılmaz bir duruma götürmüş ve 1980 darbesinin habercisi olmuştur (Buğra, 2008: 197) .

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası, dönemin ortamının gerginliğinin temel sebebi görülen sendikalar, yeniden yasaklı döneme girmiştir. Serbest toplu sözleşme dönemi sonlanmış olup, zamanı biten sözleşmelerin tekrarlanması yetkisi Yüksek Hakem Kuruluna bırakılmıştır. Yine bu dönemde 1982 anayasası 1961 anayasasına göre biraz daha kısıtlayıcı olarak yürürlüğe girmiştir. 1983 yılında 2821 sayılı Sendikacılık Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu yürürlüğe girmiştir. Çalışma hayatına yeni düzenlemeler getiren bu kanunlarla sendika kurma hakkı kısıtlanmış, grev yasakları detaylandırılmış ve bazı durumlar için zorunlu hakem uygulaması getirilmiştir. Bu kısıtlamaların sebebi 1970-80 yılları arasında çalışma yaşamının sürekli bir kriz durumunda olması, grevlerin

çok uzun sürmesi, işçi olaylarının yağmalara kadar uzaması olarak gösterilebilir (Mahiroğulları, 2011: 171-172).

Enflasyon oranının sürekli yükselişte olduğu 1982 ve sonrası dönemde, devlet sanayileşme doğrultusunda kalkınma uygulamalarında zorunlu olarak değişikliklere gitmiştir. Çünkü sosyal güvenlik fonları hızla düşüşe geçmiştir. Reel ücretlerde düşüş yaşanması doğrultusunda gelir eşitsizlikleri de baş göstermiştir. Sanayileşmenin gelişmesi doğrultusunda yapılan kamu yatırımları bitme noktasına gelmiştir. Devlet işveren rolünden yavaş yavaş feragat etmiş olup özelleştirme hızla artmaya başlamıştır. Aynı zamanda “Sosyal Devlet” unsurlarından da yavaş yavaş uzaklaşmış olup devlet güvenlik, dış politika ve adalet konularına yoğunlaşmıştır. Dönemin huzursuz ortamında artan sosyal politika eksikliklerini gidermek amacıyla sırasıyla 1983 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 1986 yılında Fak Fuk Fon, 1992 yılında da Yeşil Kart uygulamaları devreye girmiştir. Toplu sözleşmelerde yapılan kısıtlamalar neticesinde işçilerin reel ücretlerinde düşüş yaşanması işçi hareketlerini 1989-1993 yıllarında yeniden zirve noktasına ulaştırmıştır. Art arda grevler patlama göstermiştir. Sendikalar bu kaos ortamı neticesinde işverenlerden çok önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu durum yeni bir problemin habercisi olmuştur. Sendika baskısından kurtulmak isteyen işverenler bu yüksek ücretlerin karşılığında verilen emeğin yetersiz olduğunu düşünmeleri neticesinde sendikacı işçileri işten çıkarmaya, kısmi çalışmaya yönlendirmeye ve taşeronla iş yüklemeleri artırarak önlemler almaya başlamışlardır. Çalışma biçimlerinin çeşitlilik göstermesi ile birlikte mevcut iş kanunu yetersiz kalmış 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı iş kanununun ile bu çalışma şekilleri düzenlenmiştir (Şişman, 2017:14-15).

2001 ekonomik krizinin patlak vermesi ile birlikte sıkı para politikası uygulamaları yetersiz kalmış ve “Dalgalı Kur” politikası uygulamaya geçmiştir. Faizlerin aşırı yükseldiği bu dönemde sayısız işletme direnç gösteremeyerek kapanmıştır. İşsizlikte yüksek oranda artış olmuştur. Bu durumun neticesinde oluşan yoksullukla mücadele için 2004 yılında “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu kuruluş 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Bakan ve Özdemir, 2012: 35-36). 2006 yılında uygulamaya geçen, “5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” 18 yaşından küçüklerin ebeveynlerinin sigorta kapsamında olup olmadığı önemsemeyen ve herhangi başka bir şart engeline takılmadan Genel Sağlık Sigortası kapsamına girmesi, dönemin işçi hakları konusunda ki önemli gelişmelerinden birisidir (Şişman, 2017:18-19). Yine 2006 yılında yürürlüğe giren 5502 sayılı SGK kanunu ile SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı tek çatı altında toplanmıştır.

1.3.3. Turizm Sektöründe Çalışma Hayatı

Turizm, çok eski tarihlerden günümüze kadar tüm ülkeler bazında sürekli önemini korumuş bir sektördür. Bunun sebebi, dünya çapında her geçen gün gelişim gösteren bir sektör olmasıdır. Turizm sektörünün ülke ekonomilerine hatırı

sayılı katkısı vardır. Bu bağlamda Dünya Turizm Örgütü, 2020 yılı için 2 milyar dolarlık bir gelir öngörmüştür. Tüm dünya ülkeleri de bu gelirden payına düşeni almak için kendi potansiyelleri ölçüsünde bir çaba sarf etmektedir. Her ülkenin bu gelişimden beklentisi çeşitlilik göstermektedir. Kalkınmış ekonomiler turizm sektörünün sadece gelir etkisini önemsemektedir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ise ülkelerine girecek olan döviz kaynağı olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra istihdam anlamında açtığı kapıda önemli ölçüde büyüktür. Emeğe dayalı hizmet üreten bir sektör olması istihdama katkı sağlamasındaki en önemli etkendir (Yıldız, 2011: 54-71).

1.3.3.1. Dünyada Turizm Sektöründe Çalışma Hayatı

İnsanlar, yaygın bir şekilde, kısa süreler için buldukları yerlerden ayrılıp başka yerlere psikolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için seyahat etmektedirler. Bu hareketlenme, ülke ekonomileri için büyük etkiler meydana getirmektedir. Turizm olarak adlandırılan bu durum, dünyadaki uygarlık seviyesini de belirleyen bir olgudur (Uçkun, 2014: 28).

Günümüz şartlarında 1950'li yıllardan sonra hareketlenme gösteren turizm faaliyetleri, M.Ö. 4000'li yıllara Sümerlere kadar uzanmaktadır. Finikeliler gezgin bir toplum olarak ilk sıraya girmektedir. Çok eski bir medeniyet olduğu bilinen Mısır, piramitleri ve tapınakları ile eski çağlardan günümüze, turizmi başlatan ve hareketlendiren bir bölge olmuştur. Eski çağ insanların ticari anlamda başka yerleri ziyaret etmesi de turizm olarak nitelendirilmiştir. Eski dönemlerde yeterince kara yolunun bulunmaması, seyahat aracı olarak denizlerin tercih edilmesini sağlamıştır. Milattan sonra 300 yıllarından, 1453 İstanbul'un fethine kadar olan dönem aralığında yüksek oranda artış gösteren Müslümanlık ve Hristiyanlık dinlerine bağlı olarak inanç turizmi gelişim göstermiştir. Eski çağlardaki turizm etkinliği sınıflandırılacak olunursa ekonomi ilk sırayı almaktadır. Onu takiben spor ve sağlık, en son olarak da inanç turizmi gelmektedir (Yıldız, 2011: 54-71).

1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali ile toplum yaşamında ekonomik sosyal ve siyasal anlamda değişiklikler olmuştur. Bu değişimler sonucu ortaya çıkan zengin ve burjuva sınıflarının, kilometrelerce uzak ülkelere gezip görme maksadı ile başlattıkları faaliyetler, turizme, ciddi bir hareketlenme ve yön vermiştir. Bu hareketlenmenin ana sebebi ulaşım olanaklarının da artış göstermiş olmasıdır. Buharlı gemi ile başlayan ulaşım teknolojileri, lokomotifin ve sonrasında otomobilin icat edilmesi ile turizm sektörüne ciddi bir ivme kazandırmıştır. Modern turizme geçişin başlangıcı ise 1918-1920 Birinci Dünya Savaşı dönemi sonrası olarak kabul edilir. Bu dönemde turizme birde konaklama işletmeleri katılmış, plajlar ve çeşitli eğlence merkezleri ile alt yapısı güçlenmiş ciddi bir sektöre dönüşüm sağlanmıştır (Yıldız, 2014: 54-71).

Eskiden kolay yöntemler kullanılarak yapılan faaliyetler, şimdilerde çok daha karışık olmasına rağmen, alternatif çoğluğundan kaynaklı rahatlıkla yapılabilmektedir.

Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir döneme giren ülkeler gün geçtikçe gelişim ve değişim göstermiştir. Sanayi Devrimi'nin etkisi ile gelişen ekonomiler, yaşam standardının da yükselişine sebep olmuştur. Küreselleşen dünyada bilginin yayılım hızı çok gelişmiş, insanlar yapabilecekleri konusunda çok daha bilinçlenmişlerdir. Bu dönem “Yeni Ekonomi” dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bilgi hareketliliğinin yoğunlaşmaya başladığı bu dönem de ülkeler kullanılan yeni teknolojinin etkisi ile maliyetlerini düşürmüş ve üretim kapasitelerini artırmışlardır. Rekabetin artışı gösterdiği bu ortamda bilgiye yüzünü dönen işletmeler varlıklarını koruyabilmiş, ayak uyduramayan işletmeler ise yok olmaya mahkûm olmuşlardır. Bu yeni dönem, insan ihtiyaçlarında değişikliklere gidilmesine, daha refah ve konforlu bir hayat arayışına sebep olmuştur (Karataş, Babür, 2013:15-24).

Dünyada bu değişimler yaşanırken Turizm sektörü de diğer sektörler gibi bu dönüşümden etkilenmiştir. Bilgiye dayalı bir taban üzerine kurulan işletme mantığı, turizm içinde son derece verimli olmuştur. Bu yeni teknoloji mantığı turizmin altyapısını oluşturmakta ve de turizm destinasyonlarının daha verimli kullanımını sağlamaktadır. Bölgelerin turizm hacminin tanıtılması ve yaygınlaştırılması kolaylaşmış daha rasyonel bir rekabet ortamına geçiş yapılmıştır. 20 yy'a gelindiğinde ülkelerin ekonomik ve sosyokültürel anlamda gelişimine en büyük katkı turizm sektörü ile olmuştur (Karataş, Babür, 2013:15–24).

1950’li yıllarda iyice hareketlenen turizm faaliyetlerine katılım oranı 25 milyon iken 2000’li yıllara gelindiğinde bu rakam 83 milyona ulaşmıştır (Karataş, Babür, 2013:15–24). Bu veriler 2019 yılına bakıldığında zaman 1.5 milyarlık bir seviyeye ulaşmış ve turizm artık birçok ülke ekonomisi için ilk sıralara yerleşmiştir (TÜROB,2020, <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto>).

Tablo 1.3: Uluslararası Turist Sayıları

	Milyon			Pay (%)	Değişim(%)		Büyüme Oranı
	2010	2018	2019	2019	18/17	19/18	10–19
World							
Gelişmiş Ekonomiler	956	1,408	1,460	100	5.7	3.7	4.8
Gelişmekte Olan Ekonomiler	515	762	776	53.2	4.1	1.9	4.7
	441	647	684	46.8	7.6	5.7	5.0
Avrupa	491.2	716.3	744.0	51.0	5.9	3.9	4.7
Kuzey Avrupa	57.6	81.0	82.4	5.6	0.0	1.7	4.1
Batı Avrupa	154.4	200.2	204.9	14.0	3.9	2.4	3.2
Merkez/ Batı Avrupa	102.2	146.5	152.8	10.5	8.6	4.3	4.6
Güney/Orta Avrupa	357.6	288.6	303.9	20.8	7.7	5.3	6.2
Asya ve Pasifik	208.2	347.5	361.6	24.8	7.2	4.1	6.3
Kuzey-Doğu Asya	111.5	169.2	170.6	11.7	6.1	0.8	4.8
Güney-Doğu Asya	70.5	128.6	138.5	9.5	6.7	7.7	7.8
Okyanusya	11.5	17.0	17.5	1.2	2.8	2.4	4.8
Güney Asya	14.7	32.7	35.1	2.4	18.9	7.4	10.1

Kaynak: TÜROB, 2020, <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto>

Uluslararası turist sayıları ve turizm gelirlerinin verildiği Tablo 1.3’te göre turizmin sayı ve gelir bakımından sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 2018 yılı

dünya çapında turist sayısı 1 milyar 408 milyon iken 2019 yılına gelindiğinde bu rakam 1 milyar 460 milyona ulaşarak % 3.7 oranında bir büyüme göstermiştir. Bu artışın gelire etkisi ise 2018 yılı için 1.460 milyon dolar olarak görülmüştür. 2019 yılında bu rakam 1.481 milyon dolar olarak artış gerçekleşmiş ve %2.5 oranında bir büyüme göstermiştir. 2019 verileri üzerinden dünya sıralamasında ilk sırayı 744 milyonluk turist sayısı ile Avrupa almaktadır. Bu turist sayısı ile 576.4 milyon dolarlık bir gelir elde edilmiştir. Avrupa'dan sonra Asya ve Pasifik ülkeleri 361.6 milyonluk turist sayısı ile ikinci sırayı almaktadır. Asya ve Pasifik ülkeleri bu sayı ile 443.2 milyon dolar gelir elde etmişlerdir. Üçüncü sırayı 219.3 milyon turist sayısı ile Amerika almaktadır. Bu rakam ile 341.8 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Afrika 70 milyon turist sayısı ile dördüncü sırada gelmektedir ve 38.4 milyon dolarlık bir gelir elde edilmiştir. Son olarak beşinci sırayı Orta Doğu 65.1 milyon turist sayısı ile almaktadır ve bu sayı ile 81.5 milyon dolar gelir elde edilmiştir (TÜROB,2020, <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto>)

Rakamsal verilerden de gözlemlendiği kadarıyla turizm sektörü sürekli gelişim gösteren bir ivme ile dünya ekonomilerinde hatırı sayılır bir yere yerleşmiştir. Zaman zaman yaşanan terör, ekonomik dalgalanmalar, salgın hastalıklar gibi sebeplerle düşüşler yaşansa da genel olarak büyüme yönünde eğilim göstereceği öngörülmektedir. Günümüzde yaşanan Covid-19 Pandemisi de yaşanan olumsuzluklardan biridir. Dünya Turizm Örgütü'nün 2020 yılı için öngördüğü 1.600 milyon turist sayısı ile 2 milyar Amerikan doları gelir elde edileceği yönündeki tahminler, yaşanan bu beklenmedik kriz neticesinde sağlanamamıştır (Yıldız, 2011: 1-25).

Turizmin dünya ekonomilerine olan katkısı göz önüne alındığında, istihdam açısından da gelişime katkı sağlaması beklenen bir sonuçtur. Hizmet sektörü sınıfına giren turizm, emek-yoğun üretim merkezli olması nedeniyle diğer sektörlere göre değişiklik göstermektedir (Ünlüönen, Şahin, 2011:1-25).

1.3.3.2. Turizm Harcamalarının İstihdam Alanları

Turizm harcamaların arza yansıyan etkisi, talebe yansıyan etki ile doğru orantılıdır. Turizmin bir ülke ekonomisi için doğrudan ve dolaylı faydası o ülkeye olan turist talebinin yoğunluğu belirlemektedir. Sektörde bu talebin yoğunluğunu artırmak için sürekli turizm yatırımlarına ağırlık verilmektedir (Altınok, Çetinkaya, 2003: 113-134).

Turizm hizmet sektörü olmasından kaynaklı, insan faktörü merkezini oluşturmaktadır. Özellikle piyasada iş bulmakta kısmen daha zorlanan kesimler olan gençler, kadınlar ve göçmenler için iş olanakları sağlamaktadır. Turizm sektörü imalat sanayi ile kıyaslandığı zaman çok daha iyi şartlarda mevsimlik işgücü oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ücretlerin ve iş koşullarının daha iyi olması mevsimlik işgücünün de bu sektöre yoğun olarak kaymasına sebebiyet vermektedir. Turizm sektörü yıl bazında artan talepler neticesinde sürekli gelişim göstermektedir.

Bu gelişim sonucunda yeni iş olanakları ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle turizmin gelişiminin üst yapı yatırımlarına katkısı ve ülkeye giren yabancı para miktarını artırması doğrudan yeni istihdam alanlarının açılmasına imkân verecektir (Tutar, Alparslan, Tutar, Erkan, 2013: 14–27).

Tablo 1.4: Turizm Harcamalarının İstihdam Oluşturduğu Alanlar

Turistlerin Harcama Yaptıkları Yerler	Turizm Sektörünün Yaptığı Harcama	Harcamalardan En Son Yararlananlar
Konaklama Yiyecek İçecek Uluslararası Ulaşım Gezi ve Turlar Eğlence Hatıra ve Hediyelik Eşya Fotoğraf ve Bant Kişisel Bakım, İlaç ve Kozmetik Giyim Değişik	Maaşlar ve Ücretler Bahşişler, İkramiyeler Yerel Vergiler, Gelir Vergiler Komisyonlar Müzik ve Eğlence Yönetimsel ve Geleneksel Harcamalar Yasal ve Mesleki Hizmetler Yiyecek İçecek vb. Satın Alımlar Tamir Bakım, Onarım, Koruma Reklam, Tanıtım, yayın, İyileştirme Çalışmaları Toplu Hizmetler, Su, Gaz, Elektrik, Çevre vb. Ulaştırma Lisanslar, İzin belgeleri Sigorta primleri Gayrimenkul ve araç gereç kiralama Mobilya ve Demirbaş eşyalar Borçların anapara ve faiz geri ödemeleri Gelir, kurumlar ve diğer vergiler Amortisman Yatırımcılara ve yabancı sermayeye geri dönüş (kar payı ve iştirak hissesi olarak)	Muhasebeciler, Gayrimenkul yapıcı ve satıcıları, Medya yayın evleri, matbaalar Reklamcılar, Sigorta Şirketleri Nalburiye dükkânları Mimarlar, Avukatlar, Bankalar Esnaf ve Zanaatkarlar Otomobil Acentaları, Danışmanlar Fırınlara, Bakkallara Plaj Yardımcıları, Rehberler Kasaplar, Yemekçiler, Veznedarlar Kasiyerler, Hayır Kurumları, seyahat işletmeleri, Finansmancılar, Emlakçılar Eczaneler Baharatçılar Tezgâhtarlar, Sekreterler Giyim Mağazaları, Konfeksiyoncular Kulüpler, barlar, diskolar Müteahhitler, Ressamlar, Yöneticiler Mandracılar, Sütçüler Araç gereç satıcıları Doktorlar, Dişçiler, Hissedarlar Büyük Mağazalar, Toptancılar Kuru Temizlikçiler, Sendikalar Elektrikçiler, Mühendisler Uzmanlar Çiftçiler ve Balıkçılar, Lokantalar Hamallar, Taşıyıcılar, Oto tamir ve Bakımcıları Bahçıvanlar, Boyacılar Eşya dükkânları, İthalatçılar Yönetim: eğitim, sağlık, demir, vb.

Kaynak: (Mcintosh, Gupta, 1980: 222–223).

Tablo 1.4’te turizm sektörünün insan merkezli bir sektör olması nedeniyle birçok farklı alanı etkisi altına almış olduğu görülmektedir. Böylelikle farklı meslek dallarının gelişiminde de paya sahip olduğu Tablo 1.5’de detayları ile belirtilmektedir (Tutar, Alparslan, Tutar, Erkan, 2013: 14–27; Ünlüöner, Şahin, 2011: 1–25).

Turizm sektörü 2020 istihdam oranında bir önceki yıla göre %10 daralma olmuştur.2020 yılı ilk çeyreğinde çalışan sigortalı sayısı bir önceki yıla göre %8 oranında artarak 1 milyon 86 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.2021 yılı ilk çeyreğinde ise %10,2 oranında düşüş yaşanarak 875 bine düşmüştür. Turizm istihdamındaki bu düşüş dağılımı %13 yiyecek-içecek hizmetleri, %10 eğitim, spor, dinleme faaliyetleri, %13 seyahat acente tur operatör hizmetleri ve %3,3 havayolu hizmetleri olarak gerçekleşmiştir (<https://www.turizmdatabank.com/> Erişim Tarihi: 26.04.2021),.

1.3.3.3. Dünya ve Türkiye’de Pandemi Sürecinde Turizm Sektörü

Pandemi, dünya üzerinde ciddi bir yayılma gösteren, kişiden kişiye bulaşma hızı çok kolay ve kısa sürede gerçekleşen, sağlık açısından büyük bir tehdit oluşturan her türlü bulaşıcı hatalığa genel olarak verilen isimdir (Akgün,2020:204).

Bir hastalığın “pandemi” olarak kabul edilmesi ancak Dünya Sağlık Örgütü’ nün ilan etmesi ile mümkün olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 19-22 Temmuz 1946 tarihlerinde New York’ta düzenlenen bir konferans ile 51 ülke temsilcisinin katılımıyla hazırlanmış bir sağlık anayasasıdır. Türkiye bu sağlık anayasasının hazırlanma sürecine bizzat katılım göstermiştir. 22 Temmuz 1946 yılında da Türkiye’nin de içinde bulunduğu 61 ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. 7 Nisan 1948 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. WHO’nun yaşanan hastalığı pandemi olarak değerlendirebilmesi için üç koşulu sağlaması gerekmektedir (Kestel, 2020: 23);

1. Daha önce denk gelinmemiş yeni bir virüs olması (Kestel, 2020: 23),
2. Virüsün insan sağlığı için ciddi bir tehdit unsuru oluşturması ve ölümcül etkilerinin olması (Kestel, 2020: 23),
3. Kişiden kişiye bulaşıcı olması gerekmektedir (Kestel, 2020: 23)

Pandemi sürecinden etkilenen gruplar genel olarak kadın, engelli, yaşlı, işsiz, yoksul ve çocuklardır. Dezavantajlı olarak kabul edilen bu gruplardan en fazla etkilenen işgücü ise kadın ve çocuklardır. En artış gösteren etki unsuru ise aile içi şiddettir. Kadınların toplum nezdinde sahip oldukları rol ve bu olağanüstü durumlarda güç dengelerinin değişmesi, bu durumun başlıca etmenlerindedir. Çocuklarda ise risk grubuna dâhil olmaları, eğitim kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları fiziksel ve psikolojik olarak istismara sebep olduğu tespit edilmiştir (Görmüş ve Arslankoç, 2020: 12).

Şekil 1.1: Covid-19 Pandemisinin Ülke Ekonomilerine Etki Boyutu

Kaynak: (pwc.com.tr/gündem/covid-19 Erişim Tarihi 17.3.2021).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (ILO) bu süreç boyunca yapmış olduğu öngörüler ve bilim insanlarının araştırmaları neticesinde pandeminin etkisi altındaki tüm ülkeler kendileri için en uygun yöntemlerle hastalığı önlemek için tedbirler almışlardır. En başta sosyal izolasyon olmak üzere, çeşitli kısıtlamalar ile etkileşimi azaltmaya çalışmaktadırlar. Sokağa çıkma yasakları, kısmen ya da tam kapanma tedbirleri, yurt içi ve yurt dışı uçuşların kısmen veya tamamen iptal edilmesi bu tedbirlerin bir kısmıdır. Bu tedbirler birçok sektörün durma noktasına gelmesine sebep olurken bazı sektörlerde ise yeni fırsatlara sebebiyet vermektedir. Ekonomik hareketliliğin yoğun oranda online sistemde gerçekleşmesi ve sosyal izolasyon sebebiyetiyle getirilen kısıtlamalar hizmet sektörünü ciddi anlamda etkilemiştir. Turizm sektörü emek yoğun bir sektör olmasından kaynaklı bu süreçten son derece olumsuz etkilenmiştir. Pandemi sürecinde birçok işletme faaliyet durdurmuştur. Bu süreçte işletmelerin tamamı gelir kaybına uğramış bu durum da istihdamı doğrudan olumsuz etkilemiştir (Atay, 2020: 168-169).

Diğer bir yandan Covid-19 pandemisinin, çalışan işgücü ve toplumun temel dinamiği olan aile üzerindeki olumsuz etkilerini kısıtlamak ve iktisadi anlamda oluşturduğu kayıpları önlemek amacıyla güçlü bir merkezi otorite eşliğinde hem her ülke adına hem de küresel boyutta acil ve koordinasyonlu politik cevaplara ihtiyaç duyulmaktadır. İlk olarak çalışanları ve onların mensup olduğu ailelerini salgın hastalıktan korumak gerekmektedir. Hastalık ve buna bağlı azalan ekonomik faaliyetler sebebi ile gelir kaybı yaşayacak olan çalışanı, bu ihtimale yönelik koruyucu önlemler olarak güvende hissettirmek zorunlu görülmektedir. Şöyle ki aksi durumda kişiler hastalığı gizleyecek ve salgının yayılma hızı durdurulamayacaktır. Geçmiş pandemilerden de edilen tecrübe şunu göstermektedir ki sistemli ve kararlı politik önlemler kötüye gidişi durdurucu en önemli faktördür (ILO Gözlem, 2020: 4).

Bilim insanları küresel ölçekte, ekonomide tarihte görülmemiş bir daralmanın yaşanıyor olduğunu belirtmektedirler. Dünya da yaşanan bu ekonomik kriz, 1930 yılında gerçekleşen ekonomik buhrandan sonra yaşanan en önemli kriz olacağı öngörülmektedir (TURSAB Raporu, 2020:3). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yayınladığı verilere göre 2020 yılında küresel ekonomi % 3,4 daralma göstermiştir. 2021 yılı için %5,6, 2022 yılı için %4'lük bir büyüme öngörülmektedir. Salgının bu durumu nasıl etkileyeceği henüz bir belirsizlik içermektedir. Dünya Ticaret örgütü ise %13 ile %32 arasında bir oranda ticarete azalma olduğunu belirtmektedir (<https://www.aa.com.tr/> Erişim Tarihi 01.05.2021).

Dünya, ekonomik anlamda zor bir süreç geçirirken bu durumun en keskin yansıması işgücüne olmuştur.2009 yılında yaşanan ekonomik kriz ile kıyaslandığı zaman 4 kat daha büyük istihdam kaybı gerçekleşmiştir. Çalışma saatlerindeki en yüksek seviyede kayıp istihdamda da ciddi açıklar veren alt ve orta gelir ülkelerde % 11,3 oranında gerçekleşmiştir. Küresel çalışma saatlerinde gerçekleşen %8,8 lik

azalma istihdam da 255 milyon kişilik bir iş kaybına denk gelmektedir. (<https://www.aa.com.tr/> Erişim Tarihi: 01.05.2021).

Washington merkezli Dünya Bankası 2020 Haziran tarihli raporunda ekonominin 19. yüzyıldan günümüze en yüksek seviyede çöküş yaşadığını belirtmektedir. Raporda aynı zamanda 1870 yılından günümüze kadar kişi başına düşen gelir oranında görülmedik bir gerileme yaşanacağını, bu gerilemenin en az 70 milyon kişiyi aşırı oranda yoksullaştıracığını öngörmektedir (TURSAB Raporu,2020:5).

Dünyada ekonomi alanında genel anlamda yaşanan gerilemeler istihdama olacak etkisi şüphesiz kaçınılmazdır. İstihdamı karşılamada hizmet sektöründe büyük pasta payına sahip olan turizm sektörü de bu anlamda sancılı bir süreç geçirmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2020 yılını değerlendirdiği doküman da, Covid-19 salgınının, 2009 yılında yaşanan küresel kriz döneminde turizm sektörünün uğradığı kayıptan, 8 kat daha büyük bir kayıp yaşatacağı belirtilmektedir (TURSAB Raporu, 2020: 6).

Tablo 1.5: 2020 Yılı Ocak-Ağustos Döneminde Dünya Turizmdeki Kayıp Oranları

Bölge	Ocak	Şubat	Mart	Nis.	May.	Haz.	Tem.	Ağust.	Yıllık Değer
Avr. Geneli	5	2	-61	-98	-96	-88	-72	-69	-68
Orta ve Doğu Avr.	1	-2	-46	-97	-97	-89	-83	-83	-69
Kuzey Avrupa	5	4	-57	-97	-97	-94	-87	-85	-72
Akdeniz Kıy. Güney Avr. Ülk.	5	1	-69	-97	-96	-89	-69	-64	-69
Batı Avrupa	8	6	-64	-98	-97	-82	-63	-62	-63

Kaynak: (TURSAB Raporu,2020:6).

UNWTO' nun 2020 yılının Temmuz ayında yayınlanan raporunda gelen turist sayısı 2019 yılının aynı dönemine göre % 81 oranında düşüş göstermiştir. Ağustos ayına gelindiğinde ise bu düşüş % 79 olarak kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak geçen 8 aylık dönemde %70 oranında bir kayıp gerçekleşmiştir. Bu düşüşün temel sebebi Covid-19 pandemisi ve pandemiye bağlı seyahat ve uçuşlarda gerçekleşen kısıtlamalardır. Bu oranların seyahat sayısındaki rakamsal karşılığı 700 milyon olarak gerçekleşmiştir. Bu kaybın dünya ekonomisine zararı ise 730 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. OECD' nin raporuna göre salgının seyri devam ederse turizmde daralma % 80 oranında olacaktır. OECD'nin aynı raporunda salgının önlenmesi halinde, OECD ülkelerinin yurt içi pazarlarında % 75 oranında bir toparlanma seyredeceği öngörülmektedir. Raporda bilhassa turizm sektöründe daha faal olan, işletme ve istihdam oranının yüksek olduğu bölgelerde toparlanma seyrinin daha hızlı olacağı belirtilmektedir (TURSAB Raporu,2020:7).

Yaşanılan bu gelişmeler ışığında turizm sektörünün önemli bir kolu olan konaklama işletmeleri bu yeni dönemle birlikte çeşitli yeni önlemler olarak faaliyetlerine devam edecekleri öngörülmektedir. Bu önlemler genel anlamda “akıllı uygulamalar” olarak adlandırılmaktadır. Otel misafirlerinin otel içerisine girişleri ile başlayıp odalarına ulaşana kadar ki süreçte tüm işlemleri temassız uygulamalar ile gerçekleştirebilecekleri bir hizmet sunulacaktır. Bu hizmet oda kartları, oda içi hizmetler içinde misafirin cep telefona gönderilecek kodlar ile gerçekleşecektir. Cafe ve restoran gibi bölümlerde siparişlerin tamamen online oluşturulabileceği, ödemelerin de online gerçekleştirilebileceği akıllı sistemler geliştirilerek sosyal izolasyon konusunda uzun vadeli tedbirler alınması planlanmaktadır (Atay, 2020; 171).

Bu geçiş mevcutta var olan konaklama işletmeleri için ekstra yüksek maliyet oluşturacak olup bu da fiyatlara yansıtacağı için talepte de yeniden daralmaya sebep olacaktır. Aynı zamanda akıllı uygulamalar doğrudan nitelsiz işgücü için de istihdam kaybına sebep olacaktır.

Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi'nin (WTTC), turizm istihdamındaki kayıplara ilişkin yayınladığı raporu da diğer dünya örgütlerinin yayınladığı raporlar gibi pek parlak olmamıştır. WTTC tarafından açıklanan raporda, dünya genelinde turizm sektöründe çok yüksek bir istihdam kaybı yaşanacağı ve bu yaşanacak kaybın 98 milyon ile 197,5 milyon aralığında seyredeceği öngörülmüştür (TURSAB Raporu, 2020: 7).

Tüm dünya da yaşanan gelişmeler ve küresel örgütlerin durumla ilgili paylaştığı yayınlar Covid19 pandemi sürecinin dünya da sancılı bir halde devam ettiğini işaret etmektedir. Salgının seyrinin durdurulmaması veya yavaşlatılmaması halinde ülke ekonomilerinin resesyondan çıkması zor gözükmektedir. Durum bu şekilde seyrederken açıklanan rakamlar istihdam kaybının da göz ardı edilemeyecek kadar yüksek olacağını göstermektedir. Bu durum ile ilgili geleceğe yönelik tahmin yürütmek belirsizlikten kaynaklı zordur. Geleceğe yönelik en umut verici gelişme olarak aşılama kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından geliştirilen aşılama denemektedir fakat sonuçlarının müspet olacağı konusunda karar verebilmek için henüz zamana ihtiyaç vardır (Soylu, 2020: 175-176).

2021 yılı Nisan ayının son yarısında vakalar Türkiye'de daha öncesinde görülmeyen bir şekilde artış gösterince 29 Nisan 2021 tarihi itibari ile 17 Mayıs 2021 tarihine kadar “Tam Kapanma” sürecine girilmiştir. Bu sürece girilmesinin en önemli sebeplerinden biriside vakaları düşürerek ülkemizi turizmine iç ve dış pazarda hareket kazandırmaktır. Planlamaların daha sonra nasıl seyredeceği salgının durumuna göre şekillenecektir.

Covid-19 pandemisinin dünya da oluşturduğu etkiler tartışmasız Türkiye için de geçerlidir. Tabii ki sektörel bazda bakıldığı zaman her işkolu farklı farklı etkilendiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda ayrıştırılmış işkolları açısından pandeminin ekonomiyeye ve istihdama etkileri gösterilmiştir (Balcı ve Çetin, 2020, 27–28).

Tablo 1.6: Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam ve Çalışanların İşsizlik Riski

İşkolu	Krizin Üretime Etki Derecesi (İşsizlik Riski)	COVID-19 Öncesi İstihdam Miktarı (000)		Kadın Oranı (%)	
		2019	2020 1 Ocak	2019	2020 1 Ocak
Bilgi ve İletişim	Düşük	233	224	21,45	28,57
Elektrik, Gaz, Buhar, Su Temini ve Kanalizasyon	Düşük	279	260	11,46	13,46
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	Düşük	1.935	1.973	19,32	18,8
Eğitim	Düşük	1.794	1.933	51,42	54,68
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	Düşük	1.445	1.472	68,23	67,25
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Düşük-Orta	4.546	3.901	45,77	41,58
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	Orta	123	143	4,87	8,39
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	Orta	293	313	45,39	44,72
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	Orta-Yüksek	870	900	40,22	41,11
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	Orta-Yüksek	955	904	38,74	39,04
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	Orta-Yüksek	168	140	26,78	30,71
İnşaat	Orta-Yüksek	1.533	1392	4,37	4,23
Ulaştırma ve Depolama	Yüksek	1.235	1251	9,31	9,43
Diğer Hizmet Faaliyetleri	Yüksek	903	835	36,32	36,76
İmalat	Yüksek	5.114	5.195	25,45	24,88
Toptan ve Perakende Ticaret	Yüksek	3.837	3.800	25,69	25,52
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	Yüksek	1.682	1.553	25,5	26,52
Gayrimenkul Faaliyetleri	Yüksek	285	285	17,19	21,05

Kaynak: (Balcı ve Çetin, 2020: 27-28).

Tarım sektörü, ormancılık sektörü ve balıkçılık sektörü salgın döneminde düşük-orta seviyesinde risk yüklendiği belirtilmektedir. 4.546.000 sayısında işgücü barındıran bu sektörlerde tarım, ormancılık ve balıkçılığa göre daha az risk taşımaktadır. Pandeminin tarım sektörüne dezavantajları, emeğin yoğun olarak kullanıldığı bir sektör olması, pandemi önlemleri bakımından hazırlıksız yakalanılmış olması ve seyahatlerin sınırlandırılmış olması şeklindedir. Türkiye’de tarım, yoğun istihdamın olduğu işkollarındandır. Daha ziyade temel ihtiyaç kapsamlı olmasından dolayı bir sonraki dönemlerde salgının etkilerinden daha az zarar göreceği düşünülmektedir (Balcı ve Çetin, 2020: 28).

Dünya üzerinden yapılan araştırmalarda göstermektedir ki Pandeminin imalat sanayi sektörü üzerinde taşıdığı risk diğer sektörlerden fazladır. İmalat Sanayiden sonra Türkiye’de işgücünün en yoğun olduğu bir diğer sektör toptan ve perakende sektörüdür.3.837.000 istihdamı olan sektör talebe bağlı üretim düşüklüğü sebebiyle risk grubundadır. Bu kapsama giren tedarik zincirleri de pandeminin yıkıcı etkilerine maruz kalmaktadır. Yine bu kapsam da olup fakat gıda ile ilgili iş yapanlar biraz daha şanslı durumdadır. Diğer tedarik zincirleri faaliyet durdurma noktasına gelmiştir (Balcı ve Çetin, 2020, 29).

İnşaat işkolu da pandeminin olumsuz etkilerini orta-yüksek seviye de hisseden sektörlerdendir.1533.000 sayısında işgücüne sahip olan sektör son 20 yılda ekonomi deki yeri de güçlü olmuştur. Salgından kaynaklı geleceğe yönelik yaşanan belirsizlikler talep noktasını çok düşürmüştür. Arz ihtiyacında da sıkıntılar mevcuttur. Sektörün süreçte yaşam alanı bulduğu en önemli konu kamu taahhütlerinin devam ediyor olmasıdır. Devlet tarafından yaz aylarında ev kredilerine getirilen düşük faiz sektörde bir nebze hareketlenme olmasını sağlamıştır (Balcı ve Çetin, 2020, 29).

Yine pandemiden zarar gören bir diğer işkolu da ulaşım, lojistik ve iletişim sektörüdür. İzolasyon önlemlerinin çok önem taşıdığı salgın döneminde, yurt dışı giriş çıkış yasakları, hatta büyükşehirlerin giriş çıkış yasakları karayolları, demiryolları ve havayolları bakımından işlerin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur.1.235.000 işgücü barındıran işkolu özellikle havayolları ve havaalanı çalışanları konusunda sıkıntılı bir döneme girse de internet alışverişinin yoğunlaşması ile bu anlamda hizmet veren sektörlerinde hareketlenmesine sebep olmuştur (Balcı ve Çetin, 2020, 30)

İşgücü açısından ilk sıralarda olmasa da salgının etkisini en derin hisseden sektörlerden birisi de konaklama ve yiyecek hizmetleri sektörüdür. Turizmde alt başlığı olan konakla işletmeleri sektörü hizmet grubuna dâhil olduğundan dolayı doğrudan istihdam açısından risk altına girmiştir.1.682.000 sayısında işgücü mevcut bulunan sektörün kapsamına giren lokantalar, kafeteryalar da aynı şekilde emeğin yoğun istihdam edildiği gruptadırlar. Bu işletmelerin birçoğu yer yer gelen kısıtlamalar ile evlere servis hizmeti yapmaktadırlar. Birçoğu da faaliyetlerini durdurmuştur. Pandeminin yaz ayları gelmeden patlak göstermesi, sezonun ölü geçeceği düşüncesi ile direkt istihdamı etkilemiştir. Üstelik hijyenin çok önemli olduğu bu dönemde bu sektör dâhilinde ki işletmelerin yaptığı yatırım harcamaları da ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Turizm açısından uçuşların açılması ile birlikte hareketlenme yaşansa dahi geçmiş yıllara göre düşük potansiyelde kalmıştır(Balcı ve Çetin, 2020, 29).

Türkiye’de 2008 yılında gerçekleşen küresel kriz neticesinde yaşanan dış talep azalması günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisi ile benzerlik taşımaktadır. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel kriz ülkemiz adına yıkıcı etkiler doğurmamıştır. Bunun sebebi ise 2001 yılında yaşanan ekonomik krizde “Güçlü Ekonomiye

Geçiş Programı” ile mali alt yapı oluşturulmuş olmasıdır. Bu program ile özellikle bankacılık ve finansal anlamda daha az esnek hale gelinmiştir (Balcı ve Çetin, 2020, 9).

2008 sonrası, öncesi ile kıyaslandığında en büyük makroekonomik değişkenin işsizlik olduğu bilinmektedir. Şöyle ki 2014 yılında %14 olan işsizlik oranı takip eden 2010 yılında %11,9, 2011 yılında ise %9,8 oranlarına gerilemiştir. 2010 yılından sonraki dönemde, rakamlar, ekonomik büyüme oranlarında artış gösterse de, işsizlikteki azalış oranları ile kıyaslandığı zaman yetersizlik görülmektedir. Bu durum ise istihdamsız büyümeye sebebiyet vermektedir (Balcı ve Çetin, 2020, 9-10).

2019 yılına gelindiğinde ise büyüme oranı %0,9 oranında seyretmiştir.2019 yılının son çeyreğinde tarımda %2,5, sanayide %5,9, inşaat sektörü %6,2 lik büyüme oranları gerçekleştiği bilinmektedir. Aynı dönemin GSYH büyüme oranı ise %1,9 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde özel tüketim %6,8 ile büyümeye 3,9 puanlık katkı sağlamıştır. Kamu tüketim harcamaları ise %2,7 ile seyretmiş ve büyümeye katkısı 4 puan kadar olmuştur.Net ihracatın katkısı ise -4.7 puan olarak gerçekleşmiştir.2019 yılının ekonomik göstergeleri 2020 yılında gerçekleşen pandeminin etkilerini tam olarak analiz edebilmek adına önemlidir. Bilhassa ekonomik büyüme oranları, istihdam ve ihracat oranları kriz sonrasındaki gelişmelere kaynak olacaktır. Yine Dünya Bankası tarafından yayınlanan bir raporda, Türkiye’de büyüme oranlarının yanı sıra hane halkı gelirlerinin de inişe geçtiği ifade edilmektedir. Aynı raporda Türkiye için tahmini büyüme oranları 2020 yılı için %0,5, 2021 yılı için %4, 2022 yılı için %4 olacağı öngörülmektedir. IMF Dünya Bankasından daha olumsuz yönde yorumladığı büyüme oranları için 2020 yılında %5 daralma, 2021 yılı için ise %5 büyüme tahmin etmektedir. 2020 yılının son çeyreği döneminde salgın için ayrılan ödenekler ve önlemek için yapılan yatırımlar, döviz kurlarında yaşanan dalgalı seyir, küresel piyasada Türkiye için tahmin edilen büyüme oranlarını da revize edilmesine sebep olacaktır. (Balcı ve Çetin, 2020, 10).

Türkiye Otelciler Birliği’nin (TÜROB) uluslararası veri analiz şirketi STR Global işbirliği ile hazırlanan rapora göre otellerin doluluk oranı pandeminin turizme yansıyan olumsuz etkisini net olarak yansıtmaktadır. Pandemi nedeniyle şehir otellerinin yarısından fazlası, kıyı otellerinin ise çoğunluğu kapalı kalmıştır. Ocak-Eylül 2020 döneminde otellerin ortalama doluluk oranı bir önceki yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında %47,8 oranında düşüş göstermiş olup %35,4 oranında gerileme göstermiştir (TURSAB Raporu, 2020:10).

Otel Doluluk Oranları Türkiye Otelciler Birliği’nin (TÜROB) uluslararası veri ve analiz şirketi STR Global iş birliği ile hazırladığı rapor Türkiye’deki turizm tesislerinin doluluk oranında pandemi nedeniyle yaşanan gerilemeyi gözler önüne sermektedir. Pandemi nedeniyle 2020’de Türkiye’de şehir otellerinin yarısından fazlası, kıyı otellerinin ise büyük bir bölümü kapalı tutulmuştur. Buna rağmen

Türkiye genelinde Ocak–Eylül 2020 dönemini kapsayan 9 aylık dönemde ortalama doluluk oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 47.8 düşüşle yüzde 35.4'e gerilemiştir (TURSAB Raporu, 2020:10).

Aslında turizm sektörü yakın zamanda dünyada gerçekleşen, 2001 yılı 11 Eylül saldırıları, 2003 yılı SARS salgını, 2008 yılı ekonomik krizi, 2015 yılı MERS salgını dönemlerinde de çeşitli kriz durumlarıyla yüzleşmiştir. Bu krizlerin her birinde turizm sektörü kısmen etkilenmiştir fakat genel rakamlara yansımaları düşük oranlarda olmuştur (Düzgün, 2021; 145-158).

Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi pandemi dönemi çalışma hayatına ilişkin çeşitli dar boğazları beraberinde getirmiştir. Alınan tedbirler neticesinde en fazla etki altına giren sektör olan hizmet sektörü, ayakta kalabilmek adına ilk olarak iş gücünde azaltmaya gitmek zorunda kalmıştır. Turizm sektörü de hizmet sektörüne girdiğinden kaynaklı istihdamı ciddi oranda yaşanan salgından etkilenmiştir. Salgın için alınan tedbirler kapsamında, konaklama işletmelerine kısıtlamaların gelmesi, cafe ve restaurant gibi işletmelerin kapanması gibi durumlar direk olarak tercihini bu yönde kullanacak kişilerin seyahatlerini ertelemeleri düşüncesini doğurmuştur. Çünkü insanlar bu tip etkinlikleri yaparken psikolojik olarak rahat edebilecekleri, güven ve sağlık riski taşımayacakları tercihler yapmak isteyeceklerdir (Düzgün, 2021; 145-158). Açıklanan rakamlarda bunu destekler niteliktedir. Pandeminin hayata kazandırdığı yeni yaşam koşulları insanları ilk olarak seyahat ve turizm harcamalarını kısma yöneltmiştir. İstihdam ve döviz anlamında büyük bir gelir kapısı olan turizm ağır yaralar almıştır. Ülkemiz nezdinde büyüme oranları artı yönde olsa da turizm sektörü gelişme anlamında sekteye uğramıştır (Düzgün, 2021: 148)

Covid-19 pandemisi ile birlikte yaşanan zorlu süreç ekonomik olarak yıpratıcı bir dönem geçirilmesine sebep olmaktadır. Bu süreç çalışma hayatını da doğrudan etkilemektedir. İşverenler ve işgücü çeşitli mağduriyetler yaşamaktadır. Devletin bu mağduriyetleri gidermek, mağdur olan kesimlerin bu zor süreçte büyük kayıplar vermemesi için gerekli önlemleri almak durumundadır. Bu önlemler çalışan adına iş ilişkisinin devamlılığını sağlamak, sözleşme feshinin önüne geçmek, işveren adına ise düşen gelirleri için teşvikte bulunmak şeklinde olmalıdır. Nitekim Türkiye'de de bu tip mağduriyetleri önlemek adına çeşitli tedbirler alınmıştır.

1.3.3.4. Türkiye'de Kış Turizmi

Turizm sektörü içerisinde alternatif bir seçenek olan kış turizmi, kar yağışını yoğun olarak alan yerlerde yapılan, kendi içerisinde çeşitli seçenekleri olan bir turizm faaliyetidir. Kış turizmi, turizmin sadece yaz sezonu ile kısıtlı kalmaması diğer mevsimlerde de turistik hareket sağlaması açısından önemlidir. Ülkemizde gün geçtikçe de kış turizmine olan ilgi artmaktadır. Ülkemizde 4 aylık bir süre aktif olarak belirli bölgelerde kış turizmi gerçekleşmektedir. Genel olarak kayak sporunun türevleri ile çeşitlendirilmiş olan kış turizmi, soğuk dönemlere heyecan ve

adrenalin dolu geçirmek için iyi bir seçenektir. Dünyada birçok yerde yaygın olan kış turizmi, ülkemizde de gün geçtikçe kayak tesislerinin artması ile yaygınlaşmaktadır (Özçoban, 2019:1606–1625).

Kış turizminin aktif olarak gerçekleşmesi için gerekli şartlar sezon uzunluğu, ulaşım ve konaklamadır. Kayak yapmak için uygun yerlere tesis kurmak kadar bu bölgelere yiyecek içecek tesislerini de çeşitlendirmek önemlidir. Aynı zamanda kış turizmi sadece kayak olarak değil tesisin bulunduğu bölgede ki kültür turizmini de hareketlendirmektedir. Ancak kış turizmi için gerekli olan tesisler çok maliyetlidir ve artırılması için devlet desteği şarttır. Bölgelere yatırım yapan yatırımcılarla birlikte devlet tesisler için gerekli desteklemeleri yaptığı takdirde çok daha hızlı bir ivme ile kış turizmi büyüyecektir. Türkiye kış sporları için zengin kaynaklara sahiptir ve aktifte Bakanlar Kurulu Teşvik Kanunu'na dayanarak 20 adet kış turizmi merkezi ilan edilmiştir. Kış turizm merkezlerinin planlı korunması, kullanılması ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda ülkemizdeki 28 merkezin dağılımı haritası Şekil 10'daki gibidir (Özby, 2018; 205-206).

Şekil 1.2: Türkiye’de Yer Alan Kış Sporları Turizm Merkezleri & KTKGB Kaynak: <https://yigm.ktb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.05.2021).

Mevcut kış turizm merkezlerinin kapasitelerine bakıldığında zaman mekanik tesis olarak ilk sırayı Erzurum Palandöken kayak tesisleri almaktadır. İkinci sırada Kayseri Erciyes kayak tesisleri, üçüncü sırada ise Bursa Uludağ gelmektedir. Ancak donanım açısından ve özellikle İstanbul’a yakınlığından dolayı Bursa Uludağ en iyi kış turizm bölgesidir (Özby, 2018; 205–206).

Tablo 1.7: Türkiye’deki Kış Sporları Turizm Merkezlerine İlişkin Mevcut Durum ve Hedefler

No	TM/KTGB	PLAN DURUMU		YATAK KAPASİTESİ		MEVCUT MEKANİK TESİSLER		
		ÇDP	NİP/ÜİP	Mevcut	Hedef	Adet	Kapasite (Kişi/Saat)	Uzunluk (m.)
1	Erzurum Palandöken KTKGB	VAR	VAR	2466	8850	19	24563	22018
2	Bursa Uludağ II.Gelişim Bölgesi KTKGB	VAR	VAR	2250	3500	22	15000	16145
3	Bolu Koroğlu Dağı KTKGB	VAR	VAR	1713	4000	14	10000	10380
4	Kayseri Erciyes KTKGB	VAR	VAR	1072	6000	13	19300	21832
5	Kastamonu Çankırı Ilgaz KTKGB	VAR	VAR	1217	1300	6	5639	5983
6	Kars Sarıkamış KTKGB	VAR	VAR	1013	12000	4	5348	6263
7	Kocaeli Kartepe KTKGB	VAR		800	1000	4	6400	3250
8	Isparta Davraz Dağı KTKGB	VAR	VAR	467	1600	4	3800	3621
9	Sivas Yıldızdağı KTKGB	VAR	VAR	110	1600	3	3000	4547
10	Çankırı Ilgaz Kadınçayırı Yıldıztepe KTKGB		VAR	80	400	1	1200	1588
11	Ardahan Yalnızçam Uğurludağ KTKGB	VAR	VAR	74	4250	3	2800	5250
12	Bayburt Kop Dağı KTKGB	VAR	VAR	60	810	1	600	1220
13	Gümüşhane Zigana KTKGB	VAR	VAR	40	470	1	843	661
14	Erzincan Ergandağı KTKGB	VAR	VAR		8000	3	3450	6967
15	Denizli Tavas Bozdağ KTKGB	VAR	VAR		2250	3	2400	3822
16	Samsun Ladik Akdağ KTKGB		VAR		800	1	800	1360
17	Aksaray Hasan Dağı KTKGB	VAR	VAR	97	1235			
18	Mersin Tarsus Gülek Karaboğazı KTKGB	VAR			8000			
19	Gümüşhane Çakırgöl KTKGB	VAR	VAR		5600			
20	Antalya Alanya Akdağ KTKGB	VAR	VAR		3000			

21	Muğla Eren Dağı KTKGB	VAR			1500			
22	Gümüşhane Süleymaniye KTKGB	VAR			1180			
23	Artvin Kafkasör KTKGB	VAR	VAR		2000			
24	Düzce Gülkaya Kardüz Yaylası KTKGB	VAR	VAR		380			
25	Malatya Hekimhan Yamadağı KTKGB	VAR						
26	Rize İkizdere Ovit Dağı KTKGB							
27	Antalya Akseki Göktepe KTKGB	VAR	VAR		450			
28	Bitlis Sapgör Kış Sporları TM							
29	Konya Derbent Aladağ KTKGB	VAR						
TOPLAM		25	21	11459	80175	102	105143	114907
FAAL OLAN TURİZM MERKEZLERİMİZ (9 ADET)								
TAM ANLAMIYLA FAAL OLMAYAN MERKEZLERİMİZ (7 ADET)								

Kaynak: (<https://yigm.ktb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.05.2021)

1.3.3.4.1. Palandöken Kayak Tesisi ve İstihdam Durumu

Erzurum ili sınırları içerisinde bulunan Palandöken kayak tesisi 3.185 metre zirvede bulunan bir kış turizm bölgesidir. Palandöken dağları 70 km lik bir alanı kapsamaktadır. Erzurum sıradağlarla çevrili, soğuk iklime sahip bir bölgedir. Kış turizmine uygunluğunu sağlayan temel etmende iklimidir. 12 km boyunda uzun pistleri ve toplamda 28 km pist uzunluğu ile dünyanın en uzun kayak pistlerine sahip kayak merkezlerinden biridir. Palandöken’de kış turizm mevsimi ortalama 150 gün sürmektedir (Korgavuş, 2017; 18-19).

Resim 1.1: Palandöken Dağı Konaklama Tesisleri Kaynak: (<https://www.gezihocasi.com/> Erişim Tarihi: 19.05.2021).

Palandöken Kayak merkezi mekanik donanım olarak 4.500 kişi/saat kapasiteli 5 adet telesiyej, 300 kişi kapasiteli 1 adet teleski, 1.800 kişi kapasiteli 2 adet baby lift, 1.500 kişi/saat kapasiteli 1 adet gondol lift bulunmaktadır. Palandöken kayak tesisleri birçok kayak ve snowboard yarışları düzenlenebilecek yeterliliktedir. Dağdaki konaklama işletmeleri ise 2 adet 5 yıldızlı otel, 3 tane dört yıldızlı otel şeklindedir. Bunların yanı sıra birçok yiyecek içecek işletmesi de mevcuttur. Kayak tesisinde toplamda yaklaşık 2.000 yatak kapasitesi bulunmaktadır (<http://www.erzurum.gov.tr/> Erişim Tarihi: 18.05.2021).

Palandöken Kayak Tesis'leri Türkiye'nin önemli kayak tesislerindedir. Buna karşın yerli turist sayısı yabancı turist sayısından fazladır. Yabancı turist olarak tercih eden ülkeler Ukrayna, Rusya, İran Azerbaycan, Gürcistan ve Orta Doğu ülkeleridir (<http://www.erzurum.gov.tr/> Erişim Tarihi: 18.05.2021).

Tablo 1.8: Erzurum Palandöken Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri Yatak Kapasitesi ve 2021 Yılı İstihdam Sayıları

OTEL ADI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI	PERSONEL SAYISI	
			Covid ÖNCESİ	Covid SONRASI
SWAY	181	450	238	210
DEDEMAN SKI LODGE	66	156	40	40
DEDEMAN PALANDÖKEN	187	460	97	130
PALAN OTEL	165	415	65	65
POLAT RESORT OTEL	234	585	130	90
VE OTEL	42	126	30	20

Palandöken kayak tesisleri konaklama işletmelerinden alınan bilgilere göre Covid-19 pandemisi öncesi çalışan sayıları ile Covid-19 pandemisi sonrasında ki çalışan sayıları farklılık göstermektedir. Bu farklılık kimi işletmelerde artış olarak görülmekte olup kimi işletmelerde azalış yönündedir. İstihdam sayısı birçok işletmede bir geçen sezona nazaran artış göstermektedir. Bunun sebebinin yaşanan salgından ötürü sıkılan insanların doğada yapılan bir faaliyet olan kayak sporuna ilgilerinin artması olarak düşünülebilir.

Tablo 1.9: Erzurum Palandöken Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri Doluluk Oranları (%)

OTEL ADI	DOLULUK ORANLARI(%)		
	2019	2020	2021
SWAY	85	74	80
DEDEMAN SKI LODGE	86	85	90
DEDEMAN PALANDÖKEN	70	65	79
PALAN OTEL	85	70	80
POLAT RESORT OTEL	80	85	92
VE OTEL		70	55

Palandöken Kayak Tesisi konaklama işletmelerine pandemi döneminde talep olması otel doluluk oranlarını yükseltmiştir. Bu durum doğrudan istihdamı olumlu etkilemiştir. İlk vakanın görülmeye başlandığı 2020 Mart ayı, sezonun

son dönemlerine denk gelmesi nedeni ile dolulukta bir önceki yıla göre düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. 2021 kış turizm sezonunda ise bölgedeki konaklama işletmelerinin doluluk oranlarında artış yaşanması, insanların pandemi döneminde çok sıkıldığı ve bir etkinlik arayışında olduğunun bir göstergesidir. Bu doğrultuda gelişen talep yoğunluğu birçok işletmenin personel sayısını artırmasına sebep olmuştur. Çalışan sayısını azaltan işletmelerde ise pandeminin yaşandığı “2021 kış sezonunda karlılık konusunda bir düşüş olmadığı” ancak dönemin belirsizliği nedeniyle tedbiren personel azaltımına gidildiği bilgisine ulaşılmıştır.

1.3.3.4.2. Sarıkamış Kayak Tesisi ve İstihdam Durumu

Sarıkamış Bayraktepe Kayak Tesisleri Kars ili sınırları içerisindedir. 2634 metre yüksekliğe sahip olan kayak tesisinin mekanik tesisleri 2150 metre yükseklikte konumlanmaktadır. Ulaşım olarak D-080 kara yoluna 1 km uzaklıktadır. Kars il merkezinde bulunan havaalanına ise 50 km uzaklıktadır. Kayak tesisi ormanlık bir alanda bulunmaktadır. Kristal kar özelliği ile kar kalitesi çok yüksektir. Bölge karasal iklime sahip olmasından kaynaklı sezonu uzun geçirmektedir. Kayak tesisinde bulunan Alp Disiplinli pistlerin %17’si acemi kayakçılar için uygun niteliktedir. Pistlerin %83’ü orta düzey kayakçılar için uygundur (Demir ve Alım, 2016; 241-275).

Tablo 1.10: Sarıkamış (Bayraklı) Kayak Tesisleri Mekanik Donanımı

Etap	Lift	Hizmete Giriş Yılı	Eğim(%)	Kule Sayısı	Oturma Grubu Sayısı	Toplam Kapasite(kişi/saat)
1	1	1992	1437	14	77	1200
	2	2014	700	6	90	1200
2	1	1995	1807	15	53	800
3	1	2010	21,4	14	76	1500

Kaynak: (Demir ve Alım, 2016; 241-275).

Türkiye’nin ilk beş kayak tesisi içerisinde bulunan Sarıkamış Kayak Merkezi ormanlık bir alanda bulunması nedeniyle kayak severlere aynı zamanda görsel bir şölen sunmaktadır. Bölgede iki beş yıldızlı, üç dört yıldızlı, iki üç yıldızlı ve üç adette butik konaklama işletmesi bulunmaktadır. Konaklama işletmeleri toplamda yaklaşık 1500 yatak kapasitelidir.

2021 kış sezonu Covid-19 pandemi dönemine denk geldiği için bölgedeki konaklama işletmeleri talep konusunda belirsizlik yaşadıklarından, istihdam arzında direkt azaltmaya yönelmişlerdir.

Tablo 1.11: Kars Sarıkamış Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri Yatak Kapasitesi ve 2021 Yılı İstihdam Sayıları

OTEL ADI	ODA SAISI	YATAK SAYISI	PERSONEL SAYISI	
			COVID ÖNCESİ	COVID SONRASI
HABİTAT	74	185		
ÇAMKAR	55	126	45	40
KAYI SNOW	89	215	110	70
KAYI SNOW RESORT	63	160		
WHITE PARK	46	116		
SNOW FLAKE	25	60	10	14
ROYAL ÖZÇELİK	26	65	9	6
SARIKAMIŞ KAR OTEL	40	100	12	Kapalı
EKİNATA GRAND TOPRAK	139	350	KAPALI	KAPALI
BİLDİK OTEL	50	120		

Sarıkamış Kayak Merkezi konaklama işletmelerinde Palandöken Kayak Merkezine nazaran istihdam da ta temkinli yaklaşmıştır. Sezonda talep oluşmasına rağmen belirsizliğin hâkim olduğu bir dönem yaşanmasından ötürü düşürülen istihdam sayısı artırılmamıştır. Bölgedeki konaklama tesislerinin doluluk oranları şu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.12: Kars Sarıkamış Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri Doluluk Oranları (%)

OTEL ADI	DOLULUK ORANLARI(%)		
	2019	2020	2021
HABİTAT			
ÇAMKAR	85%	90%	70%
KAYI SNOW	50	55	70%
KAYI SNOW RESORT			KAPALI
WHITE PARK			
SNOW FLAKE	70	60	70%
ROYAL ÖZÇELİK	80	85	90
SARIKAMIŞ KAR OTEL	70	80	X
EKİNATA GRAND TOPRAK			KAPALI

Sarıkamış Kayak Tesisleri konaklama işletmelerinin bir kısmı karlılık konusunda endişe beslediğinden kaynaklı sezonu kapalı olarak geçirmiştir. Bu durum diğer işletmelerin pazar payının da artmasına sebep olmuştur. Sarıkamış Kayak merkezi konaklama işletmeleri doluluk anlamında her bir yıl bir diğerine göre ortalama olarak artış göstermiştir. Buna paralel olarak işletmeler sezonu bir diğer yıla göre karlılıkla kapatmıştır. Ancak daha öncede belirtildiği gibi 2021 kış sezonu pandemiden kaynaklı belirsizlik içerdiği için istihdam konusunda azaltma yapılarak temkinli yaklaşmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Araştırma

Bu çalışmada, 2021 yılı kış sezonunda Erzurum ili Palandöken Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri ile Kars ili Sarıkamış (Bayraklı) Kayak Tesisleri Konaklama İşletmelerinde çalışan işgücünün Covid-19 Pandemi dönemini nasıl geçirdikleri ile ilgili bir araştırma yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, kış turizminin hâkim olduğu Palandöken ve Sarıkamış dağlarında hizmet veren konaklama işletmelerinin, 2020 ve 2021 yılı Nisan ayına kadar Covid-19 Pandemisinin çalışanlar ve sektör açısından etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışma ile aynı zamanda pandeminin işgücünün sosyal hayatına ve psikolojik durumuna kattığı etki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan literatür araştırmaları neticesinde Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki etkilerine yönelik çeşitli çalışmalar olduğu tespit edilmiş olup pandeminin kış turizminin istihdamı üzerine etkilerine yönelik doğrudan bir çalışmanın 2021 yılından öncesine rastlanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, söz konusu tarih ve bölge itibarıyla pandeminin etkilerini birebir yaşayan hizmet sektörünün önemli bir yük kaldırıcısı olan konaklama işletmelerinin sıkıntılarını ve bu sıkıntıların istihdama yansıyan etkilerini inceleyen ilk çalışmalar arasında olması önemlidir. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilen bulguların pandemi ve benzeri olağanüstü kriz durumları için alınması gereken önlemler konusunda literatüre ve bu bağlantıdaki kurum ve işletmelere katkı sağlaması beklenmektedir.

2.3. Araştırmanın Hipotezlerinin Geliştirilmesi

H1 : Pandemi sürecinde, turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmeleri ve çalışanları ekonomik olarak zarara uğramıştır.

H2 : Pandemi sürecinde turizm sektöründe meydana gelen durgunluk, iş güvencesizliğine sebep olmuştur.

H3 : Pandemi sürecinde, işletme içerisinde çalışanlara yönelik alınan tedbirlerle, işçilerin işlerine yabancılaşmalarının önüne geçilmiştir.

2.4. Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2002: 76-77). Yapılan bu araştırmanın yönteminde tarama modelinden yararlanılmış olup, betimsel niteliktedir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma 2021 yılı kış sezonu, Aralık-Nisan ayları arasında Palandöken ve Sarıkamış Kayak Tesisleri Konaklama İşletmeleri mevcut çalışanları ile pandeminin yüksek düzeyde yaygın olduğu bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının bizzat sektör çalışanı olması, katılımcılarla birebir diyalog kurulmasının imkânını sağlamıştır.

2.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Palandöken ve Sarıkamış Kayak Tesislerinde bulunan konaklama işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Konaklama işletmelerinden alınan bilgilere göre her iki bölgenin 2021 kış sezonu dönemi için toplam çalışan sayısı 685'tir. Bu istihdam sayısına yönelik olarak yapılan anket çalışmasının örneklem sayısı 247 kişidir. (Anket çalışması internet yolu ile online olarak yapılmıştır. Yapılan çalışmaya katılan gruplar, genel müdür, yönetici veya idari bölüm, satış veya rezervasyon birimi, muhasebe, bilgi işlem ve teknik bölüm, yiyecek-içecek, mutfak veya depo, güvenlik ve temizlik birimleri çalışanlarıdır.

2.6. Veri Toplama ve Analiz

Veriler anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma verilerine ulaşmak için uygulanan anket formu iki kısımdan oluşmuştur. Anketin birinci kısmında katılımcıların demografik özellikleri sorulmuştur. İkinci kısmında ise pandemi döneminde konaklama işletme çalışanlarının karşılaştıkları faktörlere ilişkin sorular sorulmuştur.

Anket sonucunda elde edilen veriler "SPSS Statistic 24" programında değerlendirilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiş ve nonparametrik testler uygulanarak analizler yapılmıştır. Ortalamaların karşılaştırılmasında ikili gruplar için Mann Whitney-U Testi, ikiden fazla gruplar için ise Kruskal-Wallis H Testi uygulanmıştır.

Anketin ikinci bölümünde, Covid-19 pandemisinin turizme etkilerinin incelendiği çalışma için konaklama işletmeleri çalışanlarına 5'li Likert Tipi Derecelendirme ölçeği (1- Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) uygulanmıştır. Ortalamaları değerlendirmek için Tablo 2.1 kullanılmıştır (Çınar, 2010:267-276).

Tablo 2.1: Ortalamaların Değerlendirme Aralıkları

Aralıklar	Aralığın Değeri
1,00-1,80	Kesinlikle Katılmıyorum
1,81-2,60	Katılmıyorum
2,61-3,40	Kısmen Katılıyorum
3,41-4,20	Katılıyorum
4,21-5,00	Kesinlikle Katılıyorum

Anketin ikinci bölümünde aynı zamanda sektöre yönelik çözüm önerilerini içeren derecelendirme soruları sorularak sektörün beklentilerinin önem sırası belirlenmeye çalışılmıştır.

Ankette son olarak ucu açık bir soru sorularak turizm sektöründeki istihdam durumu konusunda katılımcıların şahsi fikirlerine ve önerilerine yer verilmiştir.

2.7. Çalışmada Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde anket yöntemi ile elde edilen verilerin analizlerine yer verilmiştir.

2.7.1. Araştırmaya Katılanların Demografik ve Çalışma Durumları Hakkında Bilgiler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre 247 katılımcının %70,4'ünün Palandöken bölgesinden, %29, 6'sının ise Sarıkamış bölgesinden olduğu görülmektedir. Yine 247 katılımcının %60,3'ü kadın, %39,7'si erkektir. Katılımcıların %67,2 oranı ile ağırlıklı bölümünün evli olduğu tespit edilmiştir. Evli olan katılımcılarında %32'sinin eşinin çalıştığı belirlenmiştir.

Turizm sektörü çalışanlarının yaş aralıkları % 42,5 oranında 18-30 yaş aralığında, %40,5 oranının 31-40 yaş aralığında, %15,4 oranında 41-50 yaş aralığında ve %1,3 oranın ise 50 yaş üzeri olduğu belirlenmiştir. Sektör çalışanlarının çoğunluğunu 18-30 yaş aralığı oluşturmuştur.

Sektör çalışanlarının eğitim durumları oransal olarak incelendiğinde ilköğretim mezunu % 7,7, lise mezunu % 34,8, lisans mezunu %49, lisansüstünün ise % 8,5 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Turizm sektörü çalışanlarının % 27,9'u 2500-3000 ₺ aralığında, %29,1'i 3001-5000 ₺ aralığında, % 24,3'ü 5001-7000 ₺, %15,4'ü 7001-12000 ₺ aralığında ve %3,2'sinin 12000 ₺ üzeri gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Sektör çalışanlarının çoğunluğunun asgari ücret ortalamasında çalıştığı görülmektedir.

Turizm sektörünün, mevsimsel çalışmaya dayalı bir alan olması sebebiyle alt kadrolar dönemsel olarak sirküle olmakta iken idari kadrolar çok sık değişkenlik göstermemektedir. Bu nedenle katılımcıların görev değişkenine bakıldığında %23,1 oranında yönetici ve idari bölümde çalışanların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Katılımcıların sektördeki çalışma sürelerine bakıldığında, ağırlıklı bölümün %35,2'lik oranla mesleklerinin ilk 8 yılı içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Bu durumun turizm sektörünün son 10 yılda gösterdiği gelişimin, istihdama katkı sağladığının bir işareti olduğu söylenebilir (Tablo 2).

Tablo 2.2: Katılımcıların Kişisel Bilgileri

		Frekans (F)	Yüzde (%)
Bölge			
Palandöken		174	70,4
Sarıkamış		73	29,6
Cinsiyet			
Kadın		149	60,3
Erkek		98	39,7
Yaş			
18-30 arası		105	42,5
31-40 arası		100	40,5
41-50 arası		38	15,4
51 ve üzeri		4	1,6
Medeni Durum			
Evli		166	67,2
Bekâr		81	32,8
Eşiniz Çalışıyor mu?			
Evet		79	32,0
Hayır		87	35,8
Gelir			
2500-3000 TL arası		69	27,9
3001-5000 TL arası		72	29,1
5001-7000 TL arası		60	24,3
7001-12000 TL arası		38	15,4
12001 ve üzeri		8	3,2
Eğitim Durumu			
İlköğretim		19	7,7
Lise		86	34,8
Lisans		121	49,0
Lisansüstü		21	8,5
Görev			
-Genel Müdür			
-Yönetici ve İdari Bölüm			
-Satış veya Rezervasyon		9	3,6
- Muhasebe, Bilgi İşlem ve Teknik		57	23,1
-Yiyecek, İçecek, Mutfak veya Depo		53	21,5
-Güvenlik veya Temizlik		44	17,8
		51	20,6
		33	13,4
Çalışma Süresi			
1-3 yıl arası		68	27,5
4-8 yıl arası		87	35,2
9-13 yıl arası		50	20,2
14-18 yıl arası		28	11,3
19 yıl ve üzeri		14	5,7
Toplam		247	100

Anket çalışmasının kişisel bilgilerinin yer aldığı birinci kısımda Covid-19 pandemisinin yaşandığı süreçle ilgili sorulara da yer verilmiştir. Sektör çalışanlarına salgın hastalığa yakalanıp yakalanmadığına yönelik cevaplar Tablo 2.3'te verilmiştir.

Tablo 2.3: Çalışanların Covid-19 Pandemisine Yakalanma Oranı

-Covid-19 Salgınına yakalandınız mı?	Frekans (F)	Yüzde (%)
Evet	71	28,7
Hayır	176	71,3
Toplam	247	100

Tablo 2.3 verileri insan emek yoğun bir sektör olan turizm sektörü çalışanlardan oluşan katılımcıların sektördeki hareketliliği korumak adına alınan tedbirler neticesinde %71,3 oranında salgından korunma sağlayabildiği tespit edilmiştir. Bu durum turizm sektöründe izolasyon kurallarının uygulandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Covid-19 pandemi döneminde sosyal izolasyonu sağlamak kapsamında alınan önlemler arasında esnek çalışma yöntemlerine geçişte bulunmaktadır. Dünyanın çalışma hayatına yönelik dönüşüm olarak gördüğü esnek çalışma yöntemleri, salgın ile birlikte doğrudan birçok sektörde uygulamaya girmiştir. Turizm sektörüne yönelik yapılan çalışmada bu konu ile ilgili yöneltilen sorunun istatistikleri Tablo 2.4’de verilmiştir.

Tablo 2.4: Çalışanların Esnek Çalışmadan Yararlanma Oranları

	Frekans (F)	Yüzde (%)
Evet	175	70,9
Hayır	72	29,1
Toplam	247	100

Çalışanların çoğunluğu (%70,9) esnek çalışma şekillerinden faydalandıklarını belirtmektedirler. Bu durum ise Covid-19 salgınına yakalanmamış olanların yüksek oranda olmasına temel oluşturduğunu göstermektedir.

Covid-19 salgının aniden dünya gündemine girmesi ile birlikte tedbirler kapsamında gerçekleşen kısıtlamalar neticesinde birçok işletme kapanma noktasına gelmiştir. Bu durum doğrudan istihdamı etkilemektedir. Ayakta kalmakta direnç gösteren işletmeler ise personel azaltımına giderek kriz durumunu yönetmeye çalışmışlardır. İşletmelerin bu yöndeki tercihlerin sorgulandığı personel yeterliliğinin olup olmadığı ile ilgili sorunun cevabı Tablo 2.5’de verilmiştir.

Tablo 2.5: İşletmelerin Personel Yeter Sayısı Oranları

	Frekans (F)	Yüzde (%)
Evet	117	47,4
Hayır	130	52,6
Toplam	247	100

Katılımcıların %52,6 oranı ile ifadelerinde yeterli personelle çalışılmadığı doğrultusundaki görüş, işletmelerin duydukları ekonomik endişelerden ötürü temkinli davrandıklarının göstergesidir. Bu nedenle kısa çalışma ödeneğinden faydalanan personel sayısı yüksek düzeydedir (165 kişi). Aktif çalışan personellerinde %66,8 oranı ile Kısa Çalışma Ödeneğinden faydalandığı tespit edilmiştir. Devletin

bu ödenek kapsamında verdiği destek çalışan tarafından yeterli görülmemiş olup kendi istekleri doğrultusunda tam zamanlı çalışmaya devam etmişlerdir. Maaşları ile aradaki farkı ise işletme karşılayarak, çalışanların kriz durumunda mağdur olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Covid-19 pandemi döneminde istihdamın uğrayacağı zararı önlemek adına hükümet işten çıkarma yasağı getirmiştir. İşletmeler ise zorunlu olarak ücretsiz izin uygulamasına geçmişlerdir. Bu süreçte hükümetin devreye soktuğu “Kısa Çalışma Ödeneği” kapsamına girip girmediklerine yönelik sektör çalışanlarına yöneltilen sorunun cevabı Tablo 2.6’da verilmiştir.

Tablo 2.6: Çalışanların Kısa Çalışma Ödeneği (KÇÖ) Faydalanma Oranları

	Frekans (F)	Yüzde (%)
Evet	165	66,8
Hayır	82	33,2
Toplam	247	100

2.7.2. Araştırmanın Normallik Testi

Katılımcılardan elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığına ilişkin yapılan normallik testi ile ilgili SPSS analiz sonuçları Tablo 2.7’de verilmiştir.

Tablo 2.7: Ölçeklere İlişkin Puanların Normallik Testi Sonuçları

	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
			İstatistik	p	İstatistik	P
S1	-0,922	-0,122	0,258	0,000	0,827	0,000
S2	-0,868	-0,024	0,246	0,000	0,845	0,000
S3	-0,10	-0,641	0,228	0,000	0,896	0,000
S4	0,681	-0,789	0,223	0,000	0,838	0,000
S5	-0,592	-1,112	0,269	0,000	0,808	0,000
S6	0,177	-0,096	0,256	0,000	0,864	0,000
S7	0,241	-1,442	0,206	0,000	0,845	0,000
S8	-0,239	-1,200	0,181	0,000	0,873	0,000
S9	-0,718	-0,647	0,220	0,000	0,837	0,000
S10	-0,688	-0,657	0,217	0,000	0,848	0,000
S11	-0,122	-0,824	0,183	0,000	0,901	0,000
S12	-0,598	-0,535	0,200	0,000	0,862	0,000
S13	-0,911	-0,335	0,271	0,000	0,797	0,000
S14	-0,015	-1,055	0,144	0,000	0,905	0,000
S15	0,411	-1,189	0,198	0,000	0,853	0,000
S16	-0,202	-1,070	0,197	0,000	0,901	0,000
S17	0,262	-0,713	0,178	0,000	0,896	0,000
S18	0,098	-0,503	0,220	0,000	0,896	0,000
S19	0,338	-1,190	0,196	0,000	0,871	0,000

Tablo 2.7’de bulunan tüm değişkenler için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerleri 0,05’ten küçük olduğu için verilerin normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yapılacak olan değerlendirme için parametrik olmayan testler (ikili grup karşılaştırmaları için Mann-Whitney-U Testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılması için ise Kruskal Wallis-H Testi) kullanılmıştır.

2.7.3. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi

Tablo 2.8: Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha Katsayısı)

Ölçekler	Cronbach’s Alpha	Güvenilirlik Düzeyi
S1-S19	0,747	İyi

Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının aldığı değerler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$: Ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha \leq 0,60$: Ölçek düşük güvenilirliğe sahiptir.

$0,60 \leq \alpha \leq 0,80$: Ölçek oldukça güvenilirdir.

$0,80 \leq \alpha \leq 1,00$: Ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Kalaycı, 2009: 405).

Tablo 2.8’de güvenilirlik analizi sonucu verilmiştir. Verilerden elde edilen Cronbach Alpha değeri “iyi” kabul edilebilir aralıkta bulunmuştur. Buna göre elde edilen veriler ile istatistiksel olarak doğru ölçümler yapılabileceği söylenebilir.

2.7.4. Katılımcıların Kişisel Bilgilerine Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

2.7.4.1. Çalışılan Bölgeye Göre Karşılaştırma

Tablo 2.9. Çalışılan Bölgeye Göre Verilen Cevapların Karşılaştırılması

N=247	Bölge	N	Sıra Ortalaması	Mann Whitney-U	P
S1	Palandöken	174	115,21	4881,000	,003
	Sarıkamış	73	143,14		
S4	Palandöken	174	120,16	5683,000	,177
	Sarıkamış	73	133,15		
S8	Palandöken	174	125,70	6055,500	,553
	Sarıkamış	73	119,95		
S12	Palandöken	174	122,27	6049,500	,541
	Sarıkamış	73	128,13		
S18	Palandöken	174	124,92	6191,000	,743
	Sarıkamış	73	121,81		

Yapılan araştırma sonucunda, çalışılan işletmede pandemi için yeterli önlemler alınıp alınmadığı ile ilgili yöneltilen soru (S1) için Sarıkamış bölgesindeki konaklama işletmeleri çalışanlarının düzeyinin, Palandöken bölgesi konaklama işletmeleri çalışanlarının düzeyinden daha yüksek olduğu ($X_{\text{Palandöken}}=115,21 < X_{\text{Sarıkamış}}=143,14$) tespit edilmiştir. Bu durum Sarıkamış bölgesindeki turistik

konaklama işletmelerinde pandemi için alınan önlemlerin daha yüksek düzeyde olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Pandemi döneminde işletmelerin karlılık durumlarının bir önceki yıla kıyasla yükseliş gösterip göstermediği de sektörün dönemi nasıl geçirdiği konusunda fikir edinmek açısından önemli hususlardan birisidir. Çalışmada sorulan dönemi karlılıkla geçirip geçirilmediği ile ilgili soruya (S4) her iki bölge arasında sezonun iyi geçtiği konusunda anlamlı bir fark olmadığı ($p=0,05 < p=0,177$; Mann Whitney $U=5683,000$) tespit edilmiştir. Covid 19 pandemisinin yaşandığı sezonda karlılık her iki kayak bölgesi içinde beklenenin üzerinde olsa da bölgelerden alınan doluluk oranları baz alındığında bir önceki yıla göre düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Sezonun karlılığının araştırıldığı soruya katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda Sarıkamış bölgesinin düzeyinin Erzurum bölgesinin düzeyinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. ($X_{Palandöken}=120,16 < X_{Sarıkamış}=133,15$)

Pandemi dönemimin içerdiği belirsizlik durumu işletmeleri işçi çalıştırma konusunda da kararsız kılmıştır. Sezonun durumu konusunda belirsizlik yaşayan işletmeler işçi çıkarma konusunda eğilim gösterse de hükümet bu durumun oluşturacağı işsizlik krizini önlemek adına çeşitli tedbirler getirmiştir. Bu tedbirlerden birisi işten çıkarma yasağıdır. Alınan bu tedbirin işçilerin işini koruma konusunda yeterliliğini ölçmek adına yöneltilen soruya (S8) Sarıkamış ve Palandöken bölgelerinden alınan cevaplar arasında yine anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,553$; Mann Whitney $U=6055,500$). İşten çıkarma yasağı uygulaması, çalışanlar açısından işlerini korumak adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Pandemi dönemi özellikle insan sirkülasyonunun yoğun olduğu turizm camiası çalışanları açısından birçok sektöre göre daha ürkütücü boyutta geçirilmektedir. Katılımcılara bu dönemin çalışma ve gündelik hayatını olumsuz etkileyip etkilemediğine yönelik yöneltilen sorudan (S12) alınan cevaplara bakıldığı zaman, Sarıkamış ve Palandöken bölgeleri çalışanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,541$; Mann Whitney $U=6049,500$). Her iki bölge açısından da dönemin çalışma ve günlük hayatı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen hükümetin pandemi için yeterli önlemler alıp almadığına yönelik sorulan soruya (S18) verilen cevaplar incelendiğinde Sarıkamış ve Palandöken bölgeleri arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlemlenmiştir ($p=0,05 < p=0,743$; Mann Whitney $U=6191,000$). Her iki bölge çalışanları açısından da hükümet pandemi için alınan önlemler açısından yetersiz bulunmuştur.

2.7.4.2. Cinsiyete Göre Karşılaştırma

Tablo 2.10. Çalışanların Pandemi Dönemi Siyasi Görüş Değişikliğinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

N=247	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Mann Whitney-U	P
S19	Kadın	149	124,46	7232,000	,898
	Erkek	98	123,30		

Katılımcılara yöneltilen pandemi döneminin önceki siyasi anlayışlarını değiştirip değiştirmediğine yönelik yöneltilen soruya (S19) alın cevaplar incelendiğinde siyasi görüş üzerinde cinsiyetin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı gözlemlenmiştir. ($p=0,05 < p=0,898$; Mann Whitney U=7232,000). Düzeylerin birbirine çok yakın olduğu soru için katılımcılar genel ortalamada siyasi görüşlerinin değişmediğini belirttiği tespit edilmiştir.

2.7.4.3. Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırma

Tablo 2.11 -Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Yaş Aralıkları Karşılaştırılması

N=247	Yaş	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	P
S9	0-30	105	128,26	2,191	0,534
	31-40	100	116,40		
	41-50	38	130,59		
	51+	4	139,63		
S11	0-30	105	123,58	1,399	0,706
	31-40	100	120,04		
	41-50	38	133,38		
	51+	4	144,88		
S12	0-30	105	121,16	0,342	0,952
	31-40	100	125,44		
	41-50	38	127,68		
	51+	4	127,63		
S17	0-30	105	127,15	1,345	0,718
	31-40	100	125,17		
	41-50	38	112,28		
	51+	4	123,50		

Çalışma sonucunda katılımcılara yöneltilen sektörün geleceği ile ilgili ekonomik kaygılarının olup olmadığı ile ilgili yöneltilen soruya (S9) verilen cevaplarda tüm yaş aralıkları bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,534$; Kruskal Wallis H=2,191). Tüm yaş aralıklarında, pandemi dönemi sonrası için sektörün geleceği ile ilgili ekonomik kaygı duyulduğu tespit edilmiştir.

İşletmede pandemi döneminde çalışanlara psikolojik moral ve destek verilip verilmediğine yönelik yöneltilen soruya (S11) verilen cevaplar tüm yaş aralıkları ile kıyaslandığında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,706$; Kruskal Wallis H=1,399). İşletmeler çalışanlara salgın krizinin yaşandığı dönem

için psikolojik moral ve destek verme konusunda tüm yaş aralıklarında yetersiz bulunmuştur.

Pandemi döneminin gündelik hayata etkilerinin ölçüldüğü bir diğer soruya (S12) yine tüm yaş aralıkları üzerinden bakıldığı zaman anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p=0,05 < p=0,952$; Kruskal Wallis $H=0,342$). Tüm yaş aralıklarının süreçten olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Pandemi sürecinin aile içindeki huzursuzluk ve şiddet eğilimlerini nasıl etkilediğine yönelik sorular soruya (S17) alınan cevapların ankete konu olan yaş aralıkları bazında karşılaştırılması yapıldığında tüm yaş aralıkları açısından anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,718$; Kruskal Wallis $H=1,345$).

2.7.4.4. Medeni Duruma Göre Karşılaştırma

Tablo 2.12. Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Medeni Durum Karşılaştırılması

N=247	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Mann Whitney-U	p
S9	Evli	140	119,10	6803,500	,199
	Bekâr	107	130,42		
S10	Evli	140	118,26	6686,500	,134
	Bekâr	107	131,51		
S13	Evli	140	116,97	6506,000	,060
	Bekâr	107	133,20		
S17	Evli	140	113,78	6059,000	,008
	Bekâr	107	137,37		

Covid-19 pandemisinin yaşandığı dönemde uygulanan anket çalışmasında, sektörün durumdan nasıl etkilendiğine yönelik durum analizi yapılan sorulara, katılımcıların medeni durumlarına göre verdiği cevaplar incelendiğinde sektörün geleceğine ilişkin endişe duyulup duyulmadığına yönelik yöneltilen soruya (S9), evli katılımcılar ile bekâr katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p=0,05 < p=0,199$; Mann Whitney $U=6803,500$). Evli ve bekâr katılımcıların her ikisinin de sektörün geleceğine yönelik endişe duyduğu yönünde cevap verilen soruya, bekâr katılımcıların endişe düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. ($X_{evli}=119,10 < X_{bekâr}=130,42$)

Turizm sektöründe etkisini yoğun gösteren pandemi süreci sonrası iş kaybı yaşanıp yaşanmayacağına yönelik yöneltilen soruya (S10), evli ve bekâr katılımcıların düşünceleri arasında yine anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p=0,05 < p=0,134$; Mann Whitney $U=6686,500$). Her iki gurubunda geleceğe yönelik iş kaybı kaygısı olduğunun tespit edildiği soruya, bekâr katılımcıların daha yüksek düzeyde kaygı duyduğu yönünde sonuç çıkarılmıştır ($X_{evli}=118,26 < X_{bekâr}=131,51$) Geleceğe yönelik genel bir endişe durumunun hâkim olup olmadığına yönelik sorular soruya da (S13), evli ve bekâr katılımcıların her ikisinin de endişenin hâkim olduğu yönünde cevap verdiği tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,60$; Mann Whitney $U=6508,000$).

Pandemi sürecinin gerek kısıtlamalara ilişkin olsun, gerekse ekonomik kaygılara bağlı olsun aile içi durumu nasıl etkilediğine yönelik sorular soruya (S17), evli ve bekâr katılımcılardan alınca cevaplar arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p=0,05 > p=0,008$; Mann Whitney $U=6059,000$).

2.7.4.5. Gelir Durumuna Göre Karşılaştırma

Tablo 2.13. Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Gelir Durumu Karşılaştırılması

N=247	Gelir Durumu (TL)	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	p
S9	2500-3000	69	127,45	0,687	0,953
	3001-5000	72	121,69		
	5001-7000	60	120,53		
	7001-12000	38	124,92		
	12001+	8	136,63		
S18	2500-3000	69	128,56	2,373	0,668
	3001-5000	72	114,52		
	5001-7000	60	129,99		
	7001-12000	38	122,16		
	12001+	8	133,81		
S19	2500-3000	69	140,30	9,135	0,058
	3001-5000	72	124,35		
	5001-7000	60	123,04		
	7001-12000	38	99,64		
	12001+	8	103,13		

Turizm sektöründe konaklama işletmelerinde çalışan kişilere yönelik uygulanan anket çalışmasında sektörün geleceğine yönelik yöneltilen soruya(S9) endişe duyulan bir yönde cevap alındığı daha önce yapılan karşılaştırılmalarda tespit edilmiştir. Yine aynı soruya çalışanların gelir durumu ile karşılaştırma yapılması sonucunda tüm gelir gruplarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,687$; Kruskal Wallis $H=0,687$). Gelir durumu düşük ve yüksek düzeyde değişmeksizin sektörün geleceğine yönelik endişe duymaktadır.

Pandemi dönemi için hükümetin gerekli önlemleri alıp almadığına yönelik yöneltilen soruya (S18) verilen cevaplar ile tüm gelir grupları arasında yine anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p=0,05 < p=0,668$; Kruskal Wallis $H=2,373$). İş hayatında gerçekleşen belirsizlikleri, katılımcılar, aile içerisine yansıtılmak konusunda kararlı davranmışlardır.

Pandemi krizinin yaşandığı günümüzde istihdamın işini koruyabilme kaygısını yoğun yaşadığı daha önce tespit edilmiştir. Anket çalışmasında siyasi görüşün değişip değişmediğine yönelik yöneltilen soruya tüm gelir grupları ile karşılaştırması yapıldığında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir ($p=0,05 < p=0,058$; Kruskal Wallis $H=29,135$). Katılımcılar tüm gelir grupları için siyasi görüşlerinin değişmediğini belirtmişlerdir.

2.7.4.6. Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma

Tablo 2.14. Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Eğitim Durumu Karşılaştırılması

N=247	Eğitim	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	p
S9	İlköğretim	19	115,39	1,670	0,644
	Lise	86	117,95		
	Lisans	121	128,67		
	Lisansüstü	21	129,62		
S11	İlköğretim	19	115,16	1,516	0,679
	Lise	86	120,42		
	Lisans	121	125,42		
	Lisansüstü	21	138,48		
	Lise	86	107,72		
	Lisans	121	134,20		
S13	İlköğretim	19	117,47	4,689	0,196
	Lise	86	112,95		
	Lisans	121	130,10		
	Lisansüstü	21	140,00		
S18	İlköğretim	19	117,47	1,781	0,619
	Lise	86	112,95		
	Lisans	121	130,10		
	Lisansüstü	21	140,00		

Turizm sektörü çalışanlarının sektörün geleceğine yönelik duyduğu endişe ile ilgili yöneltilen soruya tüm eğitim gruplarında verilen cevaplar ile kıyaslandığında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p=0,05 < p=0,644$; Kruskal Wallis $H=1,670$). Tüm eğitim gruplarının kendi içerisinde sektörün geleceğine ilişkin endişe duyduğu tespit edilmiştir.

Sektördeki belirsizliklerin çalışanlar üzerinde oluşturduğu psikolojik baskının çalışanların moral ve motivasyonuna etkisi kaçınılmazdır. Bu durumu önlemek ya da en aza indirmek amacı ile sektör çalışanlarına, çalıştıkları işletme tarafından psikolojik moral ve destek verilip verilmediğine yönelik yöneltilen soruya (S11) tüm eğitim gruplarında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmemiştir ($p=0,05 < p=0,679$; Kruskal Wallis $H=1,516$). Tüm eğitim grupları çalıştıkları işletmeden pandemi döneminde yeterli psikolojik moral ve desteği görmedikleri yönünde ifade oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Gelecek ile duyulan endişe düzeyi ile ilgili sorulan soruya (S13) ise yine tüm eğitim grupları nezdinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,05 < p=0,196$; Kruskal Wallis $H=4,689$). Tüm eğitim grupları geleceğe yönelik endişe duymaktadır.

Hükümet bazında gerekli önlemlerin alınıp alınmadığına ilişkin soru (18) için ise yine tüm eğitim gruplarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p=0,05 < p=0,619$; Kruskal Wallis $H=0,619$).

2.7.4.7. Çalışma Süresine Göre Karşılaştırma

Tablo 2.15. Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Çalışma Süresi (Kıdem) Karşılaştırılması

N=247	Çalışma Süresi (Yıl)	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	P
S9	1-3	68	112,48	2,944	0,567
	4-7	87	126,73		
	8-12	50	128,31		
	12-17	28	134,64		
	17+	14	126,32		
S14	1-3	68	124,51	18,946	0,001
	4-7	87	146,40		
	8-12	50	102,68		
	12-17	28	110,46		
	17+	14	85,54		

Pandemi döneminin sektörün geleceği ile ilgili oluşturduğu endişeye yönelik sektörde çalışılan yıl bazında oluşturulan tüm gruplarda anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p=0,05 < p=0,567$; Kruskal Wallis $H=2,944$). Sektörde geçirilen zaman değişmeksizin tüm gruplar geleceğe yönelik endişe duymaktadır.

Covid-19 pandemisini en yoğun hisseden sektörlerden birisi olan turizm sektörü çalışanlarına sorulan (S14), pandemi sonrası başka bir sektöre geçiş yapmayı yapmayacaklarına yönelik soruya verilen cevaplar incelendiği zaman anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p=0,05 > p=0,001$; Kruskal Wallis $H=18,946$). Mesleğin ortalama ilk 10 yılı içerisinde olan çalışanlarda sektör kayması yönünde bir eğilim gözükürken, daha kıdemli olan çalışanlarda bu eğilimin daha düşük oranda olduğu tespit edilmiştir. Mesleğinin ilk 10 yılı içerisinde olan istihdam grubu geleceğe yönelik iş kaybı stresi yaşadığı için sektör değiştirme konusuna sıcak bakmaktadır. Daha kıdemli çalışanlar istikrarını korumaya niyetlidir. Bu durum yetişmiş personelin emekliliğe kadar bir değişiklik düşünmediği, yetişmekte olan personelin ise kriz durumlarında yaşanan yoğun çalkantıdan ötürü sektöre olan inançlarını kaybettiklerini göstermektedir.

2.7.4.8. Görev Gruplarına Göre Karşılaştırma

Tablo 2.16. Çalışanlara Yöneltilen Sorular ile Görev Karşılaştırılması

N=247	Görev	N	Sıra Ortalaması	Mann Whitney-U	P
S10	Yönetim	62	137,39	4905,000	,077
	Diğer	185	119,51		
S15	Yönetim	62	116,14	5247,500	,305
	Diğer	185	126,64		

Çalışma sonucunda katılımcılara yöneltilen sektörde yaşanan ekonomik durgunluğun gelecek sezon için iş kaybına sebep olup olmayacağına yönelik soruya (S10), yönetim ve diğer çalışanlar olarak ayrıştırılan gruplardan alınan cevaplar incelendiğinde anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,05 < p=0,077$;

Mann Whitney $U=4905,000$). Her iki grupta sektörün gelecekte iş kaybına sebep olabileceğini düşünmektedir. Grupların düzeyleri incelendiğinde yönetim kısmında çalışanların bu yöndeki düşüncelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir ($X_{diğer}=119,51 < X_{yönetim}=137,39$).

Yönetici statüsünde ve diğer statülerde çalışan gruplara yöneltilen turizm sektörü açısından ülkemizin batı bölgelerinde çalışılsa daha güvende hissedip hissetmeyecekleri yönünde yöneltilen soruya (S15), alınan cevaplar arasında da anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p=0,05 < p=0,305$; Mann Whitney $U=5247,000$). Her iki grupta sektörün farklı bir bölgede olmasının durumu değiştirmeyeceği yönünde görüş belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal olay ve olgular ile yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin bireyler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerini yok etmek ya da en aza indirmek amacıyla geliştirilen sosyal politika bilimi aynı zamanda çalışma hayatı içerisindeki kitlelerin karşılaştığı problemleri de kendi disiplini içerisinde değerlendirir ve uygun çözüm yolları üreterek toplumsal barışın oluşumuna katkı sağlar. Kişiler ve toplumlara mevcut sosyo-ekonomik kaygılarla baş etme yöntemleri geliştirerek bu kaygıları en aza indirmeyi hedefleyen sosyal politika bilimi insan onuruna yakışan bir istihdam ortamının tesisine de geliştireceği politikalarla zemin hazırlar.

2019 sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve kısa sürede dünyayı saran salgın hastalık Covid-19, kısa sürede pandemi haline gelerek küresel bir probleme dönüşmüştür. Güncel verilere göre 3 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş ve 140 milyon vaka tespit edilmiş olup vaka sayıları artmakta ve ölümler devam etmektedir. Dünyada hemen hemen her ülkede varlığını sürdüren salgın, dünyanın her yerinde birbiri ile benzer nitelikte sorunların da habercisi olmuştur.

Günümüz şartlarında Covid-19 pandemisinin dünya üzerinde bu kadar hızlı bir şekilde kendini göstermesinin sebebi küreselleşmenin geldiği boyut ve etkileşimdir. Tabii ki yaşanan yüzyılın teknolojik şartlarını geçmiş dönemlerle kıyaslamak mümkün değildir. Teknoloji dünyayı küresel bir köye çevirmiştir. İktisadi anlamda oluşan bu pazarın birçok ülkenin gelişmişlik düzeyine katkı sağladığı aşikardır. Fakat bu etkileşim hızı pandemi nedeniyle avantaj olmaktan çıkarak dezavantaja dönüşmüştür.

Covid-19 pandemisi diğer pandemilerden farklı olarak yalnızca gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri etkisi altına almamış, tüm dünyayı özellikle de gelişmiş ülkeleri etkisi altına almıştır. Popülasyon açısından zengin fakir arasında hiç bir ayırım gözetmediği görülmüştür. Sanayi anlamında ileri düzeyde gelişmiş olan ülkeler pandemi için temel ihtiyaç olan maske ve dezenfektan gibi malzemelerde dahi tedarik sıkıntısı yaşamışlardır.

Fransa, İngiltere, ABD gibi birçok gelişmiş ülkede sağlık sektörü çökmüş olup insanlar tedavi göremeden ölüme terkedilmiştir. Pandeminin ilk zamanlarında Çin, Dünya Sağlık Örgütü'ne salgını zatürreye sebep olan bir virüs olarak tanımlamıştır. Salgına ve tedavi sürecine yabancı olan ülkeler salgınla savaş konusunda ciddi bunalımlı bir dönem geçirmişlerdir.

Süreç ilerledikçe tedavi yöntemleri gelişmiş, hastalık biraz daha tanımlanmış ve sağlık sektörü daha kontrollü yönetilebilmiştir. Salgın hastalıkların kontrol altına alınabilmesinin ilk yönteminin izolasyon olduğu gerçeği kabul edilmiştir. Akabinde de temizlik ve hijyen konusunda üst düzey tedbirler gelmektedir. İlk olarak bu şekilde kontrol altına alınmaya çalışılan salgın, bulaş hızının beklenenden yüksek seyretmesi sonrasında daha keskin tedbirlere, sokağa çıkma yasaklarına, ülkeler hatta şehirler arasında seyahat engellerine, eğitimin online eğitime taşınmasına, hizmet sektörünü kapsayan birçok işletmenin faaliyetlerinin durdurulmasına kadar gidilmiştir.

10 Mart 2020 Türkiye'de hastalığın ilk görülmesinin ardından getirilen önlem ve tedbirler başta imalat sanayi olmak üzere birçok sektörde arz ve talep noktasında kriz durumu oluşturmuştur. Oluşan bu kriz durumu işgücünü doğrudan tesiri altına almıştır. Sektörel bazda girilen dar boğaz işletmelerin iflasına, üretimin durdurulmasına ya da durma noktasına gelmesine sebebiyet vermiştir. İşgücünün de aynı oranda işini kaybetmesine ya da kaybetme riski ile yüz yüze kalmasına yol açmıştır. Hükümetin salgını önlemek amaçlı uyguladığı yaptırımlar iktisadi hayatı ciddi anlamda sarsmıştır.

Türkiye'de hükümet, bu dar boğazı yıkıcı etkilerle atlatmamak adına çeşitli destek programları oluşturmuştur. Bu önlemler sektörel bazda zayıf halka olan KOBİ'ler ile başlayıp ilerleyen dönemde tüm esnafa uygulanmıştır. Kredi kolaylıkları, sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması şeklinde yapılan devlet destekleri istihdamı korumak açısından önem arz etmektedir. 7244 sayılı kanunla getirilen işçi çıkarma yasağı da kriz döneminde çalışan kesim için koruyucu bir tedbir olarak nitelendirilebilir. Kısa çalışma ödeneğinin kapsam olarak genişletilmesi de bu dönemde işletmelere ve çalışanlara nefes olmuştur. BDDK tarafından ödenemeyen kredilere takibe düşmeden 180 gün bekleme hakkı tanınmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan "Ekonomik İstikrar Paketi" ile 100 milyar dolarlık salgınla mücadele bütçesi ayrılmıştır.

Salgınla mücadele kapsamında alınan tüm tedbirlere rağmen piyasadaki dalgalanmaların dur durak bilmemesi, maliyetlerin sürekli artışına sebep olmaktadır. Bu durum hane halkının bütçesinde sürekli bir daralmaya, sofradan yeni bir kalemin eksilmesine neden olmuştur.

Bu çalışma, 2020-2021 yılı Covid-19 pandemisinin yaşandığı günümüz koşullarında, insan emeğinin yoğun olarak varlık gösterdiği turizm sektörünün en önemli alt başlığı olan konaklama işletmelerindeki toplam 685 çalışandan 247'si ile

anket çalışması yapılarak süreci nasıl geçirdiklerine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu araştırma ile sektör ve işletmeler bazında durum analizi yapılmış ve bireysel olarak beklentiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Katılımcılardan elde edilen verilere SPSS programı üzerinden yapılan testler sonucunda demografik değişkenlerin birçoğuna göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim ve görev) katılımcıların görüşleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum, yaşanan sürecin tüm yaşlarda, tüm gelir düzeylerinde ve farklı görevlerdeki kişilerin, benzer bakış açısı ile değerlendirdiğinin bir göstergesidir.
- Anketin çalışma alanı, Erzurum Palandöken Konaklama Tesisi işletmeleri ile Kars Sarıkamış Konaklama Tesisi işletmeleri çalışanlarından oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunu (%70,4) Palandöken bölgesindeki otel çalışanları oluşturmakta olup, bu katılımcılar çalıştıkları konaklama işletmelerinde Covid-19 için yeterli önlemler alındığını belirtmişlerdir. Birçok sektörün pandemiden oldukça yüksek düzeyde olumsuz bir etki ile karşılaştığı bir dönemde kış turizmi yapan işletmeleri beklentilerin aksine ekonomik anlamda sezonu iyi geçirdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın anket kısmında yöneltilen “İşletmemiz sezonu zarar ederek kapattı.” sorusuna katılımcılardan yüksek oranda (%68) “kesinlikle katılmıyorum” cevabı alınmıştır. Bu bağlamda H1 hipotezimiz olan “Pandemi sürecinde, turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmeleri ve çalışanları ekonomik olarak zarara uğramıştır” hipotezimizin konaklama işletmeleri ile ilgili olan kısmının kabul edilmediği görülmektedir. “Yine ankette yöneltilen “Bu yıl herhangi bir ücret artışı alamadık” sorusuna da sektör çalışanlarından “kesinlikle katılıyorum” (%81) cevabı alınmıştır. Bu durum ise H1 hipotezinin çalışanlarla ilgili kısmının kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca kamusal tedbirlerin sektör çalışanlarının işten çıkarılmamaları sağlamada olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Anket çalışması sonucunda pandemi sürecinde emekçilerin, yaş aralığı fark etmeksizin çalışma ve gündelik hayatlarının olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Tüm yaş gruplarının benzer görüş belirtmesi hükümetin aldığı önlemlerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum yine anket çalışmasından elde edilen verilere göre Covid-19 sürecinin, katılımcıların siyasi görüşlerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmamasının nedeni olarak düşünülebilir.
- Birçok sektörde olduğu gibi turizm sektörünü de yoğun etkileyen pandemi süreci çalışan kesimi tüm yaş aralıklarında sektörün geleceğine yönelik medeni durum ve gelir düzeyi fark etmeksizin endişeye düşürmüştür. İşletmeler çalışanlara bu kriz dönemi için gerekli psikolojik moral ve desteği verme

konusunda yetersiz kalmıştır. Çalışma hayatı içerisinde olumsuzluklarla mücadele eden bireyler bu konuyu aile içerisinde yansıtmamak konusunda çaba sarf ettikleri görülmektedir. Evli katılımcılar bu konu üzerinde bekâr katılımcılardan daha avantajlı olduğu görülmektedir. Evli katılımcıların bir kısmının çift olarak çalışıyor olması bu durumu oluşturan başlıca etkidir.

- Çalışmada yöneltilen “Sektördeki ekonomik durgunluğun gelecek sezon için iş kaybına sebep olacağını düşünüyorum” sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğu “kesinlikle katılıyorum” (%58) şeklinde cevap vermiştir. H2 hipotezimiz olan “Pandemi sürecinde turizm sektöründe meydana gelen durgunluk iş güvencesizliğine sebep olmuştur” hipotezimizin kabul edildiği tespit edilmiştir.

Turizm sektörü çalışanları, içerisinde bulunulan Covid-19 pandemi sürecinin belirsizlik atmosferinden dolayı gelecek sezon iş kaybı yaşayabilecekleri konusunda endişe duydukları belirlenmiştir.

- İnsan sirkülasyonunun yoğun olduğu bir sektör olan turizm sektörü Covid-19 tedbirlerinin uygulandığı bir sektör olmasına rağmen yoğun temaslı çalışma koşulları olması sebebiyle çalışanların yeteri kadar kendilerini güvende hissetmemelerine sebep olmuştur. Bu durum çalışanların sektöre olan güvenlerinin sarsılmasına ve başka arayışlara yönelmelerine neden olmuştur. Çalışmanın anket kısmında yöneltilen “Pandemi sonrasında başka bir sektöre geçiş yapmayı düşünüyorum” sorusuna sektör çalışanlarının %35,2’lik kısmının “katılıyorum” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. Bu durumda H3 hipotezi olan “Pandemi sürecinde, işletme içerisinde çalışanlara yönelik alınan tedbirlerle, işçilerin işlerine yabancılaştırmalarının önüne geçilmiştir.” hipotezinin de doğrulanmadığını göstermektedir. Covid-19 süreci çerçevesinde işletme içerisinde alınan önlemler ve çalışma şartları istihdamın kendini güvende hissetmesi konusunda yetersiz kalmıştır. Sektörel değişiklik yapmayı planlayan çalışanlar, sonrasında geriye dönmek isteseler dahi sürekli değişen ve gelişen turizm sektörüne ayak uydurmakta zorluk yaşayacaklardır.
- Çalışmanın uygulama alanı olan bölgelerde kış turizmi yapılmaktadır. Sezon başı beklenen durgunluğun sezon içerisinde yaşanmadığı yapılan çalışma sonucunda netleşmiştir. Bu durum beklenmeyen bir durum olarak nitelendirilebilir. Çalışma alanı olan konaklama işletmelerinin misafirlerinin çoğunluğunun yerli turist olduğu belirlenmiştir. Bu durum yasaklar içerisinde bulunan ülke halkının kış turizmini tehlikesiz gördüğü ve tercih sebebi yaptığını göstermektedir. Bu nedenle beklenin aksine devletten de alınan destekler doğrultusunda işletmeler sezonu zarar ederek kapatmamıştır. Ancak sektör sezon başında olumsuz bir bakış açısında olduğundan kaynaklı personel azaltımına gitmiştir. Bu durum ise istihdamın süreçten kötü etkilendiğinin göstergesidir. Sezon içerisinde de yaşanan hareketlilik neticesinde kimi

işletmeler personel sayısına artırmaya yönelse de birçok işletme az personel ile sezonu tamamlamayı tercih etmiştir.

- Turizm sektörünün devlet ve yerel yönetimlerden beklentileri öncelik sırasına göre aşağıda sıralanmıştır:
 1. Kısa çalışma Ödeneğinin devam etmesi.
 2. İşletmelerde vergi indirim muafiyeti devam etmesi.
 3. Çalışan hakları için denetim mekanizmasının oluşturulması.
 4. Sektöre yönelik teşvik primlerinin artırılması.
 5. Dış pazara yönelik tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi.

Turizm sektörünün gün geçtikçe gelişme gösteren bir kolu olan kış turizmi üzerinde yapılan bu çalışma; pandemiden kaynaklı kısıtlamalar sektörde ekonomik anlamda bir gerilemenin yaşanabileceği endişe doğurmasına rağmen beklenen aksine kısıtların yoğun olduğu bir dönemde insanların dağlarda spor yaparak bir anlamda izole olmak istemesi endişeli durumun seyrini değiştirmiştir. Sezona yönelik belirsizlik işletme sahiplerini de endişe içerisinde düşürmüş ve direk maliyet kısıtlamalarına gidilmiştir. Zira pandemi tedbirleri işletmeler için beklenmeyen ekstra bir maliyet oluşturmuştur. Alınan mali tedbirler doğrudan istihdamı etkilemiştir.

Turizm, sektör olarak kriz durumlarından doğrudan etkilenen bir sektördür. Ülkelerin döviz girişi ve ekonomik hareketlilik anlamında can damarı olan sektör bu dalgalanmalar neticesinde ülkelerin ekonomisine olumsuz bir ivme kazandırmaktadır. Hizmet sektörünün ciddi bir yükünü kaldıran sektörde meydana gelen olumsuz gelişmeler, istihdamı da doğrudan etkilemektedir. Turizm sektöründe kriz sürecine uyum sağlamak amaçlı alınan tedbirler kısa vadede kış sezonunun ekonomik anlamda iyi geçirilmesini sağlamıştır. Ancak bu pandemi krizi yaşanabilecek başka krizler içinde örnek teşkil etmeli ve yaşanacak olan bu olağanüstü durumlar için sektörün sarsıntı payını en aza indirmek adına daha kalıcı çözümler üretilmelidir. Çalışmamız neticesinde belirlenen çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

- Kriz durumlarına hassasiyet gösteren turizm sektörü için geleceğe yönelik planlanan, gelen müşterinin kapıdan içeri girişinden, odasına yerleşmesi ve diğer yiyecek içecek hizmetlerinin dijital ortamda temassız bir şekilde alması şeklinde uygulanacak olan akıllı otel projelerinin hızlandırılması gerekliliği,
- Bu proje için gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması ve kalifiye eleman açığı oluşmaması için gerekli teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Turizm ve otel işletmeciliği eğitimi veren lise, önlisans ve lisans düzeyli okulların sayılarının artırılması kalifiye eleman oranını artırmak için önemlidir. Bu okullarda ki staj sürelerinin teorik eğitim süreleri ile eşdeğer tutulması ve verilen eğitim içeriğinin, geçilmesi hedeflenen akıllı otel sistemleri ile uyumlu olması mezun öğrencinin deneyim potansiyelini yükseltecektir. Uzayacak olan staj süreleri için ilgili işletmelerin devlet tarafından

oluşacak masraflara yönelik (maaş,yemek,yol masrafı vb.) desteklenmesi, işletmelerde bu öğrencilerin işbaşı eğitim kalitelerini artıracaktır. İş-Kur işletmeleri yeni personel alımlarında maaş ve sigorta pirimleri konusunda desteklemektedir. Fakat işletmeler bu haklarını yeni mezun bir öğrenciden yana kullanmamaktadır. Bu nedenle doğrudan mezun öğrenciye yönelik bir alım mecburiyeti konulmalıdır. Böylece turizm ve otel işletmeciliği eğitimi almış olan birey, iş bulma konusunda desteklenmiş olup, hızlı bir şekilde mesleki yeterliliğe erişme imkanı bulacaktır.

- Dijital sistemlerin daha aktif kullanılmaya başlanması, ilgili işletmelerde uygulanan konaklama paketlerinde yeni versiyonlar geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Paket içeriklerinin de ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımlarda dikkat çekici unsurlar içermesi gerekmektedir. Örneğin “Tek Tuşla Tatil” başlığı altında bir paket hizmet üretilerek, cep telefonu aracılığı ile evinden havalimanına transferinden, uçağa binerken yapılacak olan check-in işlemi, uçaktan inip tatil yapacağı otele transferi, otelden içeri girişi ile yapılacak check-in işlemi, odasına geçiş ve sonrasında alacağı tüm tatil hizmetlerinin tek tuşla yönetilebileceği bir konsept tatil programı yapılabilir. Bu program tanıtım ve reklam çalışmaları yapıldığı doğrultuda pandemi ile günlük hayata dâhil olan mesafe ve izolasyon konusunda tatil yapmak isteyen kişilere güven sağlayacağı için tercih konusunda öncelikli avantaj sağlayacaktır.
- Pandemi dönemi için alınan “Güvenli Turizm Sertifikası” şartlarının devamlılığı ve uygulanması yönünde sıkı denetimlere tabi tutulması gerekmektedir.

Pandemi döneminde turizm işletmelerine “Güvenli Turizm Sertifikası” alma zorunluluğu getirilmiştir. Sertifika verme hakkı devlet tarafından özel sektör kurumlarına verilmiştir. Bu kurumlar denetledikleri işletmelerden her ay sabit bir ücret almaktadırlar. Bu sebeple denetimlerde hatalara göz yumma olasılığı artmaktadır. Böylece denetimler ve sertifika gereklilikleri hakkıyla yerine getirilmemektedir. Bu durumu önlemek için bu yetkinin özel sektörden alınarak her ilde bulunan Turizm il müdürlüklerine verilmesi gerekmektedir. Turizm il müdürlükleri de bu sertifika kapsamında uygulanan 130 maddeden, ihlal edilen her bir madde için ceza yaptırım uygulayarak hem işletmeyi ihlal konusunda caydıracak hem de devlet için gelir kaynağı oluşturabilecektir.

- İnsan sirkülasyonunun yoğun olduğu turizm sektörü için oluşabilecek kriz durumlarına yönelik, çalışan istihdamın bu durumdan olumsuz etkilenip performans düşüşü yaşamaması için işletme içerisinde devlet destekli profesyonel psikolojik destek noktalarının oluşturulması gerekmektedir.
- Pandemi döneminde normalde dört mevsim çalışan birçok otel, sezonluk çalışma sistemine geçerek zarar etme riskine girmemişlerdir. Bu durum sektör

çalışanlarını yalnızca devletten aldıkları desteğe tabi bırakmıştır. İşletmelerin pandemi krizi döneminde varlık gösterebilmeleri için ve çalışan istihdamın sürekliliği için devlet teşviklerinin artırılması gerekmektedir.

Pandemi döneminde son 60 günlük hizmet akdinin süreklilik arz etmesi şartı ile son 3 yıl içerisinde 450 gün ve üstü çalışma geçmişisi olan hâlihazırdaki çalışan, gelirin %60'ı kadar kısa çalışma ödeneği desteği almıştır. Bir kısım çalışanlar ise bu dönemde ücretsiz izne çıkarılmış ve devletten bu dönemde 1168 TL pandemi desteği almıştır. Mevcut ekonomik şartlar, TEFE, TÜFE ve TUIK tarafından açıklanan enflasyon oranları düşünüldüğünde bu rakamların hayatı idame ettirmek için yetersiz kaldığı aşikârdır. Devlet tarafından her iki kalemden de ödenen rakamların gelire göre düzenlemek yerine asgari ücret düzeyine sabitleyerek ödemesi gerekmektedir. Sigorta primi desteklerinin de pandemi dönemi süresince devlet tarafından ödenmesi işletmelerin varlık gösterebilmeleri için teşvik niteliğindedir.

- Devlet tarafından çalışan haklarını korumaya yönelik getirilen uygulamaların sıkı denetime tabi tutulması ve işletmeler tarafından fırsata çevrilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Pandemi döneminde çalışanlara yönelik uygulanan ücret desteklerinin yetersiz oluşu, çalışanı geçim sıkıntısı ile baş başa bıraktığı için her bir çalışan ek bir çalışma alanı arayışına girme zorunluluğunda kalmıştır. Farklı bir işletmede ek gelir elde etmek amacı ile çalışan işçi sigortasız çalıştığından dolayı işletme için tercih konusu olmuştur. Bu durum işçinin beden gücünün üstünde çalışma zorunluluğuna mecbur bırakmış olup işveren tarafından da fırsata çevrilmiştir. Devlet açısından ise kayıt dışı istihdam oluşumuna sebep olduğu için vergi kaybına sebep olmuştur.

- Covid-19 pandemi döneminde tüm çalışanlara yönelik uygulanan Kısa Çalışma Ödeneği'nin kapsam ve içerik olarak yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği ve kriz dönemi bitene dek devam etme zorunluluğu gerekmektedir.

Kısa çalışma ödeneğinin çalışan tarafından hak kazanılması konusunda devlet tarafından uygulanan şartlar (geçmişe yönelik 450 gün sigorta priminin olma şartı gibi.), bir kısım işçiyi bu ödemedeki mahrum bırakmıştır. Pandeminin olağanüstü bir durum olması sebebiyetiyle bu şartın kapsam olarak süre azaltımına giderek genişletilmesi gerekmektedir. İşletmelerin sürekliliği içinde kriz durumu varlık gösterdiği sürece uygulanmalıdır.

- Devlet tarafından pandemi dönemi için getirilen işçi çıkarma yasağı 30 Haziran 2021 tarihi itibarı ile son bulmuştur. Dolulukların düşük seyretmesi durumunda işçi çıkarılmasını önlemek için gerekli denetim ve teşviklerin artırılması gerekmektedir.

Pandemi dönemi için turizm sektöründe faaliyet gösteren otel işletmelerine yönelik yapılan anket çalışması neticesinde işletmelerin elde ettikleri gelir konusunda zararda olmadıkları ama buna rağmen az personel ile sezonu geçirdikleri tespit

edilmiştir. Bu durum işletmelerin risk almaktan kaçındığını ve geleceğe yönelik belirsizlikten kaynaklı temkinli davrandıklarını göstermektedir. Devlet tarafından getirilen 4857 sayılı kanunun 25. Maddesinin birinci fıkrasının (II) numaralı bendi dışındaki sebepler dışında işçi çıkarma yasağı getirilmesi işçinin bu dönemde işini koruması konusunda güvence oluşturmuştur. Fakat salgın süreci devam ederken uygulamanın sonlanması hizmet sektörünü belirsizlikten kaynaklı işçi çıkarmaya eğilimli hale getirmektedir. İstihdamın sürekliliği için diğer ödeneklerin devam etmesi gerekliliği gibi işçi çıkarma yasağının da uzatılması gerekmektedir.

- Ülkemizde turizm sektörü gün geçtikçe gelişim göstermektedir ve önemli bir ekonomik kaynaktır. Bu nedenle devletin alt yapı ve üst yapı çalışmalarını bürokratik süreçlere çok takılmadan hızlandırması gerekmektedir.

Yatırım yapılan bina izin belgelerinin ve yapı kullanım/iskân belgelerinin belediye, vergi dairesi, kültür bakanlığı gibi devlet kurumlarından alınan onay süreçlerinin uzaması, resmi kurumlar tarafından istenilen şartların doğru ve yatırımcıya uygun hale getirilmesi, kültür bakanlığı tarafından verilen kullanım amaç belgelerinin yatırımcıyı yormak yerine teşvik etmek maksatlı olması gerekmektedir. Devlet tarafından yatırımcıya daha fazla destek verilmesi yatırımcıyı teşvik edici olacaktır. Bunların yanı sıra bu sürecin kontrol kısmında işinin ehli kişilerin bulunması, bürokratik aşamanın kısılmasını sağlayacaktır. Bu uygulamaların hayata geçirilmesi ile hem yatırım süreci kısılacak hem de rayiç bedeli düşürecektir. Böylece yatırımcı ikinci bir yatırım için teşvik edilmiş olacaktır. Yatırımcının sürekli değişiklik göstermemesi uzmanlaşmış kişilerin iş başında olmasını sağlayacaktır.

- Türkiye turizm sektörünün daha canlı, daha aktif ve kriz durumlarında alternatif imkan sunabilecek bir potansiyelde olması için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar neticesinde oluşan yeni turizm bakış açısının iç ve dış piyasada reklam ve tanıtım faaliyetlerinin yapılması turizme olan talebi artırıcı yönde etki edecektir.

Covid-19 pandemisinin kış turizmi konaklama işletmelerinde çalışan istihdama etkileri üzerine yapılan çalışma sonucunda sektörün dar boğaz içerisinde olacağı beklenirken sürecin olumlu yönde ilerlediği görülmektedir. Bu durum kriz durumlarına ışık niteliğindedir. Kriz durumlarının insan psikolojisinde bıraktığı etki eğlenme ve spor faaliyetlerine yönelme konusunda teşvik edici olmuştur. Tatil dönemlerinde bu faaliyetlere yönelim olması sektöre hareket kazandırmıştır. Ancak tüm konaklama işletmelerinin sezonluk çalışmadığı düşünüldüğünde sektör yine de dar boğaza girdiği bilinmektedir. Devlet teşvikleri bu anlamda can suyu niteliğindedir. Bu süreçlerin istihdam açısından en az zararla geçirilebilmesi için devlet teşviklerinin artırılması ve çalışana yönelik uygulanan ödeneklerin asgari düzeyin altında olmadan düzenlenmesi gerekmektedir. İşletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için teşviklerin artırılması gerekliliği zorunlu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AA (11.07.2020). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-salgin-hastaliklar-120-yilda-110-milyon-can-aldi-/1906845> (Erişim Tarihi: 05.04.2021).
- Acar Y. (2020). “Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-21
- Adıgüzel O., Yüksel H. (2011). “Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı ve Bir Kırılma Noktası Olarak Sanayi Devrimi”, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(553), 2011, 69-81
- Akgün O. (2020). “Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Alınan İdari Kararların Salgının Önlenmesindeki Etkisinin Değerlendirilmesi,” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 2020, 202-228.
- Aksungur, M., Topalhan, T. (2019). “Toplum Yapısı İçerisinde Çalışma Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(16), 1-23.
- Alp E., Sönmez A. (2011). “ILO’nun 177 Sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 23(5-6), 16-27.
- Altınok S., Çetinkaya M. (2003). “Turizm Sektörü ve Türkiye’de Turizm Sektöründe ki Gelişmelerin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi”, *TSA*, 3,,113-114
- Anadolu Ajansı (2021). <https://www.aa.com.tr/> Erişim Tarihi: 01.05.2021
- Atay, L. (2020). “Covid-19 Salgını ve Turizme Etkileri”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 168-169.
- Aydıntan B., Kördeve, M. K. (2016). “Çalışanların Esnek Çalışma Modeli Çerçevesinde Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Değerlendirilmesi”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 27-48
- Bakan S., Özdemir, H. (2012). “Sosyal Politika Açısından CHP ile AKP’nin Karşılaştırılması”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 22-50.
- Balcı Y., Çetin, G. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisi’nde İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 1-69.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Post- Endüstriyel Dönüşüm Bilgi, Ekonomi, Kültür*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Buğra, A. (2013). “Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika”, *İletişim Yayınevi*, 6, 1-275.
- Bulut, M. (2003). “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelli Heyet Başkanlığı*, 26, 77-101.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegema Yayınları.
- Cinel, E. A. (2020). “Covid-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentileri”, *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- COVID-19 Güncel (2021). <https://www.ntv.com.tr/> (Erişim Tarihi: 14.05.2021).
- Covid-19 Pandemisinin Ülke Ekonomilerine Etki Boyutu (2021). pwc.com.tr/gundem/covid-19 (Erişim Tarihi:20.04.2021).
- Çakır, Ö. (2001). “Yeni Çalışma Biçimleri ve İşe İlişkin Tutumlar”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1)
- Çetin, H. & Yetiş, Z. Turizm İşletmelerinde Ekonomik Sürdürülebilirlik Ve Krizler: Krizlere Karşı Alınabilecek Önlemler, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/31, p. 343-360 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12712> ISSN: 1308-2140, Ankara-Türkiye
- Çeken, H. (2003). *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*. Yayıneri: İstanbul Değişim Yayınları.
- Çınar, O. (2010). “Okul Müdürlerinin İletişim Sürecindeki Etkililiği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 267-276.
- Çınar, O., Küçükali, A. (2020). “Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1633-1654. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/59389/808013>, (Erişim Tarih: 10.05.2022).

- Demir F., Gerşil, G. (2008). “Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 68-89.
- Demir M., Alım, M. (2016). “Sarıkamış Bayraktepe (Cıbiltepe) Kış Sporları ve Turizmi Merkezine Ait Coğrafi Bir Değerlendirme”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 241-275.
- Deniz, Ö. (2007). “Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı”, *ÇTTAD*, 15, 131-150
- Dünya Turizm Örgütü (2019). *Covid-19 ve Çalışma Yaşamı 2019*, Madrid: UNWTO Highlights,
- Düzgün, E. (2021). “Pandemi Sonrası Yeni Turist Tercihi: Glamping Turizmi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(1), 145-158.
- Edgell S., Granter, E. (2012). “The Sociology of Work: Continuity and Change in Paid and Unpaid Work”, *SAGE Publications*, 2, 1-376.
- Erzurum Güncel (2022). <http://www.erkurum.gov.tr/> (Erişim Tarihi 18.05.2022).
- Görmüş, K., Arslankoç S. (2020). *Sosyal Hizmet Perspektifinden Covid-19 Salgını Sürecinde Aile İçi Şiddet Olgusuna Dair Genel Bir Değerlendirme*, Yayıyeri: Sinop Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, 2, 9-21.
- Gülmez, M. (1991). *Türkiye’ de Çalışma İlişkileri(1936 Öncesi)*, Yayıyeri: Ankara Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Gündem, pwc.com.tr/gundem/covid-19 (Erişim Tarihi 17.3.2021).
- Güran, T. (1988). *İstanbul’ un İaşesinde Devletin Rolü 1783-1839*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 44(1-4), 245-277
- Işık, E. (2020). “Covid – 19’ un Çalışma Hayatına Yansımaları: Salgından Etkilenen Bazı Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 212-231.
- İçöz, O., Kozak M. (1998). *Turizm Ekonomisi*. Yayıyeri: Ankara Turhan Kitabevi.
- İleri, Ü. (2014). “Tanzimattan Cumhuriyete İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 33-59.
- İstanbul Haber (2021). <https://www.istanbulhaber.com.tr/sarikamis-cibiltepe-kayak-merkezi-civil-civil-haber-1981456.html> (Erişim Tarihi 06.06.2022).
- Kala, A. (1990). *Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İktisadi Manzara, 150. Yılında Tanzimat*, Yayıyeri: İstanbul Aydınlar Ocağı Yayınları.
- Kalay, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. İstanbul: Asil Yayın.
- Kanal Finans (2021). <https://kanalfinans.com/raporlar/ekonomi-raporlari/turkiyeye-gelen-turistler-turizm-istatistik-ve-turist-sayilari> (Erişim Tarihi: 27.04.2021).
- Karakoyun, Y. (2007). *Esnek Çalışma Yoluyla Kadınların İşgücüne Katılım Oranının ve İstihdamının Arttırılması; İşkur’un Rolü*, (Uzmanlık Tezi). Yayıyeri: Ankara Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı TÜRK-İŞ Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karataş, M., Babür, S. (2013). “Değişen Dünyada Turizm Sektörünün Yeri”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25), 15-24.
- Kestel T. 2020, “Pandeminin Yoksulluğa Etkileri” *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 2, 22-34
- Koçtürk O. M., Gölalan, M. (2010). “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *3.Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 45(2), 48-65.
- Korgavuş. B. (2017). “Erzurum Palandöken’in Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Ata Planlama ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 18-19.
- Kozak N. (2012). *Genel Turizm Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Kozak, N., Akoğlan M., Kozak M. (1997). *Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar*. Yayıyeri: Ankara Detay Yayıncılık.
- Kumar K., Küçük M. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma- Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev.: Mehmet Küçük), Ankara: Dost Yayınevi .
- Küçükkalay, M. (1997). “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 52-66.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N., Törüner, M. (1999). *Çalışma İktisadi*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Mahiroğulları, A. (2011). “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 161-190
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*. Yayın yeri: İstanbul İmge Kitapevi Yayınları.
- Mcintosh, R., Gupta, G. (1980). “Tourism: “Principles, Practices, Philosophies”, *Grid*, 3, 113-114.
- Meşhur, H.F. (2006). *Engellilerin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma: Modellenmesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İrdelenmesi*. (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Metin, O. (2011). “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 175-190
- Olali, H., Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. Yayın yeri: İzmir Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*. Yayın yeri: İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ören K., Yüksel, H. (2012). “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 48(553), 35-59.
- Özbay, G. (2018). “Alternatif Turizm Politikaları İçerisinde Kış Turizmi: Türkiye’ye Yönelik Swot Analizi”, *Uluslararası Dil, Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 205-206.
- Öztürköçlü, Y. (2013). “Tüm yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri”, *Beykoz Akademi Dergisi*, 1(1), 109-129
- Pinhas, M.M. (2006). *Sosyal Politika Boyutunda Avrupa Birliği’nde Esnek Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Enstitüsü.
- Qauataert, D., Zürcher, E.J. (2017). “Osmanlı’ dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1859-1950”, (Çev.: Cahide Ekiz), *Devlet İstatistik Enstitüsü Dergisi*, 4, 1-242.
- Soylu, Ö. B. (2020). “Türkiye Ekonomisi’nde Covid 19’un Sektörel Etkileri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Derneği*, 7(5), 169-185
- Şişman, Y. (2017). “Türkiye’ de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.
- Şit, M. (2016). “Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 101-117.
- Talas, C. (1953). “Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayını, 9(1), 69-92
- TBMM (1947). https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmm_c029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905018.pdf, (Erişim Tarihi: 20.06.2021).
- Tengirgeç, Y.K. (1940). *Tanzimat I ‘Osmanlı Devletinin Harici Ticaret Siyaseti*. Yayın yeri: İstanbul Maarif Matbaası Yayınları.
- Tez-Kop-İş Dergisi (1962). 80, <http://www.tezkoopis.org/contents/yayindetay/73/726/721> (Erişim Tarihi: 18.05.2022).
- Tunalı Ç.B. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri”, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1 (2), 21-39.
- Tunç A., Saç, F. (1998). *Genel Turizm Gelişimi ve Geleceği*. Yayın yeri: Ankara Detay Yayıncılık,
- Tunçay, M. (1991). *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*. Yayın yeri: İstanbul BDS Yayınları, Çetin Matbaası.
- Turizm Databank (2002). <https://www.turizmdatabank.com/> (Erişim Tarihi: 26.04.2021)
- TUROB (2021). <http://www.turob.com/tr> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- TURSAB (2020) “Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi”, TURSAB.
- Tutar E., Tutar, F. (2004). *Turizm Ekonomi, Türkiye ve OECD*. Yayın yeri: Ankara Seçkin Yayınları.
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E., Erkan, Ç. (2011). “Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 14-27.
- Uçkun, S. (2004). *İşletme ve İşletme Türleri, Turizm İşletmeleri*, Yayın yeri: Sakarya Değişim Yayınları.

- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2020). Bilgi Notu, COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar, ilo.org/global/topics/, (Erişim Tarihi: 07.07.2021)
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2021). Gözlem, Covid-19 Çalışma Yaşamı (7), ILO, <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/> (Erişim Tarihi: 07.07.2021)
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2020). Bilgi Notu, Covid-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar, ilo.org/global/topics/coronavirus (Erişim Tarihi: 07.07.2021)
- Ünlüen, K., Şahin, S.Z. (2011). “Turizmde İstihdam”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(37), 001-025.
- Vergi Dosyası (19/09/2017). <https://vergidosyasi.com/2017/09/19/taseron-alt-isveren-nedir-kimdir-taseron-kavraminin-tanimi/>, (Erişim Tarihi:10.07.2021).
- Vergi Dosyası (2016). <https://vergidosyasi.com/2017/09/19/taseron-alt-isveren-nedir-kimdir-taseron-kavraminin-tanimi/> (Erişim Tarihi: 27.04.2021).
- Yağcı, Ö. (2003). Turizm Ekonomisi. Yayıncı: Ankara Detay Yayıncılık.
- Yıldırım K., Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi(1871-1922), (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Enstitüsü.
- Yıldız, Z. (2011). “Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(5), 54-71.
- Yürekli, S. (2020). “Çalışma Hayatında Covid-19 Salgınının Etkileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 34-61.

BULUT BİLİŞİM İŞLETMELERİNDE MADDİ DURAN VARLIKLARIN TMS 16 KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Yaşar ÖZ¹, Burak Bilgin²

GİRİŞ

Bulut bilişim, internetin gelişimiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle 90'lı yılların ortalarından itibaren internetin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, internet üzerinden hizmet veren sunucular ve depolama alanları da kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede, kullanıcılar istedikleri zaman ve yerden internete bağlı olduğu sürece, bir veri merkezi gibi hizmetlerden yararlanabilme imkanına sahip olmuşlardır. Bu hizmetler, ilk olarak birkaç farklı şirket tarafından sunulmuş ve zamanla popüler hale gelmiştir. Günümüzde ise bulut bilişim, birçok farklı şirket tarafından sunulan bir hizmet olarak kullanılmaktadır.

Bulut bilişim, internet üzerinden hizmet veren sunucular ve depolama alanlarının kullanılmasıdır. Bu sayede, kullanıcılar bir bilgisayar veya mobil cihaz üzerinden internete bağlı olduğu sürece, istedikleri zaman ve yerden erişebilecekleri bir veri merkezi gibi hizmetlerden yararlanabilirler. Bulut bilişim sayesinde, işletmeler için önemli bir maliyet tasarrufu sağlanır ve veri güvenliği açısından da avantajlar sağlar. Örneğin, bir işletme için bir sunucu ve depolama alanı kurmak yerine, bu hizmetleri internet üzerinden satın alınabilir ve kullanılabilir. Bu sayede, işletme için ciddi maliyetler azaltılır ve veri güvenliği açısından da avantajlar sağlanır.

Bulut bilişim teriminin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte (tahmini 1950'li yıllar), bu kavram internete bağlı sunucu bilgisayarlar ve benzeri cihazlar kullanılarak kullanıcılar arasında paylaşılabilen internet tabanlı bilişim hizmetlerine verilen en genel isimdir. Kullanıcının servis altyapısına ihtiyaç duymadan minimum seviyede yazılım kullanarak alacağı servislerin sağlanması

1 Bartın Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman AB Dalı, Orcid: 0000-0002-5290-3768, yasaroz@bartin.edu.tr

2 Bartın Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, bilginburak53@gmail.com. Adayın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ile ilgilidir. Bulut bilişim ile veriler, uygulamalar ve diğer birçok bilişim hizmeti sağlayıcı veya kuruluşun sunucu sistemlerinde saklanır. Kullanım kolaylığı en büyük avantajlardan biridir. Google Drive, Microsoft OneDrive, bulut hizmetleri bunların başında gelir. Mobil, tablet, dizüstü veya masaüstü bilgisayar erişimi ile İnternet bağlantısının olduğu her yerde verilere sürekli olarak erişilebilir. Bulut bilişimin iyi yanları olduğu gibi kötü yanları da vardır. Verilerin kullanıcıdan habersiz bir sunucu sisteminde bulunması, güven anlaşmasının tehlikeye girmesi durumunda öngörülemeyen sonuçlara yol açabilir. Örneğin bulut bilişimin ülke veya şirket bazında desteğini kesmesi kötü sonuçlardan biridir. Güvenlik açısından ülkelerin kendi bulut bilişim sunucu sistemlerine sahip olması gerekmektedir (Of ve Çakır, 2019:1).

Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte bilişim sektöründe görülen hareketlilik bulut bilişim konusunda da kendisini göstermeye başlamış ve işletmelerin bu yönde artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yabancı ve yerli firmalar hizmet vermeye başlamışlardır. Böylece ülkemizde bulut bilişim sektörü de ortaya çıkmıştır. Bu sektörde yer alan işletmeler, alternatif bulut teknolojileri olan servis, donanım, platform, haberleşme ve ağ yapısı gibi hizmetleri müşterilerine sunmaktadırlar. Bulut bilişim işletmeleri bu amaçla önemli miktarda maddi duran varlık yatırımı yapmakta ve hizmet vermek için bu varlıklarını kullanmaktadırlar. Bu noktada, bu varlıkların işletmeye ait olmakla birlikte bulut bilişim hizmeti kapsamında başka işletmelere kullandırılması, kiralanması ve bu faaliyetten bir gelir elde edilmesi söz konusu olmaktadır. Sözkonusu durumda, bulut bilişim sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın maddi duran varlıklarının muhasebeleştirilmesinde, özellikle Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları ile uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) çerçevesinde izlenmesinde farklı standartların dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı; muhasebe ve finansal raporlama standartları kapsamında bulut bilişim işletmelerinin maddi duran varlıklarının muhasebeleştirilmesini açıklamaktır. Öncelikle bulut bilişim hakkında bilgi (gelişimi, Türkiye ve dünyadaki durumu, özellikleri gibi) verilecek, TMS 16 Maddi Duran Varlıklar standardı açısından muhasebeleştirmeye yönelik esaslar üzerinde durulup uygulama örnekleri verilecektir.

BULUT BİLİŞİM

Her geçen gün genişleyen ve karmaşık hale gelen küresel dünyada gelişen teknolojilerle birlikte faaliyetlerin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi için geçmişe oranla daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır (Çetin ve Eren, 2015, 84). Bulut bilişim, global dünyanın yaşantımıza sunduğu, bütün dünyada çok hızlı bir şekilde kullanılmasıyla önemini daha çok arttıran bir teknoloji haline gelmiştir.

Sosyal medyanın aktif bir şekilde kullanımı ve web 2.0 teknolojisinin gelişmesi ile güven, süreklilik ve hız gibi kavramların önemi artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Picasa, Gmail, Flickr, Dropbox gibi birçok sosyal medya uygulaması kullanılmaya başlamıştır. Yani günümüzde Instagram, Youtube gibi uygulamalar bu gelişimler ile birlikte değer kazanmıştır.

Bulut bilişim uygulamalarına ve servislerine örnek olarak Google Mail, Apple iCloud, Ubuntu One, Google Docs, Microsoft SkyDive, Picasa, Flickr, TNET NETDISK vb. olarak verilebilir. (Yanık ve diğ., 2019:322)

Bulut bilişim teknolojisi kendi içerisinde birçok servis, altyapı ve platform barındırmaktadır. Mesela, kurumlar kendi veri sunucularını kullanmak yerine bulut bilişim hizmeti, yani sunucu hizmeti veren firmanın sunucularını kullanabilir. Bunun sayesinde sağlanan hizmet bulut üzerinden donanım kullanmak olacaktır.

Bulut bilişim teknolojisinde bir hizmet veren ve bir de hizmet alan vardır. Hizmet veren için müşteri memnuniyetini arttırmak pazar payını arttırmak demektir. Bundan dolayı yapacağı çalışmalara bu yönde yol vererek gerekli olan donanım ve alt yapıları oluşturması gerekir. Bulut bilişim pazarında önemli bir yere sahip olmak için bunlara çok dikkat edilmelidir.

Bulut Bilişimin Tarihi

John McCarthy'nin 1960'larda ortaya attığı bulut bilişim modelinde hesaplama işlemlerinin gelecekte geniş kamusal ağlar üzerinde gerçekleşeceği düşüncesi yer almaktadır. Türkçe'de "bulut teknolojisi" veya "bulut bilişim" olarak adlandırılan "cloud computing" kavramı, önceden bilişim ve iletişim sistemlerindeki ağları belirtmek için kullanılmıştır. Bulut sembolü ise 1994 yılına kadar interneti ifade etmek için kullanılmıştır (Goyal & Jatav, 2012). 2007 yılında Google, IBM ve birçok üniversite, bulut bilişim araştırma projeleri üzerinde çalışmış ve 2008 yılında, bilgi teknolojileri servisi kullanıcıları; servis hizmeti sunanlar ve servis hizmeti alanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Bunun sonucu olarak şirketlerin kendi bünyelerindeki donanım ve yazılımları, belirtilen bu hizmet servislerini oluşturmaları sonucu bulut bilişim kavramının ortaya çıktığı söylenebilir (Sevli, 2011:9).

Geçmişte kullandığımız Mainframe (Anaçatı) bilgisayarlar, büyük bilgisayarlardır. Her ne kadar eski teknolojiler olsalar bile bu bilgisayarlar bulut bilişim teknolojisinin gelişmesinde ve bu alanda yeniliklerin olmasına öncülük etmişlerdir. Bu sistemler ne kadar büyük olsa da yedekli çalışma sistemine sahip olup, yüksek performans sergileyerek, güvenilir bir şekilde erişebilirlik sağlıyorlardı (Krishnan, 2010:).

Bulut Bilişimin Temelleri

Bulut bilişimin temeli, uygulamaların ve verilerin olduğu fiziksel araçlar ve gereçlerin ayrı konumlarda olması ile kullanıcıların bu kaynaklardan ortak olarak yararlanması temeline dayanır. Kullanılan teknolojilerin temeli değişmediğinden

dolayı bu yapı teknolojisinin web hizmetleri, grid bilişim teknolojisi ve sanallaştırma teknolojilerinin kullanılması ile meydana gelmiştir (Kahraman, 2019:5).

Web Hizmetleri Teknolojisi: Web hizmetleri internet ortamından ulaşılabilen ve açık kaynak olarak erişilebilen yazılımlardır. Yazılımların açık kaynaklı olması durumunda, başka platformlarda uygulanabilir olmak ile beraber farklı ve bağımsız kullanıcılar tarafından geliştirilerek hızlı gelişim ve kolaylık sağlar. Açık kaynaklı olmasından dolayı dünyadaki farklı yazılımcılar bunlara erişim sağlayarak olumlu ölçüde katkılar sağlamaktadırlar. Bunun sayesinde yazılım geliştiriciler yazılımlarını maliyetleri az bir şekilde geliştirirler (Kahraman, 2019:5).

Sanallaştırma Teknolojisi: Tek bir yazılım sistemi ile birden fazla fiziksel makinaya ya da sunucu gibi yazılımların kullanılması olarak da ifade edilen sanal sistemler, maliyetleri düşürücü ve çevreci bir sistem olarak bilinmektedir (Bülbül ve Daş, 2013:2).

Sanallaştırma, işletmelerdeki parçaları ve donanımları verimli kullanarak donanım ve yazılım bağımlılıklarını ortadan kalkmasına yüksek maliyetlerden kaçınılmasını sağlayan yazılım çözümleridir (Çetin ve Akgün, 2015:135).

Bu sistemlerin kesintisiz hizmet sağlayabilmesi işletmeler için hayati bir önem taşımaktadır. Sistemlerin yönetim ve bakımları da işletmeler için önemli bir yere sahiptir. Sanallaştırma teknolojisi sayesinde bu süreçte ciddi anlamda avantajlar sağlanmıştır (Kahraman, 2019:5).

Grid Bilişim Teknolojisi: Grid bilişim teknolojisi bilgisayarlar ve fiziki sunucuların hızı yüksek ağlar ile bir araya getirerek ağ paylaşırması işlemidir. Bilgisayarlarda bulunan atıl kapasiteler kullanılarak daha yüksek kapasitelere ulaşarak verimlilikte artış sağlanır (Kahraman, 2019:5).

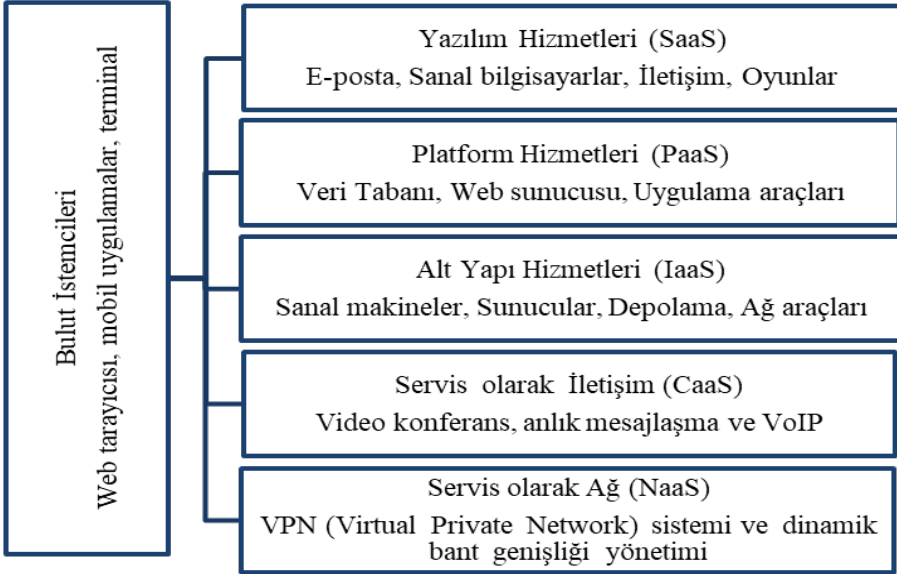
Bulut Bilişim Servis Modelleri

Günümüzde hayatımızın her alanında bulunan bilişim teknolojileri hem iş hayatımızda hem de eğitim hayatımız boyunca desteği küçümsemeyecek derecede önemli bir konuma sahiptir. Bilgiye ulaşmanın kolaylaşmasıyla beraber bilginin ihtiyaç sahiplerine hemen ulaşmasıyla eğitimin ve öğrenme ihtiyaçlarının farklılaşması ile beraber alternatif modeller oluşmuştur. Adını sıklıkla duymaya başladığımız Bulut Teknolojisi bilişim teknolojisi sektöründe yeni bir servis alanı oluşturmuştur (Armbrust ve diğ., 2010).

Bulut bilişim bilginin ya da verinin bilgisayarınızda olmadan internet ortamında olması ve ihtiyaç duyulduğu anda ağ üzerinden erişilerek kullanılmasıdır. Firmaların veri toplama, sınıflandırma ve bunları işlemesi ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanması firmalar için vazgeçilmez çözüm aracı olmuştur. Bilerek ya da bilmeyerek dünyada birçok bulut bilişim kullanıcısı olmuştur. Bulut bilişimin firmalara sunduğu bazı faydalar aşağıda sunulmuştur (Aksu, 2017:83).

- * Muhasebe yazılımları
- * Faturalama yazılımları
- * Stok yazılımları
- * Bordro yazılımları
- * İnsan Kaynakları yazılımları

Bulut bilişim hizmet çeşitleri olarak SaaS, IaaS ve PaaS olmak üzere üç asıl servis şeklinde olduğundan bahsedilmekle birlikte de literatür incelendiğinde beş değişik temel servis modeli üstünde durulmaktadır. Bunlar; Servis olarak Altyapı (Infrastructure as a Service - IaaS), Servis olarak Yazılım (Software as a Service - SaaS), Servis olarak İletişim (Communication as a Service - CaaS), Servis olarak Platform (Platform as a Service - PaaS), ve Servis olarak Ağ (Network as a Service - NaaS) biçimindedir (Köse, Armutlu 2015: 21).

Şekil 1: Bulut Bilişim Hizmet Modelleri

Servis Olarak Yazılım (SaaS)

Yazılım servisi bulut aracılığı ile hizmete sunulan ilk hizmetlerdir. Bu hizmet çok sayıda kullanıcı tarafından kullanılmaktadır. Yazılım hizmetlerinin genel amacı müşterilerin talebi doğrultusunda ihtiyaçların giderilmesidir. Yazılım hizmetleri, donanım ve lisans satın alma gibi bilgi teknolojilerinden faydalanılmasında maliyet açısından fayda sağlamaktadır (Tatic vd. 2020:92).

Bulut bilişim alt yapısı kullanılarak web tabanlı uygulamaların kullanıcıların hizmetine sunulmasıdır. Kullanıcıların sunucu üzerinde veya işletim sistemine herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Kullanıcılar aldığı bulut hizmetini web

tarayıcısı veya uygulamalar ile ilgili yazılım çalıştırarak kullanılmaktadırlar (Taşar ve Demir, 2020:53; Henkoğlu ve Külcü, 2013:65).

Kişisel kullanıcılarda bulunan e-mail hizmetinden, finans, muhasebe ve ofis uygulamaları da dahil, ihtiyaç gereksinimi duyulan web tabanlı ya da son kullanıcılarına hitap eden güncel sürümleri ile kullanıcılarına hizmet sunan bir modeldir. Burada yazılıma ihtiyaç duyan firmaların yazılım aldığı kurumların serverlarında tutulan bilgileri ihtiyaç duyduğu anda internet ortamından ulaşarak ihtiyacını karşılamasıdır. İnternet tabanlı muhasebe programları bunlara örnek olarak verilebilir (Aksu, 2017:84).

Servis Olarak Platform (PaaS)

Üst düzey hizmetler geliştirmek için kullanılan bulut tabanlı uygulama geliştirme ortamıdır. Platform geliştiricileri ve bilgi teknolojisi yöneticileri, uygulama koşullarına göre parametreleri özelleştirir ve ihtiyaçların giderilmesini sağlamaktadırlar. Web ortamları aracılığı ile çalışan bu sistemler uygulamalar oluşturmasını ve teslim etmenizi sağlayan platformdur (Tatic vd. 2020:92).

(Taşar ve Demir, 2020:53)' e göre bulut bilişim hizmeti sağlayan bir firma kendi içerisinde uygulama geliştirip bu uygulamayı kullanıcıların hizmetine sunmaktır. Buna günümüzde bulut tabanlı muhasebe programlarını örnek verebiliriz.

Hizmeti sağlayan firma, hizmet kullanıcıları için özel uygulama geliştirip ve bu uygulamayı kullanabileceği ortamı sağlayıp ve tamamlayıcı servisleri ve gerekli olan alt yapı platformlarını da kapsayan hizmet sunar. Kullanımı sağlayan firma kendi kurduğu uygulama haricinde, platformun alt yapısını oluşturan bileşenler üzerinde yönetim ve kontrol imkânı bulunmamaktadır (Yüksel, 2012:12).

İnternet üzerinden işletim sistemini ve donanım kiralama hizmeti olarak düşünülebilir (Yıldız ve Şahin, 2011).

Servis Olarak Altyapı (IaaS)

Standartlaştırılmış hizmetler olarak temel depolama ve bilgi işlem yeteneklerini ağ üzerinden bulut sağlayıcıların kullanıcılara sağladığı bir sanallaştırma konseptidir. Kullanıcılara aynı zamanda sadece sunucular için değil ağ, işlem birimi depolama gibi son derece karmaşık işlemler ile uğraşmasına gerek kalmamıştır (Tatic vd. 2020:92).

Bu hizmette kullanıcılara gerekli depolama alanı ve bu alanda kullanabileceği işletim sistemi ve yazılımlarını yönetebileceği ağlardan ve sistemlerden oluşmaktadır. Bu modelde de kullanıcılar, sunucuların ya da bilgisayarların nerede olduğunu, bakımlarının nasıl yapıldığı ile ilgili olarak hiçbir şey bilmemektedirler. Sadece belirlenen çerçeve üzerinde bu hizmetleri talep ederler (Taşar ve Demir, 2020:53; Elitaş ve Özdemir, 2014:98).

Alt yapı yazılımların kullanıcıların ihtiyacı doğrultusunda bilişim teknolojisi kaynaklarını kullanılarak onların ön gördüğü ve istediği şekilde tasarlanarak uygulamalar ve platformlar yapmaktır (Çelik, 2021:441; Yüksel, 2012:12).

Alt yapı hizmeti modelinde, firmaların ihtiyaç duyduğu bilgisayar ağı, depolama aygıtı sunucu hizmetlerini bulut bilişim hizmeti veren firmalardan almakta olup farklı bir ifade ile firmalara sanal donanımlar sunulmaktadır.

Servis Olarak İletişim

Hizmet Olarak İletişim (CaaS), tek bir satıcıdan kiralanabilen dış kaynaklı bir kurumsal iletişim çözümüdür. Bu tür iletişimler IP üzerinden ses (VoIP veya İnternet telefonu), anlık mesajlaşma (IM), sabit ve mobil cihazlar kullanılarak işbirliği ve video konferans uygulamalarını içerebilir. CaaS, Hizmet Olarak Yazılım (SaaS) ile aynı çizgide gelişmiştir. (URL-1)

CaaS satıcısı tüm donanım ve yazılım yönetiminden sorumludur ve Garantili Hizmet Kalitesi (QoS) sunar. CaaS, işletmelerin iletişim cihazlarını ve modlarını “kullandıkça öde”, “ihtiyaç duydukça kullan” temelinde seçici olarak dağıtmasına olanak tanır. Bu yaklaşım, kapasitesi çoğu zaman mevcut talebi aşabilen veya karşılayamayan bir sistem için büyük sermaye yatırımını ve devam eden ek yükü ortadan kaldırır. (URL-1)

CaaS, küçük ve orta ölçekli işletmelerin başka türlü karşılayamayacağı esneklik ve genişletilebilirlik sunarak talep üzerine cihaz, mod veya kapsama alanı eklenmesine olanak tanır. Ağ kapasitesi ve özellik seti gerektiğinde günden güne değiştirilebilir, böylece işlevsellik talebe ayak uydurur ve kaynaklar boşa harcanmaz. Sistemin eskimesi ve periyodik olarak büyük yükseltmeler veya değiştirme gerektirmesi riski yoktur. (URL-1)

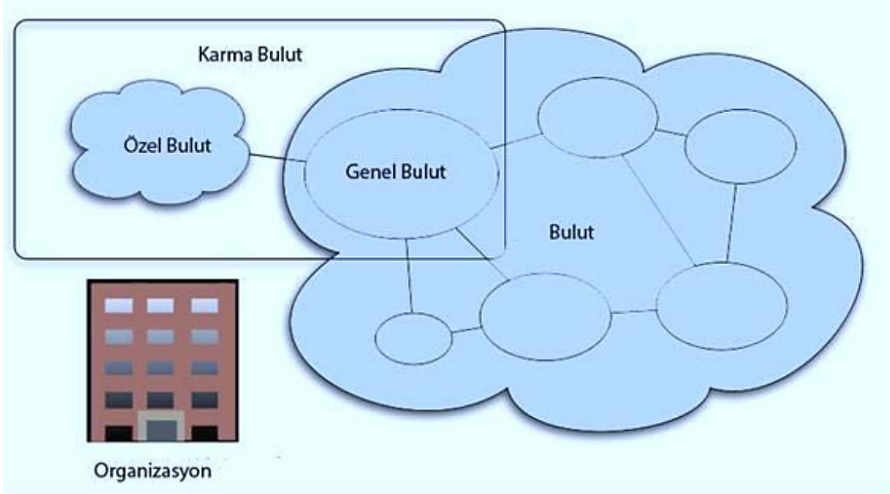
Servis Olarak Sunulan Ağ

Hizmet olarak ağ (NaaS), müşterilerin bulut sağlayıcılardan ağ hizmetleri kiraladığı bir bulut hizmeti modelidir. NaaS, müşterilerin kendi ağ altyapılarını sürdürmeden kendi ağlarını işletmelerine olanak tanır. Diğer bulut hizmetleri gibi, NaaS satıcıları da ağ işlevlerini yazılım kullanarak çalıştırır ve esasen şirketlerin kendi ağlarını tamamen donanım olmadan kurmalarına olanak tanır. İhtiyaç duydukları tek şey İnternet bağlantısıdır (URL-2).

NaaS, sanal özel ağların (VPN'ler), çok protokollü etiket anahtarlama (MPLS) bağlantılarının veya diğer eski ağ yapılandırmalarının yerini alabilir. Ayrıca güvenlik duvarı cihazları ve yük dengeleyiciler gibi şirket içi ağ donanımlarının da yerini alabilir. Trafığı yönlendirmek ve güvenlik politikalarını uygulamak için daha yeni bir model olan NaaS, kurumsal ağ mimarisi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. (URL-2)

Bulut Bilişim Türleri

Yapılan tanımlamalarda (NIST, 2011), bulut hizmeti almak isteyen kullanıcılara dört farklı başlıkta hizmet verilmektedir. Bu başlıklar aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 2: Bulut bilişimin yerleştirme çeşitleri (http://en.wikipedia.org/wiki/cloud_computing -uyarlama)

Özel Bulut: Büyük ve kurumsal firmaların tercih ettiği bulut bilişim teknolojisidir. Bulut teknolojisi kullanan firmalara örnek olarak Microsoft'un sunduğu bazı hizmetler verilebilir. Bunlar System Center ve Hyper olarak da söylenebilir. Özel bulut sisteminde kurulan sistem özel olduğu için sadece o kullanıcıların kontrolünde olur (Elitaş ve Özdemir, 2014).

Topluluk Bulutu: Aşırı derecede kullanılmayan topluluk bulutu birden fazla şirketin ortak bulut sistemini kullanmasıdır. Birden fazla şirketi olanlar için kullanılan bir sistemdir (Armutlu ve Akçay, 2013).

Genel Bulut: Genel bulut, uygulamalarına ve depolama alanlarına internet üzerinden kullanıcılarına erişim imkânı sağlar. Genel bulut sağlayıcılarına en iyi örneği günümüzde Instagram, Facebook ve Youtube gibi uygulamalar örnek verilebilir.

Melez (Karma) Bulut: Melez bulut teknolojisi özel ve genel bulut teknolojisinin birleşiminden meydana gelerek, gizlilik ve güvenliğin önemli olması ile beraber tedbirli davranılması gerektiğini ön planda tutan bir sistemdir. Bilgi ve veri toplama ihtiyacı fazla olan firmaların ya da işletmelerin bu sistemi kullanmaları uygun olur.

Bulut Bilişim Hizmeti Veren İşletmeler

Bulut hizmetlerinin verilmesi önemli bir sermaye gücü ve teknik altyapı gerektirdiğinden bu alanda dünyaca büyük bilişim firmalarının yer aldığı görülmektedir. Uluslararası ölçekte hizmet veren bu firmalar yanında yerel ölçekte

de firmaların sayılarının son yıllarda arttığı görülmektedir. Bulut bilişim alanında öne çıkan işletmeler ve hizmetlerinden aşağıda kısaca bahsedilmiştir:

Amazon Web Services: Amazon Web Services (AWS) güvenilir, düşük maliyetli ve kullanımı kolay olarak bilinen aynı zamanda dünyanın en ayrıntılı ve en yaygın kullanılan bulut sistemine sahip olan bir Amazon yan kuruluşudur. Birçok işletmenin gelişmesine ve büyümesine yardımcı olmak için işlem gücü, veritabanı depolama, içerik teslimi ve diğer işlevler sunan güvenli bir bulut hizmetleri platformudur. AWS bulut bilişim platformu, hizmet olarak altyapı (IaaS), platform (PaaS) ve yazılım (SaaS) tekliflerinin birleştirilmesi ile geliştirilmiştir.

Son yıllarda dengeli bir şekilde büyüyen ve Amazon'un toplam gelirinin %13,5'ini oluşturan bir gelir üretti. Ürettiği bu gelire 2020 yılında 10 milyar dolarlık bir işletme olma rekorunu kırdı. Amazon, AWS ile bulut pazarının üçte birinden fazlasını kontrol etme gücüne sahiptir. Bu güce sahip olmasının en büyük nedenlerinden birisi de sunucularının bulunduğu 76 erişilebilirlik bölgesine sahiptir.

Hizmet verilen bu bölgelerde, en büyük amaçları kullanıcılarının coğrafi sınırlar belirlemelerine izin vermek ve bunu yaparken de verilerin tutulduğu fiziksel konumları çeşitlendirerek güvenlik sağlamaktır. Başarılarıyla birlikte AWS, 245 ülke ve bölgeyi kapsar. (URL-3)

Microsoft Azure: Azure, Microsoft alt yapısına bağlı olarak çalışan bulut sistemine erişim sağlayan bir bilişim platformudur. Sadece erişim sağlamaz aynı zamanda bulut sistemini yönetmeye de imkân sağlar. Azure, işletmelerin ve uygulama sistemi oluşturmak isteyen kullanıcıların, sanal makineler, active directory domain servisi ve SQL veri tabanları gibi 200'den fazla bulut alt yapıli bilgi işlem sistemini hizmeti de sunar. Yazılımları ve diğer birçok hizmeti internet üzerinden çalıştırırken ve yönetirken büyük kolaylıklar sağlayan Azure, aynı zamanda makine öğrenimi, veri analizi, depolama, yedekleme, uygulama oluşturma, test, web sitesi barındırılması gibi çok fazla görevi üstlenir. Azure, tüm bulut platformları içerisinde açık arayla en fazla veri merkezine sahip bir sistemdir. İlk olarak 1 Şubat 2020 tarihinde kullanıcılara sunulan Microsoft Azure, 140'dan fazla ülkede hizmet vermektedir. Toplam 54 adet veri merkezine sahiptir. Dünyanın ilk büyük beş yüz firmasının tamamına yakını Azure hizmetinden faydalanmaktadır. (URL-4)

Google Drive: Google'ın küresel çaptaki veri merkezlerinde bir milyondan fazla sunucuda çalıştığı, bir milyardan çok arama isteği gerçekleştiği ve kullanıcılar tarafından meydana getirilen verinin günlük 24 petabyte olduğu tahmin edilmektedir. Google Drive, Google'ın piyasaya sunduğu, Bulut Bilişimi kullanarak çevirim içi dosya depolama ve eşleştirme servisi görevini üstlenen parçasıdır. Google Drive üstünden dokümanlar meydana getirmek, paylaşılabilir ve grup çalışmasına olanak tanıyan platformlar kullanılabilir mükündür. Google Drive, Google hesabı oluşturan herkese 15 GB alan sunarak, kullanıcıya depolama ve Drive'in sunmuş olduğu başka hizmetlerden yararlanma olanağı vermektedir. Akla

gelebilecek her çeşit dosya biçimini internet ulaşımı bulunan her yerden Google Drive'a yükleyip, istenen her noktadan ulaşmak mümkündür (Göl, 2020:).

Oracle: Oracle, Microsoft'tan sonra Dünya'nın en büyük ikinci yazılım firmasıdır.(Kılıç, 2017). 2016 Ekim ayından bu yana faaliyette olan Oracle Cloud, Oracle Corporation tarafından sunulan ve Oracle Corporation tarafından yönetilen veri merkezlerinden oluşan küresel bir ağ aracılığıyla sunucular, depolama, ağ, uygulamalar ve hizmetler sağlayan bir bulut bilişim hizmetidir. Şirket, bu hizmetlerin İnternet üzerinden talep üzerine sağlanmasına olanak tanır. Oracle Cloud, Hizmet Olarak Altyapı (IaaS), Hizmet Olarak Platform (PaaS), Hizmet Olarak Yazılım (SaaS) ve Hizmet Olarak Veri (DaaS) hizmetleri sunar. Bu hizmetler bulutta uygulama oluşturmak, dağıtmak, entegre etmek ve genişletmek için kullanılır. Bu platform çok sayıda açık standardı (SQL, HTML5, REST, vb.), açık kaynaklı uygulamaları (Kubernetes, Spark, Hadoop, Kafka, MySQL, Terraform, vb.) ve Oracle'a özgü, Açık Kaynak ve üçüncü taraf yazılım ve sistemler dahil olmak üzere çeşitli programlama dillerini, veritabanlarını, araçları ve çerçeveleri destekler. (URL-5)

Dropbox: Kullanıcıya, dosyalarını, videolarını ve fotoğraflarını en kolay şekilde taşıması ve paylaşma imkânı tanıyan bir servistir. 2007 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde okuyan iki öğrencinin; birden fazla bilgisayar üzerinde çalışmalarından dolayı, çalışma belgelerini sürekli e-posta atarak paylaşmaktan yorulması sonucunda Dropbox bulunmuştur. Bu iki öğrenci Drew Houston ve Arash Ferdowsi'dir. Gündelik hayatta insanların bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi birden fazla internet erişimine sahip aygıtları vardır. Bu aygıtlar arasında veri alışverişi yapmak Dropbox sayesinde çok daha basit bir hal almıştır. Çünkü Dropbox'ın felsefesine göre, bulut üzerinde bir klasör vardır ve bu klasöre herhangi bir aygıttan dosya yüklendiği zaman, diğer aygıtlardan bu dosyaya ulaşmak mümkündür (Göl, 2020).

Cloudturk: Ocak 2012'de Türkiye'de sunucu altyapı hizmet sağlayıcılığı yatırımını gerçekleştirdiğini duyurmuştur. Cloudturk 72 sunucu ile bulut hizmeti vermeye başlamıştır. Bu hizmeti sağlamak için İstanbul Maltepe'de bulunan Anadolu Bilişim Veri Merkezi'ndeki sunucuları kullanmaktadır. Cloudturk'ün sağladığı teknoloji küçük, orta ve büyük kuruluşların ciddi avantajlar elde etmesine imkân sağlamaktadır. İşletmeler, sunucu gereksinimleri bulunduğu yeni sunucu edinmek yerine Cloudturk altyapısını daha fazla kapasite ile kullanmayı tercih edebilmektedirler. Cloudturk işletmelerin taleplerine göre hizmet ve dağıtım sunmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler bazı durumlarda parçalarını buluta taşıırken, bazı durumlarda ise bütün altyapılarını Cloudturk sunucu altyapısı üstünde oluşturdukları özel buluta taşıyabilmektedir (Aksoy, 2014:8).

Bulutistan: 2015 yılında kurulan Bulutistan, regülasyonlara uyumlu yerel veri merkezlerinden sunduğu yenilikçi Bulut bilişim servisleri ile Türkiye pazarında

bulut teknolojileri alanında yüzde 50 pazar payına sahip olarak lider teknoloji şirketi konumunda yer alıyor. Merkezi İstanbul Türkiye’de yer alan Bulutistan, Equinix Küresel Bağlantı (Cloud Exchange) Ağı’na Türkiye’den entegre ilk şirket olarak bilişim hizmet ihracatını arttırmaya odaklanmış bir bulut bilişim operatörü olarak katma değerli bulut hizmetleri veriyor.

Türkiye’de 3 ilde 5 tane veri merkezi bulunuyor ve yurt dışında 60’tan fazla ülke Bulutistan’ın Türkiye’deki veri merkezlerine bağlanıp hizmet alıyor. SAP Cloud çözümlerinde derinlemesine uzmanlığa sahip olan Bulutistan, Türkiye ve Avrupa çapındaki kuruluşlara yüksek performanslı, yüksek düzeyde erişilebilir ve yönetilen SAP hizmetleri sunuyor. Bulutistan bugün Türkiye’nin en büyük 500 şirketi içinde yer alan 350’den fazla şirkete, en büyük 1000 kurumu arasında bulunan 600’ünden fazla organizasyona, en büyük 20 Holding’in 16 tanesine bulut hizmeti veriyor. (URL-6)

Turkcell Bulut: Turkcell Bulut Servisleri, kurumsal müşterilere sunulmakta olan bulut servislerinin bir ara yüzle satın alınarak yönetildiği bir platformdur. Kullanıcılar Turkcell Bulut servisleriyle bütün bilgi teknolojilerinin altyapısını Turkcell Veri Merkezleri’nde konumlandırabilmektedir. Böylelikle maliyetleri minimize etmekte ve daha esnek bir altyapıya sahip olmaktadır. Bu platform üzerinden, altyapı ve uygulama hizmetlerini dakikalarla ifade edilen bir sürede kurmak mümkündür. İş sürekliliğini temin edecek en yeni teknolojileri yatırım maliyetlerini artırmadan Turkcell Bulut üstünden kullanmaya imkân tanımaktadır (Göl, 2020). Türkiye’de yerleşik 8 veri merkeziyle hizmet vermektedir.

IBM: IBM Cloud, IBM Cloud platformu, hizmet olarak platform (PaaS) ile hizmet olarak altyapıyı (IaaS) bir araya getirerek bütünlüklü bir deneyim sunar. Platform, hem küçük geliştirme ekiplerini ve kuruluşları hem de büyük kurumsal işletmeleri ölçeklendirir ve destekler. Dünyanın dört bir yanındaki veri merkezlerinde küresel olarak konuşlandırılan IBM Cloud hızlı bir şekilde çalışır ve güvenilir bir performans gösterir (URL-7).

IBM Cloud, görev açısından kritik iş yüklerini çalıştırmak için kanıtlanmış mimari modelleri ve hızlı teslimat yöntemleri ile daha yüksek düzeyde uyumluluk, güvenlik ve yönetim sağlayan çözümler sunar. Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Avustralya’daki çok bölgesel bölgelerle dünya çapındaki veri merkezlerinde kullanılabilir, küresel ölçeklenebilirlikle yerel olarak dağıtım yapılmasına olanak sağlar. IBM Cloud, yeni nesil hibrit bulut platformu, gelişmiş veri ve yapay zekâ yetenekleri ve 20 sektörde derin kurumsal uzmanlığı ile işletmeler için en açık ve güvenli genel bulutu sunmaktadır (URL-7).

Yandex Disk: Rus menşeli arama motoru olan Yandex’in yeni hizmetlerinden Yandex Disk bulut paylaşım depolama hizmeti vermektedir. Kullanıcılarına ücretsiz 10 GB depolama alanı sunan bu servis, Yandex.Mail ile entegre olarak çalışmaktadır (Göl, 2020).

Bulut Bilişimin Firmalara Sunduğu Avantaj ve Fırsatlar

Sermaye yatırımı yerine değişken maliyet: Nasıl kullanılacağını bilmediğiniz veri merkezlerine ve sunuculara büyük yatırımlar yapmak yerine, yalnızca kullandığı kaynaklar ve kullandığınız süre için ödeme yapabilirsiniz. (Of ve Çakır, 2019, 2)

Büyük ölçekli kullanımın avantajı: Bulut bilişimi kullanarak kendinize ulaşamayacağınız düşük kullanım maliyetlerinden yararlanabilirsiniz. Buluttaki yüz binlerce müşteriyle, büyük hizmet sağlayıcılar büyük ölçeklerde daha uygun maliyetlere ulaşabilir ve bu da kullandıkça ödemeyi azaltır. (Of ve Çakır, 2019:2)

Fiziksel cihazdan ve ikamet yerinden bağımsızlık: Uygulamaların iş istasyonlarına yüklendiği geleneksel çözümlerde, iş belirli fiziksel bilgisayarlarla yakından bağlantılıdır. Bulut bilişim söz konusu olduğunda, sanal mobil işçileri istihdam etme olasılığı vardır (Wyslocka ve Jelonek, 2015:3).

Tehlikelere karşı direnç (güvenlik ve güvenilirlik): Bulut Bilişim yedekli sunucular kullanır ve sürekli kullanılabilirlik ve güvenilirlik sağlamak için tüm verilerinizi yedekler. Sistem, verilerinizi otomatik olarak ve hemen birincil olarak yedekleme ve hizmeti diğer, verimli sunucularda başlatma yeteneğine sahiptir (Wyslocka ve Jelonek, 2015:3).

Personel tasarrufu: Bireysel departmanların çalışmalarını yöneten ve izleyen yüksek nitelikli uzmanların istihdamı ile birleştirilmiş kendi Bilişim Teknolojileri (BT) altyapınıza sahip olmak önemli bir avantaj sağlar. Bir bulut bilgi işlem altyapısına geçtiğinizde, hizmetlere erişimi sağlama sorumluluğu arz tarafındadır. Bu, BT personeline önemli bir azalma sağlar (Wyslocka ve Jelonek, 2015:3)..

BULUT BİLİŞİM İŞLETMELERİNDE MADDİ DURAN VARLIKLAR

Bulut bilişim sektörünün doğası gereği, faaliyet gösteren işletmelerin müşterilerine donanım ve yazılım konusunda veya bunların bileşimini içerecek şekilde hizmet sunabilmeleri için ciddi miktarlarda duran varlık yatırımı yapmaları gerekmektedir. Bu durum da haliyle bulut bilişim işletmelerinin yüksek oranda maddi ve maddi olmayan duran varlık sahibi olmaları sonucunu doğurmaktadır. Ancak genel anlamda verilen hizmetlerin niteliğine bakıldığında özellikle server ve depolama yönünde olan talebin fazlalığı donanım temelinde daha çok hizmet verildiğini ve bu nedenle de maddi duran varlık yatırımlarının ağırlık kazandığını göstermektedir.

Bulut bilişim işletmelerinin depolama, yedekleme, sanallaştırma, bilgi aktarımı, güvenlik, enerji sağlama, soğutma, görüntüleme gibi işlemlere yönelik olarak gereken donanımlara sahip olması zorunlu bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Maddi duran varlıkların izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili olarak TMS-16 Maddi Duran Varlıklar Standardının incelenmesi gerekmektedir.

TMS-16 Maddi Duran Varlıklar Standardı

IFRS, muhasebe standartlarını dünya genelinde birbirine yakınlaştırarak, hazırlanan finansal tabloların karşılaştırılmasını hedefleyen standartlardır. (Kırılıoğlu ve Bağdat, 2016:615). TMS-16 2005 yılında maddi duran varlıklar için 26040 sayılı resmî gazetede yürürlüğe girmiştir. TMS-16'nın genel amacı maddi duran varlıkların ilk olarak finansal tablolara alınması ve dönem sonunda amortisman ayrılarak finansal tabloları düzenlemektir. (Pamukçu, 2010:68)

Üretim işletmeleri, hizmet ve ticaret işletmelerine kıyasla maddi dan varlıklar açısından önem arz eden bir yere sahiptir. Bu sebep den dolayı TMS-16 maddi duran varlık standardında duran varlığın ilk olarak kaydedilmesiyle, defterdeki değerinin belirlenmesiyle ve bunlara ilişkin olarak değer düşüklüklerinin ve amortisman giderlerinin finansal tablolarda gösterilmesi işletmenin karlılığı içi önemli bir yere sahiptir (Kaya ve Dinç, 2007:344).

Standartla İlgili Açıklamalar

TMS-16 standardı işletmelerde mali tablo kullanıcılarına maddi duran varlık yatırımı ile bu yatırımdaki değişikliklerin belirlenmesini sağlayan maddi duran varlıklarının muhasebe kayıtlarında nasıl izleneceği belirtilmektedir (TMS-16, mad.1).

Burada incelenmek istenen ticari amaç ile alınan donanımların, bulut sektörü ihtiyacının karşılanması ve bu donanımın nasıl izlenmesi gerektiği incelenecektir.

Standardın Amacı

TMS-16'nın amacı, mali tablo kullanıcılarının işletmelerin maddi duran varlıklara yatırımlarını ve bu yatırımlardaki değişikliklerin belirlenmesinde fayda sağlayan maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesini düzenlemektedir (TMS-16, mad.1).

Standartta maddi duran varlıklar aşağıda ifade edilen konuları incelemektedir (Kaya, 2012:219-220):

- Varlıkların muhasebeleştirilmesi,
- Yeniden değerlendirme ve maliyet yöntemi kullanılarak varlıkların defter değerlerinin belirlenmesi,
- Değer düşüklüğü ve amortismanla ilişkin muhasebe kayıtlarının yansıtılması.

Bu standardın amacına bakıldığında önemli konulardan biri de değer düşüklüklerinin mali tablolara yansıtılmasıdır.

Standardın Kapsamı

TMS-16 standardı aşağıdaki belirtilen varlıkların muhasebeleştirilmesinde uygulanmaz (TMS-16, mad.3):

- “TFRS 5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Maddi Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler uyarınca satış amaçlı elde tutulan varlık olarak sınıflandırılmış olan maddi duran varlıklar.”

- “Taşıyıcı bitkiler dışındaki tarımsal faaliyetlerle ilgili canlı varlıklar (bakınız: TMS 41 Tarımsal Faaliyetler). Bu Standart taşıyıcı bitkilere uygulanır ancak taşıyıcı bitkilerin ürünlerine uygulanmaz.”
- “Madenlere ilişkin arama, hazırlık, çıkarma ve değerlendirme harcamalarının/ varlıklarının muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi (bakınız: TFRS 6 Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi).”
- “Petrol, doğal gaz ve benzer nitelikli yenilenebilir olmayan doğal kaynaklar gibi madenler üzerindeki haklar ve madeni kaynaklar.”

Ancak, bu taşıyıcı bitkiler ve madenlere ilişkin varlıkların korunmasında veya geliştirilmesinde kullanılan varlıklar için uygulanır.

TMS -16 Kapsamında Maddi Duran Varlıkların Aktifleştirilmesi

TMS-16 standardının 7. Maddesine göre varlıkların aktifleştirilebilmesi için, varlıklardan işletmenin gelecekte yarar sağlaması gerekmektedir. Bundan dolayı ekonomik faydaların sağlanacağı konusunda güvenilir tahminler yapılması gerekir. Bu tahminlerin güvenilirliği ve ekonomik faydalar sağladığı netleşirse varlıklar için aktifleştirme yapılmaktadır (Sönmez, 2004:83)

Bu varlıklardan ilerleyen zamanlarda ekonomik fayda sağlanmayacağı belirlenmişse yani faydası kısa süre ise dönem içerisinde gider olarak muhasebe kayırlarına alınmalıdır. Bu tahminlerin güvenilir olması önemlidir. Varlığın aktifleştirilmesindeki ikinci ölçüt ise, duran varlığın maliyetinin düzgün ve güvenilir bir şekilde hesaplanmasıdır. Bu maliyetler; inşa maliyeti, satın alma maliyeti ve üretim maliyeti niteliğinde olmalıdır (Şen, 2013:23).

Sonuç olarak aktif dönem içerisinde nakit olarak fayda sağlamayan, yıl içerisinde işletmeye sağladığı fayda tükenmeyen, aktif döneminden uzun süre yarar sağlayan varlıklar, işletmeye özgün nitelikler de dikkate alınmasıyla maddi duran varlık olarak muhasebeleştirilmelidir (Nizam, 2011:39).

Başlangıç Maliyetleri

İşletmeler, güvenlik ve çevre koruması gibi sebeplerden dolayı gelecekte yarar sağlamayacak olan bir varlığı kazanması söz konusu olabilir. Bu kazanımlardan direkt olarak yarar sağlatılmıyor olsa da bu varlıklar ile ilişkili olan varlıklara ekonomik yarar sağlıyor ise maddi duran varlık olarak aktifleştirilir (Öztürk, 2013:61).

Teknolojik bir donanımın günümüzde yeni güncellemeler ile yetersiz kaldığı durumda ama bir diğer teknolojik donanıma destek verdiği varsayılır ise yani güvenlik sebebiyle elimizde mevcut ise aktiflerimizde muhasebeleştirilir.

İşletmeler tarafından mali tablolara alınan varlıklar, ilk olarak muhasebeleştirmede maliyet bedeliyle kayıtlara alınması gerekir. İlerleyen dönemlerde ise yeniden değerlendirme ve maliyet modellerinin birinin seçimi ile değerlendirme yapılır (Yükücü ve İçerli, 2007:20).

Edinim Sonrası Maliyetler

Maddi duran varlığın edinimi sırasında yapılan maliyetler bedeline ilave edilirken, ileri ki dönemlerde meydana meydana gelen küçük adetli ve periyodik bakım, tamir maliyetleri direk olarak dönem gideri olarak kayıtlara alınır. Ancak bakım gideri için katlanılan miktarın yüksek olması ve bu maliyetten uzun yıllar boyu fayda sağlatılacağı biliniyor ise maliyet bedeline dahil edilmelidir (Hüseyinov, 2015:90).

TMS-16’da belirlenen muhasebeleştirme ilkeleri kapsamında, “muhasebeleştirme kriterlerinin sağlanması durumunda, yenileme kapsamındaki bir parçanın maliyetini oluştuğu zaman ilgili maddi duran varlık kaleminin defter değerine dâhil ederek muhasebeleştirir. Yenilenen parçaların defter değeri, bu standardın finansal durum tablosu (bilanço) dışı bırakmaya ilişkin hükümleri kapsamında finansal durum tablosu (bilanço) dışı bırakılır.” (TMS-16, mad.13).

“Bir maddi duran varlık kaleminin kullanımının devamı için (örnek olarak bir uçak), parçaların yenilenmiş olup olmadığına bakılmaksızın, düzenli arıza kontrolleri yapılması gerekebilir. Muhasebeleştirilme kriterlerinin sağlanması durumunda, yapılan her büyük çaplı kontrolün maliyeti yenileme olarak maddi duran varlık kalemlerinin defter değerine dâhil edilerek muhasebeleştirilir. Bir önceki kontrolden kalan (fiziki parçalardan ayrıştırılabilen) herhangi bir maliyetin defter değeri finansal durum tablosundan (bilançodan) çıkartılır. Bu, bir önceki kontrolün maliyetinin, kalemin iktisap veya inşa edilmiş işlemi sırasında var olup olmadığına bakılmaksızın gerçekleşir. Gerekli olduğu takdirde, gelecekteki benzer bir kontrolün tahmin edilen maliyeti, kalemin iktisap veya inşa edildiğinde var olan kontrol unsurunun bir göstergesi olarak ifade edilmektedir” (TMS-16, mad.14).

TMS -16 Kapsamında Muhasebeleştirmede Ölçüm Esasları

TMS-16’da finansal tablolara alınan varlıklar ilk olarak muhasebeleştirildikten sonraki dönemlerde maliyet değeri ile ölçümlenir. Bir duran varlığın maliyet bedeline alışlar ile ilgili giderleri de kapsadığı gibi, yapımı esnasında katlanılan giderler de maliyetine eklenir. (Şen, 2011:135).

Maliyet Unsurları

TMS-16’da doğrudan varlığın maliyetine atfedilebilirler aşağıda belirtilmiştir (TMS-16, mad.17).

- “Doğrudan maddi duran varlık kaleminin elde edilmesiyle veya inşaatıyla ilgili çalışanlara sağlanan faydalardan kaynaklanan maliyetler”
- “Yerin hazırlanmasına ilişkin maliyetler;”
- “İlk teslimata ilişkin maliyetler;”
- “Kuruluma ve montaj maliyetleri;”
- “Varlığın uygun şekilde çalışıp çalışmadığına dair yapılan test maliyetlerinden, varlığı gerekli yer ve duruma getirirken üretilen kalemlerin satışından

elde edilen net hasılat düşüldükten sonra kalan tutar (teçhizatın denemesi sırasında üretilen örnekler gibi)”

- “Mesleki ücretler.”

TMS-16’da maliyet unsuru olmayıp da dönem içerisinde gider olarak muhasebeleştirilen unsurlar aşağıdaki gibidir (TMS-16, mad.19)

- “Yeni bir tesis açılmasının maliyetleri;”
- “Yeni bir ürün veya hizmetin tanıtılmasına ilişkin maliyetler (reklam ve tanıtım harcamaları dahil);”
- “Yeni bir yerde veya yeni bir müşteri kitlesiyle iş yapmak amacıyla katlanılan maliyetler (personel eğitim masrafları dahil) ve”
- “Yönetim giderleri ve diğer genel giderler”

Maliyet Ölçümü

Maddi duran varlığın alım maliyeti, o tarih de ki nakit alım bedeli ya da bu bedele eşdeğer bir tutardır. Maddi duran varlık elde edildiğinde nakit değer ile borçlanma değeri arasındaki fark ortaya çıkacaktır. TMS-23 borçlanma maliyetleri standardına göre bu fark maliyet ile ilişkilendirilmeden direk kar veya zarar tablosuna gider olarak muhasebe kayıtlarına alınmalıdır. (Yükü ve İcerli, 2007:18).

TMS -16 Kapsamında Maddi Duran Varlıkların Değerlemesi

TMS-16’ da maliyet bedelini esas alan uygulamalardan farklı olarak dönem sonunda kullanılabilir iki yöntem öngörülmektedir (Örten ve Bayırlı;2007:36).

1. Maliyet yöntemi
2. Gerçeğe uygun değer (yeniden değerlendirme) yöntemi

Maddi duran varlığın gerçeğe uygun değerinin tespit edilmesi için düzenli olarak bu değerlendirme yöntemlerini aralıklar ile kullanıp maddi duran varlıkları değerlemeye tabi tutulmalıdır. TMS-16’da işletmeler bu değerlendirme yöntemlerinden birini seçip kullanma serbestliği sağlamıştır. Ancak seçilen hangi yöntem olursa tüm maddi varlıklarda seçilen yöntem uygulanır (Erdoğan; 2010:74).

Maliyet Modeli: TMS-16’da maddi duran varlıklardaki herhangi bir değer düşüklüğü meydana geldiği zaman karşılık ayrılması gerekir. Karşılık ayrılan maddi duran varlıklar bir sonraki dönemlerde değerinde artış meydana geldiyse ya da işletmeden çıkarılırsa karşılık hesapları kapatılarak gelir yazılır (Örten ve Bayırlı; 2007:36).

Varlığın defter değeri; satışından ya da kullanılması sayesinde kazanılacak tutar düşük olur ise, varlık kazanılacak tutardan daha yüksek bir değere sahip olur. Yani varlığın defter değerinden düşük tutara işletmeden çıkmıştır. Bu gibi durumlarda değer düşüklüğü zararı kayıtlara alınmalıdır (Tekşen ve Dağlı, 2017:435).

Yeniden Değerleme Yöntemi: TMS-16’da yeniden değerlendirme yöntemi ile alakalı madde 31’de şöyle ifade edilmiştir; “Gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak

ölçülebilen bir maddi duran varlık kalemi, varlık olarak muhasebeleştirildikten sonra, yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilir. Yeniden değerlendirilmiş tutar, yeniden değerlendirme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden, müteakip birikmiş amortisman ve müteakip birikmiş değer düşüklüğü zararlarının indirilmesi suretiyle bulunan değerdir. Yeniden değerlemeler, raporlama dönemi sonu itibarıyla gerçeğe uygun değer kullanılarak bulunacak tutarın defter değerinden önemli ölçüde farklı olmasına neden olmayacak şekilde düzenli olarak yapılmalıdır.” (TMS-16 mad.31).

Bu değerlendirme yöntemine göre, maddi duran varlıkların dönem sonundaki değerlemesi standartta madde 39 ve 40’a şöyle ifade edilir (Örten ve Bayrılı; 2007:37):

Maddi duran varlığın defter değeri düşer ise direk olarak karşılık ayırlamayıp gider yazılarak varlığın defter değeri azaltılır. Bir sonraki dönemlerde meydana gelen değer düşüklükleri içinde aynı yöntem uygulanır. Eğer bir sonraki dönemlerde değer artışı meydana gelir ise bir önceki dönemlerde ya da dönemde gider yazılan değer kadar gelir yazılarak muhasebe kayıtlarına alınması gerekir. Değer artışını zararları karşıladıktan sonra aşan kısmını, öz kaynaklardaki değer artışlarına alınması gerekir.

“Yeniden değerlemelerin sıklığı, yeniden değerlendirme konusu maddi duran varlık kalemlerinin gerçeğe uygun değerlerindeki değişimlere bağlıdır. Yeniden değerlendirilen varlığın gerçeğe uygun değerinin defter değerinden önemli ölçüde farklılaşması durumunda, varlığın tekrar yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bazı maddi duran varlık kalemlerinin gerçeğe uygun değerleri önemli değişiklikler göstermesi nedeni ile yıllık olarak yeniden değerlendirilmeyi gerektirir. Gerçeğe uygun değerlerinde önemli değişiklikler olmayan maddi duran varlık kalemleri için bu sıklıkta yeniden değerlendirme yapılmasına gerek yoktur. Bu kalemler için sadece üç veya beş yılda bir yeniden değerlendirme yapılması gerekli olabilir” (TMS-16, mad.34).

TMS -16 Kapsamında Maddi Duran Varlıklarda Amortisman

İşletmelerin faaliyetleri ne olursa olsun varlıklar işletmenin bilançosunda önemli bir yere sahiptir. Hizmet ve ticaret faaliyetleri gösteren işletmeler duran varlıklara çok yatırım yapmasalar bile, işletmede bulunan varlıklar ile ilgili muhasebe işlemleri, raporlama ve muhasebe akışında önemli bir yere sahiptir. Üretim faaliyeti gösteren firmalar öncelikle duran varlıklara yatırım yapmaları gerekmektedir. Alınan duran varlıklar aktifleştirildikten sonra varlıklarda oluşacak değer kayıplarını amortisman yöntemiyle gidere dönüştürülür. Bu işlemlerin yapılması işletmelerin mali tablolarına gerçek ve doğru yansıtılması açısından önemlidir. Üretim faaliyeti gösteren firmalar ayrıca amortisman paylarını sadece dönem gideri olarak değil, üretilen mamullerin maliyetini etkileyip etkilemediği de göz ardı edilmeden dikkate alınmalıdır (Şen, 2011:136).

İşletmedeki bir maddi duran varlıktan bir dönem için fayda sağlanırsa o dönem için gider yazılır. Birden fazla dönemlerde fayda sağlanılacağı söz konusu olan

maddi duran varlıklar, söz konusu tükenme paylarının dönemlere belli bir oran ile dağıtılarak muhasebeleştirilir. Bir diğer ifade ile amortismanlar, maddi duran varlığın gelecekte işletmeye yarar ve gelir kazandırma esnasında, varlığın tükenmesi ve bu varlığa dönemler içerisinde tükenme payları dağıtılarak muhasebeleştirme varsayımıdır (Sönmez, 2004:93-97).

Standart amortisman ayrılacak maddi duran varlıkların hangileri olduğunu açık bir şekilde belirtmemiştir. Bunun yerine, belirli şartları sağlayan maddi duran varlıklar amortismanına tabi olacağını belirtmektedir. Varlıkların, hizmet üretimi ve mal alımında veya arzında kullanılması, üçüncü kişilere kiraya vermek ya da idari amaçlar için bir dönemden fazla kullanmak amacıyla elde edilmesi varlıkların amortismanına tabi olmasının şartlarından biridir (Hatipoğlu, 2013:192).

TMS-16'ya göre varlıkların amortismanına tabi olması için aşağıdaki şartları sağlaması gerekmektedir (Hüseyinov, 2015:105).

- Maddi duran varlığın işletmenin aktifinde yer alması gerekmektedir.
- Maddi duran varlığın işletmede bir veya birden fazla dönemlerde kullanılması gerekmektedir.
- Bu varlıkların işletmenin faaliyetinde kullanılıyor olması gerekir.

Amortismanına Tabi Tutar ve Amortisman Dönemi

Bir maddi duran varlığın, maliyet ya da maliyet bedeli yerine geçen miktardan hurda değerinin çıkarılmasıyla bulunan değer amortismanına tabi tutardır (Şen, 2011:139).

Hurda değer ise, maddi duran varlığın ekonomik yararlı ömrünün nihayete ermesiyle elden çıkarma maliyetinin tahmini olarak belirtilmesini ifade eder (Taşkın, 2012:105).

Maddi duran varlığın hurda değeri varlığın defter değerinden fazla veya eşit olabilir. Amortisman gideri, hurda değeri varlığın defter değerinin altında bir değere düşene kadar sıfır olur. Örneğin; varlığın maliyeti 5.000 TL ve bu varlığa 4.000 TL birikmiş amortisman ayrılmış varlığın hurda değeri ise 1.500 TL olması halinde defter değerini aştığı için amortisman ayırma işlemi durdurulur (Hatipoğlu, 2012:193).

TMS-16'ya göre amortismanına tabi tutar ve dönemin kriterleri standartın 50-59 paragraflarında düzenlenmiştir (Hatipoğlu, 2012:195-196).

- Amortismanına tabi tutar ekonomik ömrü boyunca sistemsal bir şekilde dağıtılır.
- Varlığın hurda değeri her hesap dönemi sonunda gözden geçirilir eğer bir değişiklik var ise TMS-8 standartta dikkate alınarak muhasebe kaydı yapılır.
- Amortisman, maddi duran varlığın hurda değerini aşmadığı müddetçe, defterdeki gerçeğe uygun değerinin defterdeki değeri aştığı durumlarda bile mali tablolara bu durum aktarılır.

Doğrusal Amortisman Yöntemi (Normal Amortisman)

Maddi duran varlığın hurda değeri değişmediği müddetçe, amortisman gideri yararlı ömrü boyunca sabittir. Yani, maddi duran varlığın maliyet bedelinden hurda değerinin çıkarılıp tahmini faydalı ömre bölünmesiyle yıllık amortisman değeri bulunur.

$$\text{Amortisman tutarı} = (\text{Maliyet bedeli-Hurda değeri}) / (\text{Faydalı ömür})$$

TMS-16'ya göre varlıklar için amortisman ayrılması zorunludur ve bütün maddi duran varlıklar için kıst amortisman uygulaması tavsiye edilmektedir (Uyar, 2014:63).

Yani yukarıdaki formülde bulunan yıllık tutarı aylara bölerek aylık gider tutarları belirlenerek muhasebe kayıtlarına alınır.

Azalan Kalanlar Yöntemi

Bu yöntem amortisman giderini, maddi duran varlığın faydalı ömrü boyunca azalan miktarlar ile hesaplanır. Aşağıdaki formül yıllık amortisman tutarını gösterir.

$$\text{Yıllık amortisman tutarı} = (\text{Defter değeri}) \times (\text{Normal amortisman yöntemi} \times 2)$$

TMS-16'da maddi duran varlığın hurda değerinin olması halinde amortisman tabi olan değer, maliyet bedelinden hurda değeri indirilir ve normal amortisman yöntemine göre iki ile çarpılarak hesaplanır. Kıst amortisman yönteminde ise faydalı ömrünün bittiği yıldan itibaren gider olarak muhasebe kayıtlarına alınır (Akar, 2012:136).

$$\text{Yıllık amortisman tutarı} = (\text{Maliyet değeri-Hurda değeri}) \times (\text{Normal A.Y} \times 2)$$

Üretim Miktarı Yöntemi

Üretim miktarı amortisman yöntemi, varlığın tahmini beklenen ya da üretilen miktar üzerinden hesaplanır (Pamukçu, 2010:78).

$$\text{Amortisman yöntemi} = (\text{Maliyet bedeli-Hurda değeri}) / (\text{Tahmini üretilen miktar})$$

Bilanço Dışı Bırakma

TMS-16'ya göre maddi duran varlıktan herhangi bir ekonomik fayda beklenilmediğinde defter değeri bilançodan çıkarılır (TMS-16, mad.67).

Maddi duran varlık bilanço dışı bırakıldığında kazanç ya da zarar meydana geldiğinde bu durum gelir tablosunda gösterilir. Çünkü buradan kazanılan gelirler ya da kazançlar hasılat olarak gösterilemez (TMS-16, mad.68).

“Bir maddi duran varlık kaleminin finansal tablo dışı bırakılmasından doğan kazanç ya da kayıp; varsa varlıkların elden çıkarılmasından kaynaklanan net tahsilat ile varlığın defter değeri arasındaki fark olarak belirlenir” (TMS-16, mad.71).

DONANIM HİZMETİ SUNAN BİR FİRMADA ÖRNEK UYGULAMA

Bulut bilişim sektöründe faaliyet gösteren Bilgin A.Ş faaliyet kapsamında maddi duran varlıklar satın almıştır. Alınan varlıklar aşağıdaki tablodaki gibidir:

Bilgisayar	3 Adet	18.000 TL
Sunucu	1 Adet	75.000 TL

Alımlara ait kayıtlar şöyledir:

09.06.2022		
253 TESİS MAK. VE CİHAZLAR	75.000.-	
253.01 Sunucu		
255 DEMİRBAŞLAR	18.000.-	
255.01 Bilgisayar		
320-SATICILAR		93.000.-

Amortisman Ayrılması

Normal Amortisman Yöntemine Göre: Bilgin A.Ş almış olduğu bilgisayarların toplam hurda değerleri 3.000 TL olup bilgisayarların yararlı ömrü 3 yıl olarak tahmin edilmiştir. Hesaplama kısıt yöntem uygulanır.

$$\text{Yıllık Amortisman Tutarı} = (18.000 - 3.000) / 3 = 5.000 \text{ TL/yıl}$$

Tablo.1. Bilgisayarlara Ait Amortisman Tablosu

Yıllar	Amortisman Oranı	Amortisman Tutarı	Birikmiş Amortisman	Net Defter Değeri
2022	33,33	$(5.000/12) \times 7 = 2.916,62$	2.916,62	12.083,38
2023	33,33	5.000	7.916,62	7.083,38
2024	33,33	$5.000 + 2.083,38$	15.000	0

Amortisman kaydı:

31.12.2022		
760 PAZ. SATIŞ VE DAĞ. GİDERLERİ	2.916,62.-	
257-BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR		2.916,62.-

Sonraki yıllarda da tabloya uygun şekilde kayıt yapılır.

Azalan Kalanlar Yöntemine Göre: Bilgin A.Ş'nin almış olduğu sunucunun faydalı ömrü 5 yıl olarak tahmin edilmiştir. Bu varlığa azalan kalanlar yöntemine göre amortisman hesaplanmıştır. Bu varlıkların hurda değeri 15.000 TL dir.

Yıllık Amortisman Oranı=Dönem Başı Defter Değeri x (Normal Amortisman Oranı x 2)

$$\text{Amortisman oranı} = 1/5 = 0,20 \times 2 = 0,40$$

$$\text{Yıllık Amortisman Tutarı} = 75.000 - 2.000 = 60.000 \text{ TL}$$

Tablo.2. Sunucuya Ait Amortisman Tablosu

Yıllar	Amortisman Tabi Değer	Oran	Amortisman Tutarı	Kalan Değer
2022	60.000	%40	14.000 (2000x7)	36.000
2023	60.000	%40	14.400	21.600
2024	60.000	%40	8.640	12.960
2025	60.000	%40	5.184	17.776
2026	60.000	%100	(10.000+7.776)	0

2022'de ve sonraki yıllarda tabloya göre aşağıdaki kayıt yapılır:

31.12.2022			
760 PAZ. SATIŞ VE DAĞ. GİDERLERİ		14.000.-	
257-BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR			14.000.-

Varlıkların Değerlemesi

Maliyet modeli:

Bilgin A.Ş hosting hizmetinde kullanmak için 2020 yılında 22.000 TL'ye aldığı sunucuyu 2022 yılı sonunda değerlemeye tabi tutmuştur. Faydalı ömrü 5 yıl olarak tahmin edilmektedir. Sunucu 01.06.2020 tarihinde alınmış olup 31.12.2022 tarihinde 2.000 TL değer düşüklüğü gerçekleşmiştir. Amortismanı normal yöntemle göre ayrılmaktadır.

$$\text{Yıllık Amortisman Tutarı} = 22.000/5 = 4.400 \text{ TL}$$

$$\text{2020 Yılı Amortisman Tutarı} = (4.400/12) \times 7 = 2.566,66$$

$$\text{Değer Düşüklüğü Oranı} = \text{Değer Düşüklüğü} / \text{Net Defter Değeri} = 2.000 / 10.633,33 = 0,18 (\%18)$$

$$\text{Maliyet Değeri: } 22.000 \times 0,18 = 4.137,93$$

$$\text{Birikmiş Amortisman: } 11.366,66 \times 0,18 = 2.137,93$$

$$\text{Defter Değeri : } 10.633,33 \times 0,18 = 2.000$$

31.12.2022 tarihinde yapılacak olan kayıt aşağıdaki gibidir.

31.12.2022			
654- KARŞILIK GİDERLER		2.000.-	
257- BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR			2.137,93.-

253 TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR		
253.01 Sunucu		4.137,93.-

Yukarıdaki kayıtlardan sonra 31.12.2021 tarihi itibarıyla varlığın bilançoda net defter değeri 8.633,33 TL olup birikmiş amortisman tutarı ise 9.228,73 TL olacaktır. Makinanın brüt değeri 17.862,07 TL olacaktır.

Maliyet modeline göre değer artışlarında herhangi bir kayıt yapılmayıp sadece amortisman kayıtları yapılır.

Yeniden Değerleme Modeli

Bilgin A.Ş almış olduğu sunucuyu yeniden değerlendirme yöntemine göre uygulaysaydı bilgiler aşağıdaki tablodaki gibi olacaktır. (Sunucu 01.01.2019 tarihinde alınmış varsayılacaktır.)

Yıllar	Kayıtlı Değer	Dönem Amortisman Gideri	Birikmiş Amortisman	Değer Artışı	Defter Değeri
2020	22.000	4.400	4.400		17.600
2021	22.000	4.400	8.800		13.200
2022 a	22.000	4.400	13.200		8.800
2022 b	25.000		15.000	1.200	10.000

2022 yılı makine net defter değeri 8.800 TL dir. Gerçeğe uygun değer ise 10.000 TL dir.

$10.000 / 8.800$ 'den çıkan sonuç maddi duran varlığın değer artış katsayısı =1,1363 olur.

2022 b'de yeni kayıtlı değer = $22.000 \times 1.1363 = 25.000$ TL

2022 a'da yeni birikmiş amortisman değeri = 15.000 TL

Değer Artışı = Kayıtlı Değerde Olan Artış – Birikmiş Amortismandaki Artış = $3.000 - 1.800 = 1.200$ TL dir.

Yıl sonunda yapılacak kayıt şöyle olur:

31.12.2022		
253 TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR		3.000.-
522- MDV YENİDEN DEĞER.		1.200.-
ARTIŞ FONU		
257- BİRİKMİŞ AMORTİSMAN		1.800.-

Değer Düşüklüğü

Bilgin A.Ş, geçmiş yıllarda aktiflere aldığı ve defter değeri 8.800 TL olan bir sunucusuyla ilgili 2022 yılı sonunda yaptığı değerlemede piyasa satış fiyatını 5.800 TL, satış gideri 800 TL ve kullanım değeri 6.000 TL olarak belirlemiştir.

Net Satış Değeri = Piyasa Satış Fiyatı – Satış Gideri = 5.800 – 800 = 5.000 TL

Kullanım Değeri = 6.000 TL

Kullanım değeri netsatış değerinden büyüktür. Kullanım değeri, Geri Kazanılabılır Değer olarak da nitelendirilebilir. Defter değeri 8.800 TL Geri kazanılabılır değerde 6.000 TL’dir. Bunların arasındaki fark ise değer düşüklüğü zararını verir.

Değer Düşüklüğü Zararı = 8.800 – 6.000 = 2.800 TL bulunur.

Buna göre yapılacak kayıt ise:

31.12.2022			
654- KARŞILIK GİDERLERİ		2.800.-	
	MDV DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ		2.800.-
	KARŞILIĞI		

MDV'nin Bilanço Dışı Bırakılması

Bilgin A.Ş maliyeti 22.000 TL olan sunucusunun 3 yıl birikmiş amortisman ayırdıktan sonra (13.200 TL) gelecekte ekonomik bir fayda elde edemeyeceğini tespit etmiştir.

31.12.2022’ de yapılacak olan kayıt aşağıdaki gibidir.

31.12.2022			
257- BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR		13.200.-	
659- DiĞER FAAL. OLAĞ. GİDER VE ZARARLAR		8.800.-	
	253- TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR		22.000.-

SONUÇ

Günümüzde teknolojik alanda sürekli olarak gelişmeler ve yenilikler olmaktadır. Güncel bir teknoloji olarak bulut bilişim, işletmelerin ihtiyaç duyduğu yazılım ve donanım hizmetlerinin ayrı ayrı veya beraber olarak uzaktan alınmasına imkân vermektedir. Böylece, kullanıcı işletmelerin maliyetlerini düşürmeleri başta olmak üzere birçok fayda sağlamaları sözkonusu olmaktadır. Bulut bilişim sektöründe hizmet veren işletmeler, müşterilerine yazılım ve donanım hizmeti verebilmek için müşteri isteklerine uygun yazılım ve donanımları üretmekte veya ellerinde bulundurmakta ve aynı zamanda kiralamaktadırlar. Bu açıdan, sözkonusu işletmelerin bulut bilişim hizmeti vermek için kullandıkları maddi ve maddi olmayan

duran varlıklara ait muhasebe kayıtlarının TMS ve TFRS açısından izlenmesi yeni bir durum olarak önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, konuyu ilgilendiren muhasebe standartları olan TMS 16 Maddi Duran Varlıklar standardı açısından incelemeler yapılmış ve örnekler ile açıklanmıştır.

Bu çalışma, içeriği itibariyle bulut bilişim firmalarının maddi duran varlıklarının uluslararası muhasebe standartlarıyla uyumlu TMS 16 standardına göre izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili sadece teorik bilgi değil aynı zamanda uygulama örnekleri içererek diğer benzer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bulut bilişim sektörünün gelecekte daha fazla gelişeceği öngörülmesi de dikkate alındığında bu alanda maddi olmayan duran varlıklar ve hasılat konularının da ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bu yönde yapılacak başka çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, İ. (2017). Bilişim Teknolojisinden Muhasebeye Açılan Pencere: Bulut Muhasebesi. *Birey ve Toplum*. Bahar 2017 . Cilt 7 . Sayı 13.
- Armbrust, M., Fox, A., Griffith, R., Joseph, A.D., Katz, R., Konwinski, A., ve diğ. (2010). *A View Of Cloud Computing*. Communications Of The ACM, 53(4), 50-58.
- Armutlu, H., Akçay, M. (2013). Bulut Bilişimin Bireysel Kullanımı İçin Örnek Bir Uygulama. Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 23-25 Ocak 2013 – Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bülbül, H. & Daş, F. (2013). Sanal Sunucularda Yedeklemenin Kolaylaştırılması . *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology* , 1 (1) , 9-16 .
- Çelik, K. (2021). Bulut Bilişim Teknolojileri. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 150-164.
- Çetin, H., & Akgün, A. (2015). Yeşil Bilişim Teknolojileri Bağlamında Sanallaştırılmış ve Klasik Sistemlerin Karşılaştırılması. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2).
- Çetin, H., & Eren, T. (2015). Muhasebe Meslek Mensupları Tarafından Bürolarda Kullanılan Muhasebe Paket Programı Seçimi Konya İline Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 83–100.
- Elitaş, C., Özdemir, S. (2014). Bulut Bilişim ve Muhasebede Kullanımı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 93-108.
- Erdoğan, B. (2010). Vergi Kanunları ve Muhasebe Standartları Açısından Maddi Duran Varlıklar Grubunun Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Goyal, L. C. ve Jatav, P.K. (2012). Cloud Computing: An Overview And Its Impact On Libraries. *International Journal of Next Generation Computer Applications*, 1(1), 9-15.
- Göl, M. (2020). Türkiye’de Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sistemi Temelinde Bulut Bilişim Kullanım ve Uygulanabilirliğinin Teknoloji Kabul Modeli Yaklaşımıyla Belirlenmesi. Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Kütahya, 4-58.
- Hatipoğlu, A. (2012). Maddi Duran Varlıklarda Amortisman İşlemlerinin Muhasebe Standartları İle Vergi Mevzuatı Açısından İncelenmesi ve Finansal Tablolarda Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24, ss. 185-216.
- Hüseyin, İ. (2015). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (UFRS) Göre Maddi Duran Varlıkların Değerlemesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Henkoğlu, T. ve Külçü Ö. (2013), Bilgi Erişim Platformu Olarak Bulut Bilişim: Riskler ve Hukuksal Koşullar Üzerine Bir İnceleme, *Bilgi Dünyası*, 14 (1), pp. 62-86.
- Kahraman, O. (2019). Bulut Bilişimin Gelişimi ve Microsoft Azure Ortamında Örnek Bir Web Uygulaması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Altınbaş Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, G. A. (2012). Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Maddi Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39), ss: 218-230
- Kaya, U. ve Dinç, E., 2007. “Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Maddi Duran Varlıkların Değerlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi”, *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), ss:343-364.
- Kılıç, H. (2017). Kamuda Bulut Bilişim Kullanımına Yönelik Risk Analizi ve Yönetimi. Uzmanlık Tezi (yayımlanmamış). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara, 4-39.
- Kırloğlu, H. ve Bağdat, A. (2016). Maddi Duran Varlıklar Standardı ve Muhasebeleştirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 615-627.
- Köse, U. ve Armutlu, H. (2015). Bulut Bilişim Temel Konular ve Amazon Web Services (Aws) (1. Basım), Detay Yayıncılık, Ankara, 12-139.
- Krishnan, S., (2010). *Programming Windows Azure*. O’Reilly Media.

- Nizam, C. (2011). Uluslararası Muhasebe Standartlarına Göre Amortisman Tabi Varlıkların Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi ve Ertelemiş Vergi Yönünden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Of, M., ve Çakır, B. (2019). Defining Cloud Computing. *The Online Journal of Science and Technology* - April 2019, Volume 9, Issue 2.
- Örten, R. ve Bayirli, R. (2007). TMS 16'ya Göre, Maddi Duran Varlıkların Dönem Sonunda Değerlemesi ve Muhasebe Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (36), 34-50.
- Öztürk, B. (2013). Maddi Duran Varlıklarda Amortisman Ayrılmasının VUK ve TMS Uygulamaları Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pamukçu, F. (2010). Maddi Duran Varlıklarda Amortisman Uygulamasının Türkiye Muhasebe Standartları ve Türk Vergi Mevzuatı Açısından Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 32, ss. 67-84.
- Sevli, O. (2011). Bulut Bilişim ve Eğitim Alanında Örnek Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Sönmez, F. (2004). 8 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı Kapsamında Yer Alan Maddi Duran Varlıklar (UMS 16 ile Karşılaştırmalı Olarak). *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Sayı: 11, ss. 79-100.
- Şen, İ. K. (2013). Maddi Duran Varlıklar (TMS 16) Standardının Üretim İşletmelerinde Satışların Maliyetine Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 21-36.
- Taşar, S. A., Demir, Ö. (2020). Bulut Bilişimin Muhasebe Mesleği Üzerindeki Etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (İktisadi ve İdari Bilimler), 51-57.
- Taşkın, Y. (2012). Vergi Planlaması Yöntemi Olarak Amortismanların Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMM Yayınları, 114, ss.99-112.
- Tatić, K., Dzafić, Z., Haračić, M. H., & Haračić, M. (2020). The Benefits Of Using Cloud Technology In Bosnia And Herzegovina. *Journal of Ekonomi*, 2(2), 91-97.
- Tekşen, Ö. ve Dağlı S. Ş. (2017). Maddi Duran Varlıkların Tekdüzen Muhasebe Sistemi İle Vergi Usul Kanunu Ve TMS-16 Açısından İncelenmesi: Bir Uygulama, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), ss. 424-447.
- URL-1: [https://www.techtarget.com/whatis/definition/Communications-as-a-Service-CaaS#:~:text=Communications%20as%20a%20Service%20\(CaaS\)%20is%20an%20outsourced%20enterprise%20communications,using%20fixed%20and%20mobile%20devices](https://www.techtarget.com/whatis/definition/Communications-as-a-Service-CaaS#:~:text=Communications%20as%20a%20Service%20(CaaS)%20is%20an%20outsourced%20enterprise%20communications,using%20fixed%20and%20mobile%20devices). Erişim: 18.12.2022
- URL-2: <https://www.cloudflare.com/learning/network-layer/network-as-a-service-naas/> Erişim: 12.12.2022.
- URL-3: <https://www.webtekno.com/amazon-web-services-aws-nasil-kullanilir-h108034.html>, Erişim: 20.12.2022
- URL-4: <https://www.natro.com/blog/azure-nedir-ne-ise-yarar/>, Erişim: 20.12.2022
- URL-5: https://en.wikipedia.org/wiki/Oracle_Cloud, Erişim: 21.12.2022
- URL-6: <https://bulutistan.com/kurumsal/hakkimizda/> Erişim: 12.12.2022
- URL-7: <https://cloud.ibm.com/docs/overview?topic=overview-whatis-platform>, Erişim: 21.12.2022
- Yanık, R., Yavus, U., Al Eid, A. Al H. (2019). Mali Denetimde Bulut Bilişim Uygulamaları: Lübnan / Trablus Örneği. JAVS Congress Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi, Elazığ, ss.320-334.
- Yıldız, E., Şahin, S. (2011). Bulut Bilişimde Güvenlik Riskleri ve Önlemler. II. Uluslararası Bilişim Hukuku Kurultayı, İzmir.
- Yükçü, S. ve İçerli, Y. (2007). TMS-16 Maddi Duran Varlıklar Standardına İlişkin Uygulama Önerileri, 2007, *Mali Çözüm Dergisi*, 82, ss. 15-27.
- Yüksel, H. (2012). *Bulut Bilişim El Kitabı*. <http://yukseis.wordpress.com/bulut-bilisim-el-kitabi> adresinden alınmıştır.
- Wyslocka, E. ve Jelonek, D. (2015). Accounting in the Cloud Computing, *The Online Journal of Science and Technology* - October 2015 Volume 5, Issue 4.